МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 42 том 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2019

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України
відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол 2 від 20.12.2019 р.

Видавнича рада:
С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський,** член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко,** д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті,** акад. НАН України; **О.М. Головченко,** д-р екон. наук, проф.; **М.З. Згуровський,** акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко,** д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна,** д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарєв,** Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – доктор філологічних наук, професор **В.Я. Мізецька**

Редакційна колегія серії «Філологія»:
О.К. Гадомський, доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства, професор (Республіка Польща); **С.В. Голик,** кандидат філологічних наук, доцент; **І.І. Дмитрів,** кандидат філологічних наук; **М.І. Зубов,** доктор філологічних наук; **В.В. Корнещук,** доктор педагогічних наук, професор; **А.П. Ладиненко,** кандидат філологічних наук; **Г.В. Савчук,** кандидат філологічних наук.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:
Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.
Серія: «Філологія», 2019
© Міжнародний гуманітарний університет, 2019

РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ ТА ІНШІ МОВИ

УДК 378.147:37.011.3-051:811.111]:821.111-94
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.1

Ананьян Е. Л.,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
Донбаського державного педагогічного університету

Регунова В. О.,
студентка філологічного факультету
Донбаського державного педагогічного університету

РОЛЬ АВТЕНТИЧНОЇ МЕМУАРНОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНЬОГО ФІЛОЛОГА

Анотація. У статті досліджено роль твору-мемуару як матеріалу формування професійно орієнтованих компетенцій у майбутніх спеціалістів з іноземної мови. Зазначено, що у процесі навчання іноземної мови майбутніх фахівців з іноземної філології аналітичний та синтетичний режими читання є необхідними техніками, застосування яких зорієнтовано на отримання високої академічної та професійної успішності студентів.

Вивчено особливості та специфіку аналітичного та синтетичного читання. Так, акцентовано увагу на тому, що при аналітичному читанні увага читача спрямована на детальне сприйняття тексту з аналізом його мовного оформлення, розкриттям змісту та структури, тобто характер аналітичного читання визначається як вивчальний. Синтетичне читання будується на основі стійкого володіння лексичним і граматичним матеріалом, умінні розпізнавати значення невідомих слів за контекстом і формальними ознаками, за семантикою словотворчих елементів і за функцією слів у реченні, а також на вмінні конструювати ціле за окремо сприйнятими частинами.

Автори підкреслюють, що між синтетичним та аналітичним читанням існує певний зв'язок. Автори акцентують увагу на тому, що аналітичне читання є так званим підготовчим етапом, який має пройти студент для того, щоб практикувати синтетичне читання. Основною метою для майбутнього фахівця є навчитися легко переходити від одного режиму читання до іншого.

Автори презентують ідеї з власного практичного досвіду щодо продуктивної реалізації режимів аналітичного та синтетичного читання у межах годин, призначених для домашнього читання. Одним із таких мемуарних творів, який було використано на заняттях із домашнього читання зі студентами старших курсів, стала книга Мішель Обами «Становлення» ("Becoming").

Автори доводять, що автентичні тексти мемуарної літератури – на сьогодні певною мірою принципово новий текстовий матеріал у функції навчального матеріалу – актуалізують особистісну активність студентів на заняттях із домашнього читання, що приводить до ґрунтовного засвоєння програмного мовного матеріалу. Набираючись упевненості у своїй лінгвістичній, лінгвокультурній та країнознавчій обізнаності, майбутні фахівці стають психологічно готовими до оптимізації іншомовного міжособистісного спілкування з носіями мови та виходу на діалог культур.

Ключові слова: твір-мемуар, автентичний, режим читання, аналітичне читання, синтетичне читання.

Постановка проблеми. Інтенція розширити свій світогляд, долучитися до культурних, освітніх та суспільно-політичних реалій інокультури є однією з першочергових для опанування соціокультурною та соціолінгвістичною компетенцією майбутніх фахівців з іноземної мови. Сучасна дійсність пропонує дуже широкий спектр можливостей реалізації цих професійних бажань. Так, можна виокремити опрацювання інформаційних ресурсів, спілкування в соціальних мережах із представниками своєї професійної спільноти, міжнародну освітню міграцію, туризм тощо. Однак серед цієї варіативності фрешових підходів і технік незмінним залишається читання як ефективна активність у процесі професійного опанування іноземною мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У методиці існує значна кількість досліджень сучасних науковців (Г.В. Барабанової, М.Ю. Бордюговського, М.Л. Вайсбурд, М.М. Дружиніної, Л.С. Журавльової, З.І. Кличникової, Н.В. Кулібіної, С.К. Фоломкіної, В.В. Черниш та інших), які висвітлюють роль та місце читання у процесі опанування іноземною мовою; читання як засіб формування мовленнєвої компетенції; техніки формування навичок читання; типологізацію читання; специфіку навчання різних видів читання тощо.

Однак у науці все-таки залишаються певні питання, відповіді на які лежать у площині практичного досвіду. Одним із таких є питання підбору книги – «текстового продукту», що пропонується студентам для читання, оскільки зацікавленість у читанні починається саме із зацікавленості у творі. Саме за умови наявності у студента бажання читати викладач, використовуючи різні прийоми та техніки, може сміливо рухатись у напрямі оптимального формування професійно орієнтованої компетенції своєї аудиторії. Одним із таких ресурсів і є мемуарна література.

Мета статті – дослідити роль твору-мемуару як матеріалу формування професійно орієнтованих компетенцій у майбутніх спеціалістів з іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукового доробку засвідчив, що в методиці читання мовленнєва діяльність диференціюється за різними ознаками, що й відображається в існуванні різних видів читання. Так, опрацювання наукової літератури дало можливість виокремити наступні режими читання та представити їх опозиційно: 1) за *цілевим спрямуванням* – «пошукове читання::оглядове читання::детальне інформативне читання»; 2) за *формою* – «читання мовчки::читання вголос», «індивідуальне читання::хорове читання»;

3) за *способом розкриття змісту* – «перекладне::безперекладне», «читання зі словником::читання без словника», «аналітичне читання::синтетичне читання::комунікативне (аналітико-синтетичне) читання»; 4) за *характером організації діяльності* – «самостійне читання::несамостійне читання», «підготовлене читання::непідготовлене читання», «тренувальне читання::контрольне читання»; 5) за *кількістю прочитаного* – «екстенсивне читання::інтенсивне читання»; 6) за *способом читання* – «активне читання::пасивне читання»; 7) за *місцем і часом читання* – «аудиторне читання::позааудиторне читання:: домашнє читання».

Керуючись метою дослідити роль та місце читання як мовленнєвої діяльності у процесі навчання іноземної мови саме майбутніх фахівців з іноземної філології, автори заявили аналітичний та синтетичний режими читання як необхідні техніки, застосування яких зорієнтовано на отримання високої академічної та професійної успішності студентів. Розкриваючи особливості аналітичного читання, вони підкреслюють його характерну рису: увага читача спрямована на детальне сприйняття тексту з аналізом його мовного оформлення, розкриттям змісту та структури.

У методичних працях підкреслено, що характер аналітичного читання можна визначити як вивчальний: «Мета його – максимально точне, повне розуміння прочитаного (100%) з метою подальшого використання у процесі навчання чи професійної діяльності, критичне осмислення здобутої інформації. Студент вдумливо читає текст, аналізує мовні форми, зміст прочитаного, фактичний матеріал, співвідносить інформацію з власним досвідом, оцінює її, коментує. … Результатом цього виду читання є повний переклад, реферат, анотація. Тому такими близькими до нього є критичне та реферативне читання. Під час критичного читання студент на основі усвідомлення прочитаної інформації формує власний погляд на неї, а цільова настанова реферативного читання – вилучення основної інформації, згортання тексту та відтворення інформації в письмовому вигляді (анотація, реферат)» [1].

Аналітичне читання – це керована діяльність, що відбувається під керівництвом викладача, яке, у свою чергу, залежно від етапу навчання може змінюватися від безпосереднього до епізодичного консультування. У другому випадку збільшується ступінь самостійності студента під час опрацювання тексту. Пропорційно до того, як відбувається опанування навичок та вмінь аналітичного читання, змінюється й текстовий продукт: він поступово ускладнюється за змістом, жанрово-стилістичною специфікою, мовним та мовленнєвим оформленням тощо. Упроваджуючи та практикуючи цей вид читання у процесі навчання іноземної мови, викладач створює плодюче підґрунтя як для практичного опанування іноземної мови, так і для поглиблення теоретичних знань на основі реальних прикладів із тексту.

Переходячи до характеристики синтетичного читання, яке визначається як «навчальний вид читання за способом розкриття змісту з урахуванням психологічної установки на швидке читання. Синтетичне читання будується на основі стійкого володіння лексичним і граматичним матеріалом, умінні розпізнавати значення невідомих слів за контекстом і формальними ознаками, семантикою словотворчих елементів і за функцією слів у реченні, а також на вмінні конструювати ціле за окремо сприйнятими частинами. Значення терміна «синтетичне читання» приблизно співпадає із значенням терміна «вивчаюче читання» [2]. Між синтетичним та аналітичним читанням існує певний зв'язок. Так, аналітичне читання є так званим підготовчим етапом, який має пройти студент, для того, щоб практикувати синтетичне читання. Основною метою для майбутнього фахівця є навчитися легко переходити від одного режиму читання до іншого.

Для впровадження та актуалізації як аналітичного, так і синтетичного читання на заняттях з іноземної мови викладач має запропонувати студенту так званий «текстовий продукт», що відбирається викладачем з урахуванням таких вимог, як рівень мовної та мовленнєвої підготовки, жанрові та літературні вподобання студентської аудиторії, відповідність освітнім, виховним, соціокультурним пріоритетам професійної підготовки майбутніх спеціалістів тощо.

Практичний досвід викладання іноземної мови студентам мовних спеціальностей у питанні використання читання як активного засобу навчання іноземної мови дає можливість констатувати той факт, що продуктивно реалізовувати режими аналітичного та синтетичного читання стає можливим у межах годин, призначених для домашнього читання. Під домашнім читанням автори розуміють постійне обов'язкове додаткове для всіх студентів читання з метою розвитку та вдосконалення у них комунікативної та професійно орієнтованої компетенції.

У більшості випадків як текстовий продукт для домашнього читання обираються художні твори. Визначитися саме з жанром твору та його приналежністю до певного періоду та напряму в літературі викладач може доручити студентам. Потім у процесі спільного обговорення всіх запропонованих варіантів обирається твір для домашнього читання. У власному професійному досвіді обрання книги для домашнього читання відбувається у формі засідання Книжкового клубу. Так, кожен студент – член Книжкового клубу – має креативно презентувати твір, який, на його думку, якнайкраще відповідає всім вимогам. У такій презентації на рівних зі студентами правах бере участь і викладач, що ефективно впливає на процес навчання: в аудиторії панує дружній настрій, атмосфера взаємної поваги, генерується процес обміну думками, поглядами як між рівними суб'єктами навчального процесу. Така практика перетворює нудну, а інколи навіть дратуючу для студента дію «виконати домашнє завдання – взяти в бібліотеці чи завантажити запропоновану викладачем книгу для домашнього читання та приступити до її читання» – на цікаву та продуктивну з точки зору мовної, мовленнєвої, соціокультурної компетенції діяльність, де саме студент виступає генератором ідеї та її втілювачем.

Під час такого формату обговорення та дискутування було встановлено, що студентство зацікавлене у читанні творів особистого походження, тобто мемуарної літератури, яка є, з одного боку, джерелом фактичної інформації, а з іншого – провідником у культурно-історичний, суспільно-політичний процес країни, мова якої вивчається. Мемуарний текст з урахуванням спеціальності, за якою навчаються студенти, – мемуари діячів освіти, культури, політики, мандрівників – є без перебільшення значущим для опанування та розширення країнознавчих матеріалів. Твори-спогади, написані в наш час, є ще й джерелом знайомства з новими граматичними, словотворчими, лексичними, стилістичними нормами мови, які пропонують носії мови, тим самим підводячи мовний та мовленнєвий матеріал під так званий новий лінгвістичний формат.

Одним із таких мемуарних творів, який було використано на заняттях із домашнього читання зі студентами старших курсів, є книга Мішель Обами «Становлення» ("Becoming") [3]. Незважаючи на значний обсяг, студенти працювали з бестселером із великою зацікавленістю та професійною старанністю. Роботі над трьома частинами книги – «Стаючи мною» ("Becoming Me"), «Стаючи нами» ("Becoming Us"), «Стаючи більшим» ("Becoming More") – передувало знайомство зі статтею "In revealing new memoir, Michelle Obama candidly shares her story", опублікованою в газеті *The Washington Post*, яка певним чином анонсувала студентам ідейно-тематичну направленість та сюжетну панораму твору, тим самим ще більше інтригуючи студентську аудиторію: "The first section is a deep, often sociological exploration of Chicago and the people and institutions there. Its textured discussion of gentrification, public education, race and class are reminders that Obama majored in sociology and minored in African American studies at Princeton University. The second section, Becoming Us, is a romp through her romance with Barack Obama, starting a family with him and her search for work that she loved. It begins with words that have never before been written by a first lady about her man: "As soon as I allowed myself to feel anything for Barack, the feelings came rushing – a toppling blast of lust, gratitude, fulfillment, wonder". The third section, Becoming More, traverses their life as public figures. It contains her own view of her legacy and accomplishments as first lady and what it felt like to live under the intense scrutiny she faced. As she campaigned for her husband's reelection in 2012, she writes that she felt "haunted" by the ways she'd been criticized and by people who had made assumptions about her based on the color of her skin" [4].

Опрацювання тексту проводилось у режимах як аналітичного, так і синтетичного читання. Так, об'єктами аналітичного читання були граматичні конструкції, елементи синтаксису, специфіка словотворення, полісемантичність слів, сталі словесні комплекси, стилістичне оформлення, країнознавчий матеріал тощо. За прочитаним матеріалом студентам було запропоновано завдання на перевірку знання тексту, тобто ключові персоналії, певні деталі сюжету, хронологізація подій, в з іншого боку – естетико-стилістичний аналіз прочитаного, який було організовано як орієнтувально-пошукову діяльність. Останній представлявся студентами в різних форматах: коментар, аргументація, контраргументація, дискусія, аматорське театральне дійство за сюжетними лініями книги тощо. Саме ці навчальні техніки дозволили розвинути у студентів цілий комплекс необхідних професійних навичок та вмінь. Так, аудиторія не тільки практикувала вільне читання тексту, його розуміння та переклад за потребою, а також знайомилася з так званими «мовними та мовленнєвими хитруваннями» за стандартом сучасного носія мови та розширювала свою соціокультурну та лінгвокраїнознавчу обізнаність.

Висновки. Матеріал, представлений вище, доводить, що читання саме мемуарної літератури на заняттях із домашнього читання дозволяє вдосконалювати професійні знання філолога, залучає студентів до ґрунтовного вивчення культурознавчого аспекту. Практичний досвід засвідчив, що автентичні тексти мемуарної літератури – на сьогодні певною мірою принципово новий текстовий матеріал у функції навчального матеріалу – актуалізують особистісну активність студентів на заняттях із домашнього читання, що приводить до ґрунтовного засвоєння програмного мовного матеріалу. Набираючись упевненості у своїй лінгвістичній, лінгвокультурній та країнознавчій обізнаності, майбутні фахівці стають психологічно готовими до оптимізації іншомовного міжособистісного спілкування з носіями мови та виходу на діалог культур.

Література:

1. Станкевич Н. Види читання в курсі української як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2013. Вип. 8. С. 186–193.
2. Синтетическое чтение. URL: https://methodological_terms.academic.ru (дата звернення: 4.12.2019).
3. Obama M. Becoming. US: Crown (North America), Viking Press (Commonwealth). 2018. 400 p.
4. In revealing new memoir, Michelle Obama candidly shares her story. *The Washington Post*. URL: https://www.washingtonpost.com. (Last accessed: 10.12.19).

Ananyan E., Regunova V. Role of authentic memoir in the process of future philologists' professional competencies forming

Summary. In the article the role of the memoir as a material for forming of future specialists' professionally oriented competencies in the foreign language is investigated. It is stated that while teaching future philologists a foreign language the analytical and synthetic reading modes are necessary techniques, the application of which is aimed at obtaining high academic and professional success of students. The peculiarities and specificities of analytical and synthetic reading are studied. Thus, it is emphasized that in analytical reading the reader's attention is directed to a detailed perception of the text with the analysis of its linguistic design, the disclosure of the content and structure, that is, the nature of analytical reading is defined as educational.

Synthetic reading is based on a steady knowledge of lexical and grammatical material, the ability to recognize the meaning of unknown words based on the context and formal features, the semantics of word-forming elements and the function of words in a sentence, as well as the ability to construct the whole into separate parts. The authors emphasize that there is some connection between synthetic and analytical reading. The authors assert that analytical reading is the so-called preparatory stage that a student must go through in order to practice synthetic reading. The main goal for the future specialist is to learn how to easily switch from one reading mode to another. The authors present the ideas from their own practical experience in the productive implementation of analytical and synthetic reading modes within hours for home reading.

One of those works of writing that was used in home reading classes with senior students was Michelle Obama's book "Becoming". The authors assert that authentic texts of memoir – to date, to some extent, fundamentally new text material in the function of educational stuff – actualize students' personal activity in the home reading lessons, which leads to a thorough mastery of programming language material. Also, as they gain confidence in their language, linguistic and cultural and national knowledge, future professionals become psychologically ready to optimize foreign-language interpersonal communication with native speakers and enter into a dialogue of cultures.

Key words: memoir, authentic, reading mode, analytical reading, synthetic reading.

УДК 801.73.0
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.2

Андрійченко Ю. В.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри романської філології
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ГЕНДЕРНИЙ СТЕРЕОТИП: ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. Статтю присвячено аналізу сучасних методів дослідження гендерних стереотипів в іспанській мові. Мовна поведінка чоловіків і жінок може сприйматися й оцінюватися по-різному навіть у тому випадку, якщо вони говорять в абсолютно однаковому стилі. Це сприяло виникненню гіпотези гендерних стереотипів, яка виходить з того, що істотне значення мають не фактичні відмінності в мовній поведінці, а стереотипні очікування, пов'язані з чоловічою та жіночою статтю. Методологічний принцип дослідження такого явища, як стереотип, полягає в обліку не тільки суспільних уявлень, але й групових, що обумовлює відносність такої властивості стереотипу, як стійкість і стабільність.

У процесі соціально-культурного розвитку суспільства і під впливом прийнятих відносин усередині соціальних груп у груповій мовній свідомості руйнуються загальні стереотипи та формуються установки і уявлення, що відображають принципово нове розуміння соціальних ролей чоловіків і жінок у сучасному суспільстві. Поступово нові інтерпретації сутності маскулінності та фемінінності проникають у суспільну свідомість, стаючи міцнішими когнітивними утвореннями. Цей процес зміни стереотипів є наслідком того, що індивід як носій групової і суспільної свідомості засвоює створені до нього гендерні стереотипи, руйнуючи їх через призму свого індивідуального і групового досвіду. В основі формування гендерних стереотипів знаходяться поняття фемінності та маскулінності, які зазнали серйозних змін, що виражаються у невідповідності біологічної статі людини і психологічних проявів статевої належності. Як показав аналіз зарубіжних гендерних досліджень, у сучасному суспільстві жінки, які досягли високого професійного статусу, зазвичай більш маскулінні, ніж їхні колеги-чоловіки; у сучасних чоловіків немає заборони на емоційність, велику душевну відкритість і виконання традиційно жіночої роботи.

Ключові слова: ґендер, ґендерні стереотипи, комунікація, лінгвістичний сексизм, мовні стереотипи.

Мета статті: дослідити сучасну методологію досліджень такого суперечливого поняття як гендерний стереотип в іспанській мові.

Завдання дослідження автор вбачає в аналізі зменшення інтенсифікації проявів гендерних стереотипів у сучасній іспанській мові.

Предметом дослідження обрано засоби вираження гендерних стереотипів у сучасній іспанській мові.

Об'єктом дослідження у статі обрані мовні явища в сучасній іспанській мові, в яких простежується стереотипізація за гендерними ознаками.

Актуальність статті зумовлена необхідністю вивчення і систематизації питань, які пов'язані з дослідженням гендерного фактору в іспанській мові і є важливими на сучасному етапі розвитку гуманітарного знання, враховуючи той факт, що однією з визначальних рис сучасної науки є тенденція до взаємовпливу різних галузей наукового знання.

Спочатку дослідження гендерних стереотипів були зосереджені на диференціації двох видів рис: експресивній, що асоціюється з жіночністю, та інструментальній, пов'язаній із маскулінністю [1; 2]. На початку 80-х років минулого століття у цій теорії було розроблено низку підходів, які були спрямовані на дослідження відносин між чоловічими і жіночими рисами особистості та гендерними стереотипними моделями поведінки. Ці теорії ґрунтуються на виявленні соціальних розбіжностей між фемінним і маскулінним. Гендерні відмінності в мові та мовленні створюють гендерні стереотипи, які обумовлені соціальними ролями чоловіка і жінки і впливають на гендерне самовизначення особистості відповідно до соціокультурних установок, норм і правил суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. І.А. Тупіцина у своєму досліджені ставила за мету простежити, чи зазнали істотних змін гендерні стереотипи, і підтвердила той факт, що суттєвих зрушень щодо зменшення їхньої інтенсифікації в сучасному суспільстві не спостерігається [3]. Таку ж думку висловив А.Г. Месегер, який у своїй роботі "*Es sexista la lengua española?"* зазначив, що аналізовані тексти здебільшого містять у собі сексистське забарвлення, одним із проявів якого вважається вторинність персонажів жіночої статі [4, с. 54–57]. У роботі «*Синтаксис рекламного оголошення як засіб реалізації основних функцій реклами»* Т.А. Козіна дослідила мову, яка використовується для привертання уваги потенційних споживачів – чоловіків і жінок. Було встановлено, що для чоловіків використовувалися лексеми, пов'язані з професійною сферою, а для жінок – із домашнім господарством і сексуальністю [5].

Виклад основного матеріалу. Роль соціальних структур має вирішальне значення для визначення і зміни у сприйнятті соціальних відмінностей між чоловіками і жінками. Існує взаємовплив між переконаннями та цими структурами, оскільки зі змінами в суспільстві відбуваються зміни в переконаннях громадян. Таким чином, встановлюється зв'язок між сексистськими переконаннями та структурною нерівністю між чоловіками та жінками. Підтверджено вплив на сексистські відносини в будь-якому суспільстві двох дуже важливих чинників: системи освіти і релігії. Виявлено негативну кореляцію між рівнем освіти і ворожим, або так званим доброзичливим сек-

сизмом, і позитивну кореляцію між католицькою релігійністю та доброзичливим сексизмом. Такий аналіз знайшов емпіричний доказ у тому, що активація гендерних стереотипів сприяє упровадженню системної нерівності гендерних ролей [6].

Гендерні стереотипи мають значне соціальне значення, оскільки їх наявність і дотримання забезпечують стабільність соціального життя. Тобто, для оптимального функціонування суспільства дуже важливо, щоб кожний із його членів займав чітко визначену соціальну ланку та виконував передбачені для нього ритуали. В гендерних дослідженнях зазначається, що сучасні чоловіки зазвичай схильні до занять спортом, майже не хвилюються стосовно своєї зовнішності і здебільшого не бояться наближення старості. Вони виконують роль годувальника родини, мають розвинутий інтелект, прагнуть до влади, лідерства, успіху. Жінки навпаки стурбовані питаннями своєї зовнішності і не завжди прагнуть первинних позицій у суспільстві, надаючи перевагу родинній сфері [7].

А.В. Кириліна визначає гендерні стереотипи як культурно і соціально зумовлені і міцно закріплені в суспільній свідомості думки про якості, атрибути і норми поведінки представників обох статей [8]. Конкретність і функціональність гендерного стереотипу дозволяє використовувати його як реальний об'єкт культури, що піддається мовному опису. Гендерні стереотипи як структурні компоненти понять *мужність / жіночість* є набором фіксованих у культурі уявлень, очікувань, які зумовлені належністю до однієї зі статей і знаходять своє вираження в різних формах мови, а саме в лексемах, словосполученнях, фразеологізмах, реченнях, пареміях.

Оскільки ці поняття називають важливі загальнолюдські категорії, стереотипи, які їх складають, не можуть не тяжіти до певного універсального нормативного канону. Таким є стереотип домінантної (гегемонної) маскулінності. Гегемонія відбиває сутність чоловічої переваги і виражається в сполученні авторитету та маскулінності. Домінування в такому випадку зумовлює не лише практику міжстатевих взаємовідносин, але і внутрішні відносини чоловічої спільноти. Основні принципи, за допомогою яких здійснюється реалізація такої моделі на практиці, є низкою обмежень, метою яких є наближення до *ідеалу*. Це здатність виявити хоробрість, безстрашність, рішучість, стоїцизм; майже повна відсутність будь-яких емоцій; прагнення до лідерства в професійній сфері і у сфері людських взаємовідносин.

Стереотип *домінуючої маскулінності*, який згідно із цим дослідженням є типовим для іспаномовної картини світу, є культурно та історично зумовленим. У межах іспаномовної культури він міцно закріпився, а його функціонування помітне і нині. Характерною рисою тут є прояв гегемонної маскулінності у її публічному характері – так звана *репутація мужності* постійно повинна підживлюватися ззовні.

Всі очікування, пов'язані з цим стереотипом, проектуються на публічну сферу: на первинний план тут виходять такі марковані маскулінні характеристики як культ сили, агресивність, хизування сексуальними перемогами, презирливе ставлення до смерті. Стереотипні чоловічі якості згідно проведеного дослідження вербалізуються при цьому набором аксіологічно значущих прикметників: *fuerte, valiente, lógico, independiente, activo, libre, racional* та інших. Як вище зазначалося, жінки характеризуються як такі, що не схильні до спортивних занять, хвилюються стосовно своєї зовнішності, побоюються наближення старості, дуже піклуються про свою родину, мають кращу інтуїцію, потребують підтримки та захисту. Стереотипні фемінні якості визначаються відповідними аксіологічно маркованими прикметниками: *débil, emocional, dependiente, frívola, pasiva, modesta* та іншими.

Суспільство не лише формує і підтримує гендерні стереотипи, але й вербально карає за відхилення від них. Так, іменник *moremacho* сприймається представницями жіночої статі як образливий і принизливий. Таким чином, гендерно зумовлені моделі поведінки утворюються не природою і фізіологічними особливостями людини, а конструюються суспільством, через що поняття *гендер* часто пояснюється терміном *конструкт*.

Традиційно головними героями засобів інформації були чоловіки, хоча зараз слід згадати той факт, що така асиметрія зазнає суттєвих змін. Факт превалювання представлення чоловічої статі став, на думку автора, причиною виникнення підсвідомого андроцентричного дискурсу в суспільстві, що і стимулювало створення гендерних стереотипів, у яких важливі ролі відводилися виключно чоловікам. У реальності стереотипи впливають негативним чином на обидві статі, створюючи і розподіляючи парадигми, які не дають можливості розвитку, відкриттям, вираженню особистих якостей людини без огляду на її статеву належність.

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що стереотипи маскулінності та фемінності – це оцінні уявлення про соціально-психологічні параметри поведінки і характерні риси чоловіків і жінок, відображені в мові; вони формуються у мовній свідомості суспільства, соціальних групах і окремо взятих індивідів. Стереотипи фемінності та маскулінності не є універсальними для всіх представників соціокультурного суспільства.

Ґрунтуючись на здійсненому дослідженні, можна виокремити типові стереотипи відносно жінок, що функціонують в іспаномовному суспільстві: *la abuelita previsora, la ama de casa, la triunfadora profesional, la mujer objeto*, які поділяються на *la mujer adorno i la mujer escaparate, la adolescente guay, la mujer niña, la mujer fatal* [4, с. 98].

Внаслідок вивчення поширених у світі стереотипів Дж. Вільямс зазначає, що якщо жінки забезпечують основний догляд за маленькими дітьми, це приводить до переконання, що дбайливість притаманна їм від природи. Якщо чоловіки йдуть у бізнес, на полювання та битви, то зручно припустити, що вони агресивні, незалежні й нерозважливо сміливі [2]. Концепт, який ми маємо як стереотип, зазвичай є негативним, але в реальності образи, які він продукує, можуть бути як негативними, так і позитивними. Якщо ці образи досягають рівня, де вони сприймаються значною кількістю осіб, то вони перетворюються на соціальні стереотипи.

Висновки. Незважаючи на те, що стереотипи є підґрунтям для забобонів, науковці мають спільну думку стосовно того, що вони виконують специфічні функції: допомагають підтримувати систему цінностей, сприяють зміцненню соціального підґрунтя, яке демонструє дії особи як члена групи, спрощують створення позитивних образів стосовно інших соціальних груп. Стереотипи є корисними у своєму застосуванні як шукачі інформації для підтвердження очікувань, які має людина стосовно інших груп людей. Також вони мають здатність до так званого *самовтілення*, тобто впливають таким чином на об'єкт своєї уваги, що гіпотетичні атрибути перетворюються на реальні.

Гендерні стереотипи впливають на концептуалізацію жінок і чоловіків, встановлюють соціальні гендерні категорії. Ці категорії є тим, про що думають індивіди; навіть коли їхні переконання відрізняються від реальності, то можуть бути дуже потужною силою в їхніх судженнях та висновках. Таким чином, історія, структура та функції гендерних стереотипів є важливими чинниками в розумінні гендерного впливу на життя соціуму.

Література:

1. Кубрякова Е.С. «Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века». Язык и наука конца 20 века / Елена Самуиловна Кубрякова. М., РГГУ, 1995. С. 144–238.
2. Селиванова О.С. Гендерные стереотипы как способ репрезентации патриархальной культуры: социально-философский анализ / Ольга Сергеевна Селиванова. Дис. канд. филос. Наук. Екатеринбург, 2006. 183.
3. Тупицына И.А. Гендерные стереотипы и жизненный путь человека. Практикум по гендерной психологии / Ирина Александровна Тупицына. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 479 с.
4. Meseguer García Álvaro. Es sexista la lengua española?/ García Álvaro Meseguer. Madrid : Ed. Paidós, 1994. 254 p.
5. Козина Т.А. Синтаксис рекламного объявления как средство реализации основных функций рекламы / Татьяна Анатольевна Козина. Дис. канд. филол. наук. Саратов, 2008. 178 с.
6. Маслова В.А. Лингвокультурология / Вероника Авраамовна Маслова. М. : Academia, 2001. 202 с.
7. Поповская В.Б. Гендерный стереотип: особенности формирования и функционирования в языке и речи / Виктория Борисовна Поповская. Дис. канд. филол. наук, Краснодар, 2007. 214 с.
8. Кирилина А.В. Гендерные стереотипы в языке. Словарь гендерных терминов под ред. А.А. Денисовой / Алла Викторовна Кирилина. М. : Информация – XXI век, 2002. 256 с.
9. Мартинюк А.П. Конструювання ґендеру в англомовному дискурсі : [монографія] / Алла Петрівна Мартинюк. Харків : Константа, 2004. 292 с.

Andriichenko Y. Gender stereotype: features of research at the present stage of development of the Spanish language

Summary. The article is devoted to the analysis of modern methods for the study of gender stereotypes in Spanish. The linguistic behavior of men and women can be perceived and evaluated differently even if they speak in exactly the same style. This contributed to the emergence of the gender stereotype hypothesis, which is based on the fact that not only differences in linguistic behavior, but stereotypical expectations related to male and female gender, are significant. The methodological principle of the study of such a phenomenon as a stereotype is to take into account not only public perceptions but also group ones, which determines the relativity of such property of a stereotype as its stability.

Due to the historical changes what took place in society and under the influence of accepted relations within the social groups in the linguistic consciousness, the common stereotypes are destroyed and attitudes and ideas were formed, reflecting a fundamentally new understanding of the social roles of men and women in modern society. Gradually new interpretations of the essence of masculinity and femininity penetrate into the public consciousness, becoming strong cognitive formations.

This process of change of stereotypes is a consequence of the fact that the individual as a carrier of group and social consciousness learns the gender stereotypes created to him, destroying them through the lens of his individual and group experience. Formation of gender stereotypes is based on the concepts of femininity and masculinity, which have undergone serious changes, which are expressed in the discrepancy between the biological sex of the person and the psychological manifestations of gender. According to an analysis of foreign gender studies, in today's society women who have attained high professional status are usually more masculine than their male counterparts; modern men have no prohibition on emotionality, great emotional openness and the performance of traditionally feminine work.

Key words: gender, gender stereotypes, communication, linguistic sexism, language stereotypes.

УДК 811.512.165:37.091.3:323.15
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.3

Арнаут Ф. І.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри тюркології
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Телешун К. О.,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри тюркології
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СТАН РОЗВИТКУ РІДНОЇ МОВИ ГАГАУЗІВ

Анотація. Мова є потужним каталізатором формування нації. Кожна людина, пізнаючи після народження світ, вчиться тій мові, яка потім стане їй рідною незалежно від національної приналежності. У цій науковій розвідці розглянуто території проживання гагаузів, роль вивчення гагаузької мови у збереженні рідної мови, особливості мовної ситуації в АТО Гагаузія та регіонах компактного проживання гагаузів в Україні. Досліджено рівень забезпечення мовних і культурних потреб гагаузького народу, зокрема функціонування шкіл із вивчення гагаузької мови, наявність можливості здобувати вищу освіту за спеціальністю «Гагаузька мова та література», рівень підготовки підручників.

Гагаузи – тюркський народ християнського віросповідання, основна частина якого проживає в північній частині центрального Буджаку, який у 1940 році ввійшов у південні межі Республіки Молдова. За переписом 2004 року в Республіці Молдова налічувалося 155,6 тисяч гагаузів. Близько 40 тис. гагаузів проживає в суміжних районах Одеської області України. Окремі селища гагаузів є в Запорізькій області, живуть гагаузи і в інших куточках України. Гагаузи, які виїхали або були вислані у різні часи зі своєї батьківщини (виселення, депортація, у пошуках роботи), живуть у Росії, Казахстані, Азербайджані, Туреччині, Бразилії, Португалії на Балканах та в інших європейських країнах [1] .

Тюркомовні народи, географія проживання яких простягається від Східного Тюркістану (Китай) до Алтаю, від Середньої Азії до Кавказу, від Туреччини до Причорномор'я мають безліч діалектів і говірок, а також мов, певною мірою подібних між собою. Станом на сьогодні в Україні проживає понад 134 національності, етноси та народи. Деякі з них є корінними жителями цієї країни, серед яких тюркомовними є кримські татари, гагаузи, караїми, кримчаки та уруми-тюркофони. За своїм граматичним ладом і лексичним складом гагаузька мова належить до південно-західної (огузької) групи тюркських мов. Протягом останніх двох століть (до кінця 90-х років XX ст.) гагаузи не мали тісного контакту з іншими тюркськими народами, в результаті чого гагаузька мова все більше зближується з мовами народів, що живуть поряд. За часів Радянського Союзу не велося викладання гагаузької мови, не було сформовано літературну мову, її розвиток залишався на розмовному рівні. Більш того, у цей період навіть розмовна мова була на межі зникнення. Причинами цього стало і швидке поширення ЗМІ, зниження національної свідомості населення, практична недоцільність вивчення гагаузької мови та видавництва літератури цією мовою.

Ключові слова: гагаузька мова, освіта, мовна ситуація, географія проживання гагаузів, підручники гагаузької мови.

Постановка проблеми. У зв'язку з тим, що гагаузька мова в Україні знаходиться на межі зникнення, актуальним є викладання рідної для цього народу мови як предмету в школах, а також вивчення гагаузької мови у вищих навчальних закладах. Це дасть змогу зберегти і розвинути мову, а також культуру гагаузького народу, який через геополітичні умови був розділений між Молдовою та Україною, у зв'язку з чим актуальним є науковий аналіз цієї проблематики.

Аналіз наукових досліджень. При підготовці цієї статті були використані праці тюркологів, пов'язані з дослідженням гагаузької мови та культури, зокрема В.А. Мошкова, Л.О. Покровської, М. Аргуншах, І.Д. Ришілян, М.І. Копушчу, Є. Сорочяну, Г. Каранфіль, Б. Хюнерлі та інших дослідників.

Мета статті полягає в описі та аналізі стану розвитку гагаузької мови та культури, а також ролі освіти у збереженні цієї мови.

Виклад основного матеріалу. Мовна ситуація. Перед тим, як досліджувати мовну ситуацію гагаузів України, автори трохи зупинилися на історичних моментах розвитку мови не лише в Україні, але й гагаузів, що проживають по інший бік кордону, тобто в автономному територіальному утворенні (далі – АТО) Гагаузія. Гагаузька мова є розмовною та письмовою мовою гагаузів, які населяють південні райони Молдови. Вона є рідною мовою для 139 906 осіб (3,2% населення Молдови). Основним регіоном функціонування гагаузької мови є територія АТО Гагаузія, де гагаузи (127 735 осіб) складають 78,5% населення. У побутовому спілкуванні гагаузька мова використовується також гагаузами, які проживають за межами АТО Гагаузія.

Чинне законодавство Республіки Молдова, Закон «Про особливий правовий статус Гагаузії (Гагауз Ері)», прийнятий парламентом Молдови в 1994 році, надає гагаузькій мові широких можливостей для функціонування і використання практично у всіх сферах соціально-культурного та економічного життя.

У місцевостях, де більшість складає населення гагаузької національності, мовою офіційних сфер життя поряд із державною мовою і російською визнана гагаузька мова (ст. 2). Гарантовано право громадян користуватися гагаузькою мовою в стосунках з органами влади і самоврядування, а органам державної влади – здійснювати листування гагаузькою мовою (ст. 13). У 1995 році місцевим Законом «Про функціонування мов на території АТО Гагаузії (Гагауз Ері)» гагаузькій мові разом із молдавською і російською було надано офіційного статусу. Цей статус було підтверджено Законом «Про особливий правовий статус Гагаузії» (1998 року).

Гагаузька мова вперше стала відомою в науці наприкінці XIX – початку XX століття завдяки працям російського етнографа В.А. Мошкова. Перші праці про гагаузьку мову з'явилися в 1930-і роки. У 50-тих роках минулого століття розпочалася розробка писемності для гагаузької мови, була створена спеціальна Гагаузознавча комісія спочатку в Академії наук СРСР, а потім і у Науково-дослідницькому інституті шкіл Міністерства освіти МРСР [2, с. 1–2].

Мовна ситуація в АТО Гагаузії досить складна. Національні та мовні уподобання жителів різних національностей часто не збігаються, змінюються залежно від багатьох факторів та ситуацій. Серед населення розповсюджена дво- та тримовність. Офіційними мовами автономії є гагаузька, молдавська та російська. Гагаузька мова – рідна мова для більшості населення. Російська мова є другою мовою, що виконує функцію мови міжнаціонального спілкування і для жителів міст, зокрема в столиці автономії російська є фактично рідною мовою.

Слід сказати, що значна частина гагаузів, як і зазначалося на початку статті, компактно проживає в АТО Гагаузія і використовує гагаузьку мову не лише в побуті, а й вищих навчальних закладах [3]. Із 23 293 учнів, які навчаються в 55 навчальних закладах автономії, 22 163 отримують освіту російською мовою, молдавською мовою – 707 учнів, на декількох мовах відразу (включаючи російську) – 423 учні. Діловодство на території Гагаузії, в тому числі у системі органів влади, ведеться переважно російською мовою та державною – молдавською. На території автономії переважають російськомовні засоби масової інформації, при цьому кількість літератури, виданої гагаузькою мовою, також збільшується. Мовна політика гагаузького телебачення передбачає рівну частку мовлення російською мовою поряд із двома іншими офіційними мовами автономії: гагаузькою і молдавською [3].

Використання рідної мови українськими гагаузами

У Болградському районі гагаузами населені села Олександрівка (Сатилик-Хаджі), Виноградівка (Курчі), Дмитрівка. В селі Жовтневому (Каракурт) етнічний склад – албано-гагаузько-болгарський, у селі Кубей – гагаузько-болгарський. У Ренійському районі в селі Котловина (Балбока) і в Кілійському районі в селі Старі Трояни (Ескі Троян) та Червоне Тарутинського району також переважає гагаузьке населення [4, с. 15–16].

У селах, де відсоток гагаузького населення досить високий, використовується переважно рідна мова. Однак, для збереження і розвитку мови цього недостатньо, адже в силу історичних причин протягом багатьох років гагаузи втрачали інтерес до вивчення власної мови. Згідно зі статистичними даними 2011 року, 71,5% відсотків гагаузів зазначили гагаузьку рідною мовою, 3,5% – українську, 22,7% – російську, 2,3% – інші мови.

Алфавіт

Перші публікації гагаузьких текстів було здійснено завдяки російському вченому В.А. Мошкову в 1895-1896 роках (*В.А. Мошков.* «Гагаузские тексты. Известия Общества археологии, истории и этнографии». Казань, 1895-1896. Т. XIII, вып. II.). Для запису текстів він використовував так званий тюркологічний алфавіт Академії наук, який базувався на кириличній графічній основі. Алфавіт містив наступні знаки: *а, б, в, г, д, е, ж, з, ј, і, к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, ы, ц, ʒ, l, h, ā, ē, ī, ō, ū, ы̄, ö, ȫ, ÿ, ä, ǟ.* Пом'якшені звуки позначалися одинарною крапкою над літерою [5, с. 62].

У період з 1909 по 1914 роки протоієрей-гагауз за національністю М. Чакир переклав гагаузькою літургію, історію церкви, Часослов, псалми та інше. Він використовував абетку, що майже не відрізнялася від російської. У ній не було літери *щ*, а також містилися додаткові літери та диграфи *дж, і, аа, её, оо, ии, ыы, ююю.* У 1932-1938 роках, коли територія компактного проживання гагаузів входила до складу Румунії, Чакир видав ще декілька книжок гагаузькою мовою, в яких було використано абетку на основі латиниці, укладену на основі румунської. Цією абеткою були видані Євангеліє, «Історія бессарабських гагаузів» та гагаузько-румунський словник (*Ciachir M.* Dictionar gagauzo (tiurco) român. Chişinău, 1938). Алфавіт цих видань містив літери *a, â, ă, b, c, d, e, f, g, h, i, î, j, l, m, n, o, p, r, s, ş, t, ţ, u, v, z*, а також ди-, три- та тетраграфи: *aa, ââ, ee, ea, eaea, ii, ia, îa, ăă, io, ioio, iu, iuiu, oo, uu, ce, cea, ci, cia, cio, ciu, dj* [5, с. 63].

Після входження території компактного проживання гагаузів у склад СРСР виникло питання створення постійної абетки гагаузької мови та введення її у сферу освіти, книговидавництва та ЗМІ. З метою вирішення цього питання у 1947 році при Інституті мовознавства АН СРСР було утворено комісію на чолі з М.К. Дмитрієвим. Комісія розробила проект гагаузької абетки на кириличній основі, але в ті роки проект так і не було реалізовано [5, с. 62–64].

30 липня 1957 року наказом Президіуму Верховної Ради Молдавської РСР було затверджено гагаузьку абетку на основі кирилиці. Вона містила всі літери російського алфавіту, а також диграфи *Аь аь, Оь оь, Уь уь,* африкат [дж], який непослідовно позначався або літерою *ж*, або поєднанням літер *дж*. Однак через незручність використання диграфів на письмі у грудні того ж року їх замінили літерами *Ä ä, Ö ö, Ÿ ÿ*. У 1968 році в гагаузьку абетку було додано літеру *Ӝ ӝ* [6, с. 93–95]. Таким чином гагаузька абетка набула такого вигляду: літера *Ä ä* позначала негубну широку голосну переднього ряду, *Ö ö* – губну широку голосну переднього ряду, *Ÿ ÿ* – губну вузьку голосну переднього ряду. Довгі голосні позначалися шляхом подвоєння літер. Йотовані звуки в питомо гагаузьких словах позначалися поєднанням літер *йа, йо, йу, йы*. Літери *Ё ё, Щ щ, ъ, ь, Ю ю, Я я* використовувалися лише в запозиченнях із російської мови. Буква *Э э* мала подвійне значення – вона використовувалася в афіксах теперішнього часу дієслів із голосними заднього ряду, а також у запозиченнях із російської мови. До введення в алфавіт літери *Ӝ ӝ*, літера *Ж ж* також мала подвійне значення – африката [дж] в гагаузьких словах та звуку [ж] – в російських запозиченнях [7].

У 1958 році були укладені та затверджені «Правила орфографії гагаузької мови» (автори Л.А. Покровська та Д.М. Танасоглу). В основу орфографії було покладено комрат-

сько-чадир-лунгський діалект із використанням особливостей вулканешського діалекту. На основі цієї абетки велося викладання в школах, видавалася навчальна та художня література [6, с. 93–95].

Після розпаду СРСР та переводу молдавської абетки на латиницю на порядок денний було винесено питання про латинізацію гагаузького алфавіту. 29 січня 1993 року Верховна рада Гагаузької Республіки прийняла постанову «Про переведення гагаузької писемності на латинську графіку». 13 травня 1993 року це рішення було затверджено парламентом Молдови. До нового алфавіту ввійшли літери *A a, Ä ä, Ă ă, B b, C c, Ç ç, D d, E e, F f, G g, H h, I ı, İ i, J j, K k, L l, M m, N n, O o, Ö ö, P p, R r, S s, Ş ş, T t, Ţ ţ, U u, Ü ü, V v, Y y, Z z.* Окрім того, для передачі неадаптованих іншомовних слів та власних назв вводилися факультативні літери *X x, W w, Q q, Â â, Ğ ğ.* У 1996 році в гагаузьку латинізовану абетку було внесено деякі зміни: була введена літера *Ê ê,* а літера *Ă ă* перейшла до факультативних [8, с. 4]. Однак, незважаючи на це, частина релігійної літератури продовжила виходити кирилицею ще до початку 2010-х років.

Гагаузи, які проживають на території України, не мали можливості відразу перейти на латиницю. Гагаузи України почали виступати з подібними ініціативами. Відповідно до закону № 10015/3/1-08 від 14.04.2008 за рішенням Кабінету Міністрів із 2008-2009 навчального року гагаузи України перейшли на латинський алфавіт. Відповідно до Закону України про освіту національних меншин у більшості гагаузьких сіл двічі на тиждень почали викладати в середній школі гагаузьку мову. Підручники для 1-4 та 5-12 класів перекладені з української мови на гагаузьку. Вони друкувалися і кирилицею, і латиницею. Цю ситуацію можна назвати прикладом помірного переходу на латинську абетку [9, с. 27–28].

Розвиток гагаузької мови в Україні

Гагаузи України почали вивчати гагаузьку як предмет за вибором тільки після 1991 року. З 1992-1993 року гагаузька мова увійшла до шкільної програми, і її почали вивчати в усіх гагаузьких школах.

Щоб підняти вивчення гагаузької мови на більш високий рівень були організовані педагогічні семінари. Так, на семінарі «Розвиток та підвищення рівня кваліфікації викладачів», організатором якого був відділ Розвитку та освіти Міністерства освіти і науки України в місті Одесі, брали участь викладачі гагаузької мови. Вони отримали необхідні знання з педагогіки і методики та викладання рідної мови.

Вперше в 2006 році 16 викладачів гагаузької мови взяли участь у семінарі, організованому Київським національним університетом імені Тараса Шевченка в Інституті філології на кафедрі тюркології. Семінар проводився гагаузькою мовою. Під час нього викладачі кафедри тюркології вперше дізналися про подібність турецької і гагаузької мов, а також про їх вплив одна на одну. Після завершення семінару всім учасникам було видано сертифікат кафедри тюркології.

У 2007 році на кафедрі тюркології Інституту філології в КНУ імені Тараса Шевченка був організований круглий стіл «Проблеми і перспективи вивчення гагаузької мови та літератури в школі».

У 2006, 2010 і 2012 роках були організовані заходи «Тюркські народи України», під час яких були обговорені питання, пов'язані з викладанням гагаузької мови в Україні. У них взяли участь викладачі гагаузької мови [9, с. 33–37].

Вивчення рідної мови в школах та підготовка підручників

Українські гагаузи вивчають три мови. Серед них рідна мова – гагаузька, державна мова – українська, за вибором одна з європейських мов (англійська або німецька). У гагаузів Одеської області рідна мова викладається два рази на тиждень у селах Кубей (Червоноармійське), Балбока (Котловина), Сатилик-Хаджі (Олександрівка), Курчі (Виноградівка), Ескі Троян (Старі Трояни), Дмитрівка. З'являється інтерес до вивчення рідної мови і в дитячих садках. У 2015 році у дитячому садку села Курчі Болградського району в якості експерименту почали вивчати рідну мову. На сьогоднішній день гагаузька мова в садках вивчається і в інших гагаузьких селах. Щорічно організовується традиційне «Свято рідної мови». У цьому заході беруть участь і гагаузькі школярі [9, с. 37–39].

Центр гагаузької культури

У селі Курчі Болградського району розташований «Центр гагаузької культури», який було відкрито 1 листопада 2014 року. Директором центру гагаузької культури є Ольга Кулаксиз. При ньому створено невеличкий музей гагаузької культури, а також проводяться відкриті уроки та екскурсії (Http: //www.gagauzcentr.in.ua/). Центр є єдиним культурним і освітнім центром, в якому щотижня проводяться культурні, навчальні, наукові круглі столи, презентації. Тут шанують і святкують гагаузькі національні та релігійні свята. Протягом кількох років центр приймає як школярів з усього регіону, так і іноземних гостей, послів різних держав, які виявляють інтерес до гагаузької культури та мови [9, с. 44–45].

Радіо та телебачення

Завдяки пресі, радіо і телебаченню широкі маси отримали можливість зрозуміти важливість вивчення рідної мови. Однією з перших телепрограм стала «Ана тарафим», яка виходить в ефір з 1990 року. Програма виходить у понеділок і вівторок тривалістю 25-30 хвилин два рази на тиждень.

На передачу, що виходить гагаузькою мовою, запрошуються відомі гагаузи України. Тут висвітлюється суспільно-культурне життя гагаузьких сіл. Програма має величезний архівний матеріал про життя гагаузів, зібраний протягом понад 29 років. З 2 вересня 2015 року на каналі «Південна хвиля» транслюється півторагодинна програма «Гагаузька хвиля» («Гагауз Далгаси»), де обговорюється життя гагаузів всього регіону. На Одеському регіональному державному телебаченні транслюється програма «Ana Tarafı» («Рідна сторона»), створена в 1990 році [9, с. 46–47].

В Одесі з 2017 року за ініціативи голови громадської організації «Гагаузлар» була відкрита перша недільна школа з вивчення гагаузької мови. Вона змогла зібрати до своїх лав дітей та дорослих, які з різних причин не змогли вивчити рідну мову в сім'ї.

Значущою подією для розвитку мови на більш високому рівні стало відкриття спеціальності «Гагаузька мова та література» на кафедрі тюркології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. У 2016 навчальному році на перший курс вступило 7 осіб, у 2018 році ще 6 осіб. У 2018 році спеціальність розширилася і отримала назву «Гагаузька мова і література, англійська мова». Завдяки цій спеціальності гагаузька мова зможе випускати педагогі – фахівців у цій галузі. Ті викладачі, які викладають гагаузьку мову, стали першопрохідцями,

які добровільно погодилися викладати рідну мову, а потім протягом деякого часу пройшли перепідготовку в різних державних вищих навчальних закладах України, зокрема у Комратському державному університеті на кафедрі гагаузької мови (Молдова).

Висновки. Таким чином, на сьогоднішній день гагаузька мова викладається офіційно три години на тиждень, проте на практиці це не завжди виконується, позаяк залежить від керівництва школи.

Станом на сьогодні підготовлені та випущені підручники для 2, 4, 5, 8, 9, 10, 11-х класів, тож кожен учень, який вивчає рідну мову, має можливість використовувати їх. Позаяк вивчається лише гагаузька мова, а для літератури години не виділяються, твори гагаузьких письменників України також включені у ці підручники.

На жаль, у зв'язку з переселенням молоді у пошуках стабільної роботи з сіл із компактним проживанням гагаузького населення із кожним роком у школах кількість учнів суттєво зменшується. Це є величезною проблемою для гагаузів України. Тому виникає термінова необхідність створювати та матеріально підтримувати з боку МОН на рівні місцевого самоврядування в містах і в місцях компактного проживання гагаузів недільні школи. Існує потреба також у класах для викладання гагаузької мови в школах або ж в інших навчальних закладах, а також у виділенні зарплати вчителям, які будуть викладати цей предмет, наданні навчального матеріалу.

Для розвитку і пропаганди рідної мови у школах є необхідність у підготовці книг для позакласного читання гагаузькою мовою. Також для ознайомлення з гагаузькою літературою потрібно перекладати твори цього корінного народу на українську мову, а українську класичну літературу – гагаузькою мовою.

Література:

1. Историческая справка о Гагаузах. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: http://www.gagauzia.md/pageview.php?l=ru&idc=98.
2. Сорочану Е. Гагаузский язык и его диалекты. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: http://altaica.ru/LIBRARY/turks/gagauz_dili.pdf).
3. Гагаузия. [Електронний ресурс]: Режим доступу до ресурсу: https://halktoplushu.md/index.php/stati-dlya-stranits/762-2012-12-17-10-06-19.
4. Гагаузы Украины: в 2 кн.: Книга 1. Гагаузы Украинской части Буджака / Л. Чимпоеш, Е. Банкова; Книга 2. Гагаузы Приазовья / Сост. Л. Чимпоеш, Е. Банкова, Т. Арнаут; рук. проекта Т. Арнаут, отв. ред. изд. Емилия Банкова, ред. гагаузских текстов Людмила Чобан. К. : Издательский дом Дмитрия Бураго, 2016. 232 с.
5. Тукан Б.П. Письменность гагаузского языка (рус.) // Вопросы совершенствования алфавитов тюркских языков СССР. М. : Наука, 1972. С. 59–65.
6. Е.К. Колца. Орфография гагаузского языка // Орфографии тюркских литературных языков СССР. М. : Наука, 1973. С. 91–102.
7. Гагаузская письменность. Електронний ресурс]: Режим доступу до ресурсу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Гагаузская_письменность.
8. Правила орфографии и пунктуации гагаузского языка / Науч.- исслед. Центр Гагаузии им М.В. Маруневич, Главное Упр. Образования Гагаузии, Комрат. гос. ун-т; отв. за вып.: П.А. Чеботарь [и др.]. Ed. nouă. Кишинев : Б. и., 2014 (Tipogr "Elan Poligraf"). 72 p.
9. Ukrayna gagauzlari. Bülent Hünerli. Tudora Arnaut. Tehlikeli Diller Dergisi. TDD/JofEL.Yaz/Summer 2017. C. 17–50.

Arnaut F., Teleshun K. Situation of the development of the native language of Gagauz people

Summary. Language is a powerful catalyst for the formation of a nation; every person, knowing the birth of the world, beginning to learn to compose words and sentences learns the language, which will then become his native language, regardless of nationality. In this scientific exploration the areas of residence, the role of studying Gagauz language in the preservation of the mother tongue, the peculiarities of the linguistic situation in the Gagauzian anti-terrorist operation and the regions of compact Gagauz residence in Ukraine are considered. The level of providing the linguistic and cultural needs of the Gagauz people, in particular the functioning of schools with the study of the Gagauz language, the possibility of obtaining higher education in the specialty "Gagauz language and literature", the preparation of textbooks is admitted.

Gagauz is a Turkic people of Christian denomination, the main part of whom lives in the northern part of central Budzhak, which in 1940 entered the southern borders of the Republic of Moldova. According to the 2004 census, there were 155.6 thousand Gagauz in the Republic of Moldova. About 40 thousand Gagauz live in the adjacent regions of the Odessa region of Ukraine. Separate settlements of Gagauz are in Zaporizhzhya region, Gagauz live in other corners of Ukraine. The Gagauz who left or were expelled at different times from their homeland (eviction, deportation, job search) live in Russia, Kazakhstan, Azerbaijan, Turkey, Brazil, Portugal and other European countries. And in the Balkans, in particular in Bulgaria, Romania, Greece, the Gagauzes, with the exception of the first two states in Greece, live compactly.

The Turkic-speaking peoples, whose geography of residence extends from Eastern Turkistan (China) to the Altai, from Central Asia to the Caucasus, from Turkey to the Black Sea, have many dialects and dialects, as well as languages that are more or less similar. Today, there are over 134 nationalities, ethnicities and peoples living in Ukraine. Some of them are indigenous to this country. Among these peoples Turkmen are Crimean Tatars, Gagauzes, Karaites and Crimeans, Urum Turkones.By its grammatical structure and lexical composition, the Gagauz language belongs to the southwest (Oguz) group of Turkic languages. During the last two centuries (until the end of the 1990s), the Gagauz did not have close contact with other Turkic peoples, and as a result, the Gagauz language became increasingly closer to its incompatible languages.

Since the mother tongue was not taught in the Soviet Union, no literary language was formed and its development remained at the spoken level. Moreover, even spokenlanguage was on the verge of extinction during this period. The reasons for this were the rapid spread of the media, the lack of native language training, the decline of the national consciousness of the population, the practical inappropriateness of learning the Gagauz language.

Key words: Gagauz language, aducation, language situation, place of settlement of Gagauz, Gagauz textbooks.

УДК 81`367.335.2=512.145
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.4

Арнаутова А. Р.,
асистент кафедри тюркології
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ ІЗ ПІДРЯДНИМИ ПІДМЕТОВИМИ В СУЧАСНІЙ КРИМСЬКОТАТАРСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті розглядаються структура і семантика складнопідрядних речень із підрядними підметовими. Автор звертає увагу на особливості таких речень, які цікаві своєю структурою, засобами зв'язку, семантикою і практично не досліджені кримськотатарськими мовознавцями. Вперше складні речення у кримськотатарській мові були описані А. Іслямовим. Автор, розглядаючи складне речення в «Граматиці кримськотатарської мови», навів загальні відомості про нього, класифікував складносурядні та складнопідрядні речення (за ознакою семантичних відносин між частинами речень; за способом зв'язку, зв'язком між компонентами складного речення за допомогою сполучників, афіксів, інтонації).

Для досягнення поставленої мети методом суцільної вибірки було зібрано та систематизовано фактичний матеріал із кримськотатарських художніх творів. Досліджуються засоби зв'язку і пунктуація, характерні для таких речень. Проаналізовано та систематизовано теоретичний і практичний матеріал із застосуванням таких методів: описового, статистичного, трансформаційного аналізу, семантичного аналізу, контекстуального спостереження. Описано семантичні і структурні особливості складнопідрядних речень із підрядними підметовими.

На основі дослідження можна зробити такі висновки. Для складнопідрядних речень із підрядними підметовими характерні два типи структури. За складністю структури автор виявила елементарні складні речення (з одним підрядним) і складнопідрядні речення ускладненої конструкції (з декількома підрядними реченнями). Дослідивши представлені Е.С. Акмоллаєвим типи СПР із підрядними підметовими і проаналізувавши практичний матеріал, було виявлено варіант конструкції, який раніше не був представлений у дослідженнях.

Характеризуючи функціональні особливості СПР із підрядними підметовими, автор визначила, що речення можуть мати різне смислове навантаження – фактичне сприйняття явища за умови вчинення дії, виклад реальної дійсності, об'єктивний погляд на дійсність.

Ключові слова: синтаксис, складне речення, сполучники, структура, пунктуація, семантика.

Постановка проблеми. Проблема складнопідрядних речень привертає увагу багатьох учених як в галузі тюркології [1–7], так і українських та російських мовознавців [8–11]. На жаль, на сучасному етапі розвитку кримськотатарського мовознавства синтаксис складнопідрядних речень спеціально не досліджувався. Цим і зумовлена **актуальність заявленої теми**.

У статті автор розглянула семантику та структуру складнопідрядних речень із підрядними підметовими. Для досягнення поставленої мети методом суцільної вибірки було зібрано та систематизовано фактичний матеріал із кримськотатарських художніх творів. Крім того, автор використала описовий метод, трансформаційний аналіз [12], семантичний аналіз, контекстуальне спостереження.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що особливості складнопідрядних речень із підрядними підметовими, які цікаві своєю структурою, засобами зв'язку та семантикою, практично не досліджені кримськотатарськими мовознавцями. Вперше складні речення у кримськотатарській мові були описані А. Іслямовим. Автор, розглядаючи складне речення (СР) у «Граматиці кримськотатарської мови», навів загальні відомості про нього, класифікував складносурядні (ССР) та складнопідрядні речення (СПР) таким чином:

1) за ознакою семантичних відносин між частинами речень;

2) за способом зв'язку, зв'язком між компонентами складного речення: а) за допомогою сполучників; б) за допомогою афіксів; в) за допомогою інтонації;

3) за засобами зв'язку, виділяючи сполучникові а) **ве, эм, да-де эм-эм, де-де**; б) **лякин, амма**, **тек**, **исе**; в) **я**, **яхут, яки**; г) **не-не**, також згадуються сполучники **ёкъса, атта** і безсполучникові.

Крім того, СПР сполучникового типу автор поділяє на тимчасові, причини, умови, протиставлення, додаткові, обставинні, визначальні і порівняльні. Таким чином, А. Іслямов [13] у класифікації складнопідрядних речень, представленій у навчальному посібнику "Къырымтатар тильнинъ грамматикасы" виокремлює вісім видів речень, серед яких немає складнопідрядних речень із підрядними підметовими.

Досліджуючи складні речення, Е. Акмоллаєв розглядає їх більш детально і класифікує одночасно за кількома ознаками (засобами зв'язку, способами зв'язку, функціональними особливостями частин речень і семантичними особливостями відносин між частинами). Згідно з його класифікацією складні речення поділяються на:

1) безсполучникові

– безсполучникові ССР: з'єднувальні, поширені, порівняльні, протиставні;

– безсполучникові СПР: причини, наслідку, мети, часу, умови, додаткові і розповідні;

2) сполучникові:

– сполучникові ССР: (з'єднувальні, порівняльні, протиставні, визначальні, заперечувальні);

– сполучникові СПР (підметові, присудкові, додаткові, означальні, часу, місця, способу дії, міри і ступеня, порівняння, мети, причини, наслідку, умови, поступки).

Е. Акмоллаєв, розглядаючи складнопідрядні речення з підрядними підметовими [14], визначає їх як речення, підрядна частина яких розташовується попереду головної і приєднується за допомогою присудка (предикату), має у своєму складі афікси умовного способу дієслова – **са / -се** і підмет (суб'єкт), виражений займенником **«ким, не»**. Підмет головного речення виражається займенником **«о, олар»**. Підмети головного і підрядного речення співвіднесені (узгоджені) один з одним. Наприклад: Ачкъа ***ким*** *берсе аш* ***о****, къардаш (прислів'я)* Хто голодного нагодує, той йому і брат. Займенник «**ким**» – підмет підрядної частини, який узгоджується з вказівним займенником «**о**». Підрядна частина складнопідрядного речення пояснює підмет головної його частини і відповідає на питання **ким**? – хто? / **не**? – що? ***Ким*** *шимди чалышса,* ***о*** *душмангъа ярдым эте* (Е.А., с. 159). Хто зараз працює, той допомагає ворогові. Це речення відповідає структурі, представленій і описаній у першому прикладі Е. Акмоллаєва. У реченні викладено фактичне сприйняття явища за умови вчинення дії.

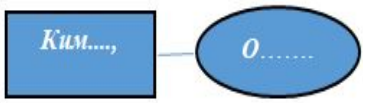

Схема 1

Е. Акмоллаєв також вказує на речення, в яких підмета немає, однак у контексті він завжди мається на увазі. Наприклад: ***Ким*** *де чалса, уста экен.* – Хто б не грав, він виявляється майстром; ***Ким*** *де олса, бу къартийнинъ огълу киби.* (Э.А., с. 254) – Ким би не був, для цієї старої він як син.

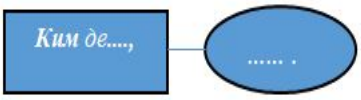

Схема 2

Під час дослідження практичного матеріалу автор виявила й інші варіанти речень цього типу, які можуть мати і більш складну структуру: ***Ким*** *де гонъюллилерге языльса – беяз дефтерге, языльмаса – къара дефтерге кечеджек* (Э.А., с. 175) – Хто запишеться в добровольці – у білий (зошит) список, а не запишеться – у чорний список піде. У цьому реченні спостерігається випадок, коли при опущенні вказівного займенника **«о»** може використовуватися тире «–». Застосування цього пунктуаційного знака у конструкції жодним чином не впливає на зміст речення. Порівняймо із варіантом "***Ким*** *де гонъюллилерге языльса,* ***о*** *беяз дефтерге, языльмаса,* ***о*** *къара дефтерге кечеджек*". Обидва речення мають однакове смислове значення, проте в першому варіанті більш яскраво виражено інтонаційне забарвлення, яке забезпечене наявністю знака **тире**. У результаті на слова "*языльса*" і "*языльмаса*", що розташовані перед ним, падає наголос, після чого витримується невелика пауза. Цей прийом дозволяє привернути особливу увагу реципієнта і спонукати його зробити правильний вибір або запам'ятати критерій відмінності між групами людей, про які йдеться у тексті.

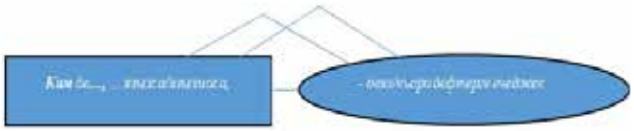

Схема 3

Слід значити, що наведене СПР складається з двох головних і рівноправних частин, пов'язаних із загальною підрядною частиною. Це рівноправ'я головних частин забезпечує повторюване дієслово з афіксом умовного способу -са / -се в позитивному і негативному варіантах, який і зумовлює протиставний зв'язок між ними. Він позначений на письмі комою, що вказує на паузу, разом з якою мається на увазі сурядний сполучник "**амма**" – а / але і опущення займенника першої особи, що виконує функцію підмета в другому підрядному реченні. Наприклад: ***Ким*** *де гонъюллилерге языльса,* ***о*** *беяз дефтерге,* ***амма (ким)*** *языльмаса,* ***о*** *къара дефтерге кечеджек.*

Семантикою цього речення є виклад реальної дійсності.

Структуру речення можна представити у вигляді схеми:

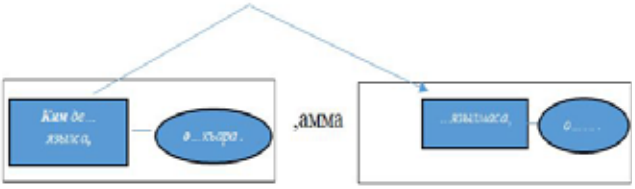

Схема 4

Розділивши речення на два складнопідрядних ***Ким*** *де гонъюллилерге языльса, беяз дефтерге кечеджек* – Хто запишеться в добровольці, той увійде в білий список; ***Ким*** *де гонъюллилерге языльмаса, о къара дефтерге кечеджек* – Хто не запишеться в добровольці, той потрапить у чорний список. Таким чином отримуємо два однакових за структурою речення, що відрізняються лише семантичним змістом; позитивним у першому реченні і негативним у другому реченні.

Крім того, займенники підрядної частини, що узгоджуються, можуть приймати афікси знахідного і напрямкового відмінків. При цьому займенник, що виконує функцію підмета, залишається у називному відмінку: "**Кимни- о**", "**Кимге-о**". Наприклад: *Къызынъ ким****ни*** *севсе, киевинъ о олур* (*прислів'я*) – Кого твоя дочка полюбить, той і буде (твоїм) зятем. У цьому реченні представлений варіант, де узгоджувальний займенник підрядної частини має афікс знахідного відмінка (*тюшюм келиш*).

Автор розглядає речення із займенником підрядної частини, що узгоджується, та має афікс напрямкового відмінка (*догърултув келиш*): ***Кимге*** *расткельсе, о алыр* (А.В., с. 134); *Падишанынъ уйкен къызы* ***кимни*** *алтын топнен урса,* ***о*** *йигит падишанынъ киеви оладжакътыр!* (А.В., с. 210) Цю конструкцію можна перекласти так: На кого потрапить золотий м'яч старшої дочки падишаха, той і стане його зятем. На прикладі цього речення бачимо, що у складнопідрядних

реченнях цього типу займенники підрядної частини можуть приймати афікси як знахідного, так і напрямкового відмінків, при цьому семантика речення істотно не змінюється. Наприклад: *Падишанынъ уйкен къызы* ***кимни / кимге*** *алтын топнен урса,* ***о*** *йигит падишанынъ киеви оладжакътыр!* Однак слід зазначити, що кожен варіант займенника вказує або на фактичне вчинення дії щодо предмета, або на спрямованість дії у момент вчинення щодо предмета, про який ідеться в реченні: *Падишанынъ уйкен къызы* ***кимге*** *алтын топнен урса,* ***о*** *йигит падишанынъ киеви оладжакътыр!* – У кого потрапить золотий м'яч старшої дочки падишаха, той і стане його зятем.

Структура сполучникових складнопідрядних речень із підрядними підметовими відрізняється від структури речень, наведених вище. Головне речення СПР, розташовуючись попереду підрядного, зв'язується з ним за допомогою сполучника «**ки**». Функцію підмета в головному реченні досліджуваного виду СПР виконують вказівні займенники «**бу**», «**шу**» функцію присудка – лексеми «**бар**», «**Олур**» [15]: *Тек* ***шу****сы да* ***бар ки****, Исмет энъ эджрибели бригадирлерден бири* (Акъмол). – Необхідно зазначити, що Ісмет – один із найдосвідченіших бригадирів.

Схема 5

Наприклад: *Тек* ***шу****сы да* ***бар*** *ки, Мемет, сыныфта энъ яхшы окъугъан талебелерден биридир* (). – Необхідно зазначити, що Мемет був одним із кращих учнів у класі. Семантику цього речення можна охарактеризувати як об'єктивний погляд на дійсність. Такий вид речень у досліджуваному практичному матеріалі трапляється вкрай рідко. Згаданий варіант із присудком у головному реченні, функцію якого виконує лексема «***олур***», не виявлено зовсім.

Висновки. На основі дослідження можна зробити такі висновки. Для складнопідрядних речень із підрядними підметовими характерні два типи структури. За складністю структури автор виявила елементарні складні речення (з одним підрядним) і складнопідрядні речення ускладненої конструкції (з декількома підрядними реченнями). Дослідивши представлені Е.С. Акмоллаєвим типи СПР із підрядними підметовими і проаналізувавши практичний матеріал, було виявлено варіант конструкції, який раніше не був представлений у дослідженнях.

Характеризуючи функціональні особливості СПР із підрядними підметовими, автор визначила, що речення можуть мати різне смислове навантаження – фактичне сприйняття явища за умови вчинення дії, виклад реальної дійсності, об'єктивний погляд на дійсність. Це дослідження не охоплює всіх можливостей складнопідрядних речень із підрядними підметовими, а тому передбачає продовження дослідницьких процедур.

Література:

1. Оказ Л.С. Сложное предложение: Материалы спецкурса по синтаксису крымскотатарского языка / Л.С. Оказ. Симферополь : ТНУ, 2002. 115 с. ISBN 966-5722-96-4.
2. Мусаев К.М. К истории союзов в тюркских языках / К.М. Мусаев // Советская тюркология. 1980. № 6. С. 8.
3. Гаджиева Н.З. Основные пути развития синтаксической структуры тюркских языков / Н.З. Гаджиева. М. : Наука, 1973. 336 с.
4. Грунина Э.А. Некоторые вопросы синтаксиса сложноподчиненного предложения в современном литературном узбекском языке / Э.А. Грунина // Исследования по сравнительной грамматике тюркских языков. Т III. Синтаксис. М. : Наука, 1961. С. 157.
5. Ислямов А. Татар тильнинъ грамматикасы. Къысым синтаксис / А. Ислямов. Симферополь : Кърым АССР девлет нешрияты, 1940. 120 с.
6. Акъмолаев Э.С. Къырымтатар тильнинъ амелияты / Э.С. Акъмолаєв. Ташкент : Укъитувчи, 1989. 161 с. ISBN 5-645-00686-0.
7. Бабайцева В.В. Современный русский язык: в 3 частях: Ч. III: Синтаксис. Пунктуация / В.В. Бабайцева, Л.Ю. Максимов. М. : Просвещение, 1981. 271 с.
8. Современный русский язык / [В.А Белошапкова., Е.А Земская, И.Г. Милославский, М.В Панов.]; под.ред. В.А. Белошапковой. М. : Высшая школа, 1981. 560 с.
9. Воробьева Г.Ф. Современный русский язык. Синтаксис : учеб. пособие / Г.Ф. Воробьева, М.С. Панюшева, И.В. Толстой. Синтаксис. М. : Русский язык, 1975. 192 с.
10. Кочерган М.П. Загальне мовознавство : зєідручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти / М.П. Кочерган. К. : Вид. центр «Академія», 1999. С. 233–237.
11. Ислямов А. Указ. Соч. С. 86.
12. Ислямов А. Указ. Соч. С. 86.
13. Акъмолаев Э.С. Указ. Соч. С. 100.
14. Акъмолаев Э.С. Указ. Соч. С. 101.

Список скорочень:

(Ю.Б.) – Болат Ю. Омюр эзгилери: Икяелер ве пьесалар. Т. : Эдебият ве санаат нешрияты, 1984. 256 б.

(Ю.Б.2) – Болат Ю. Алим : роман. Т. : Эдебият ве саньат нешрияты, 1980. 424 с.

(А.Ш.) – Алядин Ш. Эгер севсенъ : роман. Т. : Девлет нешрияты, 1962. 446 с.

(Э.С.) – Эмин С. Ираде дерьясы : роман. Т. : Гафургулам эдебият ве санат нешрияты, 1971. 373 с.

(Э.А.) – Э. Амит. Ишанч : роман. Т. : Гъафур Гъулам адына эдебият ве саньат нешрияты, 1986. 358 с.

(А.В.) – Велиулаева А. Акъыллы кирпинен айнеджи тильки джыйынтыкъ / А. Велиулаева, А. Велиев. Т. : ЧОЛПАН, 1990. 237с.

Arnautova A. Features of the complex sentences with a dependent noun clause in the modern Crimean-Tatar language

Summary. The article deals with the structure and semantics of complex subcontracted sentences. Attention is drawn to the peculiarities of compound sentences with sub-contractual sub-words that are interesting for their structure, means of communication, and, semantics, practically not studied by Crimean-Tatar linguists. For the first time, complex sentences in the Crimean-Tatar language were described by A. Islyamov. The author, considering a complex sentence in the Grammar of the Crimean-Tatar language, gave general information about it, classified complex and compound sentences (on the basis of semantic relations between parts of sentences; by way of communication, communication between components of a complex sentence: by means of conjunctions, affixes, intonations).

In order to achieve this goal, actual material from Crimean-Tatar artworks was collected and systematized by

a continuous sampling method. The means of communication and punctuation that characterize such sentences are explored in this summary. Theoretical and practical materials are analyzed and systematized using the following methods: descriptive, statistical, transformational analysis, semantic analysis, contextual observation. The semantic and structural peculiarities of complex subcontracted sentences with subtractive subjectives are described. Based on our research, we can draw the following conclusions.

Two types of structure are characteristic of compound contract sentences with subset contracting. In terms of the complexity of the structure, we found elementary complex sentences (with one contract) and complex contract sentences of complex construction (with several contract sentences). Having researched the presented ES. Akmolayev types of complex sentences with sub-contracted sweeping and analyzing the practical material, we found a design variant that was not previously presented in the studies. Describing the functional features of complex sentences with sub-contractile sub-goals, we have determined that sentences can have different semantic load – actual perception of the phenomenon if committed, a statement of reality, an objective view of reality.

Key words: syntax, complex sentence, conjunctions, structure, punctuation, semantics.

УДК 811.134.2'367.625
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.5

Арцишевська О. Р.,
старший викладач кафедри романських мов та інтерлінгвістики
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

СЕМАНТИКО-ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІЄСЛІВ ІСНУВАННЯ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Статтю присвячено описові двох найважливіших дієслів іспанської мови – *ser* та *estar*. Ці дієслова існування, дієслова-зв'язки або допоміжні дієслова досліджено у статті з погляду семантично-порівняльної характеристики функціонування, адже слово нині почало розглядатися під різними кутами зору, за одним з яких слово і його внутрішня структура, яка притягує за собою вивчення організації елементів, що складають основу його семантики. Просування в галузі вивчення слова пов'язане з послідовним розмежуванням мовних сутностей – за характером формального змісту і за типом мисленнєвого змісту, що значною мірою просунуло вивчення лексичного і граматичного значень слова. Послідовне протиставлення і розмежування лексичного і граматичного в слові дало змогу вивчати лексику за її функціональним статусом у мові, при цьому виникли нові теорії, почали виділяти однозначні й неоднозначні слова та їхні ознаки.

В.С. Соловйов зауважує, що пізнання здійснюється через слово, і саме в слові свою реалізацію отримує мислення [6, с. 23–24].

Залежно від характеру своєї семантики слова виконують різні функції в мові. Як правило, виділяють такі функції слова: номінативна – функція позначення, сигніфікативна – функція узагальнення, комунікативна – функція спілкування, прагматична – функція експресивного вираження і особливого сприйняття. Дві перші функції є одночасно двома сторонами знакової репрезентації, ці функції є у всіх словах. Однак зазвичай слову притаманне володіння або двома першими функціями, або двома останніми.

Проблема визначення слова тісно пов'язана з розумінням значення слова.

Є розширені референційні означення, які підкреслюють зв'язок із різними факторами:

– логічно-предметною співвіднесеністю;
– семантичним контекстом;
– співвіднесеністю слова з іншими елементами в прагматичному ряді [6, с. 30].

Однією з особливостей іспанської мови є те, що вона володіє двома дієсловами-зв'язками (ser та estar), тоді як більшість інших мов лише одним таким дієсловом.

Ключові слова: дієслово, ser, estar, слово, семантика, допоміжне дієслово, дієслово-зв'язка.

Постановка проблеми. Дієслова в іспанській мові – це один із найскладніших етапів засвоєння граматики. Це пов'язано, з одного боку, зі складністю дієслова як граматичної одиниці взагалі, а з іншого – з особливістю вживання дієслів в іспанській мові та їхньою широкою сполучуваністю.

Ці дієслова є частотними у використанні та посідають центральне місце у функціонуванні іспанської мови. В іспанській мові ці два дієслова виражають різні дії. Мовностилістичні особливості цих дієслів указують на існування, місцезнаходження, стан або ставлення предмета до ознаки і є базисним елементом цілої низки функціональних моделей, представлених різними граматичними і семантичними категоріями.

Широкі можливості семантичного варіювання, якими володіють дієслова типу «бути» і «мати», створюють передумови для багатоаспектної і різнопланової інтерпретації їхніх значень. Різні пари дієслів у різних реченнях мають однакове значення і під час перекладу перекладаються однаково, і це є проблемою під час вивчення іспанської мови. Одне дієслово не може бути замінником іншого, бо тоді зміниться семантико-прагматичне значення. Від форми дієслова залежить зміст усього речення.

Історія дослідження дієслів *ser* та *estar* налічує майже 600 років. Цей підвищений інтерес викликає закономірне запитання: чому саме ці дієслова являють собою таку значну проблему? Протягом багатьох років відповідь на це запитання знаходили в граматиці іспанської мови для іноземців Цезаре Овдіно, датованій XVII століттям: «Різниця у вживанні дієслів *ser* та *estar* полягає в тому, що ser поєднує річ з її постійною якісною або кількісною характеристикою: *ser grande, ser malo, ser bueno… Estar* же значить перебувати в певному місці: «*yo estoy en Roma*». Далі в цій же граматиці зазначається, що вживання *estar* також має місце у всіх випадках, коли ідеться про емоції або душевний стан, тобто про щось непостійне, змінне, тимчасове.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед багатьох дослідників іспаністики, які торкались проблеми *ser/estar* як особливої риси іспанської мови, найбільший внесок у розв'язання зазначеної проблеми зробили лінгвісти: Гарсіа де Дієго, Андрес Бельо, Сальва, Андраде, Белінджер та інші, які запропонували таблицю ключів до розв'язання проблеми *ser/estar*, основаної на опозиційних значеннях дієслів s*er* та *estar*. Зокрема, до дієслова *ser* вони віднесли такі характерні значення, як: існування, абстрактну тривалість, внутрішньо притаманну ознаку, сутність, дію, закінченість, поняття, судження, логічний зв'язок, закономірність, належність, класифікацію, означення підмета, дію з дієприкметником. Щодо дієслова *estar*, то тут основними характеристиками є такі: певне положення у просторі, тимчасовий стан, епізодичність, змінна ознака, непостійність, незакінченість, моментальні відчуття та емоції, випадкова ситуація, коментар, думка, враження, прислівниковий характер, стан із прикметником і дієприкметником. Єдина спільність цих дієслів у тому, що вони є допоміжними дієсловами, а також дієсловами-зв'язками.

Дієслова *ser* та *estar* під час перекладу на українську мову здебільшого або перекладаються однаково, або зовсім зникають. Тобто в оригінальних іспанських реченнях ми бачимо слова *ser, estar*, а в українському перекладі слово «є» або тире (в якому зашифроване слово «є»). Виникає питання: чи є вони однаковими та взаємозамінними.

Для вираження значення, що в інших мовах міститься у дієслові бути, іспанська мова має два різних слова, які не є синонімами, – *ser* «бути» та *estar* «бути, перебувати».

В іспанській мові більшість семантичних значень і функцій латинського дієслова *esse* передається двома різними дієсловами: *ser* (чиє відмінювання безпосередньо походить від латинського esse, але також від дієслова *sedere* – «сидіти», «посідати») та *estar* (яке походить від латинського stare – «стояти», «поставати»). Спершу означаючи «триматися рівно», «залишатися на місці» або «залишатися нерухомим», *stare*, відповідно, стало основою одного з дієслів, котре може слугувати зв'язкою у предикативних конструкціях кастильської мови.

Вжите абсолютно, дієслово *ser* дає змогу виразити, хоча й нечасто, існування предмета чи особи. Дієслово *estar*, зі свого боку, має головним чином місцеве значення і позначає позицію або місце, де перебуває підмет – фізично або в переносному значенні. Отже, речення на кшталт «його там немає», «яблуко на столі» або «ти в моєму серці» завжди будуються з дієсловом *estar* [2, с. 67].

Метою статті є порівняльна характеристика функціонування дієслів існування *ser* та *estar* в іспанській мові в аспекті семантики.

Виклад основного матеріалу. Дієслово в іспанській мові є найбільш складною граматичною категорією. В іспанській мові є особові та безособові форми дієслова. Класифікація дієслів за різними лексико-граматичними ознаками є дещо умовною, оскільки граматичні та семантичні особливості дієслів тісно пов'язані між собою. Однак для зручності вивчення дієслова в основу класифікації можна покласти суттєві, синтаксичні та морфологічні ознаки. За своїми суттєвими особливостями іспанські дієслова бувають такі: знаменні, тобто ті, які завжди вживаються в одному зі своїх лексичних значень (до них належать майже всі іспанські дієслова); та допоміжні дієслова, які слугують для вираження якихось граматичних значень. Саме до таких дієслів і належать *ser* та *estar.* Допоміжне дієслово *ser (бути)* використовується як дієслово-зв'язка. Допоміжна граматична роль притаманна також дієслову *estar*, яке водночас зберігає своє лексичне значення.

Спираючись на морфологічні особливості дієслівного відмінювання, дієслова *ser* та *estar* належать до дієслів індивідуального відмінювання, тобто мають власні форми відмінювання [1, с. 103–106].

Допоміжні дієслова слугують для вираження граматичних значень. Зокрема, дієслово *ser*, яке деякою мірою зберегло своє лексичне значення, служить: 1) для утворення всіх часів пасивного стану; 2) зв'язкою в іменному присудку; 3) частиною безособових зворотів; 4) частиною зворотів, які вказують на час; 5) частиною конструкції **es + de + дієслово**, яка означає повинність; 6) у конструкції **ser + de –** зв'язкою в іменному присудку, який виражає належність, походження, а також матеріал, з якого складаються ті чи інші предмети. У свою чергу, дієслово *estar* зберегло своє лексичне значення «перебувати». Так само воно виконує низку функцій допоміжного дієслова, будучи: 1) зв'язкою в іменному присудку; 2) частиною зворотів із дієприкметником і ґерундієм [1, с. 143].

Поєднуючи підмет і присудок, *ser* та *estar* є далеко не звичайними службовими дієсловами, а передбачають важливі зміни у змісті речення. Можна, наприклад, сказати про фрукт, що він є зеленим, використовуючи дієслово *ser* для того, щоб указати, що його поверхня представляє цей колір постійно. І навпаки, *las uvas estan verdes* «виноград зелений» з *estar* одразу дає зрозуміти, що йдеться про перехідний і конкретний стани визрівання винограду, тобто про сукупність особливостей, що виникають на певній стадії якогось процесу і як такі зазнають змін.

Можливість відрізняти ці два типи ознак теоретично залишається відкритою для будь-якого присудка. Водночас повсякденний слововжиток є більш обмеженим. Як правило, якщо присудок виражено іменником, то означення буде використовувати дієслово *ser.* І навпаки, якщо присудок є прикметником, іспаномовна людина зазвичай використовуватиме обидва дієслова. Дуже часто вона свідомо намагатиметься розрізнити те, що вона розглядає як незмінну чи постійну рису підмета, і те, що в її очах видається змінним. І все ж правила використання цих дієслів інколи виявляються менш суворими. Можна, наприклад, сказати і *eso es permitido*, і *eso está permitido* «це дозволено», але зазвичай користуються лише дієсловом *ser*, аби сказати «це обов'язково».

Один із традиційних способів визначити вживання цього дублета в ролі зв'язки полягає в тому, щоб співвіднести його з опозицією суттєве/випадкове. Через *ser* формулюються суттєві визначення підмета; через *estar*, навпаки, – лише випадкові.

Насамперед використання *ser/estar* як зв'язки стосується будь-якого типу означення, вираженого прикметником. Наприклад, цілком можливо предикувати людину, котра є блідою (а отже, приписувати їй випадкову якість), послуговуючись то дієсловом *ser*, то дієсловом *estar*.

Вживаючи дієслово ser, мовець зазвичай намагається передати факт, з яким він стикнувся або міг би стикнутися; вживаючи *estar,* навпаки, він наголошує на поодинокому або перехідному характері цього самого факту.

В іспанській мові для того, щоб показати положення певного предмета, факт існування когось «в тому чи іншому місці», використовується не *ser*, а *estar* [2, с. 69].

За твердженням Х. Маріаса, вживання дієслова *estar* передбачає своєрідне ангажування до реальності. Якщо *ser* може позначати простий спосіб існування, не обов'язково реального, estar неминуче посилається на реальність [2, с. 70].

Stare, *estar* у класичній латині мали інколи значення *esse,* «*ser*». Отже, за *esse,* «*ser*» майже виключно закріпилося значення граматичного інструмента, зв'язки. Лише в поодиноких випадках «*ser*» виражає глибину та перманентність, що вирізняють обставину, яка виражатиметься тоді за допомогою «*estar*»: наприклад, сказати про когось, що «це» є хворий *(«es» un enfermo*), або сказати, що він «є» хворим («*está» enfermo*), насправді суть дві різні речі. Але це, втім, утворює виняток щодо сказаного, що первісний відтінок є цілком відчутним. Адже обставинне слово як таке оточує «фізичний» момент у його реалізації, тоді як «є» (*«es*» від «*ser*»), глибоке і перманентне, позначає скоріше «спосіб існування» («*modo de ser*»), а не «фізичний» характер [2, с. 72].

Проблемою *ser* та *estar* цікавилися не лише лінгвісти, але й іспанські філософи, історики, перекладачі, зокрема Хуліан Маріас – іспанський філософ, історик, перекладач філософії, в одній зі своїх праць, датованій 1953 роком, не без гумору зазначає: «Гадаю, що німці віддали б заради дієслова *estar* одну з кількох провінцій, які їм залишили, якби їхня мова мала у своєму розпорядженні це дієслово, крім дієслова *ser*, тоді б німецька філософія і, як наслідок, уся модерна філософія були б зовсім іншими» [4].

Часто в текстах, укладених іспаномовними авторами, де вживається дієслово *ser*, помітна певна «гордовитість», яка становить в іспанській мові специфічну рису, котра сприяє створенню власного і майже ексклюзивного світогляду для іспаномовної спільноти.

У статті Карлоса Кульєна «*Ser y estar. Dos horizontes para definir la cultura*» говориться про те, що справжнє розширення горизонту *ser* може виникнути лише з нового горизонту, горизонту *estar* [3].

Х.К. Сканноне у статті «*Un nuevo punto de partida en la filosofía latinoamericana*» («*Нова відправна точка в латиноамериканській філософії*») говорить про протиставлення способу вивчення світу, котрий характеризується такими докорінними поняттями, як тотожність і необхідність, – горизонту *ser*, перспективі, спроможній інтегрувати тимчасовість і невизначеність – горизонтові *estar*. Такий антагонізм, який насамперед прагне висловити пережите, за твердженням автора, є вже присутнім у «філософських можливостях іспанської мови», у яких *«estar»* має більш місцевий сенс або такий, що залежить від обставин, де воно означає бути міцним, але готовим вирушати, і не позначає сутності речей у собі, як це, зі свого боку, робить дієслово «*ser*» [5]. Кульєн і Сканноне стосовно своїх міркувань щодо поняття *estar* посилаються на роботи аргентинця Родольфо Куша. Справжній натхненник «*латиноамериканської філософії*», цей мислитель у своєму неабиякому доробку понад усе цікавився проблематикою культури та тотожності американських індіанців. Утім, наприкінці свого життя він зізнався, що саме концепт *estar* «тінню переслідував його упродовж усієї творчої діяльності. Йдеться про *estar* як щось таке, що є попередником *ser* і що володіє глибоким значенням того, що відбувається» [2, с. 74].

У своїй граматиці іспанської мови В.С. Виноградов пропонує таке розрізнення дієслів *ser* та *estar* у вживанні з прикметниками: 1) дієслово *ser*, коли вживається з прикметниками, зазвичай означає невіддільну рису предмета чи особи, що відображає їхню сутність, або ознаку, яку приймають за постійну: *Pedro es nervioso. Педро нервовий* (тобто він нервовий за своєю натурою, це риса його характеру); 2) дієслово *estar* вживається з прикметниками, що виражає тимчасову, перехідну якість або стан речей чи предметів, досягнутий ними в результаті різних обставин чи дій: *Pedro está nervioso. Педро нервує* (тобто цієї миті він чимось занепокоєний, він перебуває в нервовому стані); 3) деякі прикметники вживаються завжди з дієсловом *ser: feliz, infeliz, rico, pobre*; 4) деякі з прикметників змінюють значення залежно від вживання з дієсловами *ser* чи *estar*:

ser bueno бути добрим
estar bueno бути здоровим
ser malo бути злим, поганим
estar malo бути хворим, погано почуватися
ser borracho бути п'яницею
estar borracho бути п'яним
ser verde бути зеленим
estar verde бути незрілим [1, с. 143–144].

Висновки. У сучасних граматиках іспанської мови є різні кути зору, характеристики та розмежування дієслів *ser* та *estar*, але основне (першопричинне) значення цих дієслів переважно залишається незмінним, а саме: *ser* означає постійну дію або якість; *estar* – щось нетривале, місцезнаходження. Найбільш вдало пропонує розрізнення цих дієслів із прикметниками В.С. Виноградов.

Як зазначалося вище, дієслова в іспанській мові відіграють надзвичайно важливу роль. Уся мова практично побудована на дієсловах. І оскільки основних допоміжних дієслів в іспанській є два, то це є невіддільним складником для того, щоб розширювати дослідження стосовно цих дієслів (*ser* та *estar*), знати і вміти чітко розмежовувати їхнє вживання. Тема залишається відкритою для досліджень, адже в статті ці дієслова розглянуто лише в семантичному аспекті.

Література:

1. Виноградов В.С. Грамматика испанского языка: Практический курс : учебник для институтов и факультетов иностранных языков. Москва, 2005. 432 с.
2. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2009. Т. 1. 576 с.
3. Cullen Carlos "Ser y estar: dos horizontes para definir la cultura". URL: https://ru.scribd.com/presentation/336726931/Ser-y-Estar-Dos-Horizontes-Para-Definir-La-Cultura.
4. Roldán Sarmiento Pilar "Hombre y humanismo en Julían Marías". URL: http://webs.ucm.es/BUCM/tesis//19972000/H/2/H2098001.pdf.
5. Scannone Juan Carlos."Nuevo punto de partida de filosofía latinoamericana". URL: https://www.amazon.com/Nuevo-punto-partida-filosof%C3%ADa-latinoamericana/dp/B003DMU3WW.
6. Яковлева Е.В. Лексикология испанского языка : учебник для вузов. Санкт- Петербург : КАРО, 2007. 240 с.

Artsyshewska O. Semantic and comparative characteristic of functioning of the verbs of being in Spanish language

Summary. The article has been devoted to the description of the two main verbs of Spanish language- ser and estar. This link-verbs are explored in the article from the point of view of semantic and comparative characteristic of functioning, after all word began to be considered from different points of view nowadays. One of the points is that word and its inner structure attract studying of elements which compose the foundation of its semantics. Advancing in the sphere of word's studying combines with the consecutive delimination of language essences – according of the character of formal content and to the type of intellectual content which moves forward the studying of lexical and grammatical meaning of the word. Logical opposition and differentiation of lexical and grammatical at the word helps to study lexics according to its functioning status at the language. New theories appear. Monosemantic and polysemantic words and its indications began to be distinguished.

B.S. Solovyov considers that cognition realizes through the word and thinking received its realization exactly at the word.

According to the character of semantics words fulfil different functiongs at the language. As a rule such functions of the words are distinguished: nominative – function of designation, significative – function of generalization, communicative – function of communication, pragmatical – function of expression and special perception. The first two functions exist at all words and are two sides of the signal representation at the same time. But as a rule of the word has the first two functions or two last.

The problem of the definition of the word is tightly combined with the understanding of the word meaning.

There are broad referention of the attribute. Here we can see the connection with different factors:

– logico-subjectial correlation;
– semantic context:
– correlation of the word with other elements of pragmatical rank.

Spanish language has two link-verbs (ser and estar). This is the particular feature of Spanish. At the same time the most of the languages have only one of such link-verbs.

Key words: verb, ser, estar, word, semantic, auxiliary verb, link-verb.

УДК 811.111'38'373.231
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.6

Байтеряков Є. О.,
аспірант філологічного факультету
Запорізького національного університету

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ СКЛАДНИХ АВТОРСЬКИХ АНТРОПОНІМІВ У ТЕКСТАХ МІЖАВТОРСЬКОГО ЦИКЛУ «МІТИ КТУЛХУ»

Анотація. Стаття пропонує дослідження лінґвостилістичних аспектів використання складних авторських антропонімів у текстах міжавторського циклу «Міти Ктулху».

За визначенням О.І. Скопенка і Т.В. Цимбалюк, власними назвами є «індивідуальні найменування окремих одиночних об'єктів» або, за формулюванням Л.Т. Масенко, «слова або словосполучення, які позначають індивідуальні об'єкти». Власні назви поділяються на прості і складні: прості складаються з однієї лексеми, складні – з двох чи більше. Крім того, оніми природно класифікуються за позначуваним предметом: виділяють антропоніми, топоніми, теоніми, мітоніми, гідроніми тощо. У сучасному мовознавстві поняття «власні назви» та «оніми» ототожнюють. Авторськими є ті антропоніми, що асоціюються з конкретним автором (зазвичай науковцем або письменником).

У дослідженні виявлено, що визначною характеристикою складного авторського оніма (зокрема, антропоніма) є його нерозривність. Якщо прибрати один зі складників, стилістичний ефект втрачається.

На матеріалі текстів циклу «Міти Ктулху» визначено, що найпоширенішим стилістичним прийомом, що вживається з авторськими антропонімами, є алюзія. Відповідно, важливу роль відіграє така ознака власної назви, як контекстуальність – задля повномірного втілення ефекту реципієнт має поділяти ту ж мовну картину світу, що й автор (-и). Розглянуті антропоніми відсилають як до реальних осіб сучасників, так і до міфологічних персонажів. Основним способом графічного втілення алюзії є алітерація і асонанс.

Також було зафіксовано вжиток метафори, іронії та каламбуру через власні назви.

Перспективою подальшого дослідження можна вважати каталогізацію усіх наявних у циклі антропонімів задля встановлення частоти їхнього вжитку, а також вивчення функціонування мітонімів і теонімів на аналогічному матеріалі.

Ключові слова: власна назва, авторський антропонім, горор, лінґвостилістичні засоби.

Постановка проблеми. У художніх творах жанру горор основним завданням автора є налякати читача, максимально запевнивши його для цього у справжності описаних подій, світу і персонажів. З цією метою письменник може використати досить широкий спектр лінґвостилістичних засобів – від клішованих метафор до трирівневої системи алюзій, що будуються на різних рівнях сприйняття (наприклад, лексичні одиниці на позначення фізичного, емоційного та морального стану особи відповідно) – усе залежить від контексту. «Міти Ктулху», один із найвизначніших прикладів міжавторського циклу прози жахів, не лише вдало експлуатують вже наявні в каноні тропи, але й модифікують їх, часом утворюючи нові слова і словосполучення. Яскравим доказом цієї тези можна вважати вжиток складних антропонімів.

За визначенням О.І. Скопенка і Т.В. Цимбалюк, власні назви – це «індивідуальні найменування окремих одиночних об'єктів» [1] або, за формулюванням Л.Т. Масенко, «слова або словосполучення, які позначають індивідуальні об'єкти» [2]. Власні назви поділяються на прості і складні: прості складаються з однієї лексеми, складні – з двох чи більше. Крім того, оніми природно класифікуються за позначуваним предметом: виділяють антропоніми (особові імена людей), топоніми (назви локацій), теоніми (імена богів), мітоніми (назви мітичних істот), гідроніми (назви водойм) тощо.

Науковий інтерес дослідження саме складних власних назв пояснюється досить широким простором для взаємодії між лексемами, що утворюють їх – відповідно, і ширшим полем конотацій. «Міти Ктулху» активно експлуатують антропоніми, космоніми, теоніми і мітоніми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Неповне дослідження використання авторських онімів у химерній прозі проводив С.Т. Джоші у таких працях, як «The Evolution of Weird Tale», «The Unutterable Horror» і «Driven to Madness with Fright» [3]. Особливості вжитку власних назв як складник ідіостилю Говарда Лавкрафта висвітлив М.Дж. Елліот у розвідці «On H.P. Lovecraft» – пізніше вона стала передмовою до популярного зібрання вибраних творів автора від «Wordsworth Editions» [4]. Загальний огляд творчості авторів циклу «Міти Ктулху» надає у низці публікацій Е.К. Лінк, проте їм, як і багатьом іншим тематичним статтям, притаманна оглядовість – корисна риса для надання стислої характеристики феномена, але, на жаль, такому підходу бракує конкретики. Оскільки одна з основних визначних рис функціонування англійської мови у міжавторському циклі – це власне корпус уживаних стилістичних прийомів і їхня взаємодія, зокрема, з ономастиконом, постає потреба прискіпливого вивчення принципів формування, добору і «вживлення» у текст досить широкого спектра власних назв, а також – потенційно – подальша систематизація отриманого матеріалу. Враховуючи це, було визначено мету публікації.

Мета статті полягає в детальному розборі авторських антропонімів і лінґвостилістичних функцій, що їх вони виконують у міжавторському циклі «Міти Ктулху», а також у намаганні виявити закономірності вжитку зазначених власних назв у текстах химерної прози.

Виклад основного матеріалу. Антропоніми, як і інші власні назви, поділяються на загальновживані й авторські. Загальнов-

живаними прийнято вважати ті оніми, чиє походження не простежується до конкретно визначеної особи, та/або ті, що набули широкого вжитку поза межами авторського ідіостилю. Авторськими, відповідно, є ті власні назви, що асоціюються насамперед із певною людиною (зазвичай письменником чи науковцем). Авторські антропоніми можуть позначати як тих осіб, що вже існують у реальності – наприклад, завдяки Сунанду Джоші за Говардом Лавкрафтом закріпився перифраз «The Father of Horror», – так і стосуватися вигаданих персоналій.

Антропоніми здебільшого виконують асоціятивну функцію й використовуються для розбудови алюзії, що, своєю чергою, ґрунтується на закладеній у слові полісемії. Наприклад, в новелі «The Dream-Quest of Unknown Kadath» та в серії оповідань із так званого «Циклу Снів» автор (Говард Лавкрафт) використовує протаґоніста на ім'я *Randolph Carter*, викликаючи в читача асоціацію з Говардом Картером, британським археологом, що займався розкопками гробниці Тутанхамона. На користь цієї алюзії кілька факторів. По-перше, деякі оповідання виходили невдовзі після важливих звітів експедиції Говарда Картера (наприклад, оповідання «The Unnamable» надрукували у вересні 1923, через шість місяців після сенсаційного відкриття камери фараона) – відповідно, читачі, свідомі реальних розкопок, підсвідомо пов'язували справжнього Картера з вигаданим. По-друге, Рендольф Картер так само досліджував незнані території – тобто на ідентичність прізвищ накладалася спорідненість фаху. Отже, Лавкрафт зміг створити дворівневу алюзію, зрозумілу для переважної більшості носіїв тієї ж мовної картини світу.

Інший приклад алюзії через антропонім – *Herbert West* з новели Г. Лавкрафта «Herbert West, Reanimator». Він позначає божевільного вченого, що проводить заборонені експерименти над людьми. У цьому випадку маємо приклад так званої опосередкованої, непрямої алюзії, коли полісемантичність власної назви утворює зв'язок не напряму: через співзвучність *West* із *Wells* (мають місце асонанс і алітерація) та ідентичність складника *Herbert* реципієнт асоціює персонажа з Гербертом Веллсом, британським фантастом, що писав похмурі історії, зокрема й про експерименти над людьми («The Island of Doctor Moreau»). Відповідно, асоціятивний ланцюжок має такий вигляд: «*West → Wells → експерименти над людьми*», проте спільним знаменником є **продукт творчості** Герберта Веллса, а не власне його постать (звісно ж, не йдеться про те, що сам письменник займався забороненими дослідами).

Цікавим є антропонім *Robert Blake,* вигаданий Г. Лавкрафтом, а пізніше використаний низкою авторів. Персонаж Роберта Блейка вперше з'являється в оповіданні Роберта Блока «The Shambler From The Stars», проте лишається там неназваним – своє ім'я він отримує в «The Haunter of the Dark» Г. Лавкрафта, що продовжує сюжет історії Р. Блока. Роберт Блейк – письменник, автор химерної прози, і саме в цьому ховається алюзія. На відміну від попередніх прикладів, цей троп неочевидний і вимагає певних знань із літератури. Антропонім відсилає водночас до двох справжніх персоналій. По-перше, це сам Роберт Блок (алітерація *Blake/Bloch*), що так само писав химерну прозу і мав подібний до персонажа характер. По-друге, це Вільям Блейк, британський поет XIX ст., відомий філософськими та ескапістськими мотивами своїх віршів. Отже, алюзія антропоніма *Robert Blake* працює на трьох рівнях, відповідно до ерудиції читача – вибудовує або асоціацію з поетом, або асоціацію з письменником, або асоціацію з обома. Ймовірно, це один із найяскравіших прикладів закарбовування у власній назві одразу двох культурних кодів у корпусі текстів «Мітів Ктулху».

До складних антропонімів, вигаданих Г. Лавкрафтом, належить і *Charles Dexter Ward* – ім'я персонажа роману «*The Case of Charles Dexter Ward*». Стилістично маркованим є лише прізвище, проте під час виокремлення лексеми втрачається вкладений зміст, тож доцільно зазначити нерозривність як одну з характеристик складних авторських антропонімів. Питомою англомовною авдиторією *Ward* сприймається насамперед як скорочення від *Warden*, що позначає вартового, захисника певної території. Саме ці функції у романі виконує персонаж-носій антропоніма – відповідно, наявна метафора.

Окремо від інших тримається, певно, найуживаніший антропонім «Мітів» – *Abdul Alhazred*. Він належить вигаданому Г. Лавкрафтом письменнику й алхіміку, що його прозвали «*Mad Arab*» – власне, завдяки авторському перифразу ми можемо бути певні, що власна назва конструювалася саме на основі арабської мови. Наразі дослідники творчості Лавкрафта не виявили жодної історичної персоналії, що могла б відповідати постаті Альхазреда, а тому його ім'я прийнято вважати вигаданим за семантичним принципом. *Abdul* (точніше, *abd al*) є поширеною в арабській традиції приставкою до імені, що перекладається як «слуга когось» (аналог англійського «servant of»). Відповідно, *al* з ***Al**hazred* втрачає сенс, оскільки фактично дублює *ul* з *Abd**ul***. На трактування *-hazred* є кілька поглядів, найпоширеніший з яких – через حظر, *ḥaẓara* – «той, хто забороняє» [5]. Отже, *Abdul Alhazred* можна перекласти як «слуга того, хто забороняє». Враховуючи, що за сюжетом Абдул написав *Necronomicon,* заборонену книжку про Давніх богів, така етимологія має сенс.

Також вартою уваги є теорія звуконаслідувального походження *Alhazred* – англійською це можна прочитати як «*All has read*», «прочитав усе», що також має сенс з огляду на книжку. Поєднавши семантичну та звуконаслідувальну версії, можна дійти висновку, що Г. Лавкрафт утворив полісемічну власну назву.

Дещо іншим, але так само вартим уваги є приклад алюзії на єгипетську мітологію в парних антропонімах *Nug* і *Yeb*, що вперше з'являються в оповіданні Г. Лакрафта «The Last Test». Назва позначає двох близнюків, дітей темних божеств Шуб-Ніґурат і Йоґ-Сотота. Попри демонічну природу, у деяких творах циклу ці істоти здатні набувати людської подоби, а тому їхні імена технічно вважаються і антропонімами, і мітонімами.

Ця алюзія цікава насамперед тим, що технічно антропоніми є простими, навіть за будовою односкладні. Проте стилістичний засіб спрацьовує *виключно* за умови парного вжитку, бо через імена автор навіює образам властивість інших мітичних персонажів – давньоєгипетських богів, Нут і Ґеба. Вони так само були близнюками, так само могли набувати людської подоби, уособлювали небо (Нут) і землю (Ґеб) і в переважній більшості священних текстів згадувались саме в парі, утворюючи єдиний цілісний образ. За допомогою асонансу й алітерації – «**Nu**g-**Nu**t», «Y**eb**-G**eb**» – Г. Лавкрафт надає додаткових смислів своїм персонажам.

Досить нетиповою для стилістики «Мітів» є складний антропонім *George Goodenough Akeley*, що вперше з'являється в оповіданні Г. Лавкрафта «*The Whisperer in Darkness*», а далі вживається кількома письменниками для розвитку теми «Жовтих мітів» (на основі творчості Р. Чемберса). Атиповість полягає в тому, що замість характерної алюзії автор вдається до каламбуру, до того ж спрямованого на внутрішньоциклові зв'язки замість інтертекстуальних. Каламбур працює завдяки двом передумовам.

По-перше, батька цього персонажа звати *Henry Wentworth Akeley*. Wentworth – досить поширене ім'я, тож носіями англій-

ської мови не сприймається як складання двох коренів, «went» і «worth». Утім, Лавкрафт враховує паронімію між «worth», що закладене в етимологію антропоніма – воно походить від давньоанглійського «worð» і позначає певну ділянку землі, відмежовану огорожею – і «worth» із сучасної англійської, що позначає «вартісний». Відповідно, ім'я його сина, *Goodenough* («good» + «enough»), також означає «вартісний».

По-друге, носій антропоніма являє повну протилежність характеристиці, закладеній у ньому. Персонаж вдається до ницих вчинків, маніпуляцій, прикриваючись високою метою – розбудовою священного братерства, «Spiritual Light Brotherhood».

Вжиток іронії та каламбуру у «класичній» химерній прозі взагалі досить неоднозначний, оскільки гумор і жах як антонімічні поняття зазвичай кепсько уживаються в одному творі – саспенс, розбудований системою лінґвостилістичних засобів (наприклад, з метою вербалізації певних лексико-семантичних полів [6]), базується на максимально серйозному сприйнятті історії реципієнтом, тоді як іронія, навпаки, деконструює це навіювання, акцентуючи увагу на логічних розбіжностях у діях персонажів чи подіях описаного світу. Втім, навіть у цьому неоднозначному випадку авторський антропонім є «носієм» лінґвістичного засобу творення стилістики тексту, а тому теж підтверджує тезу щодо вагомої ролі імен із погляду лінґвостилістики.

Аби не вдаватися до хибної методи «вибіркових прикладів», звернемо увагу на авторські антропоніми, що не несуть жодного лінґвостилістичного навантаження, не містять алюзій (чи містять такі, що зрозумілі виключно авторам) й виконують винятково інформативну функцію – завдяки імені читач дізнається про національність персонажа (напр., *Juan Gonzales* позначає дослідника-іспанця, а *François-Honoré Balfour, Comte d'Erlette* – французького графа) й іноді про його професію (*John The Smith*).

Встановити кореляцію між стилістично-маркованими і стилістично-нейтральними власними назвами в циклі «Мітів Ктулху» непросто, оскільки це потребує каталогізації всіх антропонімів із кількасот творів. Утім, у перспективі така систематизація дасть змогу точно встановити частоту вжитку значущих антропонімів у зазначених текстах.

Висновки. Отже, простежується кілька закономірностей у лінґвостилістичному використанні складних антропонімів у міжавторському циклі «Мітів Ктулху». Найпоширеніший художній засіб, що з ним взаємодіють згадані власні назви, – це алюзія, що працює переважно позатекстово: для того, щоб посилити вагу того чи іншого персонажа в уяві реципієнта, автори «залучають» реальних осіб, так чи інакше пов'язаних із героями. У всіх розглянутих випадках присутні алітерація та/чи асонанс, проте завдяки досить чітким алюзіям антропонімам вдається уникнути небажаного каламбуру: добір асоціацій відбувається свідомо.

Украй важливим для зчитування тропів є розуміння контексту, тодішніх реалій, до яких належить вжиток лексичних одиниць у творах. Тропи орієнтовані на читача, що перебуває в тому ж часопросторі, має відносно ту саму мовну картину світу, що й автор (-и), тобто мешкають в англомовній країні першої половини XX ст.

В усіх описаних прикладах важить цілісність складного антропоніма: саме така структура уможливлює точну алюзію. Під час заміни одного зі складників лексем асоціятивний ланцюжок ламається і, відповідно, втрачає свій вплив. Враховуючи це, можна дійти висновку про нерозривність структури і виняткову роль контексту як ключові ознаки функціонування лінґвостилістичних засобів вираження складних антропонімів.

Перспективним для подальшого вивчення є лінґвістичне дослідження вжитку авторських космонімів, мітонімів і теонімів у циклі творів «Міти Ктулху».

Література:

1. Мала філологічна енциклопедія / уклад. О.І Скопенко, Т.В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2007. 478 с.
2. Масенко Л. Нариси з соціолінгвістики. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 243 с.
3. Joshi S.T. The Evolution of the Weird Tale. New York : Hippocampus Press, 2004. 218 p.
4. Lovecraft H.P. The Haunter of the Dark (compilation). London : Wordsworth Editions, 2011. 592 p.
5. Daniel Harms & John Wisdom Gonce III. The Necronomicon Files: The Truth behind Lovecraft's Legend. Boston : WeiserBooks, 2003. 541 p.
6. Байтеряков Є.О. Лінґвостилістичні засоби вербалізації лексико-семантичного поля «смерть» (на матеріалі оповідань зі збірки «The King In Yellow» Р. Чемберса). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 6 (74), червень. С. 129–132.

Baiteriakov Ye. Stylistic functions of the complex author anthroponyms in texts of the multiple-author series "The Cthulhu Mythos"

Summary. The article proposes the study of the linguo-stylistic aspects of the usage of complex authorial anthroponyms in the texts of the inter-author cycle "Myths of Cthulhu"

According to O.I. Skopenko and T.V. Tsymbalyuk definition, anthroponyms (proper names) are "individual names of individual single objects" or, on the wording of L.T. Masenko, "words or phrases that designate individual objects". Proper names are divided into simple and complex names: simple names consist of one lexeme, complex names – of two or more. Besides, they are naturally classified according to the subject matter: the following onyms (categories//types/classes) are distinguished: anthroponyms, toponyms, theonyms, mitonyms, hydronyms, etc. In modern linguistics, the concepts of "proper names" and "onyms" are identical. The anthroponyms are considered authorial when they are associated with a particular author (usually a scientist or a writer).

The study revealed that a prominent feature of a complex author's onym (including anthroponymy) is its continuity. If we remove one of the components, the stylistic effect is lost.

On the material of the texts of the cycle "Myths of Cthulhu" it is determined that the most common stylistic technique used with the author's anthroponyms is allusion. Accordingly, an important role is played by such a feature of its own name as contextualism – in order to fully realize the effect, the recipient must share the same linguistic picture of the world as the author (-s). The considered anthroponyms refer to the real persons of contemporaries as well as to the mythological characters. The main way of graphical embodiment of allusion is alliteration and assonance.

The usage of metaphor, irony and pun through proper names has also been recorded.

As for the prospect of further research cataloging of all the anthroponyms available in the cycle can be considered as such, in order to determine the frequency of their usage, as well as to study the functioning of mythonyms and theonyms on the similar material.

Key words: proper name, author's anthroponym, horror, linguo-stylistic features.

УДК 811.111'42
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.7

Балацька О. Л.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри загального мовознавства та іноземних мов
Національного університету «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»

Саєнко Л. В.,
старший викладач кафедри германської філології та перекладу
Національного університету «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»

Астахова С. А.,
викладач кафедри германської філології та перекладу
Національного університету «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «НАУКОВА КРИТИКА»

Анотація. У статті здійснюється аналіз наявних дефініцій критики / критичного зауваження, яку вважаємо обов'язковим компонентом сучасного англомовного наукового дискурсу, а також пропонується власне визначення критики / критичного зауваження.

Важливість критики для наукової діяльності й комунікації є очевидною, адже саме усвідомлення недостатності й недосконалості знання стимулює дослідників до нових розвідок і переосмислення наявних студій.

Поняття *критики* взагалі та *наукової критики* зокрема має різні тлумачення, з яких найбільш релевантним різним галузям науки вважаємо вербально висловлене негативне ставлення до певного (фрагмента) наукового дослідження. Слід зазначити, що прийняте в роботі розуміння критики як негативного судження суб'єкта про певний об'єкт є її вузьким тлумаченням, більш адекватним, на нашу думку, аніж широке трактування критики (розбір, аналіз, виявлення позитивних і негативних рис). По-перше, за вузького розуміння критика співвідноситься з конкретним вербальним утворенням – висловленням негативної оцінки, що є обов'язковим у критичному зауваженні, тоді як за широкого трактування межі вербальних реалізацій установити практично неможливо. По-друге, аналіз словникових дефініцій і результати (нелінгвістичних і лінгвістичних) досліджень свідчать про те, що обране нами тлумачення є найбільш поширеним і загальним (до того ж мовна свідомість українського дослідника не дає змоги поєднувати іменник «*критика*» з прикметником «*позитивна*»).

Окрім того, критику вважаємо складником розумово-комунікативної взаємодії науковців, що в соціокогнітивному вимірі характеризується наявністю спільного спеціального знання, а в соціокомунікативному – прагненням досягти спільної мети – сприяти розвитку та вдосконаленню наукової думки.

Звідси ми можемо дійти висновку про те, що наукова критика може бути схарактеризована як явище дискурсивної природи – ментальний, соціокультурний і комунікативний феномен, реалізований вербальними одиницями.

Ключові слова: критика, критичне зауваження, наукова критика, визначення, англомовний науковий дискурс.

Постановка проблеми. Наукова діяльність – це складне й багатогранне явище; вона передбачає постійне накопичення знання, отримання нових результатів, розвиток нових технологій на основі вдосконалення методів дослідження, експериментальних процедур, переосмислення старих і формування нових теорій. Отже, поступальний рух наукової думки значною мірою спирається на критичне осмислення набутків наявного досвіду.

Критика є невіддільним компонентом наукової діяльності, вона властива багатьом жанрам наукової комунікації. Саме аналітичний підхід до наявних теорій і концепцій, усвідомлення їхньої обмеженості чи недосконалості стимулює розвиток наукової думки: будь-яка наукова праця є *розвитком* чи *спростуванням* раніше визнаних положень, *полемікою* з іншими напрямами чи окремими вченими [3, с. 66]. Тому важко погодитися з думкою про те, що основним середовищем реалізації критики виступають педагогічний і політичний дискурси; менш типовими є діловий, юридичний, спортивний і рекламний, а найменш типовими – медичний, військовий і релігійний дискурси [2, с. 7]. Про хибність цієї тези свідчать дослідження наукової критики як нелінгвістичного [1; 5; 11], так і лінгвістичного спрямування [14; 18; 25], причому останні виконані здебільшого закордонними вченими, які наголошують на недостатній вивченості цього об'єкта спостереження [20].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Набутки наявних студій становлять основу тлумачення поняття «критика», що є неоднозначним. Наявні розвідки пропонують досить декларативні, а подекуди – суперечливі дефініції наукової критики й присвячені висвітленню її окремих аспектів [14; 18; 19; 26; 28]. Водночас знання про наукову критику уважаємо корисним як для розвитку лінгвістичної теорії, так і для практичного застосування вітчизняними науковцями – представниками різних дисциплін, які сьогодні все більше прагнуть інтеграції у світове наукове співтовариство.

Метою статті є аналіз наявних дефініцій критики, зокрема наукової, та запропонування її власного визначення.

Виклад основного матеріалу. Наукова критика як важливий чинник розвитку пізнання людиною світу, як принцип, покладений в основу науки [4], визначається з позицій онтології та теорії пізнання й філософії як «процес дослідження й оцінки предмета критики з метою його зміни, збереження чи створення альтернативного», причому «науковій критиці піддані всі без винятку теорії, проблеми, методи дослідження, оскільки минулі та теперішні критичні оцінки не є безумовними й остаточними» [5]. Наукова критика має своїм об'єктом такі сторони та явища дійсності, які сприймаються суб'єктом як негативні; її предметом є пізнання історичної обмеженості й плинного характеру тих чи інших форм мислення, його результатів і відповідних їм форм матеріального втілення в реальній дійсності, узятих у конкретних умовах їхнього історичного буття, становлення та розвитку [11]; предметом критики може бути лише людська діяльність, усі феномени, що не залежать від суспільної (зокрема, наукової) діяльності людини, перебувають за межами зазначеного предмета [1].

Наукова критика має низку типових ознак, а саме:

– ґрунтується на такому типі раціональності, у межах якого можливе обґрунтування предмета й методу критики як специфічної, відносно самостійної форми пізнавальної діяльності;

– спирається на пізнання історичної необхідності свого предмета та виключає необґрунтованість своїх передумов, припущень і висновків;

– має предметний характер і розвивається тією мірою, якою розвивається її предмет;

– є об'єктивною лише тоді, коли має за основоположний критерій те, на що вона скерована, – об'єктивну логіку розвитку свого предмета;

– використовує наукові методи, метою яких є установлення (виявлення та обґрунтування) об'єктивної істини незалежно від будь-яких авторитетів;

– сприймає практику як вирішальний критерій істини в наукових спорах [11].

У більш конкретному сенсі наукову критику тлумачать як аналіз наукових публікацій із метою виявлення їхніх внутрішніх протиріч, співставлення з даними інших авторів, перевірки актуальності, новизни та наукової значущості тощо, при цьому підкреслюють, що наукова критика застосовується автором кожного огляду літератури до всіх цитованих публікацій [4].

Існування наукової критики лише у вербальній формі зумовлює її аналіз із позицій мовознавства, який у сучасній європейській лінгвістичній традиції є досить інтенсивним, на відміну від мовознавчої думки пострадянських теренів.

Європейські вчені, зокрема англомовні, пов'язують наукову критику з дискусією, полемічністю наукової комунікації, конфліктом дослідницьких позицій [13; 26; 27 і т. д.].

Проте саме визначення поняття «наукова критика» в цих працях є не лише доволі декларативним, але й неоднозначним. Під науковою критикою деякі автори розуміють будь-які висловлення згоди / незгоди, позитивної / негативної оцінки [23; 24], хоча в інших дослідженнях критикою вважають тільки негативно оцінні судження [19; 20].

Причиною такої неодностайності думок є, на нашу думку, та обставина, що поняття критики сягає корінням часів античності, свідченням чого є наявність у латинській мові слова *critica*, запозиченого з давньогрецької κριτική «судження, критика» (від κρίνω «суджу», «виношу вирок») [12]. У сучасну добу це слово має статус інтернаціонального: воно наявне в значній кількості мов у подібній формі та з досить подібним значенням. Водночас співставлення первісного та сучасного значень іменника *критика* (фр. *critique*, англ. *critique / criticism,* рос. *критика*) свідчить про наявність двох тенденцій розвитку його семантичної структури: розщеплення та нерівність розподілу вмісту.

Розщеплення поняттєвого змісту номінації *критика* вбачаємо в поділі первісного значення на два складники: «розбір» (аналіз, дослідження, обговорення) та «судження», де останнє зазнає звуження − «негативне судження» [12; 29; 7, с. 382–383; 21 і т. д.].

Отже, разом із розщепленням має місце й нерівномірність місткості лексико-семантичних варіантів, з яких перший має більш широкий, а другий – більш вузький змістовий діапазон.

Варто зазначити, що в англійській мові, на відміну від української або російської, сьогодні наявні дві номінативні одиниці на позначення поняття «**критика**»: запозичене з французької слово *critique*, яке вважається застарілим і вживається на позначення літературної, мистецтвознавчої критики, критики тексту, історичних документів, та слово *criticism*, котре є сучасним і означає *процес критики та його результат – критичне (негативно-оцінне) судження* (*the act of criticizing usu. unfavorably, a critical observation or remark*) [22, с. 275], причому саме цей лексико-семантичний варіант наявний на першій позиції семантичної структури іменника *criticism* у значній кількості англомовних лексикографічних джерел і на першій позиції дефініції іменника *критика*, поданої в сучасному тлумачному словнику української мови – *розгляд і оцінка когось, чогось із метою виявлення та усунення вад, хиб* [8].

Хоча аналіз словникових дефініцій дає уявлення про семантику номінативної одиниці, він водночас забезпечує доступ до змісту відповідного поняття, адже, як слушно стверджує А. Круз, за очевидної відсутності повної збіжності структур мови та свідомості між обома немає нездоланної межі, так само як і між семантичним і когнітивним аналізом [15, с. 175].

Підтвердженням цього служить той факт, що аналіз концепту КРИТИКА засвідчує його аксіологічну природу: у змістовому мінімумі цього ментального утворення першою поняттєвою ознакою є негативна оцінка, а метою критики визнається фіксація порушень норм та їх усунення [2, с. 3].

Оскільки критика цікавить нас не як повсякденне («наївне»), а як наукове поняття, слід розглянути термінологізовані значення відповідної мовної одиниці.

З погляду *літературознавства* та *мистецтвознавства* критика трактується як особливий жанр, присвячений розбору творів [29 та ін.]; термін «критика» в *гуманітарних* дисциплінах також означає: «*дослідження, наукова перевірка достовірності, аналіз походження, тексту, історичних документів, творів (наприклад, Біблії)*» [12; 29 та ін.] із метою встановлення правильності фактів, викладених в історичних документах, справжності самих цих документів або належності тексту певному письменникові тощо [10].

Вартим уваги є й той факт, що зміст терміна «критика» може варіюватися залежно не лише від певної дисципліни, але й від наукової концепції, зокрема, в *класичній філософії* це поняття фіксує аналітичний розгляд соціально (культурно) позначеного об'єкта (концепції) на основі експліцитного роз-

гляду його вихідних соціокультурних підвалин, який органічно припускає сумніви щодо їхньої істинності чи правомірності; у *філософії модернізму* в осмисленні феномена критики акцент падає не тільки (й не стільки) на процедуру експлікації метафізичних основ предмета критики, скільки на процедуру їхньої фундаментальної семантико-аксіологічної релятивізації; у *філософії постмодернізму* цей термін означає традиційно-класичний спосіб ставлення до тексту, який полягає в інтерпретації останнього, зважаючи на обрану систему зовнішніх критеріїв (погляд ззовні), і який протиставлений у контексті постмодерністської текстології іманентному підходу до тексту (погляд зсередини) [6].

Варіювання змісту терміна «*критика*» приводить до його вживання з уточнюючими означеннями: «*літературна критика*», «*критика тексту*», «*критика історичних джерел*» та ін. Порівняно з цими термінами, що позначають поняття окремих наукових дисциплін, «наукова критика» є міжгалузевим терміном, який іменує загальнонаукове поняття – негативне ставлення суб'єкта до (елементів) наукової діяльності. Матеріальною формою наукової критики виступає критичне зауваження – судження наукового характеру, основане на розборі, аналізі, обговоренні когось / чогось з метою дати оцінку й вказати на недоліки на основі певних суттєвих критеріїв; обов'язковими компонентами критичного зауваження, відповідно, є аналіз і негативна оцінка, причому негативна оцінка і власне критичне зауваження не розмежовуються [9, с. 5], тобто критичне зауваження передбачає обов'язкову наявність висловлення негативної оцінки.

Зважаючи на викладене, ми дотримуємося більш вузького розуміння наукової критики, не ототожнюючи її з полемікою, дискусією, спором, суперечливістю позицій загалом, оскільки в цьому разі межі вербальних реалізацій критики буде практично неможливо установити, а також не включаємо до змісту цього поняття позитивне оцінювання, тим більше, що, на відміну від англійської мови, де вживається термін "*positive criticism*" [23; 24 та ін.], таке словосполучення, як доведено, неможливе як у російській мові [2, с. 14], так і в українській.

Водночас слід наголосити на тому, що можливість існування критики, зокрема наукової, лише в мовленнєвій формі не означає її ототожнення з якоюсь вербальною сутністю з таких причин:

– наукова критика – це явище *соціальної природи*, як стверджують автори нелінгвістичних і лінгвістичних досліджень [1; 2; 11; 17; 20], адже норми, порушення яких вона фіксує, випрацьовані певною соціальною групою – науковою спільнотою;

– наукова критика є *культурно-мовно* позначеним явищем, що засвідчено визначенням концепту КРИТИКА як лінгвокультурного [2] та результатами міжкультурних студій наукової критики [16; 17; 26; 28; 24; 19 і т. д.];

– наукова критика є виявом *активної роботи свідомості* суб'єкта-науковця, здійснюваної в процесі осмислення результатів пізнання [1; 11] в певній фаховій сфері;

– наукова критика спрямована на досягнення важливої для наукової діяльності *мети* – усунення вад, а отже, вдосконалення процесу пізнання та його результатів.

Як бачимо, критика – це процес і результат розумової діяльності людини, реалізований у формі активної мовленнєвої діяльності [2, с. 12], інакше кажучи, явище дискурсивної природи, яке має вивчатися в термінах відповідної теорії.

Відповідно, ми розуміємо критику / критичне зауваження як вербально виражене негативне ставлення автора до певного (фрагмента) наукового дослідження.

Висновки. Отже, поняття «наукової критики» має різні визначення, із котрих найбільш релевантним різним галузям науки є вербально висловлене негативне ставлення до певного (фрагмента) наукового дослідження. Реалізована в науковому дискурсі критика несе на собі відбиток цього інституційного типу розумово-комунікативної взаємодії. У соціокогнітивному вимірі наукова критика характеризується спільним груповим знанням науковців – фахівців у певній галузі, що охоплює як спеціальне (власне наукове) знання, так і знання норм наукової діяльності та норм наукової комунікації; у соціокомунікативному вимірі – спільною метою учасників наукової комунікації, суть якої в оптимізації наукового пошуку.

Перспективи подальшої роботи вбачаємо у можливості використання отриманих напрацювань у дослідженні різноманітних аспектів критики в науковому дискурсі.

Література:

1. Басина Н.И. Критика как социальный феномен : дисс. ... канд. филос. наук : 09.00.01 – «Диалектический и исторический материализм». Ростов-на-Дону, 1984. 188 с. URL: http://www.dissercat.com/content/kritika-kak-sotsialnyi-fenomen.
2. Гаврилова Н.В. Лингвокультурный концепт «КРИТИКА» и его функционирование в педагогическом дискурсе : автореф. дис. … канд. филол. наук : 10.02.19 – «Теория языка». Волгоград, 2007. 20 с.
3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического анализа. Москва : Наука, 1981. 140 с.
4. Научная критика. URL: http://molbiol.ru/wiki/Научная_критика.
5. Николаев Д.М. Научная критика как исследование и оценка теорий : автореф. дисс. … канд. филос. наук : 09.00.01 – «Онтологія, гносеологія, феноменологія». Свердловск, 1988. URL: http://cheloveknauka.com/nauchnaya-kritika-kak-issledovanie-i-otsenka-teoriy.
6. Новейший философский словарь. 3-е изд., исправл. Минск : Книжный дом. 2003. 1280 с. (Мир энциклопедий). URL: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/fil_dict/index.php.
7. Новий словник української мови у чотирьох томах / укл.: В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 1999. Т. 2. 1999. 912 с.
8. Словник української мови в 11 томах. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: http://sum.in.ua/s/krytyka.
9. Стексова Т.И., Ковригина М.А. Критические замечания в научном дискурсе Л.С. Выготского. *Вестник Томского государственного университета*. Серия : Филология. 2009. № 2 (6). URL: http://www.sun.tsu.ru/mminfo/000063105/fil/06/image/06-005.pdf.
10. Толковый словарь Ушакова. URL: http://ushakovdictionary.ru.
11. Хомелев Г.В. Философские основания научной теории критики : автореф. дисс. … д-ра филос. наук : 09.00.01 – «Онтология, гносеология, феноменология». Санкт-Петербург, 2005. 39 с. URL: http://www.dissercat.com/content/filosofskie-osnovaniya-nauchnoi-teorii-kritiki.
12. Энциклопедия «Википедия». URL: http://ru.wikipedia.org.
13. Burgess S., Fagan A. (Kid) Gloves on or off?: academic conflict in research articles across the disciplines. *Revista Canaria de Estudios Ingleses*, 2002. P. 79–96.
14. Crossed Words: Criticism in Scholarly Writing / ed. Françoise Salager-Meyer, Beverly A. Lewin. Peter Lang Publishing, Incorporated, 2011. 371 p.
15. Cruse A. Meaning in Language. An Introduction to Semantics and Pragmatics. Oxford : OUP, 2004. 448 p.
16. Duszak A. Academic discourse and intellectual styles. *Journal of Pragmatics*. 1994. No. 21. P. 291–313.

17. Duszak A. Culture and Styles in Academic Discourse / ed. by A. Duszak. Mouton de Gruyter : Berlin, 1997. P. 11–40.
18. Fagan A., Martin Martin P. The use of critical speech acts in psychology and chemistry research papers. *Iberica*. 2004. No. 8. P. 125–137.
19. Giannoni S. Negative Evaluation in Academic Discourse. A Comparison of English and Italian Research Articles. *Linguistica e Filologia*. 2005. No. 20. P. 71–99.
20. Hyland K. Disciplinary discourses: Social interactions in academic writing. Michigan : University of Michigan Press, 2004. 211 p.
21. Kuether J. Collins English Dictionary: Complete and Unabridged / ed. by Elspeth Summers, Alan Isaacs, Jeremy Butterfield, Andrew Holmes, Jonathan Law. HarperCollins Publishers Limited, 2003. 1872 p.
22. Merriam Webster's Collegiate Dictionary [tenth edition]. Springfield, Mass., 1993. 1559 p.
23. Moreno A.I., Suarez LA.. A framework for comparing evaluation resources across academic texts. *Text & Talk*. 2008. No. 28. P. 749–769.
24. Moreno A.I., Suarez L.A. A study of critical attitude across English and Spanish academic book reviews. *Journal of English for Academic Purposes*. 2008. No. 7. P. 15–26.
25. Moreno A.I., Suarez L.A. Academic book reviews of literature in English and Spanish: writers' visibility and invisibility strategies for expressing critical comments. 2011. URL: https://buleria.unileon.es/bitstream/handle/10612/1114/Moreno_Suarez%20abstract%202011.pdf?sequence=1.
26. Salager-Meyer F. Rhetorical evolution of oppositional discourse in French academic writing. *Hermes, Journal of Linguistics*. 2000. No. 25. P. 23–48.
27. Salager-Meyer F. The rationale behind academic conflict: from outright criticism to contextual 'niche' creation. *UNESCO-ALSED-LSP*. 1998. № 21 (2). P. 4–23.
28. Salager-Meyer F., Alcaraz Ariza M.A., Zambrano N. The scimitar, the dagger, and the glove: Intercultural differences in the rhetoric of criticism in Spanish, French, and English medical discourse. *English for Specific Purposes*. 2003. No. 22. P. 223–247.
29. WordNet 3.1. URL: http://wordnetweb.princeton.edu/perl/webwn.

Balatska O., Saienko L., Astakhova S. On the problem of definition of the concept "scientific criticism"

Summary. The article analyzes existing definitions of criticism / critical remark, which we consider to be an obligatory component of modern English-language scientific discourse, and presents our own definition of criticism / critical remark.

The importance of criticism for science and communication is obvious, because it is the awareness of the inadequacy and imperfection of knowledge that drives researchers to carry out new investigations and rethink existing studies.

The concept of criticism in general and scientific criticism in particular has different definitions, of which the most relevant to various fields of science we consider verbally expressed negative attitude to a particular (fragment of) scientific research.

It should be noted that the accepted understanding of criticism as a scholar's negative judgment about a certain object is a narrower interpretation of criticism, which we consider to be more appropriate than the broad definition of criticism (analysis, examination, identification of positive and negative features). First, in the narrow sense, criticism is related to a specific verbal formation – the expression of negative evaluation, which is obligatory in the criticism, whereas when using the broad interpretation of criticism the boundaries of its verbal implementations are practically impossible to establish. Secondly, the analysis of dictionary definitions and the results of (non-linguistic and linguistic) studies indicate that the interpretation we have chosen the most common and wide-spread (besides, the linguistic consciousness of the Ukrainian researcher does not allow to combine the noun "criticism" with the adjective "positive").

In addition, we consider criticism to be a component of scientific and communicative interaction of scientists, which in the socio-cognitive dimension is characterized by the presence of common specialized knowledge, and in the socio-communicative dimension by the scientists' desire to achieve a common goal, which is to promote the development and improvement of scientific thought.

From this we can conclude that scientific criticism can be characterized as a phenomenon of a discursive nature – a mental, sociocultural and communicative phenomenon realized with verbal units.

Key words: criticism, critical remark, scientific criticism, definition, English-language scientific discourse.

УДК 81'42:811.133.1
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.8

Бурбело В. Б.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри романської філології
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРО ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ЗАСАДИ ПОЕТИЗАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ)

Анотація. Сучасна лінгвопоетика, наслідуючи і розвиваючи здобутки філософського, естетичного, риторичного, філологічного, літературознавчого осмислення сутності, функцій, форми і смислу художнього твору, знаходиться у пошуку нових підходів, які формуються з урахуванням результатів новітніх розробок. Серед нових завдань особливе місце посідає вивчення явища поетизації, що зумовлює проблему формування художнього дискурсу і його поетичної функції. Метою статті є виокремлення й аналіз «первинних» структур означення екзистенційності, які становлять основу явища поетизації та формування художнього дискурсу на матеріалі сучасної французької художньої прози. Основну увагу приділено дослідженню семіоконструювальних операцій поетичного означення, які активізують первісні структури сприйняття дійсності та позиціонування інстанції мовлення. До них відносимо передусім операції семіотизації відчуття, сприйняття як базових в освоєнні світу. Іншим виміром цієї семіотичної операції є актуалізація тілесності, яка слугує точкою відліку для освоєння світу та формування системи уявлень. Екзистенційна домінанта поетизації виявляється також у презентації синкретичної цілісності сприйняття об'єкта чи явища. Водночас цей рівень означення свідчить про початкову диференціацію і категоризацію предметів і явищ. При цьому постає головна проблема мовця / автора як інстанції семіотизації / поетизації повідомлення, що включає низку складних питань щодо суб'єктно-об'єктних відношень у конструюванні художнього дискурсу. Ці відношення включають відношення з адресатом повідомлення, які розглядаються сучасними дослідниками у прагмакомунікативному плані, відношення з предметом поетизації, позиціонування автора у конструйованому ним художньому світі, так само як різні модуси його «втілення» в образ персонажа, що включає також вектори (само)ідентифікації та (само)рефлексії. Відповідні лінгвопоетичні прийоми спираються на системні можливості сучасної французької мови.

Ключові слова: поетизація, художній дискурс, екзистенційність, семіозис, французька мова.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвопоетика, наслідуючи і розвиваючи тисячолітні здобутки філософського, естетичного, риторичного, філологічного, літературознавчого осмислення сутності, функцій, форми і смислу художнього твору, знаходиться у пошуку нових підходів, які формуються з урахуванням результатів новітніх наукових досліджень [4]. У цій пошуковій перспективі визначення основних завдань і розробка відповідних методів аналіз художнього твору стає актуальною проблемою та набуває особливого значення як у річищі власне лінгвопоетичних, так і міждисциплінарних студій. Серед цих нових завдань особливе місце посідає вивчення явища поетизації, що виводить на ширшу проблему формування художнього дискурсу і його поетичної функції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема поетичної функції, яка перетворює мовленнєвий конструкт на поетичний твір, здавна була в центрі уваги учених. На особливу увагу заслуговує пошук символічних засад художньої творчості, починаючи від філософських, культурологічних, мовознавчих проблем символу, поставлених у працях Е. Кассірера, О. Потебні, О. Лосєва. Сучасні напрями мовознавчих і лінгвопоетичних досліджень створюють нове пошукове і методологічне поле для розробки новітніх лінгвопоетичних підходів до аналізу твору. Звертаючись до історії формування основних методів і підходів до аналізу художнього твору, сутності поетичного, слід зазначити *виокремлення філологічного напряму*, який поєднав мовознавчі та літературознавчі підходи до аналізу художнього тексту (С. Аверинцев, В. Виноградов); перехід до *надфразового*, а потім і *текстового* рівня аналізу художнього твору у річищі граматики та лінгвістики тексту (І. Гальперін, Г. Солганик, З. Тураєва, Н. Валгіна, К. Філіппов, В. Чернявська); *структурний та семіотичний напрям* у літературознавстві, який вивів аналіз тексту до «морфологічних» категорій та наратологічних структур (В. Пропп, Р. Якобсон, Я. Мукаржовський, Ц. Тодоров, К. Бремон, Р. Барт, Ю. Крістєва, А.-Ж. Греймас, Ц. Тодоров, Ю. Лотман, В. Шмід); вивчення *поліфонічної організації* літературного тексту (М. Бахтін); *інтерпретаційно-герменевтичний* напрям (У. Еко, П. Рікер); *лінгвостилістичний та лінгвопоетичний аналіз* літературного тексту (Н. Рудяков, І. Смущинська, А. Ліпгардт, Н. Ніколіна); *лінгвокогнітивний аналіз* літературного тексту, формування когнітивної поетики (О. Кагановська, Л. Бєлєхова та ін.); *дискурсологічний та прагмакомунікативний* підходи до художньої творчості (І. Лепетюк, І. Бехта, В. Бурбело); *діахронічний вимір лінгвопоетики* (В. Бурбело, А. Скрипник); оновлення інтересу до *міфопоетики* (Д. Чистяк).

Саме питання поетизації у різний спосіб ставилося і досліджувалося в рамках різних підходів і наукових шкіл (див. аналіз цих підходів Ц. Тодоровим у [8]). Починаючи з «Поетики» Аристотеля, поетизація, сутність поетичного розглядається в загально філософському, естетичному, мистецтвознавчому аспектах, у літературознавчій площині (зокрема, через психоаналітичні підходи, застосовані Ю. Крістєвою), через аналіз тих чи інших вимірів художнього тексту, як-от у запропонованому Ф. Растьє та розвиненому його послідовниками підходу з позицій інтерпретативної семантики [18]. Якщо в попередні періоди поетична мова характеризувалася як «красива», «неповсякденна», риторично і метафорично насичена [9], то

для сучасної лінгвопоетики основоположним стало визначення Р. Якобсоном поетичної функції як такої, що спрямована на сам знак [12, с. 202–203], що знайшло розвиток у понятті семіозису, запропонованому Ю. Крістєвою [6]. З іншого боку, процеси семіотизації розглядаються в ширшій площині дискурсивних студій, зокрема у працях П. Шародо [15].

Одним із основних підходів до лінгвопоетичного аналізу залишається виокремлення одиниць мовного, а зараз і дискурсивного рівнів – фонетичного, лексико-семантичного, граматичного, стилістичного, структурно-композиційного, прагмакомунікативного. Ці численні розвідки лінгвокогнітивного, лінгвостилістичного, лінгвопоетичного спрямування, заглиблення в діахронічний аспект лінгвопоетики та міфопоетичні засади художньої творчості показують необхідність багаторівневого та міждисциплінарного аналізу поетичної функції у її процесуальному (семіодискурсивному) і результативному (текст / твір) аспектах.

Метою пропонованої статті є виокремлення й аналіз «первинних» структур означення екзистенційності, які становлять основу явища поетизації та формування художнього дискурсу на матеріалі французької художньої літератури.

Виклад основного матеріалу. Робочою гіпотезою нашої розвідки є визначення поетизації як означення переживання буттєвості, яке спирається на особливий тип дискурсивного конструювання [2]. У процесі поетизації відбувається відтворення загальної експерієнсної матриці переживання, проживання буття, контакту зі світом, усвідомлення себе та іншості, її дискурсивізація та саморефлексія. Метою цього процесу є конструювання особливого типу дискурсу – художнього, з притаманними йому смислопороджувальними властивостями, а саме співконструювання з адресатом валорізаційно орієнтованих метасмислів людської буттєвості, відношень з іншим, з довкіллям тощо. Явище поетизації включає етапи і складники, які ми визначаємо як потенційно символоємні і які в різних конфігураціях та домінантних співвідношеннях формують художній образ і художній дискурс.

Обмежений обсяг статті дозволяє нам зупинитися на дослідженні «первинних» етапів та семіоконструювальних операцій поетичного означення, в ході яких відбувається творення художнього образу і які активізують, вивільняють первісні структури сприйняття, конструювання та інтерпретації дійсності, позиціонування інстанції мовлення. До них відносимо передусім *операції семіотизації відчуття, сприйняття як базових в освоєнні світу.*

Художній дискурс у різні періоди вдавався до відтворення самих психофізіологічних механізмів контакту Я і його довкілля. Як зазначав В. Шкловський, «метою мистецтва є дати відчуття речі як бачення, а не як упізнавання» [11, с. 13]. Арсенал таких лінгвопоетичних засобів включає не лише позначення актів відчуття чи сприйняття за допомого відповідних дієслів чи виразів типу *побачити, почути, відчути*, але й позначення дорефлективних станів відчуття та актуалізації присутності об'єкта.

Цей складний перцептивно-чуттєвий механізм нерідко позначається через семантику невизначеності, неозначеності, що створює умови для формування глибинних смислів – знаків відчуття *in absentia*. Досить згадати відому літературну формулу доби французького класицизму та преціозності «*un je ne sais quoi*», за допомогою якої передавалася неможливість мовленнєвого вираження певних станів, відчуттів тощо. Вектор референції спрямовується тут на самого себе, тобто на сам процес семіотизації, позначаючи його як неможливий у контексті екзистенції-комунікації суб'єкта зі світом. Іншим поширеним в художньому дискурсі засобом є синестезія, яка має тропеїстичний характер, тобто актуалізує перенос значення в рамках множинних семіотичних систем. Знаходимо ці операції семіозису у сучасній мінімалістичній прозі [14, с. 145] Ф. Делерма: "On entre dans la cave. Tout de suite, c'est ça qui vous prend. Les pommes sont là, disposées sur des claies – des cageots renversés. On n'y pensait pas. On n'avait aucune envie de se laisser submerger par un tel vague à l'âme. Mais rien à faire. L'odeur des pommes est une déferlante. Comment avait-on pu se passer si longtemps de cette enfance âcre et sucrée ?" [16].

Освоєння світу відбувається тут через включення його до міжсуб'єктного простору сприйняття і семіозису, а інклюзивно неозначена дискурсивна інстанція стає джерелом фокусування, яке обирає, «вихоплює» певні об'єкти для їх позначення з безкінечного розмаїття світу.

Іншим виміром цієї семіотичної операції є *актуалізація тілесності*, яка слугує точкою відліку для освоєння світу та формування системи уявлень, про що свідчать розвідки з лінгвокогнітології, когнітивної граматики, дослідження базових метафор тощо (Дж. Лакофф, М. Джонсон, М. Тернер, Ж. Фоконьє та ін.). Слід зазначити, що саме фізична оболонка, тіло виступає тут у подвійній ролі: воно відмежовує «Я» від не-«Я», але саме завдяки своїй тілесності «Я» контактує зі світом не-«Я», освоюючи його у різний спосіб.

Екзистенційна домінанта поетизації виявляється також у презентації *синкретичної цілісності сприйняття об'єкта чи явища,* адже однією з основних відмінностей художнього образу від інших мовленнєвих утворень є саме позначення цієї синкретичної цілісності, що досягається різними методами і засобами мовленнєвого конструювання. Установка на естетизацію різних форм буття виявляється тут у фокусуванні уваги на показі речі, явища, відчуття через відтворення структурної цілісності їх переживання і сприйняття. Часто така синкретизація сприйняття передається за допомогою перерахування об'єктів, їх ознак, відчуттів та вражень, які вони справляють. У такий спосіб утворюється синтагматичний ряд-«калейдоскоп» – прийом, який використовувався, зокрема, у представленні «потоку свідомості», започаткованому ще наприкінці XIX ст. французьким письменником Е. Дюжарденом, як-от у наступному уривку: "Un soir de soleil couchant, d'air lointain, de cieux profonds ; et des foules qui confuses vont; des bruits, des ombres, des multitudes; des espaces infiniment en l'oubli d'heures étendus; un vague soir…" [17].

Цей уривок демонструє так званий «субстантивний стиль» сучасної французької словесності, який стає ознакою французької художньої прози, починаючи з 20-х рр. XX ст., і має на меті виокремити певне явище, предмет, ознаку чи, скоріше, сприйняття цього явища, предмета чи ознаки суб'єктом, який переживає певний фрагмент свого життя, зняти динаміку і логіку часового слідування, відтворити атемпоральність перманентного теперішнього, експерієнсної презентації дійсності. Слід зазначити, що така тенденція до субстантивації, синтаксичної номінативності в цілому є характерною для сучасної французької мови, що відмічали такі дослідники-лінгвісти, як Ш. Баллі, А. Ломбар, В. Гак.

Водночас цей рівень семіотизації свідчить про початкову *диференціацію і категоризацію,* які є операціями когнітивного освоєння й актуалізації у фрагментарності сприйняття елементів складніших фреймових структур, схем і моделей. Такий вимір поетизації вихо-

дить із базових перцептивно-когнітивних структур сприйняття, упізнавання, ідентифікації, категоризації, сценаризації дійсності як предмета, ознаки, дії, події та відповідного її позначення – номінації, аспектуалізації, опису, оповіді тощо.

При цьому постає головна проблема *мовця / автора як інстанції семіотизації і поетизації повідомлення*, що включає низку складних питань щодо *суб'єктно-об'єктних відношень у конструюванні художнього дискурсу*. Ці відношення включають відношення з адресатом повідомлення, які розглядаються сучасними дослідниками переважно у прагмакомунікативному плані, а також відношення з предметом поетизації, а саме позиціонування автора у конструйованому ним художньому світі, так само, як різні модуси його «втілення» в образ персонажа. Таке позиціонування включає аспекти *(само)ідентифікації та (само)рефлексії.*

У цьому плані поетизація виявляється у формуванні і способі представлення реляційних категорій, передусім відношень, спрямованих до невизначеного адресата, який постає таким же осердям буттєвості, як і автор, на відміну від соціального, професійного актора в нехудожніх типах дискурсів. Означенння *цілісності чи фрагментарності «Я»*, *іншості* та ставлення до неї, *позиціонування в світі та модуси його освоєння* визначають художні домінанти як історичних епох, літературних шкіл, так і індивідуальні авторські стилі чи специфіку окремого твору.

Поле багатозначності відношень Я / Інший (Автор / Читач) розташовується між крайніми полюсами репрезентації як «прозорої», за Р. Бартом, оповіді від всезнаючого відстороненого автора-«деміурга» (дієгезис) до крику, спонтанного вигуку, які є крайніми виявами самовираження «Я» (мімезис). У цьому процесі читач (глядач, слухач тощо) твору може бути одночасно свідком, споглядачем, учасником, співтворцем, ступінь включення якого проектується відповідними прагмакомунікативними настановами автора.

Серед основних типів суб'єктно-об'єктних відношень слід передусім виділити відношення «Я» до світу, тобто до не-«Я». При цьому «Я» стає тим модусом, який визначає ставлення до зовнішніх до нього об'єктів та відповідним чином їх позначає, а також саморефлексує, позиціонуючи себе тим чи іншим чином. Самоусвідомлення «Я» та його самовираження відбувається у пульсаційному доцентрово-відцентровому русі до самоінтеграції, цілісності, завершеності, безперервності, з одного боку, та відкритості, фрагментарності, переривчатості, плинності – з іншого. Крім того, йдеться також про двоспрямований рух до виокремлення себе або злиття з іншими, наголошенні на одиничності чи множинності тощо. Таким чином, суб'єкт встановлює відносини зі світом шляхом:

- екстеріоризації, проекції «Я» у зовнішній світ;
- включення світу у «Я», його освоєння в різних формах.

Ці вектори не виключають один одного, але взаємодіють у різних дискурсивних конфігураціях, позначених маркерами *виражальності, експерієнсності, презентативності, ідентифікації / саморефлексії*.

У сучасному мовознавстві, як і в лінгвопоетичних розвідках, уже усталеними вважаються напрями та підходи, які визначаються як антропоцентричні, суб'єктоцентричні, адже ставлять у центр мовленнєвої діяльності та художньої творчості людину, мовця, автора, суб'єкта висловлення тощо. Однією з центральних виступає в цьому плані проблема мовця, аналізу якої присвячено численні праці сучасних науковців, зокрема Ш. Баллі, Е. Бенвеніста, М. Фуко, М. Пеше, Р. Барта, Ц. Тодорова, Ю. Крістєвої, А.-Ж. Греймаса, О. Дюкро, А. Рабателя, П. Рікера, Д. Менгено, П. Шародо, Ф. Растьє, Ж.-К. Бекко, К. Кербра-Орекйоні та інших [3], а ролі та функціям автора / персонажа / читача художнього твору присвячено чимало досліджень, починаючи від аналізу «образа автора» В. Виноградовим та іншими, до виокремлення та опису «дієгетичних» функцій Ж. Женеттом [5]. Теорія висловлення, дискурсологія, різні школи аналізу дискурсу виділяють відповідні маркери суб'єктивності в різних типах висловлення, дискурсу, а починаючи із запропонованої Ш. Баллі дихотомії диктуму і модусу [1, с. 44], сучасна лінгвопрагматика розрізняє інформативний та прагмакомунікативний, тобто суб'єктно орієнтований, компоненти висловлення.

Разом із тим засновники сучасної теорії дискурсу і загалом філософи постмодерністи, зокрема М. Фуко, наголошували на певній безсуб'єктності дискурсу або «розчиненні» суб'єкта в дискурсі, а також на історичній перспективі становлення суб'єктності. Висловлення, з погляду М. Фуко, є чимось іншим, ніж результат дії чи індивідуальної операції, воно є скоріше грою можливих для суб'єкта позицій. Дослідник зазначає: «… суб'єкт висловлювання <…> не є <…> тим постійним, незрушним і тотожним собі джерелом серії операцій, що їх висловлювання по черзі виявляють на поверхні мови. Він є тим визначеним і порожнім місцем, яке можуть ефективно заповнювати різні індивіди; але це місце, замість того щоб бути визначеним раз і назавжди та зберігатися незмінним упродовж усього тексту, книжки або твору, змінюється – або, радше, воно є досить змінним для того, щоб або залишатися тотожним собі самому лише в кількох фразах, або змінюватися з кожною» [10, с. 151–152].

Поетизацію такої без- чи надсуб'єктності і навіть синкретизацію поняття суб'єктності знаходимо у французькому «новому романі» 50–60 рр. XX ст., який ставить під питання існування чи принаймні усталені моделі функціонування самого осердя романної оповіді – персонажа, історія життя якого становить сюжетну канву романного жанру. Експериментальні пошуки «нового роману» є спробою передати власне експерієнсність, буттєвість як таку у форматі романної оповіді, яка, таким чином, руйнує чи принаймні розмиває власні межі. Так, одна із засновниць цієї літературної течії Наталі Саррот зазначає: «впали непроникні перегороди, які відділяли один персонаж від іншого, і герой роману перетворився на щось довільно виокремлене, умовно викроєне із загальної тканини, яка цілком поміщена в кожному з нас і яка вловлює і затримує в незчисленних ланках своєї мережі весь всесвіт» [7, с. 203].

Такий «розчинений у бутті» персонаж вже не є об'єктом ідентифікації, а постійна гра першої, третьої і навіть другої особи, безособовості та неозначеної особовості свідчить про прагнення віднайти засобами сучасної аналітичної французької мови те злиття суб'єкта і світу, адресата і адресанта, автора, персонажа і читача, яке є протодискурсивною ознакою екзистенційності. Одним із улюблених засобів такої синкретизації стає неозначено-особове *on*, як у вищенаведеному уривку з твору Ф. Делерма.

До нових лінгвопоетичних «операторів міжсуб'єктності» слід віднести і використання М. Бютором займенника другої особи, який стає синкретичним особовим стрижнем романної оповіді в його відомому творі «Переміна»:

"Vous avez mis le pied gauche sur la rainure de cuivre, et de votre épaule droite vous essayez en vain de pousser un peu plus le panneau coulissant. Vous vous introduisez par l'étroite ouverture en vous frottant contre ses bords, puis, votre valise couverte de granuleux cuir sombre

couleur d'épaisse bouteille, votre valise assez petite d'homme habitué aux longs voyages, vous l'arrachez par sa poignée collante, avec vos doigts qui se sont échauffés, si peu lourde qu'elle soit, de l'avoir portée jusqu'ici, vous la soulevez et vous sentez vos muscles et vos tendons se dessiner non seulement dans vos phalanges, dans votre paume, votre poignet et votre bras, mais dans votre épaule aussi, dans toute la moitié du dos et dans vos vertèbres depuis votre cou jusqu'aux reins. Non, ce n'est pas seulement l'heure, à peine matinale, qui est responsable de cette faiblesse inhabituelle, c'est déjà l'âge qui cherche à vous convaincre de sa domination sur votre corps, et pourtant, vous venez seulement d'atteindre les quarante-cinq ans" [13, c. 7].

Теперішній час повертає тут собі атемпоральність постійного, неперервного «зараз» разом із замкненою тілесністю «тут» «синкретичного» суб'єкта, який переживає / співпереживає з читачем власне буття. «Читач, – пише Н. Саррот, – змушений був сконцентрувати всю свою увагу і цікавість на певних нових психологічних станах, відволікшись від нерухомого персонажа, до якого вони були довільно прив'язані. У нього на очах час перетворився зі стрімкого потоку, який підштовхував уперед інтригу, у стоячу воду, в глибинах якої відбуваються повільні і майже невловимі процеси розпаду; у нього на очах наші вчинки втратили свої звичні спонуки й загальноприйнятий смисл, виникли почуття, раніше невідомі, а почуття добре відомі змінили свої форми і назви» [7, с. 203]. Інстанція мовлення немов розчиняється в самому сприйнятті навколишнього світу, стаючи джерелом позначення буттєвості у складній грі відсутності та появи, різних модусів самопозиціонування та виокремлення / злиття як зі світом, так і з адресатом.

Висновки. Таким чином, розглядаємо явище поетизації передусім як проекції включення адресата до семіозису буттєвості, створеного у художньому творі. Цей семіозис засновується на актуалізації базових матриць сприйняття, відчуття, освоєння світу та позиціонування в ньому. Основними прийомами поетизації є створення ефекту цілісності сприйняття, метареференція до суб'єктно зумовленої контекстуалізації операцій категоризації та аспектуалізації, що виявляється у тенденції до синкретизації і фрагментованості переживання. Аналіз творів, які належать до літературних напрямів, які найбільшою мірою актуалізують екзистенційні засади художнього дискурсу, зокрема, «новий роман» та сучасна постпостмодерна проза, дозволив проілюструвати деякі з цих прийомів, які використовують системні можливості сучасної французької мови, такі як засоби вираження категорії особи, тенденція до субстантивності тощо.

Література:

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва : Изд-во иностранной литературы, 1955. 416 с.
2. Бурбело В.Б. Екзистенційний дискурс і його жанрові різновиди у франкомовному просторі. *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 56. Ч. 1. 2017. С. 63–74.
3. Бурбело В.Б. Комунікативні і дискурсивні іпостасі мовця у французькій лінгвокультурі. *Мовні і концептуальні картини світу.* Вип. 43. Ч. 1. 2013. С. 192–203.
4. Бурбело В.Б. Сучасна лінгвопоетика: традиції та нові орієнтири. *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 38, 2012. С. 88–95.
5. Женетт Ж. Фигуры / пер. с франц. Е. Васильева, Е. Гальцова и др. Москва : Изд-во им. Сабашниковых. 1998. Т. 2. 472 с.
6. Крістева Ю. Полілог. Київ : Юніверс, 2004. 480 с.
7. Саррот Н. Тропизмы. Эра подозрения. Москва : Полинформ – Талбури, 2000. 448 с.
8. Тодоров Ц. Поэтика**:** *Структурализм: «за» и «против»* / пер. с франц. А. К. Жолковский. Москва : Прогресс, 1975. С. 37–113.
9. Тодоров Ц. Теории символа /пер. с франц. Б. Нарумов. Москва : Дом интеллектуальной книги, 1998. 408 с.
10. Фуко М. Археологія знання. Київ : Основи, 2003. 326 с.
11. Шкловский В.Б. О теории прозы. Москва : Изд-во «Федерация», 1929. 265 с.
12. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика: *Структурализм: «за» и «против»* / пер. с франц. И.А. Мельчук. Москва : Прогресс, 1975. С. 193–230.
13. Butor M. La modification. Paris : Editions de Minuit, 1980. 320 p.
14. Cavallero C. Les florilèges du quotidien de Philippe Delerm. *Études littéraires*. Vol. 37. № 1, 2005. P. 145–156.
15. Charaudeau P. Une analyse sémiolinguistique du discours. Langages. № 117, 1995. P. 96–111.
16. Delerm Ph. La première gorgée de bière et autres plaisirs minuscules. URL: https://www.you-books.com/book/P-Delerm/La-premiere-gorgee-de-biere-et-autres-plaisirs-min.
17. Dujardin É. Les lauriers sont coupés. URL: http://www.gutenberg.org/ebooks/26648.
18. Rastier F. Sémantique interprétative. Paris : PUF, 1987. 276 p.

Burbelo V. About the existential fundamentals of poetization (on the materials of French literary prose)

Summary. Modern linguopoetics, developing the achievements of philosophical, aesthetic, rhetorical, philological, literary studies understanding of the essence, functions, form and meaning of the literary work, is in search of new approaches that are formed taking into account the results of recent developments. Among the new tasks a special place belongs to the study of the phenomenon of poetization, which brings the problem of formation of the literary discourse and its poetic function to a wider scale. The purpose of the article is to identify and analyze the "primary" structures of existentiality, which form the basis of the phenomenon of poetization and the formation of literary discourse on the material of contemporary French artistic prose. The main attention is paid to the research of semioconstructive operations of poetic meaning, which activate the original structures of perception of reality and positioning of the instance of speech. These include, first of all, the operations of semiotization of sensation and perception as basic in the mastering of the world. Another dimension of this semiotic operation is the actualization of corporeality, which serves as a point of reference for the mastering of the world and the formation of a system of ideas.

The existential dominance of poetization is also manifested in the presentation of the syncretic integrity of the perception of an object or phenomenon. At the same time, this level of semiotization testifies to the initial differentiation and categorization of objects and phenomena. This raises the main problem of the speaker / author as an instance of semiotization / poetization of the message, which involves a number of complex questions about subject-object relations in the construction of literary discourse. These relations include relations with the addressee of the message considered by modern researchers in a pragmatic communication plan, relations with the subject of poetization, the positioning of the author in the constructed art world, as well as various modes of his «embodiment» in the image of the character, which also includes vectors of (self)identification and (self) reflection. Appropriate linguopoietic techniques are based on the systemic capabilities of modern French language.

Key words: poetization, literary discourse, existentiality, semiosis, French language.

УДК 811.111'34
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.9

Волкова І. В.,
викладач кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України

СПЕЦИФІКА ПРОСОДИЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ ЗАСОБІВ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИСЛОВЛЕНЬ В АНГЛОМОВНОМУ ВІЙСЬКОВОМУ ДИКУРСІ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті представлено результати експериментально-фонетичного дослідження особливостей просодичного оформлення ключових слів як основного засобу інтенсифікації висловлень у промовах представників генеральського складу Збройних сил США з урахуванням гендерного аспекту. З огляду на стрімкий розвиток військової сфери та її вплив на суспільне життя сьогодення доцільним є детальне вивчення різних аспектів сучасного військового дискурсу, зокрема специфіки його просодичного оформлення, адже просодія є важливим засобом передачі змісту і мети висловлень. Крім того, зважаючи на зростання чисельності жінок, які займають керівні посади у лавах збройних сил різних країн світу, особливо цікавим є проведення фонетичних досліджень із урахуванням гендерного аспекту.

Під час проведення дослідження особливу увагу було приділено детальному розгляду основних засобів інтенсифікації висловлень на просодичному рівні. Експериментально-фонетичне дослідження проводилося у два етапи. Перший етап – проведення аудитивного аналізу із залученням професійних аудиторів-фонетистів (перцептивний рівень). Другий – електроакустичний аналіз із використанням спеціального програмного забезпечення для обробки звукового сигналу (акустичний рівень). Основне завдання на кожному етапі дослідження полягало у визначенні специфіки функціонування відповідного просодичного параметра у професійному мовленні військовослужбовців генеральського складу Збройних сил США.

Результати проведеного експериментально-фонетичного дослідження військових промов представників обох гендерних груп дають підстави стверджувати, що просодичне оформлення професійного мовлення жінок-генералів та чоловіків-генералів Збройних сил США не є гендерозумовленим. Функціонування основних просодичних параметрів у промовах, у тому числі засобів інтенсифікації висловлень, залежить здебільшого від загальних умов розгортання дискурсу, рівня підготовленості мовців до виступів, а також індивідуальних особливостей мовлення. Крім того, дослідження показало, що у своїх промовах представниці генеральського складу Збройних сил США тяжіють до наслідування домінантності, притаманної чоловікам, підвищуючи таким чином рівень довіри до своїх слів та досягнення більш ефективного впливу на адресата.

Подальші наукові розробки з обраної проблематики дозволять більш точно встановити специфіку просодичного оформлення сучасного англомовного військового дискурсу, зокрема засобів інтенсифікації висловлень, з урахуванням гендерного аспекту.

Ключові слова: просодія, експериментально-фонетичне дослідження, гендер, військовий дискурс, військова промова, інтенсифікація висловлень.

Постановка проблеми. Посилення міжнародної військової співпраці та стрімка мілітаризація суспільства сьогодення дали поштовх зростанню кількості досліджень різних аспектів сучасного військового дискурсу. Останні десятиліття відзначилися радикальною трансформацією ролі та місця жінки у соціумі, що безпосередньо вплинуло і на розвиток військової сфери. Чисельність представниць жіночої половини людства у військових структурах різних країн світу невпинно зростає кожного року. Все більше військовослужбовиць обіймають керівні посади у лавах збройних сил багатьох країн світу. Проте дослідження гендерних розбіжностей професійного мовлення військовослужбовців та військовослужбовиць на всіх рівнях мовної структури, зокрема фонетичному, все ще залишається поза фокусом наукових розвідок, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

У межах цієї статті передбачено проведення порівняльного аналізу основних просодичних засобів інтенсифікації висловлень, притаманних професійному мовленню жінок- та чоловіків-військовослужбовців вищого офіцерського складу Збройних сил США.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою проведеного експериментально-фонетичного дослідження стали наукові праці видатних фонетистів, які займалися вивченням просодичних особливостей різних видів дискурсу, зокрема Ю.О. Дубовського, Р.К. Потапової, А.А. Калити, Ю.М. Захарової та інших.

Попередні дослідження особливостей просодичного оформлення англомовного військового дискурсу [5–9], зокрема вивчення просодичних засобів інтенсифікації професійного мовлення жінок- та чоловіків-військовослужбовців вищого офіцерського складу Збройних сил США, дали змогу отримати початкові дані щодо просодичної організації англомовних військових промов із урахуванням гендерного аспекту. Однак вони вимагали верифікації отриманих даних та збільшення загального об'єму матеріалів дослідницького корпусу для отримання більш точних та достовірних результатів нашого експериментально-фонетичного дослідження.

Мета дослідження полягає у виявленні просодичних засобів інтенсифікації висловлень, зокрема просодичного оформлення ключових слів, в англомовних військових промовах жінок- та чоловіків-військовослужбовців генеральського складу Збройних сил США шляхом проведення експериментально-фонетичного дослідження.

Досягнення мети вимагає вирішення низки **завдань**, зокрема визначення специфіки оформлення просодичних

засобів інтенсифікації висловлень на перцептивному та акустичному рівнях, а також проведення порівняльного аналізу інвентарю просодичних засобів оформлення ключових слів в англомовних військових промовах генералок та генералів Збройних сил США та виявлення їх гендерної зумовленості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час проведення дослідження основну увагу було приділено детальному розгляду просодичних засобів оформлення ключових слів у професійному мовленні представників обох гендерних груп військовослужбовців генеральського складу різних родів військ Збройних сил США.

Дослідження проводилося на двох рівнях – перцептивному (аудитивний аналіз із залученням професійних аудиторів-фонетистів) та електроакустичному, який вимагав використання спеціального комп'ютерного програмного забезпечення з обробки звукового сигналу (Wavesurfer, Speech Analyzer 3.0.1, SFS WASP Version 1.5 та Sound Forge Pro 10.0).

Матеріалом дослідження слугували аудіо- та відеозаписи промов генералок та генералів Збройних сил США загальною тривалістю 270 хвилин.

Процес сприйняття мовлення, що звучить, починається зі сприйняття адресатом звукової хвилі та перетворення її на певні образи, що асоціюються із заданими лексичними одиницями. Ці лексичні одиниці мають різне інформативне навантаження, яке залежить від конкретної ситуації спілкування. З цього випливає, що кожному відрізку мовлення властиві свої ключові слова, що виступають носіями комунікативно-прагматичного потенціалу відрізку мовлення [4, с. 60].

Виділення важливих інформаційних квантів, що містять у собі ключові слова, є неможливим без застосування мовцем просодичних засобів відповідно до ситуації, у якій розгортається процес комунікації, визначених ролей учасників комунікативного акту та безпосередньо жанрових особливостей відповідного типу дискурсу [8, с. 90], зокрема військового, під час публічних виступів військовослужбовців вищого офіцерського складу.

Ключовим словам властива приналежність до тематичного поля відповідної промови. Результати нашого дослідження показали, що виявлені ключові слова у промовах генералок та генералів мають на меті передусім мотивування своїх підлеглих до ефективного виконання службово-бойових завдань, спонукають до об'єднання зусиль військовослужбовцями для вирішення нагальних військових питань та досягнення спільної мети. За допомогою ключових слів генералки та генерали апелюють до авторитету, а також до почуття патріотизму та обов'язку перед батьківщиною.

Усереднений показник реалізації ключових слів у промовах генералок сягає 18 реалізацій. При цьому чоловіки рідше вдаються до використання ключових слів у своїх промовах – у середньому 14 реалізацій для кожної промови. Це може свідчити про те, що жінки вдаються до більш частого повторення ключових слів для підвищення ступеня упевненості та рівня довіри до своїх промов.

При цьому ключові слова у проаналізованих військових промовах характеризуються не лише частотою повторення, а й специфічним просодичним оформленням.

Як відомо, просодичне оформлення дискурсу залежить від комунікативної ситуації, учасників комунікативного акту та його жанрової специфіки. При цьому ефективність військової комунікації залежить від ступеня зв'язку між просодією, семантичними та прагматичними аспектами військового дискурсу. Попередні дослідження дають підстави стверджувати, що саме дискурсна просодія виступає риторичним засобом оформлення усної реалізації військового дискурсу [8, с. 89].

Аудитивний аналіз, який проводився із залученням професійних фонетистів, показав, що ключові слова та просодичні засоби інтенсифікації у промовах представників обох гендерних груп використовуються мовцями із метою досягнення певних прагматичних цілей.

Темпоральний компонент просодії є одним із найважливіших засобів актуалізації інформаційної структури військового дискурсу [9, с. 190]. Аналіз показав, що мовлення як генералок, так і генералів характеризується однорідністю темпоральної організації. Темп промов представників обох гендерних груп характеризується помірністю у всіх трьох структурних частинах промови. Незначні темпоральні варіювання на цьому етапі дослідження до уваги не бралися.

Пауза, як важливий компонент темпоральної підсистеми просодії, відіграє важливу роль у сприйнятті мовлення та передачі змісту та мети висловлення.

Паузи у досліджуваних промовах генералок та генералів є ретельно виваженими за тривалістю. Найбільш поширеними паузами у промовах представників обох гендерних груп є надкороткі паузи, які часто виступають просодичним засобом оформлення ключових слів. Наявність надкоротких пауз у промовах свідчить про попередню ретельну підготовленість мовців до виступів та неспонтанний характер промов для більш ефективного впливу на адресата.

Аудиторами також було відмічено, що як представниці, так і представники генеральського складу Збройних сил США часто вдаються у своїх промовах до психологічних пауз для інтенсифікації висловлень. Слід зазначити, що частіше до таких пауз звертаються генералки, адже саме жінкам притаманна більша експресивність та емоційність висловлювань.

Аналіз мелодійного компоненту на перцептивному рівні, зокрема локалізації частотних максимумів у промовах, показав, що максимальні показники ЧОТ у промовах представників обох гендерних груп локалізуються у шкалі або у ядрі синтагм, а саме на реалізаціях ключових слів. При цьому фінальні частини висловлень представників обох гендерних груп характеризуються спадним тоном, що свідчить про їхню завершеність і цілісність. Це дозволяє мовцям акцентувати увагу слухачів на ключових словах, що своєю чергою сприяє інтенсифікації висловлень.

Аудитивний аналіз також показав, що під час вимовляння ключових слів представниками обох гендерних груп рівень гучності, яка є акустичним корелятом інтенсивності, суттєво підвищується, що також виступає просодичним засобом інтенсифікації досліджуваних промов.

Електроакустичний аналіз підтвердив дані, отримані під час проведення першого етапу нашого експериментально-фонетичного дослідження, та надав змогу більш точно встановити специфіку просодичного оформлення ключових слів як основного засобу інтенсифікації висловлень у досліджуваних промовах генералок та генералів Збройних сил США.

Аналіз отриманих інтонограм та осцилограм дозволив встановити особливості функціонування просодичних засобів, які сприяють зосередженню уваги адресата на ключових елементах висловлювання.

Аналіз інтонаційних контурів ЧОТ та інтенсивності промов представників обох гендерних груп вказує на одночасне підвищення показників обох просодичних параметрів під час вимовляння ключових слів, що на акустичному рівні сприймається як підвищення гучності. Виділені мовцями ключові слова характеризуються максимальними показниками цих просодичних параметрів. При цьому аналіз огинаючої інтенсивності досліджуваних промов дає підстави стверджувати, що максимум інтенсивності знаходиться здебільшого у шкалі та ядрі синтагм, у яких найчастіше локалізуються ключові слова промов представників обох гендерних груп.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Таким чином, результати проведеного експериментально-фонетичного дослідження дали змогу виявити інвентар просодичних засобів, які впливають на інтенсифікацію висловлень та акцентують увагу адресата на ключових словах у промовах генералок та генералів різних родів військ Збройних сил США. Було встановлено, що реалізації ключових слів у досліджуваних промовах представників обох гендерних груп виділяються здебільшого надкороткими паузами, характеризуються спадним тоном, однорідністю темпового оформлення, максимальними показниками ЧОТ та інтенсивності.

Проведене експериментально-фонетичне дослідження не виявило суттєвих відмінностей просодичного оформлення ключових слів як засобу інтенсифікації висловлень у промовах представників обох гендерних груп.

Отримані дані дозволяють стверджувати, що просодичне оформлення професійного мовлення генералок та генералів не є гендерозумовленим, адже мовленню військовослужбовиць властиве наслідування певного рівня маскулінності, притаманної чоловікам, для досягнення більш ефективного впливу на аудиторію під час виступів.

Перспективним вбачається подальше детальне вивчення специфіки функціонування просодичних засобів у професійному мовленні представників вищого офіцерського складу Збройних сил США із урахуванням гендерного аспекту.

Література:

1. Дубовский Ю.А. Анализ интонации устного текста и его составляющих. Минск, 1978. 140 с.
2. Захарова Ю.М. Інтонаційна організація сучасного англійського мовлення. Київ, 2004. 84 с.
3. Калита А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання. Київ, 2001. 351 с.
4. Потапова Р.К. Речь: коммуникация, информация, кибернетика. Москва, 2003. 568 с.
5. Сердюк І.В. Динамічні характеристики англомовної військової промови в ґендерному аспекті. *Закарпатські філологічні студії.* Ужгород, 2018. №6. С. 65–70.
6. Сердюк І.В. Особливості паузної організації англомовної військової промови. *Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди.* Харків, 2016. Вип. 44. С. 130–136.
7. Сердюк І.В. Особливості мелодійного контуру англомовної військової промови: гендерний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія».* Одеса, 2017. Вип. 30 (Том 2). С. 44–48.
8. Сердюк І.В. Просодичні засоби інтенсифікації висловлень. *Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди.* Харків, 2016. Вип. 43. С. 87–92.
9. Сердюк І.В. Темпоральна реалізація синтагми в англомовній військовій промові. *Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди.* Харків, 2017. Вип. 46. С. 189–193.

Volkova I. Features of prosodic organization of intensification means in English military discourse in terms of gender

Summary. The article represents the results of the experimental-phonetical research of prosodic organization of key words as the main means of the utterance intensification in speeches of representatives of the US Armed Forces general staff in terms of gender. Taking into consideration the current rapid development of military sphere and its influence on today's social life, the profound study of different aspects of modern military discourse is reasonable in contemporary linguistics. One of the most interesting aspects of the military discourse research is the detection of the specificity of its prosodic organization, because prosody plays the significant role in military discourse functioning. It assists in rendering not only the content, but also the purpose of an utterance in the process of military professional communication. Moreover, considering the fact of women's role transformation in modern society, there is the rapid increase in number of servicewomen in military structures all over the world. Many of them reach the grade of general and obtain leading positions in the structures of the Armed Forces of different countries worldwide. Nowadays the United States of America has the biggest number of female-generals' personnel. That leads us to the experimental-phonetical research of the US women-generals' professional speech to detect the peculiarities of its prosodic features in comparison with the latter of their men-colleagues.

While conducting our experimental-phonetical research the major attention was focused on the profound study of intensification means in military speeches of the representatives of both gender groups taking into account the prosodic organization. The research was conducted both on the perceptive (with the help of professional phoneticians) and acoustic (using special audio software) levels.

The obtained results have shown that the prosodic organization of intensification means in military speeches of female- and male-representatives of the general staff of the US Armed Forces is not specified by their gender and depends mostly on the conditions of discourse development and individual peculiarities of speakers. Moreover, it was noticed, that women-generals tend to follow the masculine features, inherent to their male colleagues, within the framework of their professional communication to influence on the recipient more effectively.

Further experimental-phonetical research will help to specify the features of modern military discourse organization, in particular the prosodic component of utterance intensification means, taking into account the gender of the participants of military communication.

Key words: prosody, experimental-phonetical research, gender, military discourse, military speech, intensification means.

УДК 811.111'367.625'37-112
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.10

Головацька Н. Г.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ДЖЕРЕЛА ПОХОДЖЕННЯ СЕНСОРНИХ ДІЄСЛІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВІЗУАЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ

Анотація. Статтю присвячено розвитку семантики англійських сенсорних дієслів на позначення візуального сприйняття в історичному розрізі. Саме діахронно-синхронний підхід є невіддільною часткою у дослідженні семантики лексичних одиниць. Тому його застосування стало вагомим у аналізі семантичної динаміки англійських сенсорних дієслів на позначення візуального сприйняття. Мета статті – дослідити лексичний пласт англійських сенсорних дієслів на позначення візуального сприйняття в аспекті динамічного розвитку їхньої семантики з використанням діахронно-синхронного підходу, встановити їхні джерела походження й окреслити історичну перспективу їх семантичного розвитку, виокремити денотативні дієслівні лексеми лексико-семантичного поля на позначення візуального сприйняття. У статті використані семантичний та порівняльно-історичний методи, діахронно-синхронний підхід, компонентний і концептуальний аналізи. Ці методи та аналізи дозволили встановити декілька індоєвропейських основ, від яких беруть початок і динамічно розвиваються основні англійські сенсорні дієслова на позначення візуального сприйняття, що складають ядро відповідного лексико-семантичного поля. Проведене дослідження засвідчило, що еволюція семантики англійських сенсорних дієслів на позначення візуального сприйняття, які складають ядро відповідного лексико-семантичного поля, сягає своїми коренями індоєвропейської прамови та прагерманської мови. В індоєвропейській прамові існувала велика кількість основ, що містять сенсорний компонент або мають денотативне значення чуттєвого сприйняття зором. Однак не всі вони набули безпосереднього розвитку в германських мовах. Хоча є випадки, коли індоєвропейські корені лише частково проявили себе у групі германських мов, тобто стали основою утворення ряду слів у деяких германських мовах, окрім англійської. Установлено, що їхня семантика історично взаємозв'язана. Виявлено закономірності діахронно-синхронного семантичного розвитку англійських сенсорних дієслів візуального сприйняття і побудована типологія їх семантичних змін.

Ключові слова: сенсорні дієслова, походження, прамова, семантика, діахронно-синхронний.

Постановка проблеми. Мова – живий організм, й її лексичним одиницям властиво динамічно розвиватися, як семантично, так і функціонально. Невіддільною частиною дослідження семантики лексичних одиниць у мові є застосування діахронно-синхронного підходу. Вагомість такого підходу неодноразово підкреслювалася видатними представниками вітчизняної та зарубіжної лінгвістики Л.В. Щербою Ф. де Соссюром, В.В. Левицьким, О.С. Кубряковою, В.М. Жирмунським та інші.

Мета цієї роботи – дослідити лексичний пласт англійських сенсорних дієслів, зокрема, саме в цій статті дієслів візуального сприйняття в аспекті динамічного розвитку їхньої семантики з використанням діахронно-синхронного підходу, встановити їхні джерела походження і окреслити історичну перспективу розвитку їх семантики, виокремити денотативні лексеми лексико-семантичного поля візуального сприйняття [1, с. 233]. Для досягнення мети у статті ми використали семантичний та порівняльно-історичний методи разом із діахронно-синхронним підходом, компонентний і концептуальний аналізи для виокремлення денотату та лексико-семантичного поля дієслів візуального сприйняття в історичному аспекті. Ці методи та аналізи дозволили встановити декілька індоєвропейських основ, від яких беруть початок і динамічно розвиваються основні англійські сенсорні дієслова на позначення візуального сприйняття, що складають ядро відповідного лексико-семантичного поля. Розглянемо і проаналізуємо кожне з них.

Виклад основного матеріалу. Індоєвропейська основа **u̯eid-, *u̯eide-* передає значення *to see, to look «дивитися, бачити»* і метафорично *to know «знати».* Від неї у давньоіндійській та грецькій мовах утворилися слова, що зберегли значення *«знати».* У латинській, слов'янських і германських мовах у значеннях слів, утворених від цієї основи, відбулося семантичне розширення до значень, що передаються сенсорні дієслова *to look* і *to see.* А саме: індоєвропейська основа **weid* >германська **wītan-; *witēn-; *wait-a-* > латинська *videō, -ēre, vīdī, vīsum «дивитися, розглядати, побачити», vīsō, -ere, vīdī/ vīsī «відвідувати, нагрянути, перевіряти»* > слов'янська **vēdē, *vēmь, *vẽdētī* > давньослов'янська *вѣдѣти* > словенська *vẽdeti* > чешська *vědĕti* > словацька *vedet'* > польська *wiedzieć* > українська *ві́дати* > російська *ви́деть* (у ній відбулося чергування голосних). У всіх словах слов'янських мов міститься компонент з домінантним значенням *«знати».* Аналіз історії розвитку прагерманських основ **wītan-; *witēn-; *wait-a-* засвідчив, що утворені від **wait-a-* слова інших германських мов зберегли денотативне значення індоєвропейської основи **u̯eid- «знати»*, а слова, розвинуті від основ **wītan-; *witēn-*, виявляли денотативне значення *"see"*. Саме германська основа **wītan-* стала основою творення давньоанглійського сенсорного дієслова *wītan* зі значеннями *to see to, take heed to, guard, keep* «бачити, звертати увагу, охороняти». Від германської основи **wītan-; *witēn-* утворилися > готські лексеми *witan «доглядати, стежити», fra-wītan «помститися, *inwītan «поклонятися», id-wītjan «зневажати», fer-wītjan «втупитися поглядом, спрямовувати погляд», *ga-wīsōn «відвідувати, передбачати»* > давньоскандинавські *vit «візит», vitja* «відвідувати», *vīti «пока-*

рання, не удача», veit, vitum «помічати, досліджувати, повідомляти» > давньоанглійська *wīte «розглядати, споглядати»* > давньосаксонська *wīsōn «відвідувати», wītan «дорікати»* > давньоверхньонімецькі лексеми *wīsōn «відвідувати», wīȝan «дорікати», wīȝȝan «робити зауваження, доглядати», wīȝi «покарання», giwiȝȝēn «доглядати, уважно слухати, бачити», irwiȝēn «доглядати, нести варту»* > середньоверхньонімецькі лексеми *wīsen «дивитися на, піклуватися, відвідувати», wīȝ «покарання», wīȝen «звертати увагу, помічати, карати»* > німецькі *wissen «знати».* У середньоанглійській мові давньоанглійське сенсорне дієслово *wītan* утрачає довготу звука *ī* > *i*, ненаголошене *–a* переходить у ненаголошене *–e* і таким чином набуває вигляду *witen* зі значеннями t*o observe, keep, guard «спостерігати, охороняти».* У сучасній англійській мові немає слів від германської основи **wītan-; *witēn-*. Варто зауважити, що від германської **wītan-* у давньоанглійській мові утворилося ще одне дієслово *witan* із значенням *to wit, know, have knowledge, be aware «знати, відати».* Воно відрізняється від давньоанглійської лексеми *wītan* перш за все довгим звуком *ī* в інфінітиві, формами теперішнього та минулого часу, але граматичні форми множини і дієприкметника минулого часу співпадають. Порівняємо: 1) *wītan* – мин.ч. *wāt*, мн. *witon*; дієприкм. II *witen*; 2) *witan* – теп. ч. іс, *hē wāt, ðū wāst, wǣst*, мин.ч. *wiste*, мн. *witon*, дієприкм. II *witen*, мн. *wē witon*; мин.ч., дієприкм. II. *witen*. У середньоанглійській мові форми дієслів *wītan* і *witan* зливаються в одну *witen*, однак свої значення вони зберігають. У середньоанглійській мові граматичні часові форми сенсорного дієслова *witen* були такі: 1 і 3 особи одн. теп.ч. *wot*, *wat*, мн. теп.ч. *witen*, мин.ч. *wiste*, дієприкм. II *witen*, *wist.* У ранньоновоанглійський період закінчення у *witen* редукується, і утворюється форма сучасного *wit*, котре як дієслово передає значення *«відати, знати, впізнати»*, як іменник означає *«розум, дотепність, кмітливість».* У сучасній англійській мові збереглися форми 1-ої й 3-ої особи однини *wot* і дієприкметника минулого часу. *To wit* – це практично єдине збережене функціонуюче дієслово, яке вперше датується 1577 роком і походить від виразу *that is to wit*, який був у вживанні з 1340 року і зазвичай інтерпретував значення латинської лексеми *videlicet*, що є скороченням від латинської *videre licet* із значенням *it is permissible to see «дозволено побачити»*, від латинської *videre to see + licet «it is allowed».* Саме ж *videlicet* із значенням *that is to say, to wit, namely* почало вживатися у 1464 р. А у 1540 році виникає нова скорочена форма *viz.*, де *–z* первинно позначала на букву, а закарлючку, яка у середньолатинській мові використовувалася як умовне позначення для закінчення *–et.* Під час читання вголос інтерпретується як *namely.* Це єдина форма, що вціліла у новоанглійській мові від давньоанглійського виразу *witena gemōt an assembly of the wise «збори старійшин»* і зберегла написання *witenagemot «рада старійшин при дворі короля у англосаксів».* Лише у новоанглійській мові цей вираз трансформується у складне слово і пишеться разом, а також може вживатися скорочено *witenagemot = witan*.

Вважають, що індоєвропейське етимологічне гніздо **sē ku̯- to see «бачити, дивитися»* слугувало основою творення для слів германської групи мов на позначення сприйняття зором і для пласту лексики у грецькій і латинській мовах зі значенням *say «говорити»*, а також для слів у значенні *follow «стежити»* (пор. з латинською лексемою *sequor*), проте думки щодо первинності семантики і її розширення різняться. Тому первинно сенсорне дієслово *«see»* означало *follow with the eyes «стежити очима»*, однак думки етимологів відрізняються щодо вихідного семантичного значення і похідних. Від індоєвропейської основи **sēku̯-* походить сильне дієслово германської мови **sēhwan-* (у мин. часі **sahw-*). Германський корінь **sēhw-* споріднений з арійським коренем **sēq-*, латинською основою **sequi-*, санскритом **sac- «стежити».* Від германської **sēhwan-* утворилися > готська лексема *saihwan* > давньоскандинавська *sja* > давньосаксонська *sehan* > давньофризька *sīa* > середньодатська *sien* > датська *zien* > давньонижньонімецька *sehan* > німецька, середньоверхньонімецька *sehen*, всі із значенням «бачити, дивитися». Давньоанглійське сенсорне дієслово *seōn*, первинне значення якого *see «сприймати очима, бачити»*, є скороченою формою германської основи **sēhwan-*. Воно споріднене з усіма дієсловами германської групи мов на позначення візуального сприйняття, які наведені в етимологічному ланцюжку основи германської мови **sēhwan-*. У середньоанглійській мові форма і денотативне значення давньоанглійського сенсорного дієслова *seōn* зберігаються, проте граматична парадигма розширюється. Форма минулого часу *saw* є скороченим варіантом множини давньоанглійської лексеми *sāwon.* Однак варто відзначити, що у середньоанглійський період семантика сенсорного дієслова *seōn* розширюється до абстрактного і метафоричного значень. Так, у 1200 році *seōn*, окрім денотативного значення *see*, семантично містить компонент *behold in the imagination or in a dream «бачити в уяві або у ві сні», to recognize the force of (a demonstration) «розпізнати силу (вплив) (показу)»*, з метафоричним забарвленням *«світло, блиск очей».* У 1426 р. з'являється варіант значення *to learn by reading «дізнатися за допомогою читання».* Приблизно у 1500 р. *seōn* семантично набуває відтінку змісту *to receive as a visitor «приймати як відвідувача».* З 1599 р. у значенні сенсорного дієслова *seōn* появляється компонент, що стосується сфери азартних ігор, *to equal a bet «прирівнювати парі».* Уживання його в значенні *to escort to see someone home «проводжати»* вперше зареєстроване у творах Шекспіра у 1607 році. У 1891 році у семантиці сенсорного дієслова *seōn* появляється компонент значення мимовільного прощання *See you «побачимося».* У 1929 вперше датується поява відтінку значення *Seeing Eye dog «собака-поводир»,* транслітерально запозичене від назви американської фірми у Нью Джерсі, яка дресувала собак-поводирів для сліпих людей. У новоанглійський період у середньоанглійського сенсорного дієслова *seon* редукується кінцева *–n*, дифтонг *–eo* трансформується у сучасний *–ee,* таким чином утворюється форма сучасного англійського сенсорного дієслова *«to see»* зі збереженим денотативним значенням *«бачити, дивитися»* і наступними його компонентами: *«відвідувати», «сприймати, бачити, розрізняти, розуміти»*, метафорично *«бачити смерть», «випробовувати, відчувати, переживати»*, (з прийменником) *«дивитися на щось».*

Індоєвропейське основа **u̯el-* зі значенням *«to see»* є основою творення групи слів на позначення візуального сприйняття у германських і латинській мовах. Так, від індоєвропейської основи **u̯el-* походять германо-італо-кельтські ізоглоси: латинська *voltus/vultus «вираз обличчя, вигляд, зовнішність»*, лексеми кельтських мов: давньоірландська *fili «ясновидець, поет», filis «відвідати», кімерійська gweled «бачити», бретонська guelet «дивитися», германська *wlī́-t-a-, *wli-t-u- , *wlai-t-ō, *wlai-t-ia-n "to see, to look».* Від германської основи **wlī́-t,*

**wlai-t* сформувався у германських мовах лексичний пласт слів, денотативне значення яких є *«to look»*. Германська основа **wlī́-t-, *wlai-t* > готське дієслово **wlaitōn "look around», wlit-s «обличчя, зовнішність»* > давньоанглійська *wlītan, wlātian "to look, gaze»* > давньосаксонська *Wliti «блиск, зовнішній вигляд»* > скандинавська *lī́ta "to look»*, давньоісландська *leita «шукати»* > шведська *leta*. Суфікс *–an* давньоанглійського сенсорного дієслова *wlītan* у середньоанглійський період міняється на *–en*, довгий голосний *–ī* трансформується в короткий *–i*, тому середньоанглійське сенсорне дієслово візуального сприйняття набуває вигляду *wliten*. Подальша доля цього середньоанглійського сенсорного дієслова невідома, оскільки у рукописних пам'ятках новоанглійського періоду воно не засвідчене. У давньоанглійського сенсорного дієслова *wlātian* відпадає передній приголосний *w-*, закінчення *–an* замінюється *–en* і у середньоанглійській мові набуває вигляду *laiten seek «шукати»,* у сучасній англійський зберігся лише в діалектах з тим самим значенням *lait search*, котре у стандартних англійських словниках не фіксується.

Індоєвропейська основа **leuk-*. Походження сучасного сенсорного дієслова *to look* не до кінця прозоре. Здійснюючи дослідження сенсорного дієслова *to look «дивитися, подивитися»* у ретроспективному аспекті, нам удалося встановити прагерманський корінь ⊇ ⊇√*lōk (lōg)* зі значенням *to look*, від якого сформувалися споріднені з ним германські лексеми. Походження самого ж германського кореня √*lōk (lōg)* невідоме. Проте достовірно, що від нього утворилися західно-германська основа **lokjan-,* давньосаксонська лексема *lōkōn to look,* давньодатська *loeken* те саме, давньоанглійське *lōcian,* давньоверхньонімецька *luogēn, luokēn, luagēn,* середньоверхньонімецька *luogen to mark, behold*, німецький діалект *luegen, lugen to look out*. Вважають, що прагерманський корінь √*lōk (lōg)* споріднений з бретонською лексемою *lagud eye «око»,* кімерійською *llygad «очі»*. Порівняємо зі спорідненими словами: санскрит *lok* або *lotsh to see, lakŝ to notice, perceive,* давньогрецька *logādes*, давньоіндійська *lakşate to perceive,observe*, тохарська *b–lak*; ізоглоси кельтських мов: кельтська основа **lagat- «око»*, середньокіммерійська *llygat*, кімерійська *llygad*, давньокорнуольська *lagat*, середньокорнуольська *lagas*. Існують й інші думки. Так, вважають, що до вищенаведеного етимологічного ряду, утвореного від прагерманського кореня √*lōk (lōg)*, належать також давньоверхньонімецька лексема *luoc*, середньоверхньонімецька *luoc* із значенням *«підкараулювання, висліджування, укриття, печера»*, які споріднені з латинськими *specus, specio* і, ймовірно, належать до кореня √*lūk «світитися, сяяти, виблискувати»*, як у грецькій *λεύσσειν* зі значенням *«блищати, виділятися, дивитися»* [4, с. 327].

Використовуючи перспективний шлях дослідження, ми встановили, що у індоєвропейській прамові існує основа на позначення візуального сприйняття **leuk- to see «бачити, дивитися; світити, сяяти, блищати»*, від якого походять давньоіндійська лексема *lṓkatē, lṓcatē «побачити, убачити, помітити», lōkāyati, lōcāyati «дивитися, роздивлятися», lōcanam «очі»*; грецька *λεύσσω «бачити»*, кімерійська *am-lwg, cyf-lwg, eg-lwg «видний, помітний», go-lwg «бачити»*. До цього етимологічного ряду лексикографи відносять і кімерійський субстантив *llygad «очі»*. Із проведеного дослідження видно, що значення індоєвропейської основи **leuk-* і германського кореня √*lūk* повністю ідентичні, фонетично вони також співпадають, з чого можна припустити, що вони є спорідненими. За правилами пересуву голосних германському *–u–*, що знаходиться в корені √*lūk*, відповідають у давньоверхньонімецькій мові дифтонгу *–uo–* (як у luoc) і у давньоанглійській голосному *–ō–*. Тому етимологічний ряд, описаний для германської основи √*lōk (lōg)*, цілком співвідноситься з германським коренем √*lūk*. Ми припускаємо, що давньоанглійське сенсорне дієслово *lōcian,* середньоанглійське *loken* і англійське *to look* утворилися саме від германського кореня √*lūk* та індоєвропейської основи **leuk-*. Від давньоанглійського сенсорного дієслова візуального сприйняття *lōcian* внаслідок переходу кореневої *c-* в *k-* та суфіксу *–an* в *–en* утворилося середньоанглійські *loken, lokien*. З 14 століття сенсорне дієслово *loken* почало вживатися з префіксальним прийменником «at». У середньоанглійський період відбувається семантичне розширення *to look*. Так, у 1200 р. виник компонент значення *an act of looking «акт розглядання»; look after «піклуватися про когось»* виникло у 1375 році; у 1385 з'явилося *appearance of a person «вигляд людини»*. У 1400 році з'явилося значення *to have a certain appearance «мати певний вигляд»*, вирази *look into «розслідувати, заглядати»* у 1586, *look up «шукати (щось в довіднику), відвідати»* у 1692. У 1526 році вперше засвідчене вживання іменника *looking-glass «дзеркало»*. 1699 роком датується вираз *look-out «людина, яка стоїть напоготові або діє як скаут»*. У словосполученні *look sharp «дивися(-іться) в обидвоє»* (1711) компонент *sharp* спочатку виступав у ролі прислівника *sharply*. Цим же роком датується вираз *look down upon «розглядати когось зверхньо»* у переносному значенні. У 1883 і 1893 роках виникають відповідно іменники l*ook-see «огляд, офіційне розслідування»* і *looker «приваблива жінка»*. 1947 рік вперше констатує вживання словосполучення *look-alike «бути схожим на когось»*. В кінці XIV ст. і, безумовно, у XV ст. кінцевий звук [n] стає нестійким і в багатьох формах дієслів редукується, тому із середньоанглійського сенсорного дієслова *loken* утворюється сучасне сенсорне дієслово *to look*. Довгий звук *[u:]*, який передається буквосполученням *–oo–* у сенсорного дієслова *to look,* утворився в результаті дифтонгізації індоєвропейського *ā/ō* > германського *ō* > англійського *ū [oo]*.

Індоєвропейське основа ** (s)keu̯[e]- /(s)kou̯-* має декілька компонентів на позначення чуттєвого сприйняття: *to hear «чути, слухати», to see «бачити, сприймати очима»* і *to smell «нюхати, пахнути»*. Від неї утворюються давньоіндійські лексеми *kaví- «мудрий, знаючий, досвідчений», kava- «скупий», ākuvate – «мати намір», ā́kūta- (с.р.), ā́kūti- (ж.р.) «намір, бажання»*, санскрит *kavi- «мудрий»*, давньогрецька *κοέō «помічати, слухати», ακόu̯ō «слухати, слухатися, бути відомим», κοέω I observe «я спостерігаю», θυο-σκόος «глядач видовищ розважального характеру»*, українська ховати, праслов'янське **chovati* < **skovati «дивитися уважно»*, слов'янська **čū́ti, *čū́jō; *čevītī, *čūxātī*, литовська *kavoti tend, safeguard «схилятися до чогось, охроняти»*, вірменська с ے*uc* ے*anem I show «я показую»*, давньолатинська *cavitum,* латинська *caveō, -ēre «звертати увагу, піклуватися», cāvī, cautum «піклуватися про когось, передбачати, приймати міри безпеки, захищати в суді, брати на поруки, розпоряджатися», cautus, -a «обережний»*. У 1549 році із запозиченого латинського дієслова *cavere* в англійську мову проникає і субстантивується лексема *caveat* з попереднім значенням *let him beware «хай він остерігається»*, пізніше компонент значення *«попередження, роз'яснення»*. Вираз *caveat*

emptor let the buyer beware «хай купець остерігається» появився раніше у 1523 році. Від основи індоєвропейської прамови * *(s)keu̯[e]- /(s)kou̯-* утворюється також пласт лексики на позначення властивості сприйняття красивого, приємного: * *(s)keu̯[e]-/(s)kou̯-* > германська **skauniz/skaunjaz «достойний уваги, привабливий»* > готська **skaun(ei)s «приємний, привабливий»* > давньосаксонська *skōni* > голандська *schoon* > давньоверхньонімецька *scōni «блискучий, чистий; гарний»* > німецька *schon «гарний»* > давньоанглійська *scīne, sciēne, scēne «красивий, яскравий»* > середньоанглійська *schene* > англійська *sheen «гарний, блискучий».* До цієї індоєвропейської основи відноситься германська **skuwwini–*, від якої утворилися давньоісландська лексема *skygn «з гострим зором, здібний».*

Індоєвропейська **skou̯-*, варіант основи **skeu̯e- to pay attention, perceive «звертати увагу, сприймати очима, спостерігати, помічати»*, стала джерелом творення германської **skaww-ṓ-/*sku-[þ]-ōbehold, look at «пильно вдивлятися»*. У свою чергу германська основа **skaww-ṓ-/*sku-[þ]-ō-* є основою утворення пласту лексем візуального сприйняття германських і кельтських мов: бретонська *skouarn* та кімерійська *scovarn «вухо»* > готська **un-skaw-s «обережний, пильний, насторожений»*, *sku –ggwa looking glass «дзеркало», skaunjai beautiful «прекрасний»,* саме первинне значення *conspicuous «видний, помітний, той, що впадає в очі»* > західно-германська **skauwojanan* > давньоскандинавська *skugn «добре бачити, розсудливий»* > давньофризька *skawia, skowia «бачити, уважно роздивлятися»* > давньосаксонська *skauwōn, skawōn «дивитися, бачити, спостерігати»* > середньоголандська *scouwen «розглядати»* > голандська *schouwen to inspect, view «уважно розглядати, оглядати»* > датська *skue «пильно вдивлятися»* > шведська *skåda* > ісландська *skoða «дивитися, досліджувати»* > давньонижньонімецька *scauwōn, scouwōn «дивитися, розглядати»* > давньоверхньонімецька *scawōn, scauwōn, scouwōn «дивитися, бачити»* > середньонижньонімецька *schouwen «розглядати»* > середньоверхньонімецька *schouwen «дивитися, бачити, подивитися, розглядати»* > німецька *schauen «дивитися, бачити».* Безпосередньо від германської основи **skaww-ṓ-/*sku-[þ]-ō-* походить давньоанглійська *scēawian «бачити, дивитися, подивитися».* У середньоанглійський період буквосполучення *sc* – за правилами пересуву (якщо після нього стоять голосні *e*– або *i*–) переходить в sch– (в новоанглійський період sch– стає sh–), відбувається монофтонгізація дифтонгу ēa–, у результаті утворюється середньоанглійське сенсорне дієслово schēwen, яке має два різновиди schēawen і scheauwen. З них утворилися два варіанти сучасного сенсорного дієслова на позначення сприйняття зором *to show* і *to shew «показувати, демонструвати».* Форма *to shew* є старішим видом правопису. Такий правопис був популярним у XVIII столітті, вцілів у XIX ст. і передає застарілий варіант вимови (римується зі словом *view*). Іноді, формально, *to shew* вживають для позначення дієслова, а *show* – для іменника, проте у сучасній англійській мові немає жодної різниці у вимові цих двох варіантів. У XIII ст. за невідомих причин появляється каузальне значення *let be seen, put in sight, make known «виставляти на показ»* (споріднене з німецькою лексемою *schauen* все ще означає *look at*) і стає єдиним для англійської мови.

Хоча індоєвропейську основу **ster-* за своєю семантикою аж ніяк не можна віднести до концептосфери чуттєвого сприйняття зором, ми розглядаємо його з тієї причини, що від нього утворилося сучасне англійське сенсорне дієслово *to stare*, яке є конституентом лексико-семантичного поля візуального сприйняття. Індоєвропейське гніздо **ster- «сильний, негнучкий, твердий, жорсткий»* є досить плідним. Від нього походять грецька лексема *στερεός «нерухомий*; *застиглий на місці (про погляд)»*, *στειρα «загострена колода», στρηνής, στρηνός «жорсткий, гострий»*, латинська *strēnuus «повний здоров'я, бадьорий», con-sternō, -āre , ex -sternō «приголомшувати, бентежити», sternāx «боязливий, впертий»*, алб. *shterr «лежати сухим, перемагати» (< strēnā «хороший знак»), кімерійська trin «зусилля, боротьба» (ймовірно < *strēnā)*, литовська *storas «повний, густий», stregti «стати замороженим»*, санскрит *sthirah «твердий, важкий»*, перс. *suturg «сильний»*, церковна давньослов'янська *staru «старий».* У прагерманській мові від індоєвропейської **ster-* утворилося **star- «бути непохитним, строгим»*, що стало основою утворення готської лексеми *andstaurran «бути впертим, наполегливим»*, давньоскандинавської *stara «пильно вдивлятися; втупитися», storr «гордий», давньоісландської stirðr «твердий, жорсткий, важкий»*, давньоанглійської *starian «пильно вдивлятися; втупитися»*, середньонижньонімецької, середньоголандської лексеми *staren*, давньоверхньонімецької *staren «пильно вдивлятися», storren «виділятися, видаватися»*, німецької *starren to stare at «пильно вдивлятися; втупитися».* Від давньоанглійського сенсорного дієслова *starian* походять середньоанглійське *staren* і сучасне англійській сенсорне дієслово *to stare.*

Таким чином, проведене дослідження засвідчило, що еволюція семантики англійських сенсорних дієслів на позначення візуального сприйняття, які складають ядро відповідного лексико-семантичного поля, сягає своїми коренями індоєвропейської прамови та прагерманської мови. В індоєвропейській прамові існувала велика кількість лексем, що містять сенсорний компонент або мають денотативне значення чуттєвого сприйняття зором. Однак не всі вони набули безпосереднього розвитку в германських мовах. Хоча є випадки, коли індоєвропейські корені лише частково проявили себе у групі германських мов, тобто стали основою утворення ряду слів у деяких германських мовах, окрім англійської. Для основних ядерних сенсорних дієслів візуального сприйняття проаналізовані індоєвропейські основи стали потенційно перспективними в динамічному розвитку англійських сенсорних дієслів візуального сприйняття. Встановлено, що їхня семантика історично взаємозв'язана. Виявлено закономірності діахронно-синхронного семантичного розвитку англійських сенсорних дієслів візуального сприйняття і побудована типологія їх семантичних змін.

Література:

1. Головацька Н.Г. Сенсорні дієслова : типи сприйняття та види комплементів. *Гуманітарний вісник : всеукр. зб. наук. пр.* Черкаси : ЧДТУ, 2006. Число 10. С. 232–237.
2. Bosworth J. An Anglo-Saxon Dictionary. / Ed. and enlarged by T. Northcote, M.A. Toller. Oxford: At the Clarendon Press, MDCCCLXXXII. London: Henry Frowde OUP Warehouse, 1883. 1302 p.
3. Mayhew M.A. Concise Dictionary of Middle English From A.D. 1150 to 1580. Oxford: At the Clarendon Press, 1888. 272 p.
4. Mueller Ed. Etymologisches Woerterbuch der Englischen Sprache. Coethen : Druck und Verlag von Paul Schettler, 1865. 572 p.
5. Stratmann Francis Henry A Dictionary of the Old English Language, of the XII. XIII. XIV. and XV. Centuries. / 2nd ed. London: Trübner & Co., 1873. 596 p.
6. Smith Jeremy J. Sound Change and the History of English. N.Y. : OUP Inc., 2007. 196 p.

Holovatska N. Sources of origin of verbs denoting visual perception

Summary. The article is focused on the semantics development of English sensorial verbs that denote visual perception in historical context. It is the very diachronic-synchronic approach that is an integral part in the study of the semantics of lexical units. Therefore, its application has become important in the analysis of the semantic dynamics of English sensorial verbs that denote visual perception. The objectives of the article are to investigate the lexical layer of English sensorial verbs that denote visual perception, in the aspect of their semantics dynamic development using diachronic-synchronic approach, to identify their sources of origin and to outline the historical perspective of their semantics development, to elicit the denotative verb lexemes of lexical-semantic field that denotes visual perception. The article uses semantic and comparative-historical methods, diachronic-synchronic approach, componential and conceptual analyses. These methods and analyses have allowed us to find out several Indo-European stems, from which the main English sensorial verbs denoting visual perception originate and develop dynamically, and make up the core of the corresponding lexical-semantic field. The given study found out that the evolution of the semantics of English sensorial verbs denoting visual perception reaches by its roots the Indo-European protolanguage and Germanic language. In the Indo-European protolanguage, there were a large number of stems that contained a sensorial component or had a denotative meaning of visual perception. However, not all of them have directly developed in the Germanic languages. Though there are cases when Indo-European roots have only partially advanced in the group of the Germanic languages, that is, they have become the main for the formation of a number of words in the English language and in other Germanic languages. It was defined that their semantics have been historically intertwined. The patterns and regularities of diachronic-synchronic semantic development of English sensorial verbs of visual perception are revealed and the typology of their semantic changes is constructed.

Key words: sensorial verbs, origin, protolanguage, semantics, diachronic-synchronic.

УДК 811.111'373.611
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.11

Гольцова М. Г.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германських мов і перекладу
Національного університету біоресурсів і природокористування України

ГОЛОФРАЗИС ЯК СПОСІБ ОКАЗІОНАЛЬНОГО СЛОВОТВОРЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті досліджено особливості функціонування голофразисних конструкцій у мовленні сучасних англійських письменників.

Актуальність наукової розвідки зумовлена зростанням кількості голофразисних оказіональних лексичних одиниць у художній літературі та необхідністю їх системного аналізу. Часте вживання досліджуваних конструкцій пояснюється низкою лінгвістичних та екстралінгвістичних причин: прагненням урізноманітнити художній стиль новими незвичними виразами, більш влучно та лаконічно передати поняття, стани, почуття, які неможливо конкретно описати.

Метою дослідження є аналіз особливостей функціонування голофразисних конструкцій у сучасній англомовній літературі. Для досягнення цієї мети застосовано методи індукції та дедукції, аналізу та синтезу, словотвірного аналізу та лінгвістичної дефініції.

Матеріалом дослідження стали голофразисні конструкції, зібрані методом суцільної вибірки із творів англомовної художньої літератури сучасних авторів.

У статті голофразис визначаємо як оказіональний різновид лексико-синтаксичного способу словотворення; це перетворення синтаксичної одиниці на лексичну, що посилює художню експресивність, лаконічність та влучність вираження думки.

У досліджуваному матеріалі представлено номінативні та атрибутивні голофразисні конструкції з різним стилістичним навантаженням. Номінативні голофразисні конструкції називають певні поняття та явища дійсності, надаючи їм більшої експресивності та самобутності. Атрибутивні голофразисні конструкції утворюються для увиразнення якості об'єкта за допомогою лексико-семантичних і морфологічних засобів. Визначальними рисами голофразисних конструкцій є їх самоконтекстуальність, ампліфікаційний характер та здатність економити мовні зусилля.

Голофразисні конструкції виконують різні функції в художній літературі, а саме: номінативну, що полягає в найменуванні предметів, явищ, персонажів твору; дескриптивну, оскільки надають характеристику персонажам, описують їх емоції. Важливою є функція економії мовних засобів, оскільки голофразисні конструкції більш лаконічно виражають думку. Голофразисні конструкції увиразнюють зміст твору та відіграють важливу роль у творенні індивідуально-авторського стилю.

Ключові слова: оказіоналізм, голофразис, голофразисна конструкція, оказіональне словотворення, оказіональна лексична одиниця.

Постановка проблеми. Основною ознакою мови як живого організму є її постійний розвиток, зокрема і на рівні словотворення. Мова стає мобільнішою, швидко реагує на певну ситуацію спілкування, створює умови для відповідних змін і, зрештою, модифікує мовленнєву поведінку носіїв. Найголовнішою умовою її існування та розвитку є поява слів, якими називають нові поняття, явища, зміни в суспільстві. Чимала кількість авторських неологізмів-оказіоналізмів поширюється в мові з творів сучасної художньої літератури, а це вимагає не лише їх фіксації, а й детального вивчення та аналізу. В сучасному мовознавстві їх називають голофразисні конструкції (далі – ГК). Останнім часом вони набувають дедалі більшої популярності, тому і стали предметом нашого дослідження.

Актуальність зазначеної теми зумовлена необхідністю всебічного системного лінгвістичного аналізу голофразисних конструкцій та осмислення принципів їх функціонування та класифікації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Оказіональне словотворення завжди привертало увагу дослідників завдяки незвичності форми, концентрації семантичного навантаження та розмаїттю функцій серед яких прагматична, стилістична, гумористична і художньо-естетична [4, с. 22].

Неузуальне індивідуально-авторське словотворення було в центрі уваги дослідження Ж. Колоїз [13]. Лінгвокогнітивний та комунікативно-когнітивний аспекти оказіонального словотворення в сучасному англомовному кінодискурсі досліджувала Д. Гайданка [5]. Т. Карпухіна зосередила увагу передусім на способах утворення оказіоналізмів в одноморфемних текстових сполученнях англійської сучасної прози [9].

І. Дегтярьова приділяла увагу явищу голофразису під час дослідження стилістичних засобів реалізації мовної економії в українській постмодерністській прозі і зазначала: «ці одиниці широко вживаються у романо-германських мовах, оскільки аглютинація, словесна економія, уникання складних синтаксичних структур та ампліфікації прийменників характерна для нефлективних мов» [6, с. 138–139]. І. Ковиньова розглядала досліджуване поняття із стилістичного погляду і визначила його як потенційний спосіб економії мовних зусиль [10].

Мета дослідження – проаналізувати особливості функціонування голофразисних конструкцій у сучасній англомовній літературі.

Виклад основного матеріалу. Об'єктом нашого дослідження стали голофразисні конструкції, зібрані методом суцільної вибірки із творів англомовної художньої літератури сучасних авторів, зокрема Софі Кінселла "Confessions of a Shopaholic", "Shopaholic Ties the Knot"; Лорен Вайсбергер "Revenge Wears Prada", "Devils Wear Prada", "Everyone Worth Knowing" та Нікола Юн "Everything, Everything".

Методика дослідження ґрунтується на застосуванні загальнонаукових методів (індукція і дедукція), емпірико-теоретичних методів аналізу й синтезу, методу суцільної вибірки, словотвірного аналізу та лінгвістичної дефініції.

В сучасній англійській мові часто трапляються словосполучення, фрази, навіть цілі речення, які функціонують як окрема лексична одиниця і є внесеними до словника, наприклад*: state-of-the-art; down-to-earth; up-and-coming; mother-of-pearl; man-at-arms; merry-go-round; forget-me-not; maid-of-honor; husband-to-be; salt-and-pepper* та інші. У нашій науковій доробці ми розглянемо схожі лексичні одиниці (*least-personal* ***let's-wish-the-happy-couple-congratulations*** *toast*; ***not-quite-British, probably-just-too-many-years-on-Park-Avenue*** *accent* (Weisberger), але, на відміну від узуальних синтаксичних дериватів, вони утворюються методом неузуального словотворення – голофразисом.

Голофразис визначаємо як оказіональний різновид лексико-синтаксичного способу словотворення, коли фраза стає одним словом і набуває нової семантики. Кількість таких оказіональних лексичних одиниць у художній літературі постійно зростає. Це пояснюється низкою лінгвістичних та екстралінгвістичних причин, зокрема, прагненням урізноманітнити художній стиль новими незвичайними виразами, більш влучно та лаконічно передати певні поняття, стани, почуття, які неможливо конкретно описати.

У мовознавстві немає єдності щодо термінологічної ідентифікації голофразису. Є низка співвідносних термінів цього поняття: 'зрощення, злиття' (В. Виноградов), 'аглютинація' (Ф. де Соссюр), 'штучні номінації' (А. Журавльов), 'вербалізовані номінальні конструкції' (М. Єфімова), 'синтаксичне словоскладання' (А. Левицький) 'голофразис' (І. Арнольд, В. Ізотов, І. Ковиньова); 'гайфенізація' (Ковиньова).

За лінгвістичною природою ГК поділяються на конструкції номінативного та атрибутивного типу. Номінативний голофразис називає певне поняття, явище, окреслюючи його безпосередні властивості, викликає асоціації та створює тим самим певний образ в уяві читачів. Атрибутивний – утворюється для увиразнення якості об'єкта за допомогою лексико-семантичних і морфологічних засобів. Сутністю голофразису як способу оказіонального словотворення є згортання синтаксичної одиниці в лексичну з метою надання експресії, створення самобутнього авторського стилю, а також лаконічності висловлювання.

Активність використання голофразису як способу оказіонального словотворення та поява значної кількості ГК зумовлена потребою трансформувати цілі речення чи словосполучення в одну лексему та використовувати їх у контексті як номінативну чи атрибутивну одиницю.

ГК містять слова різних частин мови, що зазвичай поєднуються за допомогою дефісів, залишаючись семантично одним поняттям. Графічно ГК можуть також оформлюватися за допомогою лапок або виділення курсивом. Саме їх графічне оформлення і вказує на тимчасовий характер цих оказіональних лексичних одиниць. Хоча, на нашу думку, певні ГК можуть з часом вводитися до словників і ставати повноцінними членами мови. Російські лінгвісти В. Ізотов та І. Ковиньова у своїх лексикографічних працях досліджують шляхи введення ГК до словника та специфіку побудови самої словникової статті з цими новоутвореннями в мові [7; 8].

Головним способом утворення ГК є конверсія двох типів: субстантивація та ад'єктивація. Субстантивація – це перехід слів із інших частин мови до розряду іменників і, відповідно, набуття властивості вказувати на предмет. Конкретні приклади субстантивованих ГК простежуємо в романах Лорен Вайсбергер "Revenge Wears Prada" and "Devils Wear Prada": "… I said firmly, although my voice betrayed me with its deep, raspy, ***just-woke-up-ness***" (Weisberger); "… what do ***twenty-three-year-olds*** do in this city for fun?" (Weisberger). Як бачимо, оказіональні лексеми '*just-woke-up-ness*' і '*twenty-three-year-olds*' є прикладами субстантивованих ГК. Перша з них – '*just-woke-up-ness*' – експліцитно й лаконічно називає і водночас характеризує стан людини щойно після пробудження. ГК '*twenty-three-year-olds*', маючи в собі ознаки числівника і займенника, теж значно економить мовні зусилля, які б знадобилися на опис цього поняття.

Номінативні ГК дають нову експресивну назву особі чи явищу, наприклад: "Andy watched for just a moment as ***Miranda's soon-to-be-ex-assistant*** tried fruitlessly to remember the list of things that had just been dumped in her lap" (Weisberger); What's ***Alicia-Bitch-Long-legs*** doing here? (Kinsella).

Ад'єктивація є переходом інших частин мови у прикметник, тобто набуття синтаксичних функцій і категоріального значення прикметника. Атрибутивні ГК виступають у ролі емфатичних ампліфікаційних означень, які можуть складатися з трьох елементів і досягати навіть десяти, наприклад: "*This means it must be quite big. Not* ***television-cameras-CNN-world's-press-on-tenterhooks*** *big, obviously. But* ***fairly-good-turnout*** *big*" (Kinsella); "*The first time Olly's dad gets afternoon drunk—violent drunk,* ***yelling-at-the-top-of-his-lungs drunk, doesn't-remember-what-happened-the-next-day*** *drunk*" (Yoon); "*That was just one of my stupid,* ***speak-aloud, brain-not-engaged*** *moments*" (Kinsella); "*I'd experienced enough to fill a hundred* ***just-out-of-college*** *jobs*" (Weisberger).

Структурними елементами атрибутивних ГК в художній літературі є такі лексичні одиниці англійської мови, як: 'look', 'face' 'tone', 'voice', 'smile', 'expression', 'air', 'attitude' 'manner' тощо, які описують поведінку, голос, інтонацію чи вираз обличчя персонажів: "… *I'm-the-doctor-and-I'm-afraid-I-have-some-bad-news-for-you* ***face***" (Yoon); "*an all-too-familiar* ***expression*** *of extreme displeasure"; an undeniable I'm-yours-for-the-taking* ***smile****; "a* ***king-of-the-pride expression****;* ***his trying-to-tread-carefully tone*** (Weisberger); *"a friendly-yet-professional* ***manner****"* (Kinsella).

Завдяки незвичайному графічному образу ГК виділяються в тексті і приваблюють увагу читача, підкреслюючи особливу виразність атрибутивного комплекса. Суб'єктивне й оказіональне переосмислення мовних одиниць у контексті створює естетично вартісні образи та асоціації: *"****thank-you-for-bringing-me-to-this-fabulous-place*** *tone*" (Weisberger); *"****I-know-something-you-don't-know*** *tone* (Weisberger); *"I could give him a careless,* ***I'm-with-the-fifteenth-richest-single-man-in-Britain*** *wave"* (Kinsella).

Отже, основними функціями ГК в досліджуваній літературі є: номінація предметів, явищ, персонажів твору; характеристика персонажів, опис їх емоцій, настроїв, переживань взаємовідносин; економія мовних засобів та лаконічність вираження авторської думки; увиразнення змісту твору та відображення експресивно-інформативного навантаження. Загалом ГК, утворені поєднанням слів, формують нові семантичні значення, а отже, відіграють важливу роль у творенні індивідуально-авторського стилю.

Висновки і перспективи. Важливим фактором розвитку мови є виникнення нових лексичних одиниць у її структурі. Голофразис є одним із продуктивних способів оказіонального словотворення в сучасній англійській мові. Результатом голофразису є ГК, що активно функціонують у сучасній англійській літературі. Голофразисні конструкції утворюються шляхом зрощення словосполучень або навіть цілих речень,

охоплюючи фразеологізми і фрази, які вже стали мовним кліше і сприймаються людською свідомістю як одне слово.

Проаналізувавши ГК у художніх текстах, можемо зробити висновок, що ці багатокомпонентні одиниці утворюються в мові спонтанно, що й надає їм особливої експресивності.

Перспективами подальших розвідок є дослідження ГК англійської та української мов у порівняльно-зіставному аспекті з метою виокремлення спільного на відмінного.

Література:

1. Алешина А.А. Классификация голофрастических конструкций в английском языке (на материале романа L. Weisberger "The devil Wears Prada"). *Ученые записки Орловского государственного университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки.* 2014. Т. 4. № 60. С. 115–117.
2. Андрішко О.М. Голофразис у літературно-критичних статтях Ганни Улюри. Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах: VIII Міжнародна наукова конференція (м. Дніпро, ДНУ імені Олеся Гончара, 06–07 квітня 2017 р.) : матеріали / укладач О.К. Куварова ; під загальною редакцією проф. Т.С. Пристайко. Дніпро : Акцент ПП, 2017. 188 с.
3. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык: учебник для вузов. 13-е изд., испр. и доп. Москва : Флинта: Наука, 2016. 384 с.
4. Гайданка Д.В. Лінгвокогнітивна природа конденсованих оказіоналізмів в англомовному телевізійному дискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія 2 (40).* Одеса, 2019. с. 22–27
5. Гайданка Д.В. Оказіональне словотворення у сучасному англомовному кінодискурсі: лінгвокогнітивний і комунікативно-когнітивний аспекти : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 – германські мови. Херсонський держ. ун-т. Херсон, 2018. 238 с.
6. Дегтярьова І.О. Стилістичні засоби мовної економії у постмодерністському тексті. *Дослідження з лексикології і граматики української мови* : зб. наук. пр. /за ред. проф. І.С. Попової. Дніпро : Видавець Біла К. О. Вип. 12. 2012. С. 133–141.
7. Изотов В.П., Ковынева И.А. От голофрастической конструкции к словотексту. *Современные проблемы науки и образования.* 2015 (2). С. 362–368.
8. Изотов В.П., Ковынева И.А. Голофрастические конструкции в лексикографическом освещении. Проект словаря голофразисов. Saarbrücken, 2011. 67 с.
9. Карпухина Т.П. Способы образования окказиональных слов в одноморфемных текстовых цепочках в английской художественной прозе. *Вестник Чувашского университета.* 2006. № 1. С. 3–14.
10. Ковынева И.А. Голофразис как способ экономии языковых усилий. *Baltic Humanitarian Journal.* 2017. Т. 6. № 4(21). С. 110–112.
11. Ковынева И.А. Голофразис как способ словообразования в русском языке : автореф дис. канд. филолог. Наук : спец. 10.02.02 «Русский язык». Орловский государственный университет. Орел. 2007. 22 с.
12. Ковынева И.А. Лексикографическая поэтика голофрастических конструкций. *Культура и цивилизация.* 2017. Том 7. № 1А. С. 371–380.
13. Колоїз Ж.В. Неузуальне словотворення: монографія. Кривий Ріг : НПП Астерікс, 2015. 156 с.
14. Кузнецова А.А. Актуальные проблемы создания новых лексических единиц и их функционирование в современном англоязычном дискурсе. *Филологические науки. Вопросы теории и практики.* 2014. № 10 (40). Ч. II. С. 93–96.
15. Никитченко К.П. Лінгвокогнітивна природа способів оказіонального словотворення в англомовному постмодерністському художньому тексті : дис. … канд. філолог. наук : 10.02.04. – германські мови. Одеський національний університет ім. І.І. Мечнікова. Одеса, 2017. 274 с.
16. Пономарева О.Б. Когнитивные и прагма-стилистические аспекты семантической деривации голофрастических конструкций в современном английском языке. *Вестник Тюменского государственного университета.* 2005. № 2. С. 184–192.
17. Bauer L. Compounds and Minor Word-Formation Types. The Handbook of English Linguistics. Ed. by B. Aarts, A. McMahon. Oxford : Blackwell Publishing Ltd, 2006. P. 483–506.
18. Hohenhaus P. How to Do even More Things with Nonce Words (Other than Naming). Lexical Creativity. Texts and Contexts. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2007. P. 15–39.
19. Hohenhaus P. Lexicalization and Institutionalization. Handbook of Word-Formation. Ed.by R. Lieber, P. Štekauer. Dordrecht : Springer, 2005. P. 353 –375.

Джерела ілюстративного матеріалу:

20. Kinsella S. Confessions of a Shopaholic. Dell; Reprint edition (November 4, 2003). 368 p.
21. Kinsella S. Shopaholic Ties the Knot. Dell; 1st edition, 2004. 416 p.
22. Weisberger L. Everyone Worth Knowing, Harper Collins, 2013. 400 p.
23. Weisberger L. Revenge Wears Prada: The Devil Returns, HarperCollins, 2013. 432 p.
24. Weisberger L. The Devil Wears Prada, Harper, 2007. 257 p.
25. Yoon N. Everything, Everything. New York: Penguin Random House Company, 2015. 310 p.

Goltsova M. Holophrasis as a means of occasional word formation in the English language

Summary. The main feature of the language as a living organism is a continuous development throughout all its levels; especially, it refers to the level of word formation. A lot of new words appear in the language every day, naming that which is contemporary, including phenomena and processes. They play a significant role and act as a great impetus to the evolution of the language. In order to understand the meaning of these neologisms it is also very important to define the way in which these new word were created. Occasional word formation has always been the focus of linguistic research due to its unusual form, concentration of semantic load and numerous functions.

The article deals with the theoretical aspects of holophrasis as the means of occasional word-formation in the English language. The purpose of the study is to reveal the peculiarities of holophrastic constructions functioning in modern English fiction. The purpose of this study entails our application of complex methodology via general scientific methods, such as induction, deduction, introspection and analysis. Modern English fiction served as the research material that enabled us to sample holophrastic constructions.

We define holophrasis as an occasional type of lexical and sematic means of word formation, which transforms the syntactic unit into its lexical equivalent. Although holophrastic construction comprises several words, it is regarded as the only one. According to lexical and grammatical characteristics holophrastic constructions can belong to nominative and attributive types.

The holophrastic construction with its complex syntactic structure and built-in predication is capable of conveying a large amount of expressive information in a concise manner. The context of holophrastic construction usage is usually limited by the sentence, in which it is used. The emphatic character, vivid expressiveness, self-contextualisation and their ability to save linguistic efforts are distinguishing features of holophrastic constructions. They are used with the aim of adding originality, unique character and vivid expressiveness in modern fiction.

Key words: means of word-building, holophrasis, holophrastic construction, occasional word formation, occasional lexical units.

УДК 811.111'
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.12

Danylchenko I. V.,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of Germanic Philology and Foreign Languages Instruction Methods Department
Nizhyn Mykola Gogol State University,

Zotikova Yu. V.,
Master Student of Faculty of Foreign Languages
Nizhyn Mykola Gogol State University

ADVERTISING FUNCTION OF HEADLINES IN ENGLISH INTERNET NEWS: A COGNITIVE LINGUISTIC PERSPECTIVE

Summary. The article studies the linguistic means of English Internet news headlines performing advertising function. Viewing headline as a riveting short-cut to the contents of an article, advertising function lies in attracting attention to the full-text. It is found that cognitively news headlines are based on the same perceptual abilities as advertising slogans captured by image-schemas – recurring dynamic patterns of human perceptual interaction and motor programs structuring our experiences. The analysis of 30 *BBC news* stories and 20 advertising slogans has demonstrated that most frequently news headlines and slogans rely on force image schemas. COUNTERFORCE representing the meeting of two equally important forces that collide relies on different verbs and syntactic structures in news headlines and advertising slogans. In headlines it is denoted by the verbs *to attack, to hit, to warn,* and slogans draw on the verb *to hit*. COMPULSION denoting the source which makes the target do something relies on the verbs *to force, to make, to provoke* in news headlines and *to make* and *to obey* in slogans. BLOCKAGE representing a force vector encountering a barrier and then taking any number of possible directions is denoted in headlines by the verbs *to reject, to jail, to sue, to trap, to poison* and in slogans by the verbs *to cool* in the meaning *to trap* and *to jail*. RESTRAINT REMOVAL is represented by the verbs *to answer*, *to find*, *to free* in headlines and the verbs *to let* and *to answer* in slogans. ENABLEMENT representing a force which helps the target to exist is denoted by the verbs *to create, to give, to help, to make, to vote* in headlines and *to give, to help* in slogans. DISABLEMENT represents the force which destroys the target of the action in headlines by the verbs *to kill, to lose, to reject,* and slogans draw on the verbs *to kill, to melt*.

Key words: advertising function, headline, slogan, news discourse, linguistic means, image-schema.

Introduction. News is a piece of information represented by mass media about recent events in the country or worldwide or in a particular area of activity [5, p. 13]. This definition brings into the focus the novelty of events or situations described in the articles. But along with its informative function, news stories play an essential role in shaping the viewpoints and general ideas of the readership, or as Roberts puts it, "We know what is happening in a foreign country without traveling there, and develop a particular opinion about a public figure – a politician, a celebrity, an activist etc. – without actually meeting them" [13, p. 24].

The element of novelty is a basic building block of a news story. Every news story contains the answer to six questions: *Who? What? When? Where? Why? How?* [3, p. 42]. Answers to them may be represented by photos, videos, audios or by textual elements of online news stories [16, p. 43]. Since headline is the first thing the reader perceives when opening an article, the headlines' ability of attracting attention to the full-text seems prima facie and central enough to compare news headlines and advertising slogans in terms of their perception and effect on the readers. It presupposes that there are some similar functions between headlines and slogans.

The analysis of recent publications. Headlines of news texts are extensively studied in journalism and linguistics. Both of these scholarly approaches view headlines as riveting short-cuts to the contents of the articles [4; 14]. In other words, headlines basically perform two main functions: summarize the content and attract attention to the full-text article [9, p. 699]. In this paper, we refer to the latter function as to **advertising**. Fundamental though it may seem to be, summarizing function of headlines has been questioned by showing that they do not accurately represent the articles they introduce [1, p. 711; 2, p. 26]. It has been shown that they neither improve readers' comprehension [11, p. 87], nor reveal substantial info [15, p. 59]. In the above cases, it was concluded that headlines make a loose, inadequate or misleading substitute for full-text news reports in a number of ways: by directing the reader's attention to an aspect of the story, by highlighting the topic in a non-objective, yet intriguing way, by oversimplifying the full-text content, while consistently masking other relevant information. Precisely because headlines underrepresent, or over-represent, and hence misrepresent, news stories, readers' previous knowledge and sophisticated reading strategies are claimed to be critical in retrieving the explicit or implicit meaning conveyed [11, p. 101–102; 1, p. 715]. If headlines lack in informative value with respect to the article introduced, their function to attract attention, i.e. advertising function, may be more promising as a goal to fulfill and account for. Since advertising function is seen not only in slogans of different companies and products, but also in headlines of online news articles, current research is relevant and important.

The aim of this work is to study the linguistic means of English Internet news headlines performing advertising function. **The material** of the investigation is presented by 30 *BBC news* stories

available at http://www.bbc.com and 20 advertising slogans taken from the websites *Pinterest* (http://www.pinterest.com) and *Trademarks411* (http://www.trademarks 411.com).

Investigation. Since the first days of our life, we gradually develop our visual focusing abilities. We learn to direct attention toward areas within the visual field and to highlight figure against a background. Authors of Internet news articles and slogans use the peculiarities of human perception to make people read the article or buy the products advertised in slogans [7, p. 62]. For this reason, we take into account the cognitive linguistic background of creating headlines and slogans using the perceptual theory of image schemas for the analysis.

The theory of ***image schemas*** suggested by Lakoff and Johnson is perception-based. According to Johnson, an *image schema* is a recurring dynamic pattern of our perceptual interaction and motor programs that gives coherence and structure to our experience [10]. Currently, following Potapenko (2016), four groups of images schemas are distinguished: *bodily*, *perceptual*, *moto-spatial*, and *dynamic* subdivided into motion and force schemas [12, p. 14]. Our analysis has demonstrated that most frequently news headlines and slogans are based on dynamic image schemas. The salience of dynamic relations in headlines and slogans results from their place in the kinetic and force hierarchies. The kinetic schemas position a moving object relative to a number of coordinates. The salience of the source and target of force is captured by force schemas discussed in this paper.

FORCE image schemas denote cognitive representations of our naïve understanding of physical force and various force-dynamic events in the world [6]. Journalists and marketers have been struggling to apply force relations in the process of creating news headlines and slogans through counterforce, compulsion, blockage, restraint removal, enablement and disablement verbs. The general amount of identified verbs is 24, ten of them coincide in headlines and slogans, the other 14 differ.

COUNTERFORCE representing the meeting of two equally important forces that collide [10] relies on different verbs and syntactic structures in news headlines and advertising slogans. In news headlines COUNTERFORCE is denoted by the verbs *to attack, to hit, to warn,* and slogans draw on the verb *to hit*. The verb *to meet* in both headlines and slogans denotes contact. As we can notice, the similar verbs are *to hit* in the meaning *to attack* and *to meet.*

In the BBC news, verbs that denote counterforce are used in three headlines structured as simple sentences. There are three possible variants of counterforce: the ***full one*** (the source, the vector and the target), the one ***without the source*** and the one with ***the target omitted***. The counterforce is expressed by verb *'to hit'* in the headline *Volcano tsunami' hits Indonesia* (bbc.com/news/ 23.12.2018) which has the structure of a simple sentence. *Tsunami* serves as the source of counterforce; the target is denoted by the object *Indonesia*, while the vector is represented by the predicate *hits*.

COUNTERFORCE without naming the source is represented in the headline *Northern Ireland churches attacked almost 450 times in three years* (bbc.com/news/ 21.08.2019). The predicate *attacked* refers to the vector and the object *churches* indicates the target. The result of the source's activity is denoted in the headline *Food industry warns Gove on Brexit 'crisis'* (bbc.com/news/ 11.02.2019). The subject *food industry* denotes a source of counterforce; the predicate *warns* refers to the vector while the noun *crisis* expresses the result.

We can observe not counterforce, but contact expressed by the verb *to meet* in the headline *Panorama: Stacey Meets the IS Brides* (bbc.com/news/ 05.08.2019). The source of contact is represented by the name of the journalist *Stacey (Dooley)* while the vector is denoted by the predicate *meets* counters the object *brides.* This headline differs from the previous ones by the capitalization.

In slogans, counterforce is referred to twice by verbs *to hit* and *to meet* in the structure of simple and complex sentences. The slogan having the structure of a simple sentence *Have you met your life today?* (Metropolitan Life) (tripwiremagazine, e-ref) represents contact by the verb *to meet*. In this example, the predicate *meet* is used in the Present Simple Tense denoting contact, the pronoun *you* refers to the source and the noun *life* names the target. Besides, in the news headline with the verb *'to meet'* mentioned earlier the predicate *meets* refers also to the target: *Panorama: Stacey Meets the IS Brides* (bbc.com/news/ 05.08.2019). The contact verb is used in the slogan.

Unlike the previous slogan, the following one is represented by a complex sentence, and doesn't refer to the video and underlines the result. The slogan *Power to hit pain where it hurts* (Solpadeine) (YouTube, e-ref) expresses counterforce in the following way. The noun *power* that implies Solpadeine pills shown in the video, in the main clause denotes its source, the predicate *to hit* in the form of infinitive refers to the vector and counters the object *pain* which refers to the target. In the subordinate clause the predicate *hurts* emphasizes a fight between the source and the target. If we compare this slogan with the headline with the same verb *to hit* (*Volcano tsunami' hits Indonesia*) we see that the slogan has got a more complicated structure, as it refers to the video.

So, counterforce in headlines is most frequently expressed by the verbs: *to attack, to hit, to warn,* in slogans by the verb *to hit*. The contact in headlines and slogans is denoted by the verb *to meet*.

COMPULSION denoting the source which makes the target do something [12, p. 14] relies on various verbs and syntactic structures in news headlines and advertising slogans. In news headlines, COMPULSION is denoted by the verbs *to force, to make, to provoke,* and the verbs *to make* and *to obey* are characteristic for slogans. The verb *to make* as a part of Complex Object is specific for both headlines and slogans. In the BBC news, verbs that denote compulsion are observed in three headlines with the structure of simple sentences, two of them contain Complex Object.

The compulsion is expressed by verb *'to provoke'* in the headline *US sanctions provoke Chinese anger* (bbc.com/news/ 21.09.2018) which has the structure of a simple sentence. The subject *sanctions* denotes the source of compulsion. The source performs an action, introduced by the vector – *provoke*; the target is denoted by the *China*, while the result is represented by the object *anger*.

There are two cases where compulsion is represented be Complex Object with the verbs *to force* and *to make*. In the headline *Focus: Cyber-attack forces company to use pen and paper* (bbc.com/news/ 25.06.2019), the source is expressed by the subject *cyber-attack* which influences the target *company* by the vector *forces to use.* The infinitive *to use* specifies the result denoted by *pen and paper.*

The similar case we can observe in the headline *Millie Bobby Brown: Bullies made me move school* (bbc.com/news/ 22.05.2019). The source is represented by the subject *bullies,* the vector of compulsion is expressed by the Complex Object of the verb *made* with the help of the infinitive *move* without particle *to*. As

in the previous example Complex Object underlines the result expressed by the object *school*.

In slogans compulsion is referred to two times by the verb *to obey* and Complex object of the verb *to make* in the structure of simple sentences in the Imperative Mood. In the slogan *Obey your thirst* (Sprite) (pinterest, e-ref), compulsion is expressed by means of vector represented by the predicate *obey*. The Imperative Mood shows that the source is represented by the advertisement itself .The target of compulsion is denoted by the customer which isn't mentioned in the slogan.

We can observe compulsion expressed by Complex Object of the verb *to make* in the slogan *Make it happen* (Maybelline) (dribble.com, e-ref). The source isn't mentioned, but the Imperative Mood shows that a customer himself should be the source and perform an action. The vector of compulsion is expressed by means the predicate *make happen* and is connected with the target represented by the object *it* (the aim in your life). The characteristic feature of compulsion in slogans is the omission of the source and target in the slogans, but we can understand what the advertisement means with the help of the Imperative Mood.

Thus, compulsion in headlines is most frequently represented by the verbs *to force*, *to make, to provoke*, Complex Object of the verbs *to force*, *to make.* In advertising slogans, it is expressed by the verb *to obey* and Complex Object of the verb *to make*.

BLOCKAGE representing a force vector encountering a barrier and then taking any number of possible directions [10, p. 67] in headlines is denoted by the verbs *to reject, to jail, to sue, to trap, to poison* and the verbs *to cool* in the meaning *to trap* and *to jail* are characteristic for slogans. As we see the similar verbs for both headlines and slogans are *to jail* and *to trap (to cool)*.

In the BBC news verbs that denote compulsion are observed in five headlines with the structure of simple and compound sentences. In simple sentences adverbial modifiers of cause, place and time help to represent blockage. There are cases where all the elements of blockage are present and when the source of action is omitted.

The blockage is represented by the verb *to reject* in the headline *Macron rejects nationalism on Armistice Day* (bbc.com/news/ 12.11.2018) in the structure of a simple sentence. The subject *Macron* is the source, as it performs an action. The vector of blockage is denoted by the predicate *rejects*, while the target is expressed by the object *nationalism.* We can observe the image-schema of blockage, according to which a force vector encounters a barrier represented by Macron's rejection and by means of Adverbial Modifier of time *on Armistice Day.*

The similar structure of blockage is observed in the headline *Google to be sued by Belgium for not blurring military sites* (bbc.com/news/ 28.09.2018). The source is denoted by the subject *Google,* while the vector of action is expressed by the predicate in the Passive voice *to be sued*. The reason for blockage is expressed by means of Adverbial Modifier of cause *for not blurring military sites*.

Blockage is expressed by the verb *to jail* and the Adverbial Modifiers of time and cause in the headline *The Indian journalist jailed for a year for Facebook posts* (bbc.com/news/ 22.12.2018). The source is omitted, the subject *journalist* denotes the target and the predicate *jailed* expresses the vector. The Adverbial Modifiers of time *for a year* and of cause *for Facebook posts* explain the details and the reason of blockage to make the headline more understandable and attractive for the reader.

The next case of blockage without a source is *Woman trapped in billionaire's New York lift all weekend* (bbc.com/news/ 29.01.2019). The vector of blockage is represented by the predicate *trapped* which blocks the target *woman*. The Adverbial modifier of place *in billionaire's New York lift* and time *all weekend*, specify the vector of blockage and show the details of action to the reader.

Blockage is expressed by the verb *to poison* in the structure of compound sentence *Salisbury Novichok attack poisoned second officer, Met confirms* (bbc.com/news/ 15.08.2019). The source of blockage is expressed by the subject *attack*, that performs an action denoted by the vector *poisoned.* The target of blockage in this headline is represented by the object *officer.*

In slogans compulsion is referred to two times by the verbs *to cool* and Complex object of the verb *to jail* in the structure of simple sentences in the Imperative Mood. Blockage is denoted by the verb to cool in the slogan *Cool the fever* (Bufferin) (pinterest, e-ref). The source is omitted, but by means of the Imperative mood we can understand that the advertisement itself is a source. The vector is expressed by the predicate *cool* and the target is represented by the object *fever.*

Blockage is expressed by the verb *to jail* in the structure of question *Got jail? Get bail* (LLC GotJail?) (trademarks, e-ref) . As in the previous slogan, the source here is omitted, but from the form of question we can understand that the source is the advertisement as it asks the customer. The vector of blockage is denoted by the predicate *get jailed,* while the target is represented by the customers.

RESTRAINT REMOVAL in BBC headlines is denoted by the verbs *to answer*, *to find*, *to free* and the verbs *to let* in the meaning *to free* and *to answer* are met in slogans. As we see the similar verbs for both headlines and slogans are *to answer* and *to free (to let)*.

In the BBC news verbs that denote restraint removal are observed in three headlines with the structure of simple sentence. There are cases where all the elements of blockage are present and when the source of action or the target is omitted.

The canonical organization of restraint removal is encoded by the verb *to answer* in the news headline *Sir Billy Connolly answers questions from his fellow comedians* (bbc.com/news/ 21.10.2019) which has the structure of a simple sentence. *Sir Billy Connolly* denotes the restraint removal source, the target is named by the object *questions,* while the vector is represented by the predicate *answers*. The same structure occurs in the headline *Thailand frees refugee footballer* (bbc.com/news/ 11.02.2019) where the restraint removal is denoted by the verb *to free*, expressed by the predicate. As in the previous headline, the source of action is represented by a proper name *Thailand*. The target of restraint removal is denoted by the object *footballer*.

The omission of the restraint removal source is observed in the headline *Needles found in New Zealand strawberries* (bbc.com/news/ 25.09.2018). The vector is expressed by the predicate *found*, while the target is denoted by the subject *needles*. The adverbial modifier of place *in New Zealand strawberries* specifies the target and makes the article more attractive to the reader.

In slogans restraint removal is referred to two times by the verbs *to answer* and *to let* in the structure of simple sentences. There are two variants of restraint removal structure: 1) with the missing source; 2) with the missing target.

The verb *to let* evokes the structure of restraint removal with the missing source in the slogan *Let your fingers do the walking*

(Yellow Pages) (pinterest, e-ref). Though the source is not mentioned here, we can understand from the Imperative Mood, that a customer (you) is the source. The vector is represented by the predicate *let do*, while the object *fingers* expresses the target of restraint removal. Moreover, another object, *the walking*, denotes the result of action

The verb *to answer* evokes the structure with the missing target in the headline *We answer to the higher authority* (Hebrew National) (pinterest, e-ref). The source of restraint removal is represented by the subject *we* that means the produce of Hebrew National. The vector of action is expressed by the predicate answer in the Present Simple Tense, and both the target and the result of action are omitted.

To conclude, the verbs *to answer* and *to free (to let)* trigger restraint removal in both BBC headlines and slogans. The usage of the Present Simple Tense is similar for headlines and slogans, only one headline *Needles found in New Zealand strawberries* contains Participle II. The omission of the target or the source is characteristic for restraint removal in both slogans and headlines that makes them memorable.

ENABLEMENT representing a force which helps the target to exist [8, p. 67] in headlines is denoted by the verbs *to create, to give, to help, to make, to vote* and slogans draw on the verbs *to give, to help*. As we can see, the similar verbs are *to give* and *to help.*

In the BBC news verbs that denote ENABLEMENT are used in five headlines with the structure of simple and complex sentences. The canonical organization of enablement is encoded by verb *'to vote'* in the headline *Macedonians vote over renaming country* (bbc.com/news/ 30.10.2018) which has the structure of a simple sentence. *Macedonians* denotes the enablement source, the target is named by the object group *renaming country* while the vector is represented by the predicate *vote*.

The headline having the structure of a complex sentence *The cities that make living easy* (bbc.com/news/ 10.09.2018) represents enablement in the following way. The noun *cities* in the main clause denotes its source, the predicate *make* in the subordinate clause refers to the vector while the noun *living* refers to the target.

Metonymically represented source of enablement is designated by the name of a country which is the case with the headline *How France created the metric system* (bbc.com/news/ 24.09.2018). Its subject *France* denotes the people of a country, the vector denoted by the predicate *create* represents a past action, while the result of enablement is coded by the object group *metric system.*

Instead of target some headlines denote the result of a source's activity which is the case with the previous headline and the next one: *Japan emperor gives emotional farewell* (bbc.com/news/ 23.12.2018). The subject *emperor* denotes a source of enablement, the predicate *gives* refers to the vector while the noun *farewell* names the result.

The verb *to help* denotes enablement in the headline *Volunteers help to maintain South Yorkshire police cars* (bbc.com/news/ 18.05.2019). The source of enablement is represented by the subject – *volunteers.* It influences the target –*cars* by means of vector, denoted by the predicate *help*. The infinitive *to maintain* is used to emphasize the target. In this example the author uses the Present Simple Tense of the verb. In four examples predicates are used in the Present Simple Tense and the only one (*created*) in the Past Simple Tense.

Slogans trigger enablement two times by means of verbs *to give* and *to help.* We have analyzed slogans with images and without them. In slogans verbs of enablement emphasize the result of using the product.

Slogans interact with pictures which makes their structure different from that of headlines as the following example suggests: *It* [Red Bull] *gives you wings* (The Guardian, e-ref). In this slogan that source of enablement is represented by the *Red Bull* drink which is shown in the picture preceding the slogan. The target is denoted by the pronoun *you,* which refers to the consumer while the vector is named by the verb *give*. The picture explains that the noun *wings* metaphorically denotes the result represented by vital energy. If we compare this slogan with the headline with the same verb *'to give'* (*Japan emperor gives emotional farewell*) we see that the slogan has got a more complicated structure, as the source is denoted in the picture. Besides, the source and the result are presented by the picture and the object *wings* in the advertisement.

In the cited example *A Mars a day helps you work, rest and play* (The Guardian, e-ref) the predicate *help* in the Present Simple Tense denotes enablement, the noun *Mars* refers to the source represented by a chocolate, the pronoun *you* names the target while the infinities *work, rest* and *play* indicate the result. It this slogan the usage of infinitives may be explained by the stylistic device of repetition. Unlike the previous slogan, the following one doesn't refer to the picture and the enablement verb *to help* emphasizes the result with the help of three infinitives. However, in the news headline with the verb 'to help' discussed earlier the infinitive *to maintain* refers to the target: *Volunteers help to maintain South Yorkshire police cars* (bbc.com/news/ 18.05.2019). Slogans which contain pictures produce more influence on customers.

To conclude, enablement in headlines is most frequently expressed by the verbs *to create, to give, to help, to make, to vote* and in slogans – by means of verbs *to give, to help*. Unlike the Internet news headlines slogans have a more complicated structure with the verbs of enablement emphasizing the result in order to convince customers to buy advertised products. The source and the result in slogans can be presented with the help of the picture, it means that advertising slogans belong to multimodal texts. In news headlines enablement verbs specify the target, refer to the result.

DISABLEMENT is opposite to ENABLEMENT and represents the force which destroys the target of the action [10] in headlines is denoted by the verbs *to kill, to lose, to reject,* and slogans draw on the verbs *to kill, to melt*. As we can see, the similar verb is *to kill.*

In the BBC news verbs that denote DISABLEMENT are used in three headlines with the structure of simple sentences and standard structure of disablement image schema (with all the elements present, such as a source, a vector and a target). Two headlines are related to the present and one to the past.

The verb *to kill* evokes disablement in the headline *Raging Californian fires kill 25* (bbc.com/news/ 11.11.2018). The source of action is represented by the subject *fires,* while the vector is denoted by the predicate *kill* in the Present Simple Tense that specifies the target *25* which names the amount of people.

The verb *to reject* represents disablement in the headline *China's Huawei rejects US criminal charges* (bbc.com/news/ 29.01.2019). The source of action is expressed by the subject, denoted by the Proper name *Huawei*. The source disables the target represented by the object *criminal charges* through the vector *rejects* in the Present Simple Tense.

The verb *to lose* triggers disablement in the context of past events in the headline *I lost my whole life to infected blood scandal* (bbc.com/news/ 24.09.2018). The source is represented by the pronoun *I* that is foregrounded and denotes the subject. The vector is represented by the predicate *lost* in the Past Simple Tense to emphasize the result denoted by the object *life*.

In the advertising slogans verbs that denote DISABLEMENT are used in two of them with the structure of simple sentences. Unlike headlines, slogans contain pictures, which help to understand advertisements and to attract customers.

The canonical structure of disablement is denoted by the verb *to kill* in the advertising slogan *Grant's kills ants (Grant's*) (pinterest, e-ref). The source is represented by the name of produce. The vector is denoted by the predicate *kills* in the Present Simple Tense while the target is expressed by the object *ants*. Besides, the slogan contains a picture to visualize principles of action and to show the result.

Disablement is represented by the verb *to melt* with the source and the target omitted in the slogan *Melts in your mouth, not in your hands* (M&M's) (pinterest, e-ref). The source is not mentioned, but from the picture we can find out that it's the advertised product itself. The vector is represented by the predicate *melts* in the Present Simple Tense.

To conclude, disablement in headlines is most frequently expressed by the verbs *to kill, to lose, to reject* and in slogans – by means of verbs *to kill, to melt*. Unlike the Internet news headlines slogans contain pictures which convince people to buy advertised produce. The source and the result in slogans can be presented with the help of the picture. The next similar feature for slogans and most news headlines is the Present Simple Tense of verbs which shows that this piece of information is modern and fresh. Only one headline includes the verb in the Past Simple Tense to emphasize the result – losing life.

Conclusions. Headlines of news texts as riveting short-cuts to the contents of the articles perform two main functions: summarize the content and attract attention to the full-text article. the latter function is referred to as **advertising**.

The analysis of 30 *BBC news* stories and 20 advertising slogans from the websites *Pinterest* and *Trademarks411* demonstrates that news headlines are based on the same perceptual abilities as advertising slogans captured by image-schemas – recurring dynamic patterns of human perceptual interaction and motor programs structuring our experiences. The analysis has demonstrated that most frequently news headlines and slogans rely on force image schemas such as counterforce, compulsion, blockage, restraint removal, enablement and disablement. These image-schemas are elaborated by various causative verbs in the patterns consisting of three elements: the source, the vector and the target of force exertion in different combinations.

The prospects for future investigation are seen in the possibility of analyzing advertising function of headlines and titles in other types of media discourse.

References:

1. Althaus S.L. Using substitutes for full-text news stories in content analysis: which text is best? Scott L. Althaus, Jill A. Edy, Patricia F. Phalen. *American Journal of Political Science*. 2001. № 45. P. 707–723.
2. Andrew B.C. Media-generated Shortcuts: Do Newspaper Headlines Present Another Roadblock for Low-information Rationality? *The Harvard International Journal of Press / Politics*. 2007. Vol. 12. P. 24–43.
3. Bell A. The Language of News Media / Allan Bell. Oxford : Blackwell, 1991. 358 p.
4. Bowles D.A. Creative Editing / Dorothy A. Bowles, Diane Borden. Wadsworth, Belmont, CA, 2000. 423 p.
5. Gupta V.S. Handbook Of Reporting And Communication Skills / V.S. Gupta. New Delhi: Concept Publishing Company, 2003. 220 p.
6. Danylchenko I. Causal relations in English news magazine discourse: Journalists' age perspective. *Discourse and Interaction.* 2019. Vol. 12, № 2. In print.
7. Dubovičienė T., Skorupa P. The Analysis of some Stylistic Features of English Advertising Slogans. *Man and the Word / Foreign Languages.* 2014. Vol. 16, № 3 P. 61–75.
8. Hampe B. From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics. Berlin : Mouton de Gruyter, 2005. 467 p.
9. Ifantidou E. Newspaper headlines and relevance: Ad hoc concepts in ad hoc contexts. *Journal of Pragmatics*. 2009. № 41. P. 699–720.
10. Johnson M. The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason. Chicago; L. : The Univ. of Chicago Press, 1987. 398 p.
11. Leon J.A. The effects of headlines and summaries on news comprehension and recall. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal*. 1997. № 9. P. 85–106.
12. Potapenko S. Cognitive rhetoric of effect: energy flow as a means of persuasion in inaugurals. Topics in Linguistics. 2016. № 17, Vol. 2. P. 12–25.
13. Roberts J. Writing for Strategic Communication Industries. Columbus : The Ohio State University, 2016. 117 p.
14. Saxena S. Headline Writing. New Delhi : Sage Publications Inc., 2006. 342 p.
15. Smith Ed. J. Leadlines may be better than traditional headlines. *Newspaper Research Journal*. 1999. N 20. P. 55–64.
16. Thornburg R. Producing Online News: digital skills, stronger stories. Washington, D.C. : CQ Press, 2011. 360 p.

Данильченко І., Зотікова Ю. Рекламна функція заголовків англомовних текстів новин: лінгво-когнітивний аспект

Анотація. Статтю присвячено аналізу мовних засобів створення заголовків англомовних новинних текстів. Розглядаючи заголовок як стислий зміст статті, його рекламна функція полягає у приверненні уваги до тексту. Встановлено, що на когнітивному рівні заголовки новин базуються на тих же механізмах, що й рекламні гасла. Різноманітні перцептивні відношення передаються образ-схемами – повторюваними динамічними патернами нашої перцепції та рухових механізмів, що структурують досвід. Це дослідження засвідчує, що найчастіше заголовки новин та рекламні гасла спираються на силові образ-схеми. Відношення ПРОТИДІЇ, сформовані під впливом досвіду зіткнення двох центрів сили, внаслідок чого жодна з них не може рухатися далі, представлені різними дієсловами у заголовках і рекламних гаслах. Заголовкам новин властиві дієслова *to attack, to hit, to warn*, у гаслах домінує дієслово *to hit*. ПРИМУШЕННЯ, за якого джерело здійснює вплив на ціль, лежить в основі значень дієслів *to force, to make, to provoke* у заголовках новин та *to make* і *to obey* у гаслах. ПЕРЕШКОДА, утворена силовим вектором, що зупиняється або змінює траєкторію внаслідок зіткнення з перепоною, позначена в заголовках дієсловами *to reject, to jail, to sue, to trap, to poison* і в гаслах за допомогою *to cool* і *to jail*. УСУНЕННЯ ПЕРЕШКОДИ, за якого Антагоніст, що блокував схильність Агоніста до руху, припиняє свою дію, позначену в заголовках дієсловами *to answer*, *to find*, *to free,* а в гаслах – *to let* і *to answer*. Образ-схема ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, імплікуючи вектор досягнення певної мети, лежить в основі значень дієслів *to create, to give, to help, to make, to vote*, властивих заголовкам новин, та дієслів *to give, to help*, що зустрічаються в гаслах. ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ представлене дієсловами *to kill, to lose, to reject* у заголовках й *to kill, to melt* у рекламних гаслах. Названі образ-схеми співвідносять референти з джерелом, ціллю або вектором дії, підпорядкованим досягненню певної мети чи наміру.

Ключові слова: рекламна функція, заголовок, гасло, дискурс новин, мовні засоби, образ-схема.

УДК 811.111
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.13

Дерев'янко О. А.,
доцент кафедри англійської філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Жолинська М. М.,
магістр кафедри англійської філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ "*FAITH*" В ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ Б. ЕЛТОНА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ-АНТИУТОПІЇ "BLIND FAITH")

Анотація. Статтю присвячено описові концептосфери FAITH в індивідуально-авторській картині світу британського письменника Бена Елтона. У художньому тексті автор передає читачам власний досвід, своє бачення дійсності, обираючи концептуальну картину світу, яку потрібно донести до читача. Письменник описує явища дійсності, які йому знайомі; розвиває ідеї, які йому зрозумілі та близькі; використовує художні засоби, наповнені для нього особисто певним змістом. Саме тому картина світу, яка зображується у художньому тексті, є передусім вербалізацією і структуризацією картини світу автора як особистості.

На матеріалі роману Бена Елтона "Blind Faith" виокремлено та проаналізовано лексико-семантичні засоби вербалізації концепту FAITH; вперше побудовано комплексну концептосферу FAITH у його індивідуально-авторській картині світу. Виявлено синонімічні одиниці-репрезентанти із найвищим ступенем релевантності.

Дослідження концепту FAITH в індивідуально-авторській картині світу Б. Елтона базувалося на результатах проведеного нами кількісного аналізу одиниць-репрезентантів концепту FAITH. Визначено, що концепт FAITH в індивідуально-авторській картині світу Б. Елтона репрезентується лексемами "faith" – 66,2%; "hope" – 11,4%; "truth" – 9,5%; "belief" – 4,9%; "confidence" – 3,6%; "trust" – 1,5%; "conviction" – 1,5%; "loyalty" – 0,9%; "acceptance" – 0,5%.

Провідним репрезентантом концепту FAITH в індивідуально-авторській картині світу Бена Елтона є однойменна лексема FAITH, яка певним чином актуалізує всі когнітивні шари і слугує ядром концепту FAITH. Приядерна зона представлена лексемою *"hope",* яка здебільшого актуалізує сему «віра».

До ближньої периферії відносимо лексеми "truth" та "belief", що певною мірою схожі за відсотковим співвідношенням. Основним семантичним компонентом є *"complete trust or confidence in someone or something"*, який саме і репрезентує концепт FAITH в індивідуально-авторській картині світу Бена Елтона. Компонент *"sincerity of intentions"* практично не актуалізується у творі, беручи до уваги його сюжет та спрямування.

«Середню периферію» формують лексеми "confidence", "trust" та "conviction", у яких лише один семантичний компонент цих лексем актуалізує концепт FAITH, і відсоткове співвідношення є дуже схожим.

Дальню периферію утворюють лексеми "loyalty" та "acceptance", які слугують репрезентантами концепту FAITH лише за певного контексту. Їх відсоткові показники є однаково досить низькими.

Ключові слова: індивідуально-авторська картина світу, концепт, концептосфера FAITH, лексико-семантичний аналіз.

Постановка проблеми. У межах лінгвістики третього тисячоліття верховенство семантики є беззаперечним, оскільки сучасна семантика, у фокусі уваги якої є антропологічний принцип та нова когнітивно-прагматична парадигма, цілком модернізувала поняттєвий апарат та методи дослідження. Концепт FAITH є тим «культурно-ціннісним феноменом», який знаходиться у самій сутності людини та суспільства. Саме тому він є універсальним та базовим для будь-якої мови. Однак попри загальну визначеність, досліджуваний концепт має індивідуальні риси та прояви, які притаманні кожній особистості зокрема. Концепт FAITH набув символічного значення, а тому слугує предметом дослідження різних гуманітарних наук, зокрема психології, філології, філософії, лінгвокультурології та інших.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми, пов'язані із емоційними концептами, їх складниками та засобами вираження, привертають увагу багатьох вітчизняних та іноземних вчених у галузі лінгвістики, концептології, лінгвокультурології. Теоретично базою дослідження слугували праці Н. Арутюнової, А. Бабушкіна, С. Воркачева, В. Карасика, V. Evans, N. Chomsky, Ch. J. Fillmore Ch., R.W. Langacker та інших.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях знаходять відображення лише окремі аспекти дослідження концептосфери FAITH. Так, концепт FAITH в англійській мові був об'єктом дослідження Л. Лаврентьєвої (Концепт «вірність» у мові англо-саксонської поезії VII–XI століть, 2006) та Н. Саварцевої (Етнічні концепти «вірність» і «зрада» в англійський мовній свідомості, 2008). Проте їхня увага була зосереджена на інших аспектах концепту «вірність». Отже, вважаємо, що концепт «вірність» в англійській мові ще недостатньо досліджений у сучасній лінгвістиці, що і свідчить про актуальність дослідження.

Концепт FAITH є цікавим об'єктом лінгвістичного дослідження, оскільки займає одне із найважливіших місць у індивідуально-авторській мовній картині світу поруч з іншими одиницями-репрезентантами: HOPE, TRUTH, BELIEF, LOYALTY, CONVICTION, CONFIDENCE та іншими.

Мета і завдання статті. Вважаємо, що заглиблення у людську свідомість під час дослідження роману-антиутопії дозволяє якнайповніше описати основні компоненти концепту FAITH. Отже, мета полягає у розкритті особливостей актуалізації концептосфери FAITH та основних лексем, які виступають одиницями-репрезентантами однойменного концепту, на матеріалі роману британського письменника Бена Елтона. Мета зумовила розв'язання таких завдань: описати основні компоненти синонімічного ряду лексеми FAITH; виявити особливості індивідуально-авторських номінацій репрезентації, що містять ядерну лексему FAITH.

Виклад основного матеріалу дослідження. Картина світу за своєю природою є об'єднанням суб'єктивного та об'єктивного начал. Формування концептуальної картини світу здійснюється шляхом сприйняття та пізнання об'єктів, які поєднуються у процесі концептуалізації знань [1, с. 62]. Художні концепти конструюються у працях письменника, а тому є індивідуальними. Авторська картина світу формується залежно від сприйняття дійсності письменником та маркується індивідуальністю творчого суб'єкта. Індивідуально-авторська картина світу є результатом концептуалізації та категоризації певного світовідчуття мовною особистістю. Ця модель світу відображається у тексті через призму сукупності вербалізованих концептів різного типу.

Концепт FAITH є одним із найбільш значущих у індивідуально-авторській картині світу Бена Елтона. Так, на матеріалі його роману-антиутопії "Blind Faith" можна визначити основні лексичні компоненти досліджуваного концепту. У творі письменника вжито різні дефініції лексеми FAITH, які об'єднані у цілісну систему.

З огляду на проведений кількісний аналіз очевидними є певні диспропорції у використанні тих чи інших одиниць-репрезентантів, зокрема, відчутно вищий відсотковий показник вживаності саме лексеми FAITH та наявність лексеми "hope". Актуалізуються також такі лексеми, як "belief" та "truth". Інші одиниці-репрезентанти концепту FAITH у відсотковому співвідношенні представлені приблизно однаково. Використання таких лексем, як "allegiance" та "faithfulness" у творі зафіксовано не було.

Завдяки проведеному аналізу можемо краще зрозуміти місце концепту FAITH в індивідуально-авторській картині світу Б. Елтона. Визначено, що цей концепт насамперед репрезентується лексемою FAITH – 66,2%; "hope" – 11,4%; "truth" – 9,5%; "belief" – 4,9%; "confidence" – 3,6%; "trust" – 1,5%; "conviction" – 1,5%; "loyalty" – 0,9%; "acceptance" – 0,5%. Таким є кількісний розподіл одиниць-репрезентантів концепту FAITH із найвищим ступенем релевантності в індивідуально-авторській картині світу Б. Елтона.

У результаті аналізу роману Бена Елтона "Blind Faith" можемо стверджувати, що одиницею, яка найбільш чисельно репрезентує концепт FAITH, є власне однойменна лексема FAITH, що виступає ядром концептосфери. У романі до певної міри об'єктивуються всі когнітивні шари цієї лексеми: *complete trust or confidence in someone or something; strong belief in the doctrines of a religion, based on spiritual conviction rather that proof; belief and trust in or loyalty to someone or something; allegiance to duty or a person; sincerity of intentions.*

Люди беззаперечно вірять у ту чи іншу теорію, будучи цілком впевненими у своїх помислах. Для когось ця віра є чимось таким, що не потребує жодних доказів, тим, у чому він абсолютно впевнений. Віра співвідноситься зі значимістю Творця саме через значимість кожної особистості. Розкриття семи «сильна віра у релігію» відбувається завдяки ключовій лексемі FAITH. Вірою виступає і моральний обов'язок, тобто те, чому людина повністю віддає себе, а також обов'язок громадянський чи професійний [2, с. 122].

Про залучення всіх когнітивних шарів концепту FAITH під час його вербалізації свідчать такі приклади: *That's my point. Of course I don't know it. It's not a **faith!** It's not something in which I can believe absolutely; I believe in an understanding of the physical universe based on empirical evidence and deduction, not a supernatural controlling being. That is my **faith**! My God is called Natural Selection. Natural Selection made me; I would vaccinate a child against the wishes of both parents if I could, just as I would attempt to rescue a child from father who held a knife to its throat. It is not about the parents, it is about the children. I have a duty to save them. I've told you, it's my **faith**.*

Досить частотною є одиниця-репрезентант **hope** та її похідні. Серед семантичних компонентів лексеми "hope", які актуалізуються в індивідуально-авторській картині світу Бена Елтона, вирізняємо два основних: *the feeling that what is wanted can be had* та *the feeling that events will turn out for the best.* Об'єктивуючи перший компонент, автор використовує словосполучення *"in the hope", "in hope"* з огляду на ситуацію, коли мовець роздумує про можливий результат певних дій, щиро вірячи, що все буде так, як і було заплановано. Наприклад: *In fact the vast majority of the population (including most potential terrorists and random killers) published every possible detail of their lives on their Face Space pages anyway and lived **in hope** that somebody would read them; Trafford therefore resolved to avoid giving them Cassius's name for as long as he could physically stand it <...>, in the **hope** that Brother Redemption would assume that this was his only secret and would neglect to pursue other lines of investigation.*

Щодо другого компоненту, то розкриття семи «надія на краще», «віра у краще» відбувається у романі через відображення материнських почуттів, переживань за власну дитину. Частим є використання лексеми "hope" як дієслова, за допомогою чого передається внутрішній стан мовця. Так, Треффорд хвилюється про реакцію на свій лист, адже старався зробити його заголовок якомога більш переконливим із надією на те, що отримувач все ж прочитає надіслане.

Наприклад: *Each message would have a title that he hoped would **convince** the recipient to read what had been sent.* Вживання словосполучення *"looking with hope to the future"* експлікується такими подальшими уточненнями, як *"future, which was personified in smiling, laughing…"*.

Таким чином, спостерігається наявність компонента «все стається на краще», як-от: *There were songs, concerts, fêtes, fun runs and endless services, all aimed at remembering and celebrating the lost children while looking with **hope** to the future, a future which was of course personified in the smiling, laughing…* Спостерігається також прагнення мовця довести передусім самому собі, що в будь-якій ситуації потрібно вірити, адже надія є завжди, нехай зовсім маленька, та все ж є – *"...but hope nonetheless": As long as the symptoms were similar to those of a cold or flu there was still **hope**, slim **hope** but hope nonetheless.*

Наступною одиницею-репрезентантом слугує лексема **truth**. Хоча дана лексема зазвичай актуалізується у значенні

«правда», вважаємо, що її все ж можна співставляти з лексемою "faith". Адже "truth" є тим беззаперечним фактом, який приймають, і у який вірять. Основними лексичними компонентами лексеми "truth" виступають: *an obvious or accepted fact; fidelity to an original or standard; a principle that is thought to be true by most people.*

Власне, основним значенням лексеми "truth" є факт, що є очевидним або ж прийнятним. Наприклад: *He had spoken out, forming two or three whole sentences of **truth** in a world where truth was illegal.* У одному із прикладів героїня відходить від так званих прийнятих стандартів вакцинації. Тобто вона піддає сумніву те, у що вірять інші. Лексема "truth" вживається із прикметником "steely" для підсилення і доведення непохитності даного твердження. Наприклад: *Chantorria had begun to distance herself from the steely **truth** of the vaccination.*

Щодо інших значень, то йдеться про відходження від чогось загальноприйнятного. На думку мовця, якщо людей змусять сказати правду (тобто те, у що вони вірять), розпочнеться революція. Наприклад: *It occurred to Trafford that if only all these people could be brought to Confession together and made to speak the truth, there would be a revolution.*

Так, вживання лексеми "*truth*" у словосполученні *"Lord's truth"* є класичним репрезентантом концепту FAITH, як-от: *That was beautiful. It eases my troubled and weary soul to hear the sweet voice of a righteous woman speak the Lord's **truth.***

Спостерігаємо наявність компонента «принцип, який сповідує більшість людей». Відповідно, тут також відображається власне лексема FAITH, адже героїня не намагається навіть піддати сумніву слова Треффорда, а отже, беззаперечно вірить у них: *She did not try to deny the **truth** of Trafford's word.*

Лексема **belief** є досить близькою за значенням до лексеми **faith** та актуалізується у індивідуально-авторській картині світу Бена Елтона такими семантичними компонентами: *a religious conviction; something one accepts as true or real; a firmly held opinion; an acceptance that something exists or is true, especially one without proof; trust or confidence in (someone or something).*

Варто зазначити, що перший компонент лексеми "belief" є провідним, власне, він і пов'язує її із концептом FAITH, адже йдеться про релігійні вірування. Наприклад: *Everybody knew that invention, the act of creation, was the prerogative of the Love and only of the Love. God created reality and man worshipped it, that was the way of **belief**. Men created only lies.*

Використовуючи лексему "belief", автор також репрезентує одне з її основних значень як в англійському лексиконі, так і у власній індивідуально-авторській картині світу. Йдеться про певні особисті переконання. Порівняйте: *I have no doubt that one day I shall pay for my **beliefs** with my own life but nonetheless I must continue.*

Доволі поширеним вважаємо використання лексеми "belief" власне для позначення віри у існування чогось, при цьому не спираючись на жодні докази. Спостерігається актуалізація цього компоненту (здебільшого коли йдеться про філософські, політичні переконання), як-от: *My **belief**, based on this evidence, is that the majority of people ...are privately discontented and harbouring a secret self who is frustrated, unfulfilled and unhappy; Yet still people **believed** (or claimed to **believe**) that dreams could and would come true and it was legally required of Trafford that he **believed** in their **belief.***

Лексема-репрезентант **confidence** зазвичай актуалізується у значенні «впевненість», однак, вважаємо, що її все ж можемо співвіднести із лексемою "faith" у значенні «віра». Адже "confidence" є тією рисою, яка дає нам віру. Аналізуючи лексичні компоненти (*the feeling or belief that one can rely on someone or something; the state of feeling certain about the truth of something*), можемо спостерігати, що йдеться про відчуття впевненості та віри у те, що на ту чи іншу людину можна абсолютно покластися.

У такому разі та залежно від контексту можна спостерігати часткову репрезентацію концепту FAITH шляхом використання лексеми "confidence". Можемо також говорити про близькість семантики лексем "confidence" та "faith", адже спостерігається нашаровування їх семантичних компонентів «почуття віри». Наприклад: *She had the **confidence** to trust that nobody ever read anybody else's blog, at least none but the most notorious or popular ones, <...> written by stars or local bullies, faith leaders or close neighbours; I'm sure you can look after yourself,' he said apologetically, although he knew that her **confidence** was pure bravado.*

Наступною одиницею-репрезентантом є **conviction**. Власне основним та єдиним семантичним компонентом лексеми "conviction" виступає *a strong belief that is not likely to change, or the strong feeling that your beliefs are right*, що перегукується зі значенням лексеми "belief". Часто це призводить до обмеження використання однієї із цих лексем, що певним чином спостерігається і в індивідуально-авторській картині світу Бена Елтона.

Як бачимо, семантичний компонент «внутрішнє прийняття існування чогось; віра у те, що певні переконання не потребують доведення» репрезентується лексемою "belief" і описує здебільшого відчуття індивіда, а лексема "conviction" частіше вживається по відношенню до загально-суспільних переконань.

Наприклад: *Can vaccination be proved to work or do you merely have faith in it? Is your evolution based on solid evidence or do you follow it through pious **conviction**?; The general conviction was expressed that this was the most exciting and happiest of encounters and one that would no doubt lead to lifelong friendships all round.* Аналізуючи лексеми, вжиті у таких реченнях, можемо спостерігати, як автор описує прагнення героїв розібратися у власних поглядах та у загальноприйнятих судженнях (зокрема, стосовно релігії, медицини, відносин тощо).

Ще однією лексемою, яка виступає близькою за значенням до "faith", є **loyalty**. У ході її аналізу виокремлено два основні лексичні компоненти, як-от: *faithfulness to commitments or obligations; feelings of support or duty towards someone or something*. У творі спостерігається використання автором обидвох лексем практично з ідентичним семантичним компонентом «вірність обов'язкам та відданість людині або справі», що, відповідно, робить їх прямими репрезентантами концепту «FAITH». Зокрема, наприклад: *Trafford assured the new owners of the workers' **loyalty** to the company.*

Можемо говорити також про прихильність, про відданість справі, корпоративному обов'язку, що стало нав'язливою ідеєю для героя. На нашу думку, варто акцентувати увагу на використанні лексеми "loyalty" у значенні «постійна підтримка, почуття обов'язку близькій людині». Наприклад: *If you love her then you'd put her before the **loyalty** you owe to us; Trafford assured the new owners of the workers' **loyalty** to the company.* Це безпосередньо пов'язує вказану лексему з концептом FAITH.

Отже, у результаті проведеного семантичного аналізу кожної з одиниць-репрезентантів нам вдалося дослідити когнітивні шари, що актуалізуються у межах концепту FAITH.

Провідною одиницею-репрезентантом концепту FAITH в індивідуально-авторській картині світу Б. Елтона є сама лексема FAITH, яка певним чином актуалізує всі когнітивні шари і може бути визначена, власне, як ядро концепту FAITH індивідуально-авторської картини світу Б. Елтона.

Приядерну зону формує лексема "hope", яка передусім актуалізує сему «віра».

Ближню периферію формують лексеми "truth" та "belief", що певною мірою схожі за відсотковим співвідношенням, а також провідними та додатковими семантичними компонентами. Власне, провідним семантичним компонентом є *"complete trust or confidence in someone or something",* який саме і репрезентує концепт FAITH в індивідуально-авторській картині світу Б. Елтона. Додатковий компонент "sincerity of intensions" практично не актуалізується у творі, беручи до уваги його сюжет та спрямування.

До наступного шару – «середньої периферії» – належать лексеми "confidence", "trust" та "conviction". Лише один семантичний компонент цих лексем актуалізує концепт FAITH, їх відсоткове співвідношення є дуже схожим.

Дальню периферію утворюють лексеми "loyalty" та "acceptance", які слугують репрезентантами концепту FAITH лише за певного контексту. Їх відсоткові показники є практично однаковими, проте досить низькими.

Висновки з дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Вважаємо, що основними семантичними компонентами концепту FAITH в індивідуально-авторській картині світу Бена Елтона є: HOPE, TRUTH, BELIEF, LOYALTY, CONVICTION, CONFIDENCE та інші. Щодо актуалізації цих компонентів у романі, то спостерігаємо доволі багато прикладів, які свідчать про можливість співвідношення різних компонентних шарів одиниць-репрезентантів власне з лексемою FAITH. Перспективним, вважаємо, подальше поглиблене вивчення концептосфери FAITH та її взаємозв'язків із іншими компонентами в інших творах Б. Елтона.

Література:

1. Красовська К.В Зв'язок концептуальної та мовної картин світу з етнічною ментальністю. *Культура народов Причерноморья*. 2009. № 154. С. 120–123.
2. Кашкарев В.А. Средства вербализации концепта «вера» в английском языке. *Язык. Культура. Коммуникация. На перекрестке миров: материалы Ш-я Междунар. науч. конф.* Чернигов : Черниговский национальный пед. ун-т им. Т.Г. Шевченко, 2012. С. 61–63.
3. Elton B. Blind Faith. Bantam Press, 2007. 320 p.

Derevianko O., Zholynska M. Realization of the concept FAITH in B. Elton's individual world view (on the basis of a dystopian novel "Blind Faith")

Summary. The article has been devoted to the description of the conceptual sphere of FAITH in the individual world view of the English writer Ben Elton. In the literary text the author shows his own experience and reality interpretation to the readers by choosing and arranging nominative units, namely the conceptual world view, that is needed to be conveyed to the reader.

The writer describes those phenomena of reality that are familiar to him; develops the ideas, that are close and obvious; uses the stylistic devices that are filled with the certain content. That is why the world view, which is represented in the literary text is primarily the verbalization and structuring of the author's world view as an individual.

On the basis of the dystopian novel written by Ben Elton the lexical-semantic means of the verbalization of the concept FAITH were defined and analyzed; a complex conceptual sphere of FAITH in his individual world view has been constructed for the first time ever. To construct the conceptual sphere of FAITH the lexical-semantic analyses has been applied. The synonymic units-representatives with the highest degree of relevance have been elicited.

The analyses of the concept FAITH in Ben Elton's individual world view has been based on the results of the applied quantitative analyses of the units-representatives of the concept FAITH. The concept FAITH in Ben Elton's individual world view is represented by the lexemes "faith" – 66,2%; "hope" – 11,4%; "truth" – 9,5%; "belief" – 4,9%; "confidence" – 3,6%; "trust" – 1,5%; "conviction" – 1,5%; "loyalty" – 0,9%; "acceptance" – 0,5%.

The principal unit-representative of the concept FAITH in Ben Elton's individual world view is the cognominal lexeme FAITH, that to some extent actualizes all the cognitive layers and is the core of the concept FAITH.

The circumnuclear zone is represented by the lexeme "hope", that mostly actualizes the seme "faith".

The close periphery includes lexemes "truth" and "belief", that are to some extent similar by percentage. The main semantic component is *"complete trust or confidence in someone or something",* that represents the concept FAITH Ben Elton's individual world view. Component *"sincerity of intentions"* is not actualized in the novel, considering its plot and direction.

The "medial periphery" is formed by lexemes "confidence", "trust" and "conviction". Only one component of these lexemes actualizes the concept FAITH and the percentage is quite similar.

The far periphery comprises lexemes "loyalty" and "acceptance", that are the representatives of the concept FAITH only in the certain context. Their percentages are evenly quite low.

Key words: author's individual world view, concept, conceptual sphere of FAITH, lexical-semantic analyses.

УДК 811.512.19'38:821.512.19-1(477)Киримли
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.14

Емірамзаєва А. С.,
асистент кафедри тюркології
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МОВА ТА ІДІОСТИЛЬ М. КИРИМЛИ У ПОЕМІ «ЮСУФ І ЗУЛЕЙХА»

Анотація. У статті проаналізовано особливості творчості великого кримськотатарського поета, письменника та засновника кримськотатарської писемної мови Махмуда Киримли. Дослідження індивідуального стилю письменників, як класиків літератури, так і сучасних, допомагає не тільки виявити особливості того чи іншого автора, його стилю, але і розкрити можливості мови загалом. На сучасному етапі вивчення кримськотатарської літературної мови важливо простежити зміни літературної норми через ретельне вивчення творчої практики майстра слова Махмуда Киримли. Аналіз особливостей ідіостилю письменника, зокрема мовного аспекту, дає можливість простежити основні етапи розвитку національної мови. Вивчення цього питання є багатоаспектним. У нашому дослідженні ми розмежовували поняття ідіостилю та ідіолекту. Завдяки таким вченим, як К. Конуратли, Р. Фазил, А. Кокієва було здійснено транслітерацію твору з давньокримськотатарської писемності на латинографічний і кирилографічний текст, а також проаналізовано поему. Під час дослідження стилю автора звернули увагу на зазначені проблеми, враховуючи історичну епоху і реальну дійсність тих далеких часів, коли створювалася поема, оскільки не можна відмежовувати вивчення мови і стилю твору від конкретних подій часу. Поема «Юсуф і Зулейха» є одним зі зразків літературної мови тюрків починаючи з X і до XV ст., а також стилю художньої літератури з огляду на лексичний склад, фонетичну систему, граматичну будову та стилістичні традиції. У творі Махмуда Киримли відображується тюркська писемна літературна мова, яка сформувалася на території тогочасного «Дешт-и кипчак» У цій поемі простежується початок становлення локальних лексичних, фонетичних, граматичних особливостей і стилістичних різновидів, властивих кримськотатарській літературній мові періоду XII–XIII ст. Вирішальним фактором у розкритті особливості ідіостилю М. Киримли виступає мова, саме вона містить відбиток авторських уявлень, концепцій і творчої манери поета.

Ключові слова: мова, стиль, ідіостиль, індивідуальний стиль, мовна особистість, переклад.

Постановка проблеми. Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що творчість Махмуда Киримли є не достатньо вивченою, увага дослідників акцентувалася на смисловій компоненті поеми, тоді як мова і стиль зовсім не вивчені лінгвістами.

Ідіостиль останнім часом став популярним предметом досліджень і, безумовно, заслуговує вивчення. Дослідження індивідуального стилю письменників, як класиків літератури, так і сучасних, допомагає не тільки виявити особливості того чи іншого автора, його стилю, але і розкрити можливості мови загалом. На сучасному етапі вивчення кримськотатарської літературної мови важливо простежити зміни літературної норми через ретельне вивчення творчої практики майстра слова Махмуда Киримли. Аналіз особливостей ідіостилю письменника, зокрема мовного аспекту, дає можливість простежити основні етапи розвитку національної мови. Вивчення цього питання є багатоаспектним. У нашому дослідженні ми не будемо розмежовувати поняття ідіостилю та ідіолекту. Під ідіостилем ми матимемо на увазі сукупність індивідуальних особливостей на різних рівнях мови, що включають лексику, граматику та стилістичні особливості мови письменника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато праць з історії розвитку літературних мов різних народів світу ґрунтуються значною мірою на дослідженні індивідуальних стилів мови письменників. Вивчення мови письменників допомагає не тільки розкрити своєрідність їхньої творчої манери, а й висвітлити варіативність літературної норми. Дослідження індивідуального стилю письменника – галузь на межі літературознавства і лінгвістики. Проте кожна з цих наук, маючи один і той самий предмет дослідження, підходить до нього з різних сторін. Багато вчених намагалися аналізувати філософську думку та тему твору «Юсуф і Зулейха». У нашому дослідженні ми аналізуватимемо саме мову і стиль автора, ґрунтуючись на його поемі.

Завдяки таким вченим, як К. Конуратли, Р. Фазил, А. Кокєіва було здійснено транслітерацію твору з давньокримськотатарської писемності на латинографічний і кирилографічний текст, а також проаналізовано поему.

Мета статті. Головною метою цієї статті є виявлення особливостей ідіостилю Махмуда Киримли. Поставлена мета передбачає необхідність вирішення таких завдань:

1) визначити поняття «*ідіостиль*» і розглянути різні підходи до цього поняття;

2) дослідити ідіостиль Махмуда Киримли на основі його поеми «Юсуф і Зулейха».

Новизна дослідження полягає в тому, що творчість Махмуда Киримли недостатньо вивчена, а його мова і стиль зовсім не розглянуті лінгвістами.

Виклад основного матеріалу. Вивчення індивідуального авторського стилю є одним із найважливіших завдань стилістики. Починаючи з XVII ст. основним завданням стилістики стає опис мови на рівні норми. Лише у перші десятиліття XX ст. опис мови на рівні індивідуальних особливостей мови автора висунутий у коло наукових проблем [4].

Термін «стиль» не є однозначним. Він входить у систему термінів не тільки лінгвістики, а й літературознавства, мисте-

цтвознавства, а також може вживатися і як нетермінологічна лексема (наприклад, «стиль роботи»). Зважаючи на це, поняття «стиль» є важким для інтерпретації. В.В. Виноградов зазначав, що поняття «стиль» є всюди, де складається уявлення про індивідуальну систему засобів вираження. Відображення у стилі особливостей творчої особистості автора вплинуло на формування системи значень слова «стиль». Воно стало вживатися у значеннях «система виразних засобів», «сукупність засобів і способів вираження, властивих певному автору».

Лінгвістична стилістика має два об'єкти вивчення: стиль як різновид мови та мовлення (науковий стиль тощо); стиль літературного твору чи творчості письменника загалом (стиль І.Я. Франка). Для позначення останнього з'явився термін «ідіостиль», запропонований ученим Л. Вайсгербером, який вперше вжив його у книзі «Рідна мова і формування духу» (1927). На думку вченого, мова – загальне культурне надбання; ніхто не володіє мовою тільки завдяки власній мовній особистості, навпаки, людина володіє ним завдяки тому, що належить до певного мовного співтовариства [10]. Питаннями визначення мовної особистості займалися такі лінгвісти, як В.В. Виноградов, Ю.М. Тинянов, Ю.Н. Караулов, Г.І. Богина, Б.А. Ларін та ін.

Мовна особистість – 1) будь-який носій тієї чи іншої мови, охарактеризований на основі аналізу створених ним текстів із погляду використання у цих текстах системних засобів певної мови для відображення бачення ним навколишньої дійсності та досягнення певних цілей у цьому світі; 2) найменування комплексного способу опису мовної здатності індивіда, що поєднує системне уявлення мови з функціональним аналізом текстів [10].

Концепція мовної особистості становить синтез психологічного та мовознавчого знання. Теорія мовної особистості необхідна, здебільшого, для формування узагальненого образу носія мови як об'єкта словесного впливу [1]. Очевидно, що творчість великих письменників є цінним матеріалом для вивчення стану мови своєї епохи.

Поняття мовної особистості включає такі компоненти:

1) *ціннісний*, або *світоглядний*, тобто систему цінностей або життєвих смислів. Мова забезпечує початковий і глибинний погляд на світ, створює той мовний образ світу та ієрархію духовних уявлень, які лежать в основі формування національного характеру і реалізуються у процесі мовного діалогового спілкування;

2) *культурологічний,* тобто рівень освоєння культури як ефективного засобу підвищення інтересу до мови. Елементи культури засвоюються за допомогою мовної та немовної поведінки, внаслідок чого формуються навички їх правильного вживання й ефективного впливу на співбесідника;

3) *особистісний,* тобто те індивідуальне і глибинне, що є в кожній людині.

Мовна особистість існує у просторі культури, відображеної в мові, у формах суспільної свідомості на різних рівнях (науковому, побутовому та ін.), у поведінкових стереотипах і нормах, у предметах матеріальної культури [10].

Мовна особистість – найменування комплексного засобу опису мовної здібності індивіда, що поєднує системне представлення мови з функціональним аналізом текстів. Детальний аналіз мовної особистості в контексті російської мови дає Ю.Н. Караулов, а також наводить упорядкований лист мовленнєвих навичок і умінь (готовності) для передачі представлення про операційне наповнення поняття «мовна особистість». На його думку, структура мовної особистості складається з трьох рівнів – вербально-семантичного (граматичного), тезаурусного (когнітивного) та мотиваційно-прагматичного [9].

Будь-який художній твір характеризується змістовним, композиційним, образним і стилістичним аспектами. У нашому дослідженні звернемося до стилістичного аспекту твору, а саме до індивідуального стилю автора – «ідіостилю» як основної категорії художньої літератури. Стосовно понять «стиль» та «індивідуальний стиль автора» більшість дослідників досі не мають єдиної позиції як із приводу визначення характерних рис ідіостилю, так і щодо єдиного терміна (ідіостиль, ідіолект, стиль, індивідуальний стиль, стильова манера). Поняття ідіостилю та ідіолекту, які по-різному визначаються дослідниками і, відповідно, потрапляють у різні ряди співвідношень із поняттями мови, тексту та мовної особистості, вже довгий час є головними проблемами лінгвістичних досліджень. Нині це зумовлено підвищенням уваги до проблем, пов'язаних із питаннями індивідуальної мовної творчості [8].

Однією з проблем сучасної лінгвістики та літературознавства є вивчення художнього твору як ідейно-естетичної цілісності, явища словесного мистецтва, в якому гармонійно поєднуються та взаємодіють зміст, форма і структура зображуваного. Ключовим аспектом у розробленні цієї проблеми виступає ідіостиль письменника [3].

У Літературознавчій енциклопедії ідіостиль визначається як індивідуальний стиль, у якому виразні мовні утворення формують своєрідну систему, набувають емоційно-експресивного забарвлення. Мовознавець Х.І. Дідух вважає, що в загальному розумінні ідіостиль – це сукупність глибинних механізмів створення текстового простору певним автором, які відрізняють його від інших. У вужчому значенні ідіостиль пов'язаний із системою мовностилістичних засобів, характерних для творчої манери певної мовної особистості автора [3].

У XIII ст. поет Махмуд Киримли написав великий поетичний твір «Юсуф і Зулейха». За основу цієї поеми взятий сюжет коранічної історії про Юсуфа [7]. Текстологічне і лінгвістичне вивчення поеми допомагає вирішенню проблем кримськотатарської літературної мови та її історії. Ми маємо на увазі насамперед такі проблеми, як: 1) періодизація історії літературної мови; 2) виникнення та початковий розвиток писемних літературних мов у тюркському світі; 3) створення і розвиток мови художньої літератури; 4) взаєморозвиток письмової та розмовної (просторічної) мов. Перші дві проблеми частково були розглянуті кримськотатарськими та закордонними вченими.

Під час дослідження стилю автора слід звернути увагу на зазначені проблеми, враховуючи історичну епоху і реальну дійсність тих далеких часів, коли створювалася поема, оскільки не можна відмежовувати вивчення мови і стилю твору від конкретних подій часу [6]. Як відомо, поема написана поетом Махмудом Киримли, зараз поширена на теренах Криму та Туреччини. Поема «Юсуф і Зулейха» є одним зі зразків літературної мови тюрків починаючи з X і до XV ст., а також стилю художньої літератури.

Поети середньовіччя перетворили коранічну історію на романтичну історію кохання. Героїня отримала ім'я, а канонічний сюжет доповнився новими епізодами з життя Зулейхи та Юсуфа.

З огляду на лексичний склад, фонетичну систему, граматичну будову та стилістичні традиції можна стверджувати, що у творі Махмуда Киримли відображується тюркська писемна літературна мова, яка сформувалася на території тогочасного «Дешт-і кипчак» У цій поемі простежується початок становлення локальних лексичних, фонетичних, граматичних особливостей і стилістичних різновидів, властивих кримськотатарській літературній мові періоду XII–XIII ст.

У ранніх писемних пам'ятках спостерігається розвиток як усної, так і писемної форм тюркських мов. Писемна форма переважно представлена в художніх, дидактичних і наукових творах, а усна – в народнопоетичних (фольклорних) жанрах тощо. У XII–XIII ст. і на початку XIV ст. можна спостерігати, як окремі функціональні типи мови, тісно пов'язані між собою, значно віддаляються один від одного у мовно-стильовому аспекті [6].

При історико-порівняльному вивченні писемних пам'яток, створених до написання поеми «Юсуф і Зулейха», у діахронічному аспекті простежується використання поетом давньо- і середньотюркської лінгвістично-стилістичної спадщини [6]. Значну частину мови поеми становить огузький пласт, також у тексті містяться і кипчацькі елементи.

У 1999 р викладач Кримського індустріально-педагогічного інституту К. Конурат зробив транслітерацію перекладу рукопису поеми М. Киримли з арабської графіки на латиницю й опублікував її в журналі «Günsel!». У статті, опублікованій у 1996 р. в журналі «Qasevet», К. Конурат пише:

«Перше повідомлення про поему М. Киримли дав у 1913 р. російський сходознавець П.А. Фалев... За припущенням Фалева, зазначений рукопис не є авторським текстом самого М. Киримли, а є перекладом староосманською мовою, зробленим Халільоглу Алі» [7]. Текст досліджуваної поеми маловивчений, тому не варто стверджувати, що текст не авторський, а є перекладом. Відомо, що текст поеми (оригінал) було написано кримськотатарською мовою Махмудом Киримли приблизно 1210 р. (630 р. за хіджре), але поет не встиг завершити. Як відомо з копії рукопису [12], поема була дописана Халільоглу Алі. Деякі дослідники (Хікмет Ертайлан [12], Р. Фазил [5], А. Кокієва [2]) у своїх роботах припускають, що поема була перекладена з кримської мови (мовидешт-і кипчак) тогочасною тюркською мовою Халіломоглу Алі. Однак переклад є відтворенням оригіналу засобами **іншої мови** зі збереженням єдності змісту і форми. У загальній схемі розвитку тюркських мов О.Н. Баскаков тюркські мови розділяє на 5 епох, де 3 епоху (V–X ст.) називає давньотюркською, а 4 епоху (X–XV ст.) – середньотюркською. У 3 епоху існувала загальнотюркська мова і говірки, а в 4 епоху тюркські мови починають відокремлюватися, але все одно спостерігалося поєднання різних літературних мов – тих мов, де переважають кипчацькі елементи (лексичні, морфологічні та фонетичні), з такими, де переважають огузькі [12]. Тому вважаємо, що рукопис «переклад» Халілаоглу Алі дописаним і **адаптованим текстом**. Адаптований текст – спрощений, пристосований для сприйняття малопідготовленим читачем текст. Найчастіше адаптуються тексти класиків літератури. Адаптація тексту можлива і без перекладу [11].

Завдяки лексичним, синтаксичним і стилістичним засобам, які використовуються автором, мова поеми є барвистою й образною.

Так, особливо численною є палітра епітетів. Серед узуально-асоціативних епітетів знаходимо такі, як: **емоції**: *Бени къатты агълаттынъ* [2, с. 56] – *به نیٔ قاتیٔ اغلتدک* [12] – *beni qattı ağlattıñ – змусив мене сильно страждати,* лексема *qattı – къатты – قاتیٔ* перекладається в цьому контексті як *сильно;* **почуття**: *Зелиха: – Юсуф, – сёйледи, – Дердиме дерман дею* [2, с. 69] – *Zeliha: – Yusuf – söyledi, – Derdime derman deyü. – Зеліха сказала: що ліки від її хвороби це Юсуф,* лексема *дерман – derman – ліки.*

За допомогою описового епітету автор знайомить читача із **зовнішністю** головної героїні: *Гунеше бензер юзю, учмакъ къызы сыфатлу* [2, с. 67] – *güneş benzer yüzü, uçmaq qızı sıfatlu – лице світле мов сонце, а сама легка…*

Типовими для лінгвопоетики є також такі лексичні стилістичні засоби, як метафора: *Юзюн топрагъа урды* [2, с. 60] – *ئوزن طپراغه اوردی* [12] – *yüzün topraağa urdı* – зробив земний уклін.

Синтаксичні стилістичні засоби поеми виконують різноманітні функції. Вони не тільки додають динамічності розповіді та створюють ритмічний малюнок, але й виражають різні відтінки почуттів і підсилюють драматичний чи будь-який інший ефект.

Транслітерація з оригіналу (інверсія)	**Прямий порядок слів**	**Переклад**
Bir söze başlayalum	Evvelin Allah – deyü	З Іменем Аллаха
Evvelin Allah – deyü.	Bir söze başlayalum.	Починаємо нашу оповідь.
Em inayet ol diye	Fadli bismillah – deyü	І щоб це було на благо
Fadli bismillah – deyü.	Em inayet ol diye.	Починаємо з бісміллях

Поема написана у формі чотиривіршів 7-складним віршем, обсяг поеми 1 405 чотиривіршів. Перші три рядки кожного чотиривірша римуються, а останні четверті рядки мають наскрізні рими у формі *дею, танълаю, олу, дейлею.*

Висновки. Таким чином, ідіостиль – це сукупність ідейних, жанрових і мовних особливостей творчості поета. Вирішальним фактором у розкритті особливості ідіостилю М. Киримли виступає мова, адже саме вона містить відбиток авторських уявлень, концепцій і творчої манери. Так, проаналізувавши не переклад, а адаптований варіант поеми, можемо зазначити, що однією зі складових частин ідіостилю письменника є стилістичні засоби, серед яких переважають епітети, метафори, що виражають різні відтінки почуттів, характеризують психологічний стан і поведінку героїв і підвищують емоційний тон оповіді.

Результати дослідження можуть бути використані у викладанні стилістики, літературознавства, загального мовознавства та історії мови. Ця тема потребує подальшого дослідження ідіостилю Махмуда Киримли.

Література:

1. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Москва : КомКнига, 2006. 261 с.
2. Кокиева А. Къырымтатар эдебиятынынтъарихы : 9 сыныфичюн : I къысым: учебник. Симферополь : Къырымдевокъувпеднешир, 2005. 240 с.
3. Мінцис Е.Є., Ладовська С. Проблема ідіостилю у сучасній лінгвістиці (на матеріалі роману «Великий Гетсбі» Ф.С. Фіцджеральда). / *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2014. Вип. 44. С. 195–196.
4. Степанов Ю.С. Французская стилистика (в сравнении с русской) : учебное пособие. Москва, 2003. С. 24.

5. Фазылов Риза, Нагаев Сафтер. Къырымтатарэдебиятынынъта-рихы. Кьыскъабирназар. Симферополь : Къырымдевлетокъув-педагогиканешрияты, 2001. 640 с.
6. Хаков В. Некоторые особенности стиля поэмы «Кысса-и Йусуф» поэт-гуманист Кул Гали. *Сб. статей*. Казань : Татар, кн. изд-во, 1987. 264 с.
7. Юнусова И.С. Крымскотатарская литература. Симферополь : Доля, 2000. 349 с.
8. Дідух Х.І. Ідіостиль як відображення авторської картини світу. URL: http://www.rusnauka.com/15_NNM_2012/Philologia/2_111114.doc.htm (дата звернення: 23.06.2019)
9. Пожарицька О.О. Мовленнєвий портрет головного героя як вираження авторського начала у творі. URL: https://www.sworld.com.ua/ simpoz2/114.pdf.
10. Поняття мовної особистості. URL: https://stud.com.ua/90297/kulturologiya/ponyattya_movnoyi_osobistosti (дата звернення: 3.12.2019)
11. Літературне місто. URL: http://litmisto.org.ua/?p=16165.
12. İ.H. Ertaylan Yusuf ile Züleyha. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yainları*. № 860. İstanbul, 1960.

Emiramzaieva A. M. Kyrimli's language and idiostyle in the poem "Yousuf and Zuleikha"

Summary. The features of creativity of the great Crimean Tatar poet, writer and the founder of the Crimean Tatar written language Mahmud Kirimli are analyzed in the article. The study of the individual style of writers, both classical and modern, helps not only to identify the features of the author, his style, but also to open the possibilities of language as a whole. At the present stage of studying the Crimeatatarian literature language, it is important to trace the changes in the literature norm through a careful study of the creative practice of master of the word that Mahmud Kirimli is. The analysis of the peculiarities of the writer's idiocy, in particular the linguistic aspect, makes it possible to trace the main stages of the development of the national language. The study of this issue is multifaceted. In our study, we distinguished between the concepts of idiostyle and idiolect. Thanks to such scholars as K. Konuratli, R. Fazil, A. Kokiev, a transliterational work from ancient Crimeatatarian writing was carried out into Latin and Cyrillic letters, and also a poem was analyzed. During the study of the author's style, we paid attention to these problems, taking into account the historical epoch and the reality of the distant times when the poem was created, since one cannot distinguish the study of the language and style of a work from the specific events in time. The poem "Yousuf and Zuleikha" is one of the examples of the Turkish literature language from the X to the XV centuries, as well as the style of fiction. Given the lexical composition, phonetic system, grammatical structure and stylistic traditions, Mahmud Kirimli's work reflects the Turkish literature language that was formed on the territory of that time, that was called "Desht-i Kipchak". This poem traces the beginning of the formation of local lexical, phonetic, grammatical features and stylistic varieties peculiar to the Crimeatatarian literature language of the XII–XIII centuries. The decisive factor in uncovering the peculiarities of M. Kirimli's idiocycle is the language, which is the imprint of the author's ideas, concepts and creative manner of the poet.

Key words: language, style, idiostyle, individual style, linguistic personality, translation.

UDC 81'36:81'366,581
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.15

Zhaboruke O. A.,
(1949–2019)
Grand Doctor of Philology, Professor

Zhaboruke I. A.,
Candidate of Philology (Ph.D),
Associate Professor of the Germanic Philology and Methods of Foreign Languages Teaching Department
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky

PSYCHOGENESIS VERSUS ONTOGENESIS (COMMON AND PARTICULAR)

Summary. This article is dedicated to establishing of differentiated features of such closely related phenomena as psychogenesis and ontogenesis in the light of the suggested syntactic theory – the theory of logico-grammatical dynamics, proposed by O. Zhaboruke as an alternative to the existing universal grammars. As the main issues have already been highlighted in the previous publications, we will just recall that the essence of this theory is the attempt to explain the interrelationship between Thought and Language.i.e. we will focus on **Factor 2 (F2)**, one of the basic principles of this theory. Thus, according to **Factor2** the priority issues to be investigated are: which form of thinking is initial for psychogenesis and ontogenesis, and whether this or that form of thinking is primarily connected with matter or not.

There exists a considerable time lag between the process of the initial separation of thinking from organic matter and its final amalgamation (connection) with sound matter. Thus, slowness, great length in time of the action of **Factor 2,** the succession of duration of its phases , and also the time lag between the lasting of the latter – these are the determining features that characterise psychogenesis.

The crucial difference in the speed of development of the psychogenesis and ontogenesis can be explained by the fact that, behind the various qualities of the brain, the speech organs of the primitive man was only being formed, which demanded rather long period of time, while the baby has a perfect brain from birth. Under the conditions, stated above, the action of **Factor2** in ontogenesis has its own specificity in comparison with psychogenesis.

So, we see that in the process of psychogenesis the formation of **Factor 2** in the human brain is preconditioned by nature, which favoured the further mental evolution of the man and parallel formation of the natural language. As for the process of ontogenesis, unlike that of psychogenesis, it only makes use of **Factor 2** in the process of assimilation of speech as the mechanism of this factor is inborn.

The article fills in the existing in present-day linguistics lacuna, as, to our knowledge, the problem of the detailed comparison of these phenomena on the level of neuroprocesses hasn't been tackled so far.

Key words: psychogenesis, ontogenesis, language, speech, thought, neroprocesses, brain, predication, predicativeness.

Formulation of the problem. More than once in linguistic literature we came across the statement about the close interconnections of psychogenesis and ontogenesis [1]. These statements, nevertheless, are mainly of common character, which proves that they are grounded more on intuition than any special study of the problem. The nature of differences and closeness between them hasn't been explained yet.

Purpose of the study. This investigation is aimed at the deeper penetration into the essence of these phenomena, and, by answering these questions, to fill in the gap which exists in linguistics, concerning these problems.

Theoretical framework. The starting point of this investigation is the theory of logico-grammatical dynamics which was proposed by O. Zhaboruke as an alternative to the existing universal grammars. As the main issues have already been highlighted in the previous publications [2], we will just recall that the essence of this theoryis the attempt to explain the interrelationship between Thought and Language, i.e. we will focus on **Factor 2 (F2)**, one of the basic principles of this theory.This principle is decisive for the task set up in this article, so we will base ourselves on it.

Statement of the material. The essence of **Factor 2** as we have already stated more than once, consists in simultaneous striving of Thought for amalgamation with Matter (without which it can't be expressed) and at the same time for separation from the latter in order to achieve lightness and dynamism [3]. (It's not by chance that in such fundamental disciplines as mathematics and physics symbols prevail. Being much lighter than words (materially) they secure necessary flexibility for the moment of thought. The same concerns the game of chess, in which symbols and formulae are used).

Thus, according to **Factor 2** the priority issues to be investigated are: which form of thinking is initial for psychogenesis and ontogenesis, and whether this or that form of thinking is primarily connected with matter or not. In case of a positive answer, another question arises: what kind of matter it is connected with.

In psychogenesis as well as in ontogenesis, the initial form of thinking is predicativeness, the main features of which are: integrity, amorphousness, obscurity. Proofs to this are more than enough. Thus, particularly, if speech (language) is to be treated as the outer capsule of thought, then the speech of primitive people is similar to the speech of a child. In both cases, speech, like the form of thinking that generates it, is integral, amorphous and obscure. It is, first of all, the so called "holophrastic thinking" (the so-called "word-sentences") and interjections. Beside this we observe such

non-verbal outer manifestations of predicativeness as gestures and the immediate reactions upon stimuli of the surrounding world as cry, laughter, moaning, shout, smile etc. Is predicativeness connected with matter? Undoubtedly it is – and tighter than ever. This form of thought is, in fact, nothing else but the functioning of the psychosomatic system (neuromatter) of a concrete individual itself. From here it follows that thinking is initially connected with organic matter into which it actually melts.

So, predicativeness – being the starting point of evolution – is one of those most important and earliest common features which are characteristic of both psychogenesis and ontogenesis. Another common feature, which is of no less importance, is the initial primitive connection of predicativeness with organic matter of a particular individual.

This primitive stage of evolution of thinking and its outer manifestation – speech (the language is out of question here at all) are only able to allow the animal-like level of "communication". With a primitive man it is, first of all, to draw attention of others to himself in case of danger, to warn them about danger, to show his satisfaction or dissatisfaction, etc. A baby while "communicating" with adults, means to inform his parents about his physiological requirements: hunger, the necessity to change his nappies, etc.

Amalgamated with organic matter, thinking is "heavy", inflexible, totally dependent on the latter: acuity of vision, hearing, quick response of a particular individual to various irritants. In slows down the "process of speaking" – the outer shell of thinking, makes it not quite clear to the addressee. That is why, according to **Factor 2**, thinking strives to separate itself from matter, to acquire lightness, agility. It is another feature which unites these two phenomena – psychogenesis and ontogenesis.

The main precondition for separation of thinking from organic matter is the cyclic nature of the Universe and its processes. It is laid down into the Universe by nature itself. "The Universe," – the well-known linguist Jean Aitchison states – "stays in constant state of changes – the fact, which has been commented by philosophers and poets for ages" [4; 3].

Thus, thinking under the influence of "everlasting wheel of changes" (E. Spencer) [ibid.] makes its first separation from matter – organic matter. The mechanism of separation in both cases – psychogenesis and ontogenesis – is the same. Under the constant periodic effect of certain chain of signals from the outer surrounding, in the human brain, figuratively speaking "bruises" are created, – and to be more exact, more or less constant algorythms of neuroprocesses, accompanied by chemical reaction. With time these algorithmic processes get rooted in the brain and begin their "independent life", which is manifested in their ability of self-activation from time to time. It is manifested in the fact that" to bring into action" a certain neuroalgorythm, there is no need of a direct signal from the outside. An indirect signal is quite enough, but at times even such is not necessary. For example, feeling hunger or thirst – an indirect signal, – a certain "bruise" (neuroalgorythm) is automatically brought into action in the brain of a primitive man, and, as a result – a concrete image of something edible emerges (appears), though he has not anything like that before his eyes and so, it is impossible that it could affect his senses. As a result of such self-activation, a man can dream of some object (the prototype of the "bruise"), or even, just without any reason he can recall them. A striking example of existence of such "bruises" in the brain of a primitive man are paintings in deep dark caves, which archeologists find from time to time. The appearance of these first "bruises" in the brain of an individual (a primitive man or a baby) is nothing else but the first separation of thinking from organic matter – **the abstraction of the first order.** These so-called "bruises" ("brain corns") lay the foundation of memory.

Having separated itself from organic matter and worked out the net of independently functioning neuroprocesses of algorithmic character ("bruises" "images") thinking strives to amalgamation with matter again to lend these processes material embodiment. A man strives to share his mental experience with other people – his relatives or his fellow tribesmen.

As far as the net of "bruises" in a certain group of primitive people is, because of identical mode of life, almost similar, the search of matter is going on collectively, in the process of communication of primitive people among themselves. This search has been going on for thousands of years. The primitive man turns to the language of gestures, drawings, etc.

At last he chooses the sound matter as the most expressive and easy (his hands are free). The first words appear. Their appearance means nothing more than connection of thinking with sound matter. They reflect thinking on the level of images as having holophrastic character, that is the character of word-sentences.

So, both separation of thinking from organic matter – formation of independently existing first units of speech – images ("bruises") and amalgamation of the latter with a new type of matter – sound matter (in the form of the first holophrastic words)has lasted in the process of psychogenesis, as it has already been mentioned more than once, for hundreds and hundreds of years.

There exists a considerable time lag between the process of the initial separation of thinking from organic matter and its final amalgamation (connection) with sound matter. Thus, slowness, great length in time of the action of **Factor 2,** the succession of duration of its phases , and also the time lag between the lasting of the latter – these are the determining features that characterise psychogenesis.

The final choice of sound matter favoured the evolution and perfection of human organs of speech. As for the appearance of the first words, it opened the way to the deeper cognition of the surrounding world, and, on the other hand – to the further evolution of abstract thinking and, as a result, – formation of speech. Manipulating with words, connecting them together, substituting one word by another, the man could experience the resemblance and difference of things, which stood behind these words. As a result, there appeared classifications of words according to certain signs of similarity (likeness) or difference – a prototype of part of speech classification. As to ontogenesis, **Factor 2** (this factor unites psychogenesis and ontogenesis) functions in quite different conditions. Not by accident that with the same mechanism, which is separation of thinking from and amalgamation with matter, in case of psychogenesis, hundreds of thousands of years precede appearance of first words, but in case of ontogenesis – that process is incomparably quicker – it lasts only about six or seven months. The first words, as it is well-known, are pronounced by a child at the end of the first year of life.

This, as we think, can be explained by several reasons. First of all by the character of "centrifuge" which conditions the separation of thinking from organic matter. In case of psychogenesis it is a whirlpool of natural phenomena – cyclic circulation of vital processes; (taking meals, alternation of rest and activities, sowing and harvesting, birth

and death), change of seasons, of day and night, sunrise and sunset, phases of moon, etc. In case of ontogenesis these are cyclic processes of manipulations with a child, accompanied by speech. As we can see, in the first case, the cycles are extremely delayed, not focused on a particular individual, while in the other – they are accelerated, directed to a particular child. The difference of no less importance, is that in case of psychogenesis, the so called "bruises" are being formed in the brain of the primitive man mostly under the influence of visual signals from outside, though other types of signals also play important role in their forming. Such "bruises" we will name "visual bruises". In case of ontogenises the formation of "bruises" are mostly effected by speech which accompanies all the manipulations with a child. Sound matter is, as we have pointed out in the previous publications, is much more powerful than visual, so, there is no wonder that a baby forms "bruises" first of all of aural nature, while visual and other sensual components are only accompanying this process. The fact that these "aural bruises" are based on lexico-grammatical speech units, that have already been pressed into the brain (speech) of an adult. It means, however, that in the process of ontogenesis, sound matter must be found, polished in speech, while a child receives a ready product – natural speech, it only has to isolate them and assimilate through speech. It is clear, that in case of psychogenesis, voicing and articulating of the first "bruises" demands plenty of time, while in the process of ontogenesis it does not.

Another moment of no less importance, which conditions the difference between psychogenesis and ontogenesis is the organic matter of the brain itself from which thinking in the form of predicativeness strives to separate itself. The brain of the primitive man and the brain of a baby are two crucially different objects. If we turn to a metaphoric comparison, we can say that a brain of the primitive manwas like a hard rubber by its structure, while the brain of the baby is more like a soft porous sponge – with traces of one- million- and-a- half year's period of formation of "bruises". In other words, there is a mechanism of separating from matter and amalgamating with matter which has been stamped out from birth, which it can instantly reproduce under favourable conditions. It makes possible such quick assimilation of natural language in comparison of psychogenesis. N. Chomsky felt the in-born ability of the human brain to assimilate natural language but explained it by "in-born knowledge of deep language structures" [5, p. 32], which is not the same. In reality a child is not born with a knowledge of the language, its deep structures, it is born with a perfect instrument of acquiring this knowledge. The evidence of this, is the fact, that a baby, regardless of its race or nationality, is able to assimilate not only the language of his parents but **any** natural language, no matter how distant it may be from the language of his ancestors. Thus, in the process of psychogenesis, a man only creates, forms this mechanism, while in the process of ontogenesis he possesses it from his birth and uses it to assimilate speech.

The crucial difference in the speed of development of the psychogenesis and ontogenesis can be explained by the fact that, behind the various qualities of the brain, the speech organs of the primitive man was only being formed, which demanded rather long period of time, while the baby has a perfect brain from birth. So, anatomic and physiological state of organs of speech, their readiness for pronouncing sounds of various difficulties and sound chains, is also one of the factors which slows down the process of psychogenesis and, at the same time, speeds up the process of ontogenesis.

Under the conditions, stated above, the action of **Factor2** in ontogenesis has its own specificity in comparison with psychogenesis. Let us try to reveal the peculiarities of its action.

So, under the effect of speech centrifuge, which accompanies manipulations of a baby care (bathing, putting to bed, feeding, swaddling), petting, etc, the first sounds to be imprinted in the brain of a baby are stressed vowels (they are comparatively many). They form the so-called "bruises" (the aural images) of a certain specific situation. The rest of unstressed syllables of these often repeated phrases serve as a background, which, with a course of time, gradually, level by level, become absorbed by the "bruise". The "bruise" acquires more and more clearness, discreteness, approaching the qualities of the original phrase, which an adult says to a baby. As for the "visual component" of the "bruise", it plays a less important part in ontogenesis than in psychogenesis, as the sound matter, which effects the brain of the child is more powerful than light waves.(The primitive man at the earliest stages of psychogenesis did not experience such speech accompaniment and could not experience it, in principle, as speech was at the earliest stage of its formation). "Visual" component, alongside with other components of the "bruise", formed under the action of tactile, taste and smell factors, accompanying the aural "bruise" finally join it. These components as well as the aural one, have their "nucleus" and "peripherals". The "nuclei" grow with the course of time, absorbing the peripheral aspects, become clearer and, gradually, layer by layer, get absorbed by the main "bruise", forming a coherent whole. The child realizes and memorises both stressed and unstressed components of a phrase, as well as the real process which lies under it: the people, their movements, certain objects, etc.

The formation of the "bruise nucleus" led by the aural component means the first separation of thinking from organic matter. Alongside with this process, according to the requirements of **Factor 2** the unification of newly-created "bruises" ("germs of imagination") with sound matter. The thing is that the child has the natural mechanism for that. Sound signals which enter the brain of the child through his ear and are scanned by the former, at the same time, affect the muscle's of the baby's organs of speech – his tongue, lips, vocal cords, etc., which are set in motion [9]. The movements of the baby's tongue, mouth, lips can be often observed from the first days of the child's birth. The child automatically and subconsciously tries to reproduce the liveliest and most powerful sound of the phrase addressed to him, which is, as it has already been mentioned, the stressed vowel. The moment when the baby more or less successfully and, what is most important, consciously has reproduced this sound to mark a certain situation, is the beginning of the sound registration of the "bruise", the beginning of assimilation of certain words, and later on – phrases as well.

As we have more than once mentioned, the period of assimilation of new words takes place in the first year of the baby's life and, what is really important, layer by layer. Beginning with the stressed vowel, stressed syllable and then – by doubling the syllables, a preword, (an articuleme) is being formed – the unit of the so called "holophrastic speech". The sound registration of the "bruise" is being formed in the brain of the baby layer by layer, as well as the "bruise" itself, becoming clearer and more discrete with every new phase. The child begins to pronounce the stressed sound in a phrase, and, later, realizing the difference in length of the phrase pronounced to it, andthe syllable just assimilated, the baby expands the length of the articuleme by doubling the latter. Thus the words

of the "children's language", so well- known to each of us, appear: няв-няв, бу-бух, му-му, папа, мама, няня, баба, гав-гав, etc. At that, according to investigations, the stage of doubling syllables is undergone by the child no matter what language he is trying to assimilate.

As we see, as the assimilation of new words by the child goes on not without difficulty, step by step, as well as not easily went on the process of creation of words by the man. In this with psychogenesis, the formation of a word (creation of lexical units) went in the direction from a primitive individual to a primitive speech community. Individuals (there might be a few of them) "offered" their sound variants to mark this or that object – a thing or a living being – (sound imitation played a crucial part in that process) [3] and launched (ran, started) them into speech, where they were tested ("processed" "bounced"). As a result one of the variants became adopted by the community, other variants were either rejected altogether or served as synonyms. As for ontogenesis, it moves in the opposite direction: from speech community to an individual (a baby). Lexical units of a certain language – the certain heritage (asset) of the whole speech community, gradually penetrate into an infant's brain (a concrete individual) in which they take roots and become individualized. These phenomena are subordinated to one of the main laws of dialectics, namely the law of unity of oppositions of the general and individual. This does not only prove the relationship of psychogenesis and ontogenesis,but also verifies (validates, confirms) the accuracy (validity, correctness) of the way to explain their essence (nature).

The process of assimilation of speech by the child has its difficulties as well. It is proved by the fact that a certain amount of children who began to communicate in their native language continue to mispronounce polysyllabic words for several years. They only pronounce one or two syllables distinctly – the stressed one and the one next to it, the rest pronounced rather unclearly. This indicates to a complicated character of assimilation words by the brain of a child, and individual functioning of **Factor2** in every particular case.

Conclusions. Summing up the described above we reached the following conclusions: the relationship of psychogenesis and ontogenesis lies in their subordination to **Factor2**.

As for the difference between them we see it in the fact that the process of psychogenesis is the formation of **Factor 2** in the human brain preconditioned by nature, which favoured the further mental evolution of the man and parallel formation of the natural language. As for the process of ontogenesis, unlike that of psychogenesis, it only makes use of **Factor 2** in the process of assimilation of speech as the mechanism of this factor is inborn. At that, **Factor 2** in the process of ontogenesis, as well as in the process of psycogenesis imposes mental development of the child: through it, through its functioning the child assimilates the language and through the language – the whole mental experience of the manhood accumulated in its centuries-long evolution.

References:

1. Белякова Л.И., Филатова Ю.О. Физиологические и психологические аспекты речевого психогенеза. *Язык и сознание: психолингвистические аспекты.* Москва : Наука, 2009. 216 с.
2. Жаборюк О.А. Проблема психогенези крізь призму теорії логіко-граматичної динаміки. *Мовознавство*. 2009. № 6. С. 3–12.
3. Жаборюк О.А. Сутність проблеми онтогенезу (домовленнєвий та ранній мовленнєвий періоди): авторська інтерпретація. *Мовознавство*. 2014. № 5. С. 57–70
4. Aitchison Jean. Language Change: Progress or decay? Cambridge University press, 2002. Thirded. 266 p.
5. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax.: Cambridge Massachusetts : M. I. T. Press, Massachusetts Institute of Technology, N.Y. 251 p.

Жаборюк О. А., Жаборюк І. А. Психогенез versus онтогенез (спільне та відмінне)

Анотація. Стаття присвячена встановленню спільних і відмінних рис у таких споріднених між собою явищ, як психогенез та онтогенез із позицій запропонованої О.А. Жаборюк синтаксичної теорії – теорії логіко-граматичної динаміки. Ця теорія націлена на з'ясування сутності взаємовідношень між мисленням і мовою. Основна увага сфокусована на **факторі 2 (F 2**), сутність якого полягає в одночасному стремлінні мислення з'єднатися з матерією та відірватися від неї. Таким чином, згідно з **фактором 2 (F2)** першочергові запитання, які стоять перед дослідником, такі: яка саме форма мислення є вихідною при психо- та онтогенезі та чи є ця форма мислення первісно з'єднана з матерією чи ні. Між процесом первісного відриву мислення від органічної матерії та процесом остаточного об'єднання її зі звуковою матерією є теж тривалий розрив у часі. Таким чином, уповільненість, часова тривалість дії **фактору 2 (F2),** послідовність проходження (протікання) його фаз, а також часовий розрив між протіканням останніх – це ті визначальні риси, які характеризують психогенез.

Отже, ми бачимо, що у процесі психогенезу формування **Фактору 2 (F2)** у людському мозку зумовлене природою, що спричинило подальшу розумову еволюцію людини і паралельне формування природної мови. Щодо процесу онтогенезу, то, на відміну від психогенезу, він лише використовує **Фактор 2 (F2)** у процесі асиміляції мовлення, оскільки механізм цього фактору є вродженим.

Стаття заповнює існуючу в сучасній лінгвістиці лакуну, адже досі, наскільки нам відомо, детального порівняння цих явищ на рівні процесів, що відбуваються у мозку людини, зроблено ще не було.

Ключові слова: психогенез, онтогенез, мова, мовлення, мислення, матерія, нейропроцеси, мозок, предикація, предикативність.

УДК 830-2(091):821.112.2
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.16

Зейналова С. С.,
кандидат филологических наук,
доцент кафедры лексикологии и стилистики немецкого языка
Азербайджанского университета языков

ТЕКСТ В АСПЕКТЕ КОГНИТИВНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Анотація. У статті розглядаються проблеми тексту в когнітивній лінгвістиці. Коротко окреслені контури поняття «текст» у лінгвістиці, основні характеристики цього поняття в лінгвістиці тексту, висувається ідея про те, що ключем до розуміння і вивчення мови є процес вивчення текстів у рамках когнітивних досліджень. Створення і розуміння текстів – взаємопов'язаний процес, оскільки він поділяється на два аспекти: відтворення мови і сприйняття. Елементарне знання мови означає, що людина думає, створює тексти, відповідні ситуації та говорить конкретною мовою, а потім, можливо, і пише цією самою мовою. Теорія і практика когнітивних досліджень представлені великою кількістю наукових знань, спостережень і висновків, які іноді важко систематизувати. Необхідно, на наш погляд, окреслити сферу і предмет когнітивного мовознавства, що дозволяють виявити механізми породження мовлення, мовної комунікації та закономірності пізнавальної діяльності людини, що є важливим у процесі вивчення мов. Згідно з когнітивним дослідженням мова є невід'ємною частиною і засобом пізнання.

Кожне слово має лексичне значення, але слово не вживається окремо, воно реалізує своє значення в тексті, набуваючи відповідну конотацію, відображаючи мовну картину світу кожного народу. Конотація слова в контексті може бути позначена як рема, і тому в контексті семантика слова обмежена. Це видно з призми когнітивних досліджень: актуально те значення слова, яке має ознаки точності, індивідуалізації та конкретності, необхідні для тексту. Когнітивна лінгвістика розглядає слово в живому контексті, дискурсі, і тому його контекстне значення актуалізується. Якщо ми можемо говорити про стереотипування слова в певних контекстах, то це означає, що воно знайоме всім лінгвістичним користувачам цієї мовної системи і має конкретне лексичне значення.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, текст, контекст, прагмастилістичний аналіз, мовна компетенція.

Постановка проблемы. Как известно, объектом исследования лингвистики текста, которая является одной из актуальных областей науки о языке, является текст. Текст напрямую связан с речевой деятельностью. Это коммуникативная и информативная единица, все элементы которой взаимосвязаны в контексте и идентифицируют друг друга. В восприятии и понимании текстов важную роль играет прагмастилистический анализ контекста. Прагмастилистический анализ контекста включает в себя прагматические факторы (культурные, исторические, психологические), которые имеют отношение к целевому использованию текста, что предполагает наличие общих языковых навыков, являющихся базовым знанием для участников общения. Прагматическая информация в контексте воспринимается коммуникаторами определенного культурно-языкового сообщества, что отражается в стилистических особенностях языковых единиц, используемых речью коммуникатора [8, с. 82–83].

По исследуемой проблеме на сегодняшний день в азербайджанском научном мире отсутствует отдельное исследование.

Изложение основного материала. В современной лингвистике доминирует идея о том, что ключом к пониманию и изучению языка является процесс создания текстов. Такой подход позволяет воспринимать текст как готовый речевой продукт и рассматривать его в качестве результата языковой деятельности. С этой точки зрения текст на определенном языке является отражением действия языковой системы, фактором, материализирующим единицы языка, т.е. составные элементы любого уровня. В процессе понимания текста мы видим, как работает язык и как он используется теми, кто составляет текст. В недавнем прошлом все самоучители иностранных языков были составлены по данному принципу, а в настоящее время такой подход превалирует при изучении иностранных языков. Создание и понимание текстов – взаимосвязанный процесс, так как он подразделяется на два аспекта – воспроизведение речи и восприятие, т.е. кодирования и декодирования, которые мы можем описать в терминах производной грамматики. Элементарное знание языка означает, что человек думает, создает тексты, соответствующие ситуации и говорит на конкретном языке, а затем, возможно, и пишет на этом же языке. Р. Декарт отмечал, что единственным верным признаком человеческого интеллекта является его способность нормально использовать язык.

Некоторые подходы к решению проблемы текста уже намечены и разработаны, и наша цель, прежде всего, состоит в том, чтобы продолжить работу, проделанную в этой области, и четко определить, какая проблема сегодня более актуальна. На современном этапе развития лингвистики текста акцентируется проблема происхождения текста и порождения речи. Выдвинутая А. Абдуллаевым идея о том, что процесс написания текста полностью основан на понимании речевой деятельности [1, с. 91], была единодушно одобрена отечественными лингвистами. Такой подход к анализу текстов создает определенную основу для актуальных в современной лингвистике когнитивных исследований и способствует сближению смежных дисциплин: психологии, культурологии, этнографии и антропологии. Когнитивные исследования позволяют поэтапно проследить особенности внутреннего механизма речи и адекватного понимания того, что делает говорящий, какую стратегию он использует во время речи. В рамках когнитивного подхода происходит изменение ракурса исследований и в таких науках, как философия, логика, психология. Естественно, смещается ось исследований и на проблемы языка, и на процесс порождения речи. Когнитивный подход в лингвистике позволяет рассматривать речевой акт комплек-

сно как процесс мышления, процесс восприятия информации и процесс воспроизведения информации.

Исследования такого рода систематизируют характер знаний об окружающем мире, рассматривают механизм отражения действительности в мышлении и тем самым создают представление о том, что представляет собой модель человеческого мозга и что подразумевается под концептуальной речью языка. Проблема формирования речи рассматривается как проблема обращения с языковыми единицами, как проблема организации внутренней лексики человека и организации предложения, как проблема выбора тех или иных единиц из существующего инвентаря и, наконец, как способ создания новых языковых единиц в процессе речи. Чтобы прояснить эти вопросы, нам необходимо иметь представление не только о позиции языковых единиц и языковых правилах, но и условиях и факторах, их формирующих.

Сегодня нет серьезного отрицания того, что существующая языковая система время от времени эволюционирует со своими конкретными законами. Мы принимаем априори, что есть области языка, которые в процессе развития были подвержены незначительному влиянию или воздействию человека. Это означает, что данные нормы стабильны, универсальны и потому считаются важными и основополагающими в любой языковой системе. При этом становится ясно, что существуют языковые конфигурации, носящие сугубо индивидуальный и социальный характер.

Теория и практика когнитивных исследований представлены большим количеством научных знаний, наблюдений и выводов, которые иногда трудно систематизировать. Необходимо, на наш взгляд, очертить сферу и предмет когнитивного языкознания, позволяющие выявить механизмы порождения речи, языковой коммуникации и закономерности познавательной деятельности человека, что является важным в процессе изучения языков. Согласно когнитивным исследованиям, язык является неотъемлемой частью и средством познания. Поэтому для нас важно разграничить язык и речь, универсальное и частное. Язык и человеческое познание – два сложных явления, тесно связанных между собой. Процесс познания состоит из большого количества взаимосвязанных, последовательных структур на подсознательном и сознательном уровне, а также четкого механизма воспроизведения информации. Лингвистическая способность человека является специфической частью познания. Это специфические умственные способности, опирающиеся на основные базовые результаты познания. Вот почему изучение языка является важной частью когнитивных исследований. Когнитивная лингвистика – направление исследований, которая фокусируется на изучении языка как неотъемлемой части познания, базирующейся на интеллект и чувственный опыт. Таким образом, язык понимается как специфическое достижение человеческого разума и интегрированная система познания. Язык описывается как абстрактный уровень когнитивной системы, а также ментальный феномен постоянных паттернов. Семантика является базой когнитивно-лингвистических исследований и рассматривается как ведущая, организующая сила в порождении и использовании языка. Здесь рассматриваются, во-первых, явления, которые отражены в семантике языковых единиц и отражают сущность мира, и, во-вторых, единицы, способные составлять основу метафорических понятий.

Как считает, Дж. Лаков, метафора занимает центральное место в языке, и язык скорее метафорический, чем буквальный [5, с. 385–415]. Каждая концептуальная метафора является частью опыта того или иного культурного общества. Появление метафоры основано на существовании системы определенных понятий, которые есть у каждого человека как представителя какого-то народа. Структура текста характеризуется тем, что речевой акт, являющийся сопряжением фактического членства в различных предложениях, перемещается от одного к другому. Профессор А. Абдуллаев отмечает, что «между словами в тексте есть синтаксическая и парадигматическая связь. Синтаксическое обязательство возникает из последовательности утверждений. Парадигматическая связь формируется семантической принадлежностью и интонацией. Разница между словами связана с семантическим объемом каждого утверждения в общей идее, которая встречается в тексте. Это зависит от того, в какой степени история будет охватывать каждое утверждение» [2, с. 75–89]. Исследование метафор и метафоризации является важным этапом в когнитивном анализе текста, поскольку все элементы текста взаимосвязаны в контексте и определяют друг друга. Метафоры всегда были объектом изучения: в риторике древних, в лингвистике, но с призмы когнитивных исследований процесс метафоризации в языке приобретает новое значение. Общепринято мнение, что благодаря метафоре речь становится яркой, выразительной, избегает тавтологии. Но главное качество метафоры в том, что в языке появляются новые лексические смыслы, которые отличаются от обычных слов. Каждая метафора интерпретируется в определенном, уникальном коммуникативном контексте, и отдельные интерпретации могут значительно различаться [4, с. 70]. Отношения между концептуальными областями, по мнению исследователя, являются более сложными.

Семантика метафоры – это интерактивный механизм, который связывает поверхность языка с когнитивной областью. Метафора обычно является результатом когнитивного процесса с участием двух или более не связанных друг с другом референтов, что приводит к семантическим концептуальным аномалиям. Традиционно метафора рассматривается как фигура речи, заключающая уподобление слов на основе переносного значения. Э. Маккормак представляет метафору в культурном контексте, то есть процесс метафоризации охватывает не только человеческое сознание, не только его мозг, но и внешний мир. Метафора, с одной стороны, зависит от языкового фонда, который сохраняется в долговременной памяти разлученного члена общества, с другой стороны, метафора влияет на языковой фонд, потому что она добавляется к языку этого сообщества [6, с. 167].

Г. Вайнрих показал, что метафору нельзя рассматривать изолированно, что есть необходимость в образе изображения, к которому она принадлежит [7, с. 317–330]. Он подчеркнул, что образные области существуют как виртуальные структуры, которые актуализируются в языковой компетенции говорящего на поверхности языка. В большинстве случаев образные области не воссоздаются: они уже доступны на языке, а его носители известны из различных источников. Определенные фигуративные области используются в течение определенного периода времени. Метафоры в конкретных текстах индивидуально взаимосвязаны с другими, в которых отдельная метафора мнимого поля является, с одной стороны, метафорой, а с другой – контекстом для интерпретации других метафор. Метафора изолирована не только как слово, но и как часть текста или мини-текста. Тексто-

вая семантика Г. Вайнриха основана на контексте, в котором текст определяет контекст. «Метафора – это контекст, который контекстуален, и его помощь определяется чем-то отличным от того, о котором он впервые сообщил» [7, с. 317–330]. По словам Вайнриха, часть предложения, текст или контекст жизни могут быть противоречивыми. Соответственно, Вайнрих выделяет три различных метода метафорного анализа: микрометапоральное вмешательство, контекстуализация и метаморфология текста, такая как семантический анализ. Контекст метафорического текста помогает анализировать метафорическое понимание текста, но не охватывает смысла метафорического текста. Текстовая метафорация позволяет рассматривать весь текст как метафору, где текстовый контекст является противоречивым контекстом. В контексте метафоры могут порождать новые концептуальные пространства благодаря появлению новых ассоциации отличных от типичных. Когда мы находим метафоры, мы различаем минимальный и сложный контексты. Минимальный контекст состоит из одного слова. В большинстве случаев минимального контекста достаточно, чтобы определить, является ли выражение метафорой. Под контекстом в данном случае подразумеваются словосочетания, предложения или несколько предложений. Контекстная метафора состоит из прямых или косвенных предложений. Чтобы понять метафору, иногда недостаточно иметь сам контекст, так как часто метафоры содержат субъективную интерпретацию, житейскую мудрость или фоновую информацию. При этом мы обращаемся либо к «удаленному» контексту, либо напрямую обращаемся к нашей исходной информации.

Общеизвестно, что все элементы текста взаимосвязаны в контексте и определяют друг друга. Характер таких связей существенно отличается от характера связей между метафорами, между обычными словами и метафорами. Этот тип взаимодействия является качеством метафоры, и поэтому он отличается от обычных слов. Многие из наших слов, использованных в процессе речи, являются правдой и воспринимаются буквально. Первоначальное значение слова – это его истинное, т.е. буквальное значение. Например, в выражениях железная дверь, каменная стена, мягкий хлеб – определения в словосочетаниях изначально были реальны и достоверны. Выражение произошедшее от слова позднее, в результате аналогии, называется его переносным значением. Антропоцентризм характерен для человеческого мышления, и потому переносы и аналогии существуют во всех языках. К примеру, выражение « между нами каменная стена» может означать сильное отчуждение между людьми. Язык пополняется концептуальными структурами, которые приводят к образованию новых метафор. Первично, метафора выступает как яркий образ, символ, но затем, в процессе развития языка метафора воспринимается как определение, дифференцирующий признак предмета. Например, все гербы символичны и данная символика, у многих народов имеет различную подоплеку, так как она порождение традиций, опыта и прочих социальных факторов. Метафора – показатель эстетического вкуса, шкалы ценностей, так как она заставляет принять то или иное восприятие, параллель за норму или отклонение от нормы. В одном контексте метафора остается метафорой, когда она используется и в сотый раз, а в другом контексте она воспринимается буквально. Метафора уникальна с эстетической точки зрения еще и потому, что она каждый раз бросает вызов читателям, ломая сложившиеся стереотипы.

Еще один принципиальный вопрос в лингвистике текста; это вопрос разграничения темы и ремы. Каждое слово имеет лексическое значение, но слово не употребляется в отдельности, оно реализует свое значение в тексте, приобретая соответствующую коннотацию, отражая языковую картину мира каждого народа. Коннотация слова в контексте может быть обозначена как рема и потому, в контексте семантика слова ограничена. Это, наглядно видно с призмы когнитивных исследований: актуально то значение слова, которое имеет признаки точности, индивидуализации и конкретности, необходимые для данного текста. Когнитивная лингвистика рассматривает слово в живом контексте, дискурсе, и поэтому, его контекстное значение актуализируется. Если мы можем говорить о стереотипировании слова в определенных контекстах, то это означает, что оно знакомо всем лингвистическим пользователям этой языковой системы, и в этом случае оно закодировано под определенный смысл и имеет конкретное лексическое значение. Но по мере развития языка и общества значение слова меняется. Слово, имеющее собственное лексическое значение, может использоваться в совершенно ином контексте, приобретая репрезентативные черты, которые являются маркерами эпохи, исторического наследия или влияния культур.

При когнитивном анализе текста рассматривается также процесс стилизации. Опираясь на многочисленные выводы со времен античных философов до современных лингвистов можно с уверенностью сказать, что все, что считается стилизованным, в когнитивной лингвистике объясняется прагматическим использованием языка. Таким образом, чтобы объяснить аспекты стиля надо рассмотреть лингвистический прагматизм. Лингвистический прагматизм, в свою очередь, отталкивается от стилистики, риторики, теории функциональных стилей и теории речи.

Выводы. Несомненно, что способность языка материализовать визуальное знание безгранична. Но каждый язык приближается к своей призме восприятия, один и тот же объект рассматривается в соответствии со своими параметрами положительного и отрицательного. Это подводит нас к параметрам эстетической красоты в искусстве, которая является высокой степенью символизма и находится в прямой зависимости от уровня развития общества, от индивидуальных особенностей индивидов. Изучение индивидуальных особенностей параметров эстетической нормы позволяет определить ее содержание, формы и функции, являющихся показателями концептуальной конфигурации.

Литература:

1. Abdullayev Ə.Ə. Aktual üzvlənmə və mətn. Bakı : Xəzər Universiteti Nəşriyyatı, 1998. 190 s.
2. Abdullayev Ə.Ə. Mətni anlama modelləri. Bakı : Çaşıoğlu, 1999, 345 s.
3. Məmmədov A.Y. Mətn dilçiliyi. Mürəkkəb sintaktik bütöv. Bakı : 2001, 55 s.
4. Кулиев Г.Г. Метафора и научное познание. Баку : Элм, 1987. 155 с.
5. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. *Теория метафоры.* Москва : Прогресс, 1990. С. 385–415.
6. MacCormac E.R. Metaphor and Myth in Science and Religion. *The Philosophical Review.* Durham: N.C., Duke University Press, 1976. Pp. xviii, 167.
7. Weinrich H. Semantik der kühnen Metapher: Theorie der Metapher. Darmstadt : Wissenschaf Buchgesellschaft (Wege der Forschung, Bd. 389), 1983. 316–339.
8. Трошина Н.Н. Прагмастилистический контекст и восприятие текста. *Прагматика и семантика*. Москва : ИНИОН, 1991. С. 82–92.

Zeynalova S. Cognitive research of text

Summary. The article discusses the problems of text in cognitive linguistics. The outlines of the concept of "text" in linguistics are briefly outlined, the main characteristics of this concept in linguistics of the text are noted, and the idea is put forward that the process of studying texts in the framework of cognitive research is the key to understanding and learning a language. Because cognitive linguistics sees language as embedded in the overall cognitive capacities of man, topics of special interest for cognitive linguistics include: the structural characteristics of natural language categorization, the functional principles of linguistic organization, the conceptual interface between syntax and semantics, the experiential and pragmatic background of language-in-use, and the relationship between language and thought, including questions about relativism and conceptual universals. Throughout the twentieth century, predominant models of language have viewed the language system (langue, competence) as something that can be studied independently of language use or practices (parole, performance). As Chomsky's opinion, in Generative Linguistics, language is treated as an instrument of computational thought rather than an instrument of communication. The theory and practice of cognitive research is represented by a large amount of scientific knowledge, observations and conclusions, which are sometimes difficult to systematize. It is necessary, in our opinion, to outline the scope and subject of cognitive linguistics, allowing to identify the mechanisms of generation of speech, language communication and the laws of cognitive activity of a person, which is important in the process of learning languages. According to cognitive research, language is an integral part and means of cognition.

Key words: cognitive linguistics, text, context, pragmatic analysis, interactive process, language competence.

УДК 37.02. 811.111
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.17

Кучера О. Ю.,
студентка VI курсу факультету іноземних мов
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Суродейкіна Т. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ВИКОРИСТАННЯ ТАКСОНОМІЇ БЛУМА У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СТАРШІЙ ШКОЛІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню ефективності використання таксономії Блума у процесі розвитку критичного мислення на уроках англійської мови у старшій школі. В умовах стрімкого розвитку сучасного інформаційного суспільства інтелектуальний розвиток особистості визначається не лише обсягом знань, якими володіє людина, а також готовністю індивіда виокремлювати необхідні знання шляхом критичного аналізу, осмислювати інформацію та володіти вмінням самостійно приймати рішення, спираючись не лише на думку інших, а й на власний досвід.

Сучасному соціуму, а отже, і сучасній освіті потрібне виховання вільної творчої особистості, яка володіє навичками якісного мислення. Вміння людини мислити якісно виражається в її творчій та конструктивній діяльності, тому ключовою рисою мислення сучасного члена суспільства є його критичність.

У зв'язку з цим розвиток критичного мислення є невід'ємною частиною модернізації сучасної української школи та оптимізації уроків з англійської мови. Критичне мислення є складним когнітивним процесом, якому притаманні гнучкість, усвідомленість та рефлексія. На жаль, сучасні методи навчання у школі спрямовані не на розвиток критичного мислення учнів, а лише на передачу фактичних знань.

Щороку в Україні зростає потреба у вихованні вмотивованої молоді, яка вміє приймати зважені рішення та відстоювати їх. Розвиток навичок критичного мислення підготує старшокласників до дорослого життя, а також дасть їм змогу аналізувати інформацію та не піддаватися маніпуляціям збоку.

Критичне мислення – той тип мислення, який допомагає критично ставитися до будь-яких тверджень, ретельно та обмірковано ухвалювати власні рішення. Технологія розвитку критичного мислення дає змогу культивувати якісне мислення в учнів при організації їх роботи з різними джерелами інформації (спеціально написані тексти, параграфи підручника, відеофільми, розповіді вчителя тощо). Мотивацію учнів до вивчення нового матеріалу здійснюють, залучаючи їх до самостійного аналізу, рефлексії, а також організовуючи колективну, парну та індивідуальну роботу на уроці.

Ключові слова: критичне мислення, таксономія Блума, старша школа, англійська мова.

Постановка проблеми. Беручи до уваги стрімкий розвиток сучасної науки в Україні та світі, питання розвитку критичного мислення громадян є як ніколи актуальним. Ми вважаємо, що українська система освіти має допомагати педагогам культивувати критичне мислення в учнів. Вміння мислити критично є особливо важливим для дітей підліткового віку, котрі готуються вступити в доросле життя. Новітні досягнення сучасності та соціальні зміни вимагають об'єктивної оцінки різноманітних явищ, процесів, подій. Для того, щоб навчити молоде покоління мислити самостійно, продуктивно та творчо, необхідно удосконалити систему навчання, щоб підвищити темп розвитку такого навчання, яке спрямоване на відкриття нових знань, а не лише на заучування готових фактів.

На нашу думку, завданням сучасної української школи є виховання учня, який вміє вирізнити проблему, яку потрібно розв'язати, самостійно аналізувати наявну інформацію та факти, послідовно будувати свої думки, вміти аргументувати прийняті рішення. Одним із найефективніших шляхів досягнення цієї мети є використання в навчальному процесі технологій критичного мислення.

Технологія розвитку критичного мислення – це сучасна педагогічна технологія, яку розробили американські спеціалісти-педагоги Ч. Темпл, Дж. Стіл та К. Мередит на основі узагальненого досвіду світової педагогіки та психології з огляду на актуальні проблеми системи освіти. Технологія становить собою цілісну систему і спрямована на засвоєння базових навичок відкритого інформаційного простору, розвиток якостей громадянина відкритого суспільства, включеного в міжкультурну взаємодію [1, с. 58].

О.І. Пометун пропонує переглянути сучасний навчально-виховний процес у школі. Вона стверджує: «У більшості випадків ми побачимо, що він заснований на накопиченні знань, що у процесі відповідного навчання і викладання мимовільно знищує в учнів мотивацію мислити і міркувати. На більшості уроків переважно говорять і активно діють учителі, тоді як учні залишаються пасивними слухачами. Багато вчительських висловлювань є твердженнями, а не запитаннями. Коли вчителі ставлять запитання, вони зазвичай чекають на відповіді не більше ніж пару секунд, а після цього починають самі відповідати на свої запитання» [2, с. 69].

Технологія розвитку критичного мислення включає в себе спеціально розроблені методичні прийоми, які розраховані не на запам'ятовування, а на осмислення завдань та логічну послідовність їх виконання. При впровадженні цієї технології важливими є такі фактори: відсутність примусовості та авто-

ритарності з боку вчителя, надання учневі змоги працювати самостійно. Ця методична система дає змогу педагогу сформувати цілі навчання, залучати учнів до активного обговорення, мотивувати учнів висловлювати і поважати різні точки зору, допомогти учням навчитися ставити логічні запитання, навчити сприймати та аналізувати різноманітні типи інформації та оволодіти навичками мислити самостійно [3, с. 66–67]. Таким чином, зазначена освітня технологія сприяє вирішенню таких освітніх завдань, як розвиток мотивації, інформаційної грамотності, культури мовлення, соціальної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засади критицизму були започатковані ще в античній філософії Ксенофонтом, Сократом і Платоном та активно впроваджувалися в діяльність давньогрецьких шкіл. Безперечно, пошук відповідей на питання, які виникали в процесі освоєння навколишнього середовища, стимулював розвиток аналітичного, критичного мислення й логіки.

Є. Архіпова наголошувала, що «критичність мислення постає як науково-філософська проблема в епоху Просвітництва, як засіб впровадження ідей формування вільної і відповідальної особистості суспільства» [4, с. 37]. Вольтер, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, Д. Юм та Дж. Лок вважали, що розвиток і процес формування гармонійного та творчого громадянина варто розглядати саме крізь призму критицизму. Також варто зазначити, що на засадах критицизму ґрунтуються основні постулати класичної німецької філософії суспільства [5, с. 83].

Так, ми можемо переконатися, що критичність мислення цікавила людину на всіх етапах суспільного розвитку. Внаслідок цього у XX ст. у США з'явилася ідея критичного мислення. Її всесторонньо вивчали американські психологи XX ст. У. Джемс та Дж. Д'юї. Зокрема, дослідженням проблем розвитку критичного мислення займалися К. Мередіт, Д. Клустер, Д. Халперн, Д. Стіл, М. Ліпман, С. Метьюз, Р. Пауль, Р. Стернберг, А. Кроуфорд, Ч. Темпл [1, с. 44].

У сучасній педагогіці чимало трактувань критичного мислення, адже погляди та підходи до визначення цього поняття є неоднозначними. До прикладу, американський психолог та авторка книги «Психологія критичного мислення» Д. Халперн зазначає: «Критичне мислення – це використання когнітивних технік або стратегій, які збільшують імовірність отримання бажаного кінцевого результату, <...> такий тип мислення, до якого вдаються при вирішенні завдань, формулюванні висновків, імовірної оцінки та прийнятті рішень. Критичне мислення іноді називають ще і спрямованим мисленням» [1; с. 20].

Р. Пауль, американський спеціаліст із теорії та практики навчання критичного мислення, дає таке визначення цього поняття: «Критичне мислення – це організоване, раціональне, цілеспрямоване мислення, яке вміло переслідує мету мислення в певній галузі знань або інтересів людини. Це мислення про мислення, коли людина розмірковує з метою вдосконалення свого мислення» [6, с. 17].

Український науковець О.В. Тягло трактує критичне мислення як «активність розуму, спрямовану на виявлення й виправлення своїх помилок, точність тверджень і обґрунтованість міркувань». Він стверджує, що «критичне мислення випливає з усвідомлення невідворотності оман і помилок у людському пізнанні. Воно є специфічним видом рефлексії, яка спирається на знання елементарної логіки й відповідних конкретних наук» [7, с. 8].

Дослідниця А.І. Ліпкіна вважає: «Критичність мислення полягає в умінні індивіда суворо оцінювати свої думки та сторонні впливи, виявляти в них сильні та слабкі аспекти, не розглядати як істину кожну здогадку, а піддавати її сумніву й перевірці» [8, с. 77].

О.І. Пометун визначає критичне мислення як «здатність людини усвідомлювати власну позицію з того чи іншого питання, вміння знаходити нові ідеї, аналізувати події й оцінювати їх, приймати ретельно обдумані, зважені рішення стосовно будь-яких думок і дій» [9, с. 29].

Як ми можемо переконатися, в сьогоденній педагогічній науці чимало визначень поняття «критичне мислення». Проаналізувавши наукову літературу та досвід роботи вітчизняних і зарубіжних вчених, маємо змогу сформулювати узагальнене визначення цього поняття: критичне мислення – це складний поетапний процес аналізу та переосмислення наявної інформації, який базується на усвідомленому сприйнятті власної розумової діяльності в інтелектуальному середовищі.

Метою статті є обґрунтування ефективності використання таксономії Блума як методу технології розвитку критичного мислення на уроках англійської мови у старшій школі.

Виклад основного матеріалу. Нині учневі потрібно передавати не тільки готову інформацію, але й методи її одержання, осмислення і застосування, в результаті чого він отримує знання методами вилучення інформації, необхідної йому для подальшого саморозвитку. З цією метою учитель, зосереджений на учні, має організовувати заняття відповідно до завдань, що сприяють розвитку знань, ідей, навичок в учнів. Подібні завдання розробляються таким чином, щоб учням була надана змога продемонструвати свої знання з теми, що вивчається, поставити під сумнів певні припущення, скоригувати переконання і сформувати нове розуміння.

У середині 50-х рр. XX ст. американський вчений – психолог університету в Чикаго Бенджамін Блум зробив цікаве відкриття в результаті інтерв'ю з відомими музикантами, математиками, плавцями тощо. Він стверджував: «Якими б не були здібності дітей у ранньому віці, без активної підтримки і спеціальних методів навчання вони навряд чи досягли б тих висот, підкоривши які, вони стали знаменитими» [10, с. 38].

Блум досліджував видатних людей і на основі даних, отриманих у результаті цієї роботи, описав модель виховних та освітніх прийомів, які допомогли повному розвитку талантів цих людей. Модель Блума була орієнтована на сферу пізнавальних функцій і названа «Таксономія рівнів пізнання Бенджаміна Блума» [10, с. 38].

У 1956 р. група американських вчених – Б. Блум, М. Енгельхарт, Е. Фурст, В. Хілл і Д. Кратволь – запропонували кілька варіантів використання «Таксономії цілей навчання» в роботі вчителя. Вчені стверджували, що «у процесі складання навчального плану вчителям варто намітити широкий діапазон можливих цілей або результатів у навчальній сфері. У процесі навчання учні мають здійснювати розумові дії різних рівнів: аналізувати, диференціювати, порівнювати, узагальнювати, оцінювати, аргументувати, створювати нове тощо» [10, с. 47].

Б. Блум створив список когнітивних процесів низького і високого порядку та розмістив ці процеси в ієрархічній послідовності від простіших до складніших, таким чином створивши таксономію. До розумових вмінь низького порядку вчений зараховує такі когнітивні процеси, як знання, розуміння

та застосування. До розумових вмінь високого порядку належать такі процеси, як аналіз, синтез та оцінка. Відповідно до цілей навчання добираються зміст, засоби та методи, розробляються вправи [10, с. 123–129].

Рис. 1. Когнітивні процеси за таксономією Блума

Далі ми розшифровуємо їх зміст, а також наводимо приклади діяльності, яка передбачена кожним рівнем освоєння змісту.

Знання. До цього елементу належать запам'ятовування та відтворення навчального матеріалу: ключових понять, правил, принципів, основних термінів, конкретних фактів та теорій, методів і процедур.

Розуміння. Тут йдеться про здатність людини встановлювати зв'язок між вивченим, вміння маніпулювати матеріалом. Показником розуміння може також бути пояснення чи короткий виклад матеріалу учнем, прогнозування майбутніх наслідків, що випливають із наявних даних.

Застосування. Цей елемент засвоєння означає уміння використовувати вивчений матеріал на практиці – в конкретних умовах і нових ситуаціях. Сюди входить застосування правил, методів, законів, принципів, теорій уміння розбивати матеріал на складники.

Аналіз. Цей елемент передбачає вміння виділити частини цілого, а також виявити взаємозв'язок між ними та осмислити його. Учень, який добре оволодів цією категорією навчальних цілей, бачить помилки в послідовності міркувань, розуміє різницю між фактами і наслідками, оцінює значимість даних.

Синтез. Як категорія навчальних цілей, синтез означає здібність комбінувати елементи пройденого матеріалу з метою отримання нового систематизованого цілого. Таким новим продуктом можуть бути повідомлення, план дій, нова схема тощо.

Оцінка. Як останній та найголовніший елемент, вона визначається вмінням оцінювати важливість того чи іншого матеріалу, котрий буде використовуватися для конкретної мети. Твердження та висновки учня мають будуватися на чітких критеріях. Учень оцінює закономірність побудови матеріалу, оцінює відповідність висновків уже даним тощо [11, с. 167].

Сучасні педагоги з усього світу використовують таксономію Блума не лише як засіб для планування цілей уроку, а й як метод технології розвитку критичного мислення учнів, адже мисленнєві навички високого порядку, за Блумом, належать до когнітивних навичок критичного мислення.

Б. Блум є автором кількох оригінальних прийомів педагогічної техніки, які використовуються для навчання різних навчальних дисциплін, зокрема і на уроках з англійської мови. Один із них – «Кубик Блума». На гранях кубика написані початкові питання та завдання: чому, поясни, назви, запропонуй, придумай, поділись тощо. Учитель (або учень) кидає кубик. Необхідно виконати завдання або сформулювати питання до навчального матеріалу за тією гранню, яка випадає на кубику [12, с. 97].

Таксономію Блума можна без труднощів використовувати на заняттях з англійської мови. Розвиток навичок низького рівня мислення є найлегшим. Тут учні просто вивчають та перекладають слова, словосполучення та речення, читають чи переказують текст, на базі вивченого матеріалу виконують завдання з граматики тощо. Проте для того, щоб допомогти учневі зрозуміти та закріпити в пам'яті інформацію, потрібно розвивати навички високого рівня мислення. Наприклад, розвиваючи ці навички, учні аналізують тексти чи завдання з певної тематики, групують факти відповідно до виділених критеріїв, знаходять спільне та відмінне між певними явищами чи поняттями. Також, щоб впевнитися, що пройдений матеріал не буде забутим через деякий час, потрібно заохочувати дітей створювати власні проекти, опитування, дослідження.

Для того, щоб довести ефективність використання таксономії Блума для розвитку критичного мислення, ми провели пробне навчання на уроках англійської мови в учнів 10-х класів. Базою для пробного навчання слугував Калуський НВК «ЗОШ І–ІІІ ступенів № 10 ліцей», м. Калуш Івано-Франківської області. Учасниками пробного навчання, яке проводилося впродовж трьох тижнів (з 16.09 по 05.10) у першому півріччі 2019–2020 навчального року були учні 10 класу: дві групи на паралелі – 12 учнів експериментальної групи (ЕГ) та 13 учнів контрольної групи (КГ). В експериментальній групі навчання проводилося з використанням таксономії Блума та інших методів технології розвитку критичного мислення, а у контрольній групі уроки базувалися на традиційній методиці викладання без використання додаткових педагогічних технологій.

Специфікою будь-якої технології розвитку критичного мислення є той факт, що її ефективність не можна оцінити кількісно, а тільки якісно – за спостереженнями вчителя та загальним фідбеком учнів стосовно нововведення на уроках. Тому ми вирішили оцінити ефективність таксономії Блума на уроках англійської мови за допомогою анкетування учнів і порівняння рівня їх академічної успішності з іноземної мови до та після проведення експерименту.

Методика нашого дослідження включала в себе експериментальний та описовий етапи дослідження. Вхідне та вихідне анкетування були проведені як у контрольній, так і в експериментальній групах, щоб порівняти вплив технології розвитку критичного мислення на ставлення старшокласників до вивчення англійської мови.

Перший етап ми розпочали з вибору груп та здійснення тестування на визначення рівня володіння мовою учнів контрольної та експериментальної груп. Результати тестування показали, що рівень володіння англійською мовою в обох групах коливався від А2 до В1, що було хорошим показником і дало нам змогу зорієнтуватися у виборі додаткових завдань для уроків.

Далі ми провели вхідне анкетування учнів обох груп для оцінки їхнього ставлення до предмета та мотивації. Результати анкетування серед 25 десятикласників показали, що лише 5 учнів ЕГ та 4 учні КГ вважають заняття з англійської ефективними, в той час як 3 учнів ЕГ та 5 учнів КГ категорично відповіли, що уроки є для них зовсім неефективними. 5 старшокласників ЕГ та 4 учні КГ не змогли відповісти на поставлене питання.

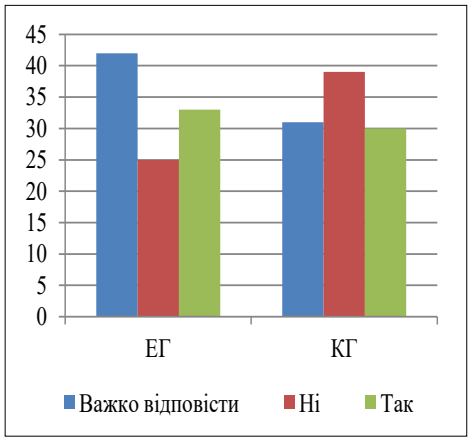

Рис. 2. Думка школярів щодо ефективності уроків англійської мови

Також на запитання, чи як вони оцінюють атмосферу на уроках англійської, варіант «позитивно» обрали 6 учнів ЕГ та 7 учнів КГ, варіант «негативно» – 3 школярів ЕГ і 2 дітей із КГ. 3 дітям з ЕГ та 4 учням із КГ було важко відповісти.

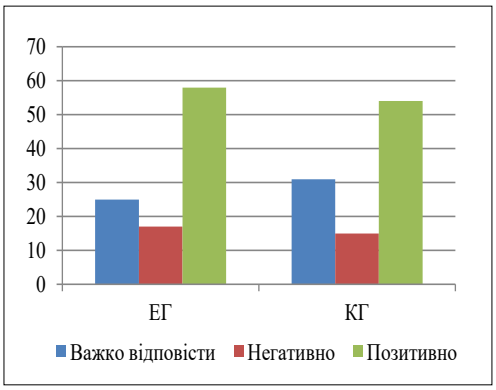

Рис. 3. Оцінка учнів атмосфери на уроці

Розглянемо детальніше інші відповіді старшокласників, які ми також врахували при плануванні уроків. Наприклад, на запитання «Що б ти хотів/ла змінити у проведенні уроків з англійської?» найпоширенішими відповідями учнів були: «хотілося б більше розмовної практики»; «було б добре, якби ми не тільки читали і перекладали»; «виконувати більше творчих завдань»; «хочу постійно використовувати нові слова».

Отож, після перевірки учнівського анкетування та рівня успішності ми визначили, що більшість учнів не зовсім задоволені методикою викладання іноземної мови на своїх уроках. Це і підштовхнуло нас до ретельної розробки системи вправ із розвитку критичного мислення, котрі були спрямовані здебільшого на усне мовлення, вивчення та використання на практиці нових лексичних одиниць, а також на виконання творчих нестандартних завдань.

Перед початком пробного навчання ми проаналізували навчальний матеріал, яким користуються в ліцеї для навчання англійської мови у старших класах. У школі для 10-х класів профільного та непрофільного рівнів використовується підручник *«Solutions Intermediate 3rd edition»* [58], видання *Oxford University Press*. Цей підручник складається з 9 модулів (units), які спрямовані на вивчення окремих тем. Кожен модуль поділяється на частини, які присвячені розвитку чотирьох основних навичок володіння англійською мовою: читанню, аудіюванню, письму та усному мовленню.

Вивчивши детальніше згаданий підручник, ми дійшли висновку, що в ньому все-таки представлені деякі вправи з елементами таксономії Блума та інших технологій розвитку критичного мислення, такі як вправи на розвиток мовлення з уточнюючими питаннями за Блумом, прогнозування за ілюстрацією, есе, які мають бути написані за чітким планом, та порівняльні таблиці. Проте ці вправи не є логічно впорядкованими і частіше за все не відповідають етапам уроку. Тому, спираючись на наявні в підручнику *«Solutions Intermediate»* теми та завдання, ми розробили додаткові вправи на розвиток критичного мислення та впорядкували їх за таксономією когнітивних умінь та навичок за таксономією Блума.

Розглянемо детальніше композицію уроків, а також методи, прийоми та стратегії розвитку критичного мислення, які використовувалися на кожному з них. Отож, нами було відібрано чотири теми з підручника *«Solutions Intermediate»*: *«Ages and Stages», «Adolescence», «Describing Houses and Homes», «Young and Homeless»*. Проаналізувавши зміст вправ у кожній темі, ми відібрали найбільш підходящі з них, додали розроблені нами вправи і розташували їх за ієрархією Блума (знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез і оцінка), а також зіставили їх з етапами уроку з розвитку критичного мислення (розминка, обґрунтування навчання, актуалізація/виклик, усвідомлення змісту, рефлексія). Основною метою такої роботи була поступова логічна інтеграція завдань для розвитку вміння мислити критично на уроках англійської мови.

Одним з уроків розвитку критичного мислення був урок за темою *«Young and Homeless»,* який був проведений із використанням таких завдань:

1) обговорення *«Homelessness»* (етап розминки; рівень знання). Діти обговорюють такі запитання: *«What is homelessness? How would you explain it? Is it a problem nowadays? Are there many homeless people in the streets in Ukraine? Does our government solve this problem somehow?»*. Це завдання допомагає школярам зорієнтуватися в темі уроку та активізувати усне мовлення;

2) передбачення за ілюстрацією (етап обґрунтування навчання; рівень знання). Учні працюють у парах, звертають увагу на фото, заголовок та слоган біля нього і намагаються передбачити таке: *«What happens on a Big Sleep Out, do you think?»*. Це завдання допомагає їм визначити майбутній напрям роботи;

3) читання тексту *«The Big Sleep Out. Raising Money for People Who Sleep Rough»* та використання прийому «Кубик Блума» (етап виклику; рівень розуміння та застосування). Учні читають текст, перевіряють, чи були вірними їхні прогнози на попередньому етапі. Після цього вони працюють із кубиком Блума, за гранями якого вони мають скласти запитання до тексту, котрі починаються зі слів: *«Can you name ...? Why ...? Can you explain ...? What could happen if ...? Could you please share your opinion about ...?»*. Цей прийом розвиває здатність учнів сприймати викладене й передавати інформацію іншими словами;

4) аудіювання *«Big Sleep Out»* (етап усвідомлення змісту; рівень аналізу та синтезу). Учні слухають аудіо та аналізують почуте, після прослуховування відповідають на запитання за змістом запису: *«Speaker 1 : Did she enjoy her Big Sleep Out? Did she talk to organizers? Speaker 2: Does she think the organizers tried hard to publicize the event this year? Did they contact the local newspaper last year? Speaker 3: Does she think the politicians*

ignore the problem of homelessness? Did she help at the office of a charity?». У процесі учнівських відповідей вчитель задає їм додаткові уточнюючі запитання;

5) прийом *«Thin and thick questions»* (етап усвідомлення змісту; рівень аналізу та синтезу). Школярі мають уявити, що беруть інтерв'ю з організаторами благодійного проекту *«Big Sleep Out»*, і письмово скласти список запитань, які вони б хотіли задати благодійникам. Пізніше запитання обговорюються в парах. Учні використовують свої творчі здібності, щоб утворити нове ціле на основі проаналізованого матеріалу;

6) дискусія *«Aquarium»* (етап рефлексії; рівень оцінки). Урок закінчується дискусією, в якій має взяти участь весь клас. Учитель подає проблему на обговорення: *«What would be the worst thing about being homeless? Think about: the weather, other people's attitudes, being alone, being alone, personal safety, hygiene».* Останній етап уроку, організований у формі дискусії, дає змогу учням закріпити пройдене на уроці, сформулювати власне судження стосовно обговорюваної проблеми, а також подати варіанти її вирішення.

Отже, вищезазначена система уроку, розроблена за таксономією Блума із використанням згаданих методів, прийомів і стратегій, була реалізована на практиці з метою розвитку критичного мислення на уроках англійської мови у старшій школі.

Спостереження за експериментальною групою підтвердило, що послідовна побудова уроків за таксономією когнітивних знань, вмінь та навичок Б. Блума позитивно вплинула на розвиток критичного мислення учнів, а також на підвищення їх мотивації та оцінок з англійської мови.

На кінцевому етапі проведення пробного навчання учні відповіли на питання у вихідному анкетуванні. Згідно з ним, думка десятикласників з експериментальної групи щодо ефективності занять з англійської мови суттєво змінилась. Отож, з 12 учнів ЕГ на питання «Чи вважаєш ти шкільні уроки з англійської мови корисними та ефективними?» уже 8 учнів відповіли «так», 2 учнів – «ні», а 2 старшокласників не змогли визначитися з думкою.

Рис. 4. Думка школярів ЕГ щодо ефективності уроків англійської мови після проведення пробного навчання

Ідентичне анкетування ми провели і в контрольній групі, де уроки з англійської мови проводилися за традиційною методикою без використання додаткових технологій та стратегій розвитку критичного мислення. У десятикласників КГ думка про ефективність уроків фактично не змінилась. Доказом цього є результат письмового опитування, в якому з 13 учнів КГ на запитання про ефективність і корисність занять відповіли «так» – 5 учнів, «ні» – 4 учні. Кількість учнів, яким було важко відповісти, не змінилася.

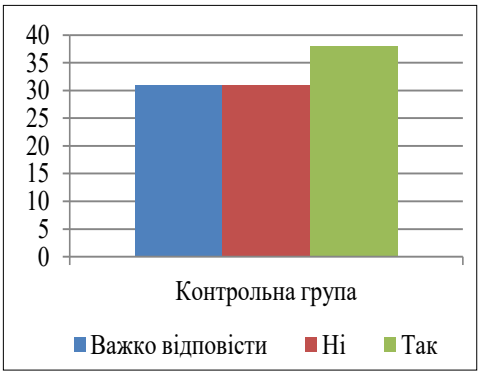

Рис. 5. Думка школярів КГ щодо ефективності уроків англійської мови після проведення пробного навчання

Також, за даними опитування, учні ЕГ стали краще оцінювати загальну атмосферу на уроці. Відповідь «позитивно» ми отримали від 9 учнів, «негативно» від 2 учнів і лише 1 учневі було важко відповісти.

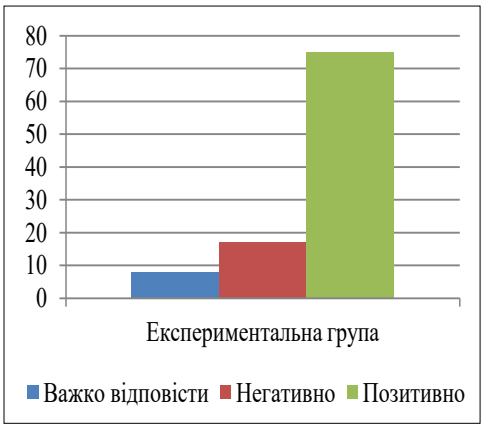

Рис. 6. Оцінка учнів ЕГ атмосфери на уроці після проведення пробного навчання

Водночас думка учнів контрольної групи про загальну атмосферу на уроці майже не змінилася. Наводимо результати опитування: позитивно її оцінили 8 дітей, негативно – 2 дітей і кількість учнів, які не змогли відповісти залишилася сталою – 4 десятикласники.

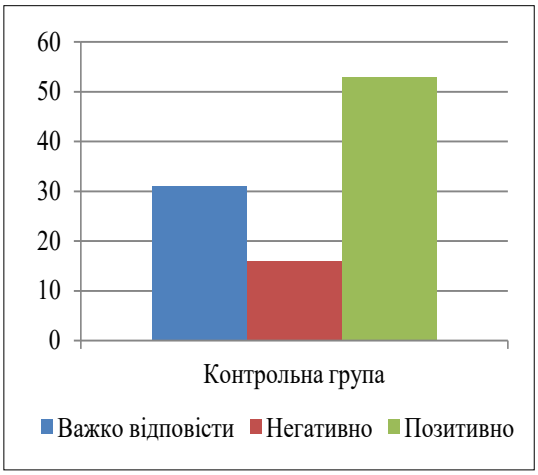

Рис. 7. Оцінка учнів КГ атмосфери на уроці після проведення пробного навчання

Зокрема, ми порівняли рівень успішності учнів з англійської мови на трьох етапах пробного навчання – формувальному, констатувальному та контрольному. Як ми можемо бачити, порівняно з першим і другим етапом різниця в оцінках учнів майже не змінилася, проте суттєвий прогрес спостерігається уже на третьому етапі. Результати академічної успішності десятикласників обох груп наводимо в таблиці 1.

Таблиця 1

Середні бали учнів двох груп (ЕГ та КГ) на контрольному етапі навчання

	ЕГ	*КГ*
І етап	7,4	7,1
ІІ етап	7,8	7,3
ІІІ етап	8,3	7,5

Тепер перейдемо до аналізу власних спостережень за проходженням пробного навчання. Оскільки завдання на заняттях експериментальної групи були розподілені у порядку зростання від простіших до складніших, в учнів не було труднощів під час переходу від однієї вправи до іншої, складнішої. За нашими спостереженнями, старшокласники були зацікавлені в роботі на уроці, адже саме вони були в центрі навчального процесу, вчитель лише виконував лише роль інструктора та заохочував їх до виконання завдань.

Дітям подобався елемент самостійності в навчальному процесі, адже вони звикли до того, що зазвичай вчитель вказує, на що їм звертати увагу та іноді дає їм уже готові відповіді, вважаючи, що цим пришвидшить процес засвоєння знань. Десятикласники мали змогу самостійно виділяти, що із запропонованої інформації було важливим, а що другорядним, визначали різноманітні проблеми та шукали шляхи їх вирішення. Учні із задоволенням працювали в парах та групах, були раді вступати в дискусію та вчилися логічно і чітко висловлювати свої точки зору. Вони також навчилися ставити запитання, піддавати сумніву й аналізувати почуте.

Підсумовуючи наші спостереження, можемо зробити висновок, що під час проведення пробного навчання учні експериментальної групи закріпили навички низького рівня мислення: переказували та розпізнавали інформацію (рівень знання), розуміли надану інформацію та переказували її власними словами (рівень розуміння), використовували концепції та ідеї в нових ситуаціях (рівень використання). Окрім того, десятикласники набули навичок високого рівня мислення: навчилися розбивати інформаційні дані на зв'язані між собою частини (рівень аналізу), об'єднувати ці дані для створення нового цілого (рівень синтезу), визначати цінності на основі критеріїв (рівень оцінки).

Базуючись на результатах анкетування щодо ефективності уроків з іноземної мови, оцінки учнів загальної атмосфери на цих уроках, порівнянні учнівської успішності з предмета, а також наших спостереженнях за прогресом учнів, можемо дійти висновку, що практичне використання таксономії Блума є ефективним для розвитку критичного мислення на уроках англійської мови у старшій школі.

Висновки. Навчання критичного мислення є складним когнітивним і психологічним процесом. Варто зазначити, що над розвитком вміння мислити якісно потрібно працювати роками, щоб побачити результат. Технологія розвитку критичного мислення націлена не на заучування фактів та поверхневе набуття знань, а на постійне глибоке осмислення поданої інформації. Якщо дитина навчиться аналізувати та вирішувати проблеми послідовно, то у майбутньому житті це буде для неї ціннішим, аніж вивчення формул із математики та заучування слів з іноземної мови, які вона, швидше за все, з часом забуде.

Отже, з метою доведення важливості розвитку критичного мислення та перевірки ефективності таксономії Блума як методу технології розвитку якісного мислення ми провели пробне навчання із використанням вищезгаданої ієрархії Блума для планування уроків з іноземної мови. Пробне навчання показало, що навички учнів мислити послідовно і критично покращилися.

Перспективами подальшого дослідження вбачаємо вивчення використання таксономії Блума на заняттях з іноземної мови у студентів вищих навчальних закладів, адже вони належать до іншої вікової групи, а значить, мають уже власні сталі переконання та сформовану думку. Зокрема, студенти ВНЗ володіють суттєво іншими психологічними особливостями, аніж учні старших класів загальноосвітніх шкіл, що вимагає іншого підходу до розвитку їхнього критичного мислення.

Література:

1. Халперн Д. Психология критического мышления. Санкт-Петербург : 2000. 496 с.
2. Пометун О.І. Навчаємо мислити критично : посібник для вчителів. Дніпропетровськ : Ліра, 2016. С. 144.
3. Вукіна Н.В. Критичне мислення: як цьому навчати : наук.-метод. посібник / за наук. ред. О.І. Пометун. Харків, 2007. С. 190.
4. Архіпова Є.О. Критичне мислення як необхідна складова розумової діяльності людини в межах сучасного інформаційного суспільства. *Гуманітарний часопис.* 2012. № 2. С. 34–38.
5. Сморж Л.О. Філософія : навч. посібник. Київ : Кондор, 2004. С. 414.
6. Paul, R.W. Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive In A Rapidly Changing World. 3-rd edition revisited. Santa Rosa, CA, 1993. 178 p.
7. Тягло О.В. Критичне мислення – освітня інновація доби демократично орієнтованих трансформацій суспільства. *Вісник програм шкільних обмінів.* 2006. № 28. С. 7–10.
8. Липкина А.И. Критичность и самооценка в учебной деятельности. Москва : Просвещение, 1985. С. 145.
9. Пометун О.І. Основи критичного мислення : навчальний посібник для учнів старших класів загальноосвітньої школи. Тернопіль : Навчальна книга, 2010. С. 216.
10. Bloom, B.S. Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. New York : Longman, 1984. 207 p.
11. Anderson, L. & Krathwohl, D.R. A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing: A revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. New York : Longman, 2001. 336 p.
12. Ковальчук В.І., Сергеєва Л.М. Як стати майстерним педагогом : Навчально-методичний посібник / За заг. ред. Л.І. Даниленко. Київ : ТОВ «Етіс плюс», 2007. С. 184.

Kuchera O., Surodeykina T. The usage of Bloom's Taxonomy in the process of critical thinking development at English lessons in high school

Summary. The article is devoted to the investigation of the efficiency of the usage of Bloom's taxonomy in process of the development of critical thinking at English lessons in high school. In the context of the rapid development of modern information society, the intellectual development of the individual is determined not only by the amount of knowledge possessed by the person, but also by the readiness

of the individual to define the necessary knowledge through critical analysis, to comprehend information and to be able to make decisions independently, not basing on the opinion of others, but also grounding on his\her own experience.

Modern society, and therefore modern education, needs the education of a free creative personality who possesses the skills of high-quality thinking. The ability of a person to think qualitatively is expressed in his\her creative and constructive activity, so the key feature of thinking of a modern member of society is his criticality.

In this regard, the development of critical thinking is an integral part of the modernization of the present-day Ukrainian school and the optimization of English lessons. Critical thinking is a complex cognitive process which is characterized by flexibility, awareness, and reflection. Unfortunately, modern teaching methods at school are not aimed at developing students' critical thinking, but only at passing on factual knowledge.

Every year in Ukraine there is a growing need to educate motivated young people who can make balanced decisions and uphold them. The development of critical thinking skills will prepare high school students for adulthood, and will allow them to analyze information and not be manipulated.

Critical thinking is the type of thinking that helps to have critical attitude to any statement, carefully and reasonably make your own decisions. Critical thinking development technique allows to cultivate high-quality thinking in students when organizing their work with different sources of information (specially written texts, textbook paragraphs, videos, teacher's stories, etc.). Students are motivated to learn new material by being engaged in independent analysis, reflection, and by organizing teamwork, pair work, and individual work in the classroom.

Key words: critical thinking, Bloom's Taxonomy, high school, English language.

УДК 811.133.1'42
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.18

Лисенко Н. Є.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іспанської та французької філології
Київського національного лінгвістичного університету

СВІТОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МОВНОЇ ГРИ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІЙ ПРОЗІ МАЛОЇ ФОРМИ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАНЬ БЕРНАРА ВЕРБЕРА)

Анотація. Постмодерністське світосприйняття характеризується ігровим ставленням до дійсності, що відбивається у літературних текстах наявністю в них феномену мовної гри. Явище мовної гри активно досліджувалось у XX ст. і розумілося загалом як гра слів, що твориться для здійснення комічного ефекту. З кінця XX – початку XXI ст. феномен набуває ширшого трактування й тлумачиться як будь-яке свідоме порушення мовних норм задля створення прагматичного ефекту. У контексті досліджень поетики постмодернізму мовна гра набуває тлумачення домінанти постмодерністського текстотворення. Гра як спосіб постмодерного мислення породжує множинність інтерпретацій реальності, множинність сценаріїв розвитку подій, а отже, можливих світів у художньому тексті.

Стаття присвячена виявленню й опису світотвірного потенціалу мовної гри у французькій постмодерністській художній прозі малої форми. Дослідження проведено на матеріалі збірки оповідань Бернара Вербера «L'arbre des possibles et autres histoires». Внаслідок аналізу фактичного матеріалу виявлено, що мовна гра пронизує увесь художній простір розглядуваних оповідань, виявляючись на всіх рівнях тексту. У екстралінгвістичному аспекті – на тематичному та сюжетно-композиційному підрівнях; у лінгвістичному аспекті – на фонетичному підрівні застосуванням прийомів асонансу, алітерації, рими; на лексичному – шляхом творення авторських неологізмів, уживання каламбурів; на синтаксичному – в альтернації простих речень із громіздкими безсполучниковими конструкціями в одному абзаці, уживанні парцельованих конструкцій, риторичних запитань, синтаксичних повторів. На графічному підрівні автор грає із параграфемними засобами. На рівні тексту мовна гра виявляється в поєднанні в просторі одного твору текстів різних жанрів і стилів, у наскрізній іронії, інтертекстуальності, застосуванні прийомів інтимізації. Названі засоби різних рівнів, виявляючись сукупно й підсилюючи дію один одного, творять ігрові простори – можливі світи у всій різноманітності їх існування в тексті – накладання, заперечення, конфлікту тощо, що своєю чергою складають ігровий макрокосм сучасного французького постмодерністського оповідання.

Ключові слова: постмодернізм, оповідання, мовна гра, можливий світ, рівні тексту, ігровий простір, екстралінгвістичний аспект, лінгвістичний аспект.

Постановка проблеми. Незважаючи на чималу кількість як міждисциплінарних, так і, зокрема, лінгвістичних досліджень, присвячених постмодернізму, його засадам, естетиці й поетиці, специфіці текстотворення та смислопородження, науковий інтерес до зазначеного феномена не згасає. Мистецтво постмодернізму загалом, а також постмодерністські літературні твори залишаються об'єктом пильної уваги дослідників, зважаючи на неоднозначність і навіть суперечливість трактувань самого філософського підґрунтя цього мистецького напряму, критеріїв зарахування творів того чи того письменника до постмодерністських тощо. Феномен мовної гри є однією із загальновизнаних ознак приналежності твору до літератури постмодерну, оскільки постмодерністське світовідчуття передбачає ігрове бачення дійсності й, відповідно, стає однією з підвалин постмодерністського текстотворення [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.Феномен гри як одного з видів людської діяльності загалом був описаний нідерландським істориком культури Й. Гейзінґою у його відомій праці «Homoludens». Науковець виокремив такі риси гри: добровільність, часо-просторова фіксованість, повторюваність, обов'язковість правил, усвідомленість гравцями. Гра є діяльністю, що супроводжується почуттями напругиі радості [2, с. 4, 13, 17, 19]. Отже, у процесі гри за певними правилами, узгодженими між її учасниками, у певному місці, у певний час створюється ігровий простір – певний умовний світ, межі якого усвідомлюються його «творцями». Такі простори названі дослідником тимчасовими світами, що існують всередині звичайного світу, і створені для виконання замкненої в собі дії [2, с. 20].

На феномен саме мовної гри звернув увагу австрійський філософ і логік Л. Вітгенштейн. Мовну гру він тлумачивяк мовленнєву поведінку людини в множинності різноманітних життєвих ситуацій. Будь-який мовленнєвий акт у концепції вченого є грою мовців зі смислами слів, словосполук, які за нових обставин трансформуються, набувають нових значень;щоразу нові життєві обставини породжують нові мовні ігри [3].

Із царини філософії мови термін потрапляє у лінгвістичний узус, де спочатку означає навмисні відхилення від мовних норм на виконання певного естетичного завдання [4, с. 175]. Явище мовної гри вивчалосяя на різному фактичному матеріалі: художніх (О. Бабелюк, О. Коляса, Н. Кондратенко, В. Санніков), рекламних (Н. Непийвода, Л. Чернюх) і публіцистичних текстів (Г. Гершун, Т. Космеда), крізь призму різних аспектів, що спричинило велику кількість потрактувань цього поняття. До засобів мовної гри віднесено жарт, каламбур, різні види тропів (порівняння, метафори, перифрази тощо) (Е. Земская, М. Китайгородская, Н. Розанова), автор-

ські новотвори (С. Єрмоленко, Є. Карпіловська, Н. Клименко, Д. Мазурик), багатозначність та омонімію (І. Арнольд), паронімію (В. Ващенко, В. Вишнякова, В. Григор'єв), парономазію (В. Воронцова, Н. Колесников) тощо. Іноді призначення мовної гри у тексті звужується тільки до створення комічного ефекту [5, с. 170, 6, с. 9].

Термінопоняття мовної гри в постмодернізмі отримало ґрунтовну теоретичну інтерпретацію завдяки працям Ж. Дерріди, У. Еко, Ж.-Ф. Ліотара, М. Фуко. У філософії постмодернізму мовна гра набуває тлумачення домінанти постмодерністського текстотворення [1, с. 269], особливої стратегії, що пов'язує автора, текст і читача [7, с. 44], моделюючи «ситуацію домовленості» між автором і читачем про умовність розповіді [1, с. 269; 7, с. 66].

Виклад основного матеріалу. Ігрове світосприйняття постмодернізму полягає у запереченні превалювання однієї абсолютної істини, недовіру до «метанаративів» (за термінологією Ж.-Ф. Ліотара) – домінувального ідеалогічного впливу релігії, політики, науки, етики й естетики [8], від яких залежить прогресивний розвиток суспільства. Децентрація, множинність підходів, поглядівє знаковими поняттями у постмодернізмі.

Ігрове ставлення до дійсності у постмодерністському художньому тексті, гра як спосіб мислення породжують множинність інтерпретацій реальності, множинність сценаріїв, варіантів, а отже, можливих світів як можливих напрямків розвитку подій, можливого стану справ [9, с. 38]. Тому для аналізу постмодерністських художніх текстів релевантним є застосування теорії можливих світів. Можливий світ художнього твору є відображенням альтернативних розумових станів, що передбачають можливість фіксації різних станівоб'єктів, думок та знань суб'єктів, імовірних ситуацій, припустимих з погляду тих чи тих норм [10, с. 75].

Метою статті є виявлення й опис світотвірного потенціалу мовної гри уфранцузькій постмодерністській художній прозі малої форми. Дослідження проводиться на матеріалі оповідань Бернара Вербера, які складають збірку «L'arbre des possibles et autres histoires» (2002).

Розглядувані оповідання, художній простір яких ми трактуємо як ігровий «гіпотетично-фантастичний можливий універсум» [11, с. 72], є припущеннями автора як про долю людства, так і про властивості певних предметів, являють собою можливі варіанти розвитку подій у різних часово-просторових вимірах за певних умов у певних обставинах. Художній простір кожного з оповідань автора сам по собі є можливим світом, оскільки не просто дозволяє, а й спонукає читача уявити контрфактичну ситуацію, у якій зображуваний об'єкт поводився б по-іншому або мав би інші характеристики [12, с. 351–354].

Феномен мовної гри у постмодерністському оповіданнівиявляється на різних рівнях. Якщо у другій половині XX ст. його прояви розглядали переважно на лексичному рівні, то сучасне тлумачення цього поняття є ширшим: мовна гра є сукупністю маніпуляцій не тільки з лексичними, а й з фонетичними, словотвірними, граматичними, і синтаксичними ресурсами мови [13, с. 7;14, с. 86]. Вона є умисним відхиленням від мовних норм заради «створення прагматичного ефекту (естетичного, комічного, сатиричного і под.)»й «найповніше виявляється на рівні тексту (дискурсу)»[14, с. 86].

Оповідання збірки «L'arbre des possibles et autres histoires» просякнуті мовною грою. Автор не приховує своєї гри із читачем і в самій передмові, розповідаючи про історію написання того чи того оповідання, він використовує прийоми інтимізації, звертаючись до читача й висловлюючи бажання розповісти свої оповідання йому на вушко (*J'aimeraisêtre à voscôtés pour vous ies raconter aucreux de l'oreille* [18, p. 12]), і начебто домовляється про правила гри.

Якщо брати до уваги інформаційно-смисловий рівень тексту, то мовна гра в аналізованій збірці оповідань виявляється по-перше, в екстралінгвістичному аспекті – на тематичному та сюжетно-композиційному підрівнях [15]. Поєднуючи різні жанри – наукову фантастику, есе, детектив, антиутопію, – автор створює ігрові простори, де діти інопланетян граються із людьми як із декоративними тваринками, а оповідання написано у формі інструкції по догляду за ними (« Apprenons à lesaimer»), викладач філософії бачить галюцинації – коли він зупиняє свій погляд на об'єкті, перед очима з'являються словникові дефініції позначників того, що він бачив (« Lerègne des apparences «), ювелір-інопланетянин грає із землянами, і у такий спосіб отримує прибутки з продажів прикрас, підкидаючи на Землю смердючі кульки, які люди трансформують, борючись проти сморіду («Fragrances»);переміщення у часі – відпустка у минулому («Vacances à Montfaucon») та у просторі – подорож до Сонця («Le chant du papillon», ситуації, коли рука збунтувала проти її володаря («Manipulation»), сну після гри в шахи із комп'ютером («L'arbre des possibles»), умовно наукових експериментів – пізнання світу через занурення у свій мозок («L'ermite absolu») та дослідів, що призвели до прозорості шкіри науковця («Transparence»). Гра у творення світів покладена в основу оповідань «Attention: fragile», де батько купує синові гру для конструювання власних світів, та «L'école des jeunes dieux», у якому юні боги вчаться творити різноманітні світи та керувати ними. Автор оповідань грає із читачем, створюючи ігрові простори-світи, усередині яких грають персонажі – як умовно реальні істоти – люди, так і фантастичні створіння – інопланетяни, боги, фантастичні тварини – собаколеви, об'єкти живої природи – дерева, та предмети інтер'єру, а також частини людського тіла – рука, мозок тощо.

У лінгвістичному аспекті феномен мовної гри виявляється на фонетичному підрівні, наприклад, застосуванням прийомів асонансу та рими: *« 65 **an**s ça**va**, 70 **an**sbonjourlesdé**gâ**ts !»* [18, p. 163], які у цьому разі у поєднанні з інтертекстуальністю створюють іронічний ефект: наведене речення є трансформованим рекламним закликом: «Unverre ça va, trois verres, bonjour ies dégâts!», популярним у Франції у 80-х роках минулого століття і використовуваним у боротьбі з алкогольною залежністю. В оповіданні «Ladernière révolte» цю трансформовану цитацію ужито в ігровому просторі боротьби уряду проти літніх людей. Поєднання засобів різних рівнів в одному ігровому просторі спричиняє появу кількох можливих світів: трансформована цитата актуалізує у свідомості читача знайомий йому з рекламних слоганів світ шкоди від алкоголю, що накладається на новий світ – шкоди від старості [16, с. 58]. Фонетичні прийоми асонансу та рими тут грають підсилювальнуроль.

Застосування прийому алітерації разом із прийомом асонансу підкреслюють комізм ситуації, створюючи гумористичний ефект і, таким чином, виявляючи мовну гру: *Lesmais **on** saffi**chan**t : «ATTENTI**ON**, LION MÉ**CHAN**T» étaientbien moins souvent visité esparles cambrioleurs que cellesmentionnant la présenced'un «CHIEN MÉ**CHAN**T»* [18, p. 200], яка підсилюється

римуванням слів *mais**on**s – ATTENTI**ON**, affi**chan**t – MÉ**CHAN**T.* Повтор слова *MÉ**CHAN**T* начебто повинен поєднувати два можливі світи спільною семою «злість», однак у реченні спостерігаємо протиставлення цих світів через антитетичність уживання іменників *LION – CHIEN* у контексті речення та всього оповідання.Довершує картину графічне оформлення табличок – написання слів із великої літери. Отже, світопороджувальна здатність мовної гри в цьому разі формується сукупним уживанням одиниць різних підрівнів.

На лексичному підрівні світотвірний потенціал мовної гри в оповіданнях Бернара Вербера виявляється насамперед в авторських новотворах. Автор розважає читача, граючи словотвірними ресурсами французької мови. Він формує нові слова за аналогією до вже наявних за допомогою прийомів суфіксації – *humanicide, humanier* [ibid., p. 22], словоскладання, підключаючи асоціативне мислення– *humains decompagnie, humains d'appartement* [ibid., p. 13]. Найчастіше це субстантивні композити та юкстапозити: *Chkronx, glapnawouet* [ibid., p. 22], *Glapnawouët* [ibid., p. 34], *jabot-porte-monnaie* [ibid., p. 19], *hamster-perroquet, lapin-chat, cheval-souris* [ibid., p. 195], *chien-lion, lion-chien* [ibid., p. 196]. Значення деяких із них можна зрозуміти лише з контексту [17, с. 67–68]. Названі авторські неолексеми є результатом поєднання щонайменше двох можливих світів. Наприклад, *humains de compagnie,* створене за аналогією до *animaux de compagnie,* актуалізує в уяві читача світ свійських тварин, що накладається на новостворений – можливий світ свійських людей, що набувають такого статусу стосовно їхніх власників – інопланетян(« Apprenons à lesaimer»). Уявляючи окремо льва і собаку, читач змушений сумістити в уяві ознаки, а отже, й світи цих двох тварин, щоб уявити тварину(*lion-chien*), яку лабораторія генетичних досліджень запропонувала суспільству замість просто собаки («Tel maître, tel lion»).

Власне мовною грою є гра слів, каламбур, як-от: *Le problème avec la **mode**, c'est qu'elle se **démode*** [18, p. 202]. Іменник *mode* та дієслово *démoder* є однокореневими словами, до того ж друге слово є похідним від першого, утвореним за допомогою префікса ***dé-***, що має значення зворотної дії. Світи, утворені грою слів у наведеному прикладі, заперечують один одного, таким чином протиставляючись.

На синтаксичному рівні мовна гра виявляється в альтернації простих речень із великими за обсягом безсполучниковими конструкціями в одному абзаці: *L'expédition Icare comprenait quatre personnes. Deux hommes, deux femmes: Simon Katz, pilote de chasse chevronné et diplômé d'astrophysique, Pierre Bolonio, ungrand blond spécialiste en biologie et enphysiquedes plasmas; Lucille Adjemian, pilote d'essaidefusée, et Pamela Waters, bricoleuse et astronome spécialiste en physique solaire. Tous étaient volontaires* [ibid., 103] («Le chant du papillon»), у вживанні парцельованих конструкцій: *Plus grosse, plus parfumée. Exactement au même en droit quel a précédente* [ibid., 35] («Fragrances»), риторичних запитань: *De toute façon, que faisaient-ils sitôt au beau milieu du jardin du Luxembourg?* [ibid., 30] («Fragrances»), *LaTerre est-elle suffisammentric hepournourrirune humanité qui doubletous les dixans? Ne risque-t-on pas de connaître des guerres de survie?* [ibid., 73] («L'arbre des Possibles»); синтаксичних повторів, зокрема анафор: *Peut-être y a-t-il des cycles dans l'histoire... Peut-être certain sévénements sont-ilsprévisibles pour peu qu'on réfléchisse à ce qu'il s'est déjà passé... Certains futurologue sont jadisavancé des hypothèses. Ilsontre marqué que...* [ibid., 72]. Пунктуаційний засіб – три крапки, – тут виступає і маркером незавершеності речень, і позначником пауз у монолозі наратора, котрий розповідає свій сон читачеві, і засобом інтимізації оповіді.

На графічному рівніавтор грає із параграфемнимизасобами, такими як міжрядковий інтервал, написання як окремих слів, так і цілих речень із великої літери, що було проілюстровано вище.

На рівні тексту світопороджувальна гра виявляється в поєднанні в просторі одного твору різних стилів мовлення – художнього і публіцистичного в «Apprenons à lesaimer», «La dernière révolte»; художнього і розмовного стилів, міфу й побутового мовлення в «Celle qui hante mes rêves», художнього і наукового – у «Le chant du papillon», художнього, розмовного й рекламного дискурсу в «Vacances à Montfaucon» тощо) [11, с. 73]; у наскрізній іронії, якою просякнутий увесь художній простір збірки оповідань і яка частково перемежовується то з гумором, то із сатирою, створюючи пародії на сучасне суспільство споживання («Tel maître, tel lion», «Vacances à Montfaucon», «Apprenons à lesaimer»), що іноді переходять у гротескні зображення – «La dernière révolte»; в інтертекстуальності – уведенні до світу оповідання елементів з інших світів – цитат («Le règnedes apparences»), алюзій («La dernière révolte»), відсилань до неіснуючих текстів (наукових експериментів вигаданих учених і їхніх результатів в «Apprenons à lesaimer»). З погляду об'ємно-прагматичного членування тексту є цікавим оповідання «Apprenons à lesaimer», написане у формі чи то наукової статті із планом викладу матеріалу, чи то інструкції, де текст розділений на параграфи, заголовки яких подані великими літерами, у межах параграфів виокремлено й понумеровано пункти. В оповіданні «Tel maître, tel lion « автор нумерує аргументи, що спонукали лабораторію генетичних досліджень запропонувати суспільству нову тварину. Застосування нумерації для маркування як окремих речень, так і надфразових єдностей є і загальним ігровим прийомом, і принципом текстотворення [1, с. 283]. Автор грає з читачем, використовуючи також засоби і прийоми інтимізації – умовний діалог із читачем (Avant-propos), повістування від 1-особи («Transparence», «Manipulation»).

Висновки. Світотвірний потенціал мовної гри в сучасній французькій постмодерністській прозі малої форми обумовлений природою досліджуваного лінгвістичного феномена, його комплексністю й багатовекторністю, здатністю реалізуватися на усіх рівнях тексту за допомогою відповідних засобів і прийомів, які сукупно творять ігрові простори – можливі світи у всій різноманітності їх існування в тексті – накладання, заперечення, конфлікту тощо, що своєю чергою складають ігровий макрокосм сучасного французького постмодерністського оповідання. Перспективи наукового пошуку вбачаємо в дослідженні текстотвірного та світотвірного потенціалу мовної гри на матеріалі французької модерністської прози.

Література:

1. Бабелюк О.А. Поетика постмодерністського художнього дискурсу: принципи текстотворення (на матеріалі сучасної американської прози малої форми) : дис. … докт. філол. наук : 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний університет. Київ, 2010. 448 с.
2. Хейзінга Й. Homoludens. В тени завтрашнего дня. Москва : Прогресс, 1992. 464 с.

3. Витгенштейн Л.Философские исследования. *Философские работы*. Москва : Гнозис, 1994. Ч. 2. С. 77–319.
4. Земская Е.А., Китайгородская М.В., Розанова Н.И. Языковая игра. *Русская разговорная речь: Фонетика. Морфология. Лексика. Жест*. Москва : Наука, 1983. С. 172–214.
5. Цикушева И.В. Феномен языковой игры как объект лингвистического исследования. *Известия Российского государственного педагогического университетаим. А.И. Герцена*. 2009. № 90. С. 169–171.
6. Усолкина А.В. Языковая игра как текстообразующий фактор: на материале литературных сказок Л. Кэрролла и их переводов : автореф. дис. … канд. филол. наук : 10.02.20. Екатеринбург, 2002. 20 с.
7. Коляса О.В. Стилістичні та когнітивно-семантичні механізми творення ігрового абсурду в англомовному фентезійному оповіданні : дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. Дрогобич, 2015. 269 с.
8. Lyotard, J.-F.La Condition postmoderne. Le rapport sur le savoir. Paris : Les editions de Minuit. 1979 128 p.
9. Хинтикка Я. Логико-эпистемологические исследования. Логика и методология науки. Москва : Прогресс, 1980. 448 с.
10. Doležel L. Heterocosmica. Fiction and Possible Worlds. Baltimore : TheJ ohn Hopkins UP., 1998. 325 p.
11. Лисенко Н.Є. Способи конструювання гіпотетично-фантастичного можливого світу в оповіданнях Бернара Вербера (на матеріалі збірки «L'arbre des possibles»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія»*. Одеса : МГУ, 2017. Вип. 27. Т. 2. С. 72–74.
12. Крипке С. Тождество и необходимость. *Новое в зарубежной лингвистике. Логика и лингвистика (Проблемы референции)*. Москва : Радуга, 1982. Вып. 13. С. 340–367.
13. Жигун С.В. Гра як художній прийом в епічному тексті (на матеріалі прози українських письменників 10–20-х років XX ст.) : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.01.06. Київ, 2009. 22 с.
14. Космеда Т. Риторика українців: порушення норми як мовна гра. *Studia ukrainica posnaniensia*. Poznan :Adam Mickiewicz University Press, 2013. Vol. I. P. 81–90.
15. Методы исследования и анализа текста. Словарь-справочник. URL: https://text_analysis.academic.ru/ 303/уровни_текста.
16. Лисенко Н.Є. Світотвірний потенціал іронії у сучасній французькій постмодерно-фантастичній прозі малої форми (на матеріалі оповідань Б. Вербера). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія»*. 2018. Вип. 36. Т. 2. С. 56–59.
17. Лисенко Н.Є. Референційність авторських новотворів у можливих світах Бернара Вербера (на матеріалі збірки оповідань «L'arbre des possibles»). *Матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції романістів «Структурно-семантичні і когнітивно-дискурсивні парадигми сучасного романського мовознавства»*. Чернівці : ЧНУ, 2017 С. 66–68.

Джерело ілюстративного матеріалу:

18. Werber B. L'Arbre des possibles et autres histoires. P. : Albin Michel, 2002. 277 p.

Lysenko N. World creation potential of language game in contemporary French postmodern sciencefiction short-form prose (based on the stories by Bernard Werber)

The postmodern worldview is characterized by a play attitude to reality, which is reflected in the literary texts through the presence of the language game phenomenon in them. The phenomenon of language game was actively investigated in the twentieth century and was generally understood as a play on words that was created to exert a comic effect. From the late twentieth century to the early twenty-first century, the phenomenon has become more widely interpreted and construed as any conscious violation of linguistic norms to create a pragmatic effect. In the context of studies of the poetics of postmodernism, language game acquires an interpretation of the dominance of postmodern textual formation. Play as a way of postmodern thinking gives rise to a multiplicity of interpretations of reality, a multiplicity of scenarios, and, consequently, of possible worlds in the literary text.

The article is devoted to identification and description of the world creation potential of language game in French postmodern science fiction short-form prose. The study was based on a collection of stories by Bernard Werber "L'arbre des possibles et autres histoires".

As a result of the analysis of the actual material, it is found out that the language game permeates the entire literary space of the narratives under consideration, manifesting itself at all levels of the text. In extralinguistic aspect – both on thematic and narrative and compositional levels; in the linguistic aspect – on a phonetic level using the techniques of assonance, alliteration, rhyme; on lexical – by creating author's neologisms, using puns; on syntactic – in the alternation of simple sentences with cumbersome conjunctionless structures in one paragraph, use of parceled constructions,rhetorical questions, syntax repetitions. At the graphic level the author plays with paragraphia. At the text level language game is combined in the space of one work of texts of different genres and styles, unequivocal irony, intertextuality, use of methods of intimization. The above-mentioned means of different levels, manifesting themselves collectively and enhancing the action of each other, create play spaces – possible worlds in all the variety of their existence in the text – overlay, denial, conflict, etc., which in turn make up the play macrocosm of a contemporaryFrench postmodern narrative.

Key words: postmodernism, narrative, language game, possible world, text levels, play space, extralinguistic aspect, linguistic aspect.

УДК 82:1+811.161.1'42
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.19

Лівицька І. А.,
кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри англійської філології та міжкультурної комунікації
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СУБ'ЄКТНІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Анотація. Розвідка продовжує ряд досліджень сучасної гуманітарної науки, спрямованих на пошук релевантної категорії аналізу наративного дискурсу як особливого модусу оповіді. У статті здійснено спробу міждисциплінарного дослідження категорії суб'єктності в художньому наративі. За об'єкт аналізу пропонованої праці взято семіотичне увиразнення комунікативного просторунаративу, представлене сукупністю знань, вподобань, реакцій, емоцій і досвіду людини в межах певного культурного шару (Umwelt), який виявляється у суб'єктній взаємодії актантів наративного дискурсу.

Таким чином, поняття суб'єктності розглядається на перетині трьох дисциплін: лінгвістики, семіотики та літературознавства. Обґрунтуванням для вибору саме такого міждисциплінарного підходу слугує генетично філософська основа категорії суб'єктності у її протиставленні об'єктностіяк способів репрезентації знання та досвіду.

Поняття суб'єктності в розвідці стосується насамперед способу само-вираження та представлення перспективи мовця й точки зору в дискурсі, що реалізується через певні лексико-синтаксичні мовні конструкції та стратегії. Міждисциплінарність дослідження суб'єктності фокусується навколо центральної позиції мовця/наратора в дискурсі.

Суб'єктністьяк категорія філософії тлумачиться як спосіб само репрезентації та здатність суб'єкта взаємодіяти з іншими текстовими утвореннями. Спектр досліджень категорії суб'єктності визначає поняття суб'єктності як «точка зору» й охоплює цілу низку філософських понять: рефлективність, дуальність, просторова ідентичність, само-референція, «я» уявне та «я» екзистенційне.

У семіотичній перспективі, суб'єктність формується шляхом взаємодії двох свідомостей досвіду та мислиться як спосіб інтерпретації знаків для подальшого семіозису. Впровадження тричленної моделі знакової комунікації (Чарльза Пірса), та визнання центральної ролі інтерпретанта в побудові семіотичного процесу, дозволяє розглядати суб'єктність як основну категорію мови та семіозису. Саме третій аспектпов'язує поняття суб'єктності та перспективи з інтерпретаційною складовою наратології вякості особливого способу суб'єктної організації оповідного тексту та ключової риси наративності.

Шляхом аналітичного розгляду ключових підходів до категорії суб'єктності, остання представлена в статті як динамічна категорія, що породжує семіозис і формує «перспективізацію» в термінах С. Цеман (24). Дослідження фокусується на методологічних підходах до трактування поняття суб'єктності у працях (Jakobson, 1971; Benveniste, 1966; Lyons 1994; Langacker, 1990; Finegan, 1995) та семіотичного аналізу (Peirce, 1967; Sonnenhauser, 2008). Констатуючи трикомпонентну структуру комунікації (signinterpretation), яка характеризується взаємодією різних гіпотез водночас, поняття суб'єктності розуміємо як особливу форму взаємодії знакової наративної структури, семіозис.

Ключові слова: семіотика, наратологія, суб'єктність, інтерпретант.

Постановка проблеми. Розуміння «суб'єкту», як носія предметно-практичної діяльності та пізнання (індивідууму чи соціальної групи) в філософії тлумачиться як «джерело активності, спрямованої на об'єкт» [25, с. 661]. Класичне розмежування на суб'єкт та об'єкт потрактовує перше активним учасником процесу пізнання/діяльності, спрямованої на пасивний об'єкт пізнання. Саме таке розуміння цих понять притаманне матеріалістичній філософії, яка й до нині має свої осередки впливу в наукових теоріях. Однак, останнітри десятиліття наукового гуманітарного пошуку засвідчують зміщення акценту з матеріальної на духовну сферу аналізу, де суб'єктно-об'єктні відносини набувають форм семіозису і розглядаються як активні учасники процесу пізнання/діяльності.

Стосовно художнього дискурсу, йдеться про суб'єктність і суб'єктивізацію як про генетичні прояви особливостей мовлення індивідууму в процесі комунікації. Як зазначала Юлія Крістєва [11, с. 11]: «Дискурс передбачає, насамперед, наявність мовлення суб'єкта через/посередництвом мовлення індивідуума. Застосування анонімної структури мови дає можливості суб'єкту трансформувати себе в дискурсі, який він транслює іншому (індивідууму). Таким чином, спільна для всіх мова в дискурсі стає засобом творення унікального повідомлення. Це повідомлення належить певній структурі даного суб'єкту, як специфічний «відбиток» на загальноприйнятній структурі мови. Не будучи свідомим цього, суб'єкт робить своєрідний відбиток в мові» (переклад наш – *І. Л.*). Таким чином, суб'єктність в гуманістичній лінгвістиці (18), з часом почала потрактовуватися як «інкарнація», або навіть «сприйняття», «відчуття» суб'єктів мовлення (speaking subjects). На сучасному етапі, *суб'єкність* сприймаємо як самовираження та представлення точки зору й перспективи суб'єкту мовлення чи наративногосуб'єкту в не категоричній формі [5, с. 2].

Визнаючи суб'єктність іманентною властивістю мовлення як втілення характерних проявів мовця у перспективі, сучасна літературознавча наука водночас постає перед питанням розкриття сутності процесу утворення перспективи. *Актуальність* теми підсилюється й практично не вивченістю суб'єктності як засобу лінгвістичного аналітичного дослідження. Категорія «суб'єктності» немає окремого визначення в Міжнародній енциклопедії лінгвістики (the International Encyclopedia of Linguistics) (3), хоча її розглядають у рубриці літературної

прагматики, достатньо міцно сформованій школі наукової думки в західній гуманітаристиці. Не дивно, що саме в сфері літературознавства категорія суб'єктності отримала посилену увагу, з огляду на невласне пряме мовлення персонажів, як прояв наративної суб'єктності. Водночас пропонований у цій статті підхід акцентує необхідність міждисциплінарного дослідження категорії « суб'єктності» не лише в межах літературознавчої науки, але в якості всеохоплюючого феномену сучасної епістемології пізнання.

Отже, **метою статті** є аналіз суб'єктності як категорії наративного дискурсу в руслі «натуралістичної» наратології. Об'єктом дослідження є сучасні підходи до визначення суб'єктності в когнітивній лінгвістиці, семіотиці та літературознавстві, а предметом аналізу – структурна організація категорії суб'єктності як категорії аналізу в наративному дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що категорія суб'єктності не є новим поняттям в гуманітаристиці, історія дослідження цього поняття в лінгвістиці межує з філософськими теоріями рефлективності, дуальності, просторової ідентичності, само референції, тощо, яких об'єднує онтологічне, феноменологічне та семантичне розуміння суб'єктності як вираження точки зору [25].

Ключовим вихідним положенням до визначння суб'єктності в лінгвістиці слугує визначення Фінегана [5, с. 1], про те, що «суб'єктність це самовираження та репрезентація перспективи мовця або його точки зору в дискурсі». (переклад наш – *І. Л.).* Таким чином, за Фінеганом, три основні напрямки в лінгвістиці та прагматиці, де відбувається дослідження категорії суб'єктності такі:

1) перспектива локутивного акту як формування лінгвістичного повідомлення;

2) вираження афекту локутивного акту щодо твердження/пропозиції;

3) вираження модальності й епістемного статусу локутивного акту.

Дослідження категорії суб'єктності в руслі прагматики, часто поєднується зі вираженням ідентичності в часі та просторі, з вираженням граматичної категорії особових займенників «I» та «We», з психологічним проявом «self» як свідомого «я» та «я – іншого», як набуту рефлективну свідомість. Залучення до сфери аналізу вищезазначені категорії вимагає від дослідника врахування історичного корпусу значень та специфіки дослідження цих концептів в різних сферах гуманітарного знання. Застереження важливе хоча б тому, що історія дослідження спільних гуманістичних концептів може суттєво різнитися [8; 24]. Крім того, сучасні інтерпретації понять «self», «individuality» [див. 4; 6] тісно переплетені з антропологією, культурою, історією, новими формами знання та рефлексії, сприйняття та відчуття тощо. Вони лише підсилюють ефект розпорошеності предмету дослідження, доповнюючи семіосферу (термін Ю. Лотмана) та надмірно психологізуючи її.

Цитуючи вислів Бенвеніста [1, с. 226] «The language without the expression of person cannot be imagined», дослідники звертаються до граматики та семантики як основних проявів суб'єктності. Помітний внесок в дослідження граматичних структур та семантики належить Лангакеру [12–15], який зміг розкрити рівні суб'єктності в яких вплетені найбільш узвичаєні вирази, включно з еволюційно зміненими лексичними елементами, як наприклад дієслово «go» зі значенням майбутньої запланованої дії: e.g. I am *going* to visit museum today). Лангакер також звернув увагу на об'єктивну та суб'єктивну організацію повідомлень у формуванні мовної перспективи, за умови наявності предмету спостереження (object), спостерігача (observer) і фону спостереження (background) [13]. Таким чином, суб'єктивність представлення предмету спостереження залежить від ступеня чіткості його фону спостереження (об'єктивованої реальності, т.б. ситуативного суб'єкту). Суб'єктність, за Лангакером, витікає з *асиметричності* двох складових концептуального відношення – суб'єкту (I/You) та об'єкту (It) шляхом рефлексії, проте це твердження призводить до делімітації різниці між «self» в якості об'єкту (It) та іншими об'єктами світу, які виступають у ролі об'єктів спостереження.

Не заперечуючи ідею Лангакера, залишається незрозумілимпитання емотивного впливу на повідомлення, що, в решті-решт, змушує перспективу повідомлення рухатись, не залежно від статичності/динамічності самого об'єкта. OchsandSchieffelin (1989) окреслили це поняття як «кордо-центричність мовлення», тобто емотивність, якою мовці наділяють свої повідомлення. Дослідженням емотивних функцій мови та їхніх референтних та конотативних функцій займались в свій час Jakobson [9], Halliday [7], Lyons [17], та ін. Синтезуючи висновки з попередніх досліджень, Ochs and Schieffelin наголошують на фундаментальності людської потреби передавати та оцінювати почуття, настрої та ставлення:

< …> languages are responsive to the fundamental need of speakers to convey and assess feeling, moods, dispositions and attitudes. This need is as critical and as human as that of describing events. Interlocutors need to know not only what predication a speaker is making [but also] the affective orientation the speaker is presenting with regard to that particular predication.

Ochsand Schieffelin [19, c. 9].

Емотивна складова суб'єктності знаходить свій вияв як на лексичному, так і граматичному рівні, включно з пара лінгвістичними феноменами: жестами, мімікою тощо [див. 20; 2].

При детальному розгляді останніх досліджень з філософії, лінгвістики та теорії наративу, поняття суб'єктності пов'язують із перспективізацією як іманентною властивості оповідного тексту. Розгляду цього аспекту було присвячено окреме наше дослідження [див. 16]. Попри той факт, що перспектива завжди належала до ключових наратологічних категорій, суб'єктність, як поняття наратологічного аналізу, безпосередньо вживається в якості допоміжного терміну для пояснення процесу фокалізації та утворення перспективи, суто в межах прагматичного підходу до аналізу наративного дискурсу. Зміна ракурсу дослідження з прагматичного аспекту на онтологічний з застосуванням методології семіотики може стати основою для новітнього погляду не лише на категорію перспективи, але й пролити світло на сутність процесу виникнення смислових відношень між різними суб'єктами наративного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. У сучасній лінгвістичній теорії, поняття суб'єктність розглядається з двох протилежних підходах: з позицій абстрактного об'єктивізму та індивідуалістичного суб'єктивізму [цит. за 22, с. 324]. Суб'єктність як категорія та предмет аналізу наявна лише в індивідуалістичному суб'єктивізмі, за участю мовленнєвого суб'єкту, який заперечується в абстрактному об'єктивізмі. Саме такі двовимірні моделі мови та мовця як об'єктів в лінгвістиці Сосюрра та дихотомна модель «мовець–слухач» у Хомського, виключають суб'єктність зі спектру досліджень. Менш критичне розмежування між мовою та мовленням

спостерігаємо у Якобсона [10], який розглядає мовну подію в якості ключового поняття, де мовець не лише бере участь в мовленні, але і в самому кодуванні повідомлення як такого. Незважаючи на прогресивність такого підходу, Якобсон у своїх висновках все ж таки покладається на чітке розмежування між мовою та мовленням, залишаючись в традиції структуралізму.

З провадженням поняття «висловлювання» (Бенвеніст,1966), позиція мовця та його суб'єктності стало займати центральне місце в концепції мовлення. Розуміючи суб'єктність як здатність мовця репрезентувати себе в якості суб'єкта, Бенвеніст вважає її ключовою особливістю, «без якої мова не може існувати» [1, с. 290].

Визнання суб'єктності центральною характеристикою мови сприяло дослідженню суб'єктного дейксису (епістемічної модальності, часу, виду) [17, с. 102]. Суб'єктність інтерпретується тут як «певний спосіб в який природні мови забезпечують своєю структурою та функціональністю реалізацію мовцем свого «я» та своїх ставлень та установок» [там само].

Пошук релевантної моделі мовної комунікації, де суб'єктність посідає провідне місце, привів дослідників до розуміння комунікації як особливого динамічного та діалогічного знакового процесу, запропоновано Ч. Пірсом (sign-centered vs. speaker-centeredmodel) (див. рис. 1).

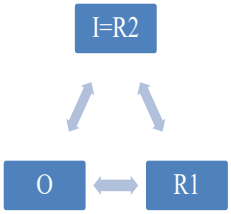

Рис. 1. Peirce'striadicsign
O– anobject, I – interpretant, R1 – representamen

Розуміння динамічності процесу інтерпретації знаків як семіозису, дозволило відійти від традиційного поділу на автора та реципієнта, так як знаки самі ставали рушійною силою (agency) [21, с. 327]. Автор і реципієнт (як традиційні назви) стають знаками, якісно схожими на лінгвістичні знаки. Завдяки Пірсу, суб'єктність як прояв «себе» теж розглядається як знак, породжений у процесі взаємодії з зовнішніми факторами, досвідом (experience).

За Пірсом, світ досвіду побудований на знаках, і тому досвід шукає поєднання свого досвіду з досвідом інтерпретанта аби пов'язати його з об'єктами досвіду. Так як реакцією на зовнішні чинники є певний процес розумового імпульсу й обґрунтування (reasoning), то життя теж постає процесом означування, притаманного людині як символу. А оскільки «людина – це думка, а думка – це символ, то і людина є своєрідним символом», робить висновок Пірс [21, с. 327]. Щодо знаку суб'єкність виступає певною реактивною реакцією на подразники з метою встановити узвичаєні знако-об'єктні відношення типові для мовних знаків. Звички, в свою чергу, теж виникають із знакової взаємодії та ґрунтуються на досвіді (Umwelt), який генерує опції сподівання, гіпотези (тобто*антиципацію*). Якщо ці сподівання на виправдовуються, процес абдукції починається з початку, що може, в перспективі, дати початок новій звичці (habit). Можемо припустити, що кількість циклів повної абдукції в генеруванні можливих сценаріїв може сягати n-ї кількості, тому лінгвістичні знаки зберігають певну гнучкість та відкритість, за умови що інтерпретант звертається до того самого об'єкту, що і репрезентамен (див. рис. 2.).

Повертаючись до поняття суб'єктності як модусу, який характеризує здатність людини транслювати «себе» в наративі, Барбара Зонненхаузер пропонує модель семіозису, засновану на подвійній інтерпретації знаків, яку можна назвати *рефлективною моделлю суб'єктності*, в якій інтерпретант виконує роль оглядача і виконує регулятивну функцію комунікативного процесу (рис. 2).

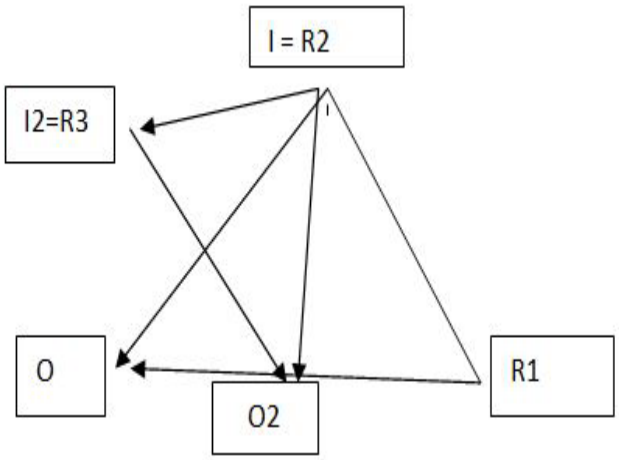

Рис. 2. Центральна роль інтерпретанта [21, с. 331]

Як видно на рис. 2., знаковий процес комунікації може продовжуватися за наявності Інтерпретанта, який продукує смислові гіпотези та здійснює моніторинг всього процесу як оглядач. Таким чином, процес комунікації, за Пірсовою моделлю, набуває цілеспрямованості та цілісності, а категорія суб'єктності реалізується рефлективним генеруванням гіпотетичних смислів, які в Пірсовій моделі відповідають поняттю «свідомості», як зовнішнього регулятивного чинника.

Висновки. Підсумовуючи основні аспекти дослідження категорії суб'єктності, ключовою ознакою категорії є властивість відображати себе /«self» в мовленні, що характеризується динамічність та рухливістю самої семіотичної структури, де наявний суб'єкт мовлення (speaking subject).

Констатуючи наявність категорії суб'єктності в методологічному апараті гуманітарних наук (філософії, психології, лінгвістиці, літературознавстві), огляд засвідчив необхідність детальнішого дослідження категорії суб'єктності в лінгвістиці. Натомість традиційно категорія суб'єктності стає предметом дослідження у прагматиці та риториці тексту як мистецтва впливу на реципієнта. Трикомпонентна комунікативна модель, запропонована Ч. Пірсом, розкриває релевантні можливості застосування методології семіотичного аналізу до категорії суб'єктності, саме завдяки наявності знакової інтерпретації символів. Водночас запропонована модель інтерпретатора/споглядача (Барбари Зонненхаузер) продукує другий шар інтерпретації, необхідний для регуляції процесу знакового утворення між об'єктом та інтерпретантом, створюючи так звану рефлективну модельсеміозису. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в аналізі категорії суб'єктності із застосуванням методології семіотичного аналізу на матеріалі наративних художніх текстів.

Література:

1. Benveniste, E. (1971). Problems in General Linguistics, trans. M.E. Meek. Coral Gables, FL: University of MiamiPress
2. Besnier, N. 1989. Literacy and feelings: the encoding of affect in Nukulaelae letters, in E. Ochs, ed., The Pragmatics of Affect, special issue of Text 9:69–92.
3. Bright, W. (1992). International Encyclopedia of Linguistics. Oxford and New York: Oxford University Press.
4. Elias, Norbert ([1987] 1991). The Society of Individuals. Oxford: Basil Blackwell.
5. Finegan, Edward (1995). Subjectivity and subjectivisation: An introduction. In Subjectivity and Subjectivisation, Dieter Stein and Susan Wright (eds.), 1–15. Cambridge: Cambridge University Press
6. Gergen, Kenneth (1991). The Saturated Self: Dilemmas of Identity in Contemporary Life. New York: Basic Books.
7. Halliday, M.A.K. (1975). Learning How to Mean. London: Edward Arnold.
8. Heelas, Paul & Andrew Lock, eds. (1981). Indigenous Psychologies: The Anthropology of the Self. London: Academic P.
9. Jakobson, R. (1960). Linguistics and poetics, in T.A. Sebeok, ed., Stylein
10. Japanese Language. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamin
11. Kristeva, J. (1989). Language the Unknown: An Initiation into Linguistics, trans. Menke, A.M. New York: Columbia University Press
12. Langacker, R.W. (1990). Subjectification. Cognitive Linguistics 1:5-38.
13. Langacker, R.W. (1985). Observations and speculations on subjectivity, inHaiman, ed., *Iconicity in Syntax*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 109-50.
14. Langacker, R.W. (1993). Reference point construction. Cognitive Linguistics 4:1-38
15. Langacker, R.W. (1993). Universals of construal, in J.S. Guenter, B.A. Kaiser, and C.C. Zoll, eds., Proceedings of the Nineteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society. Berkeley, CA: Berkeley Linguistics Society, pp. 447-63.
16. Livytska, I. (2019). Пошук природи наративності в аспекті перспективізації. DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.2.13
17. Lyons, J. (1977). Semantics. 2 vols. Cambridge University Press.
18. Maynard, S. K. (1993). Discourse Modality: Subjectivity, Emotion and Voice in the.
19. Ochs, E., Schieffelin, B.(1989). Language has a heart, in *E. Ochs, ed., The Pragmatics of Affect*, specialissue of Text 9:7–25
20. Peirce, Charles, S. (1967). Manuscripts in the Houghton Library of Harvard University, as identified by Richard Robin, Annotated Catalogue of the Papers of Charles S. Peirce. Amherst: University of Massachusetts Press. [Reference to Peirce's manuscripts will be designated MS.]
21. Sonnenhauser, B.(2008) On the linguistic expression of subjectivity: Towards a sign-centered approach. In *Semiotica* 172–1/4 (2008), 323–337. DOI 10.1515/SEMI.2008.102
22. Stein, D. & Wright, S. (eds.) (1995). Subjectivity and Subjectivisation. Cambridge : Cambridge University Press.
23. Triandis, Harry Ch. (1989). The Self and Social Behavior in Differing Contexts. Psychological Review 96, 506–20.
24. Zeman S. (2016). Introduction. In *Perspectives on Narrativity and Narrative Perspectivization* [Linguistic Approaches to Literature 21], N. Igl& S. Zeman. DOI 10.1075/lal/21
25. Философский энциклопедический словарь. Москва, 1983.

Livytska I. Subjectivity as object of linguistic analysis

Summary. Suggested paper goes in line with the research focused on immanent essence of narrative as a special mode of telling in the sphere of philosophy, theory of literature and linguistics. This paper reflects the growing attention in linguistics and related disciplines commanded by the centrality of the speaker in language. A series of studies on grammatical, diachronic, and literary aspects of subjectivity and subjectivisation, from a variety of perspectives including literary stylistics, historical linguistics, formal semantics, and discourse analysis. The paper looks at the role of the perspective of locutionary agents, their expression of affect and modality in linguistic expressions and discourse, and the effects of these phenomena on the formal shape of discourse. This paper demonstrates how deeply embedded in linguistic expression subjectivity is, and how central to human discourse.

Having in mind terminological apparatus regarding narrative construct accumulated by classical narratology so far this paper presents an attempt at complimentary study of subjectivity as a category of natural narratology. Therefore, semiotic foci of narrative communicative space, combining two-layers of narrative discourse correlating the processes of perspectivization in between the constellations of narrative space and recipient's consciousness.

Thus, the notion of subjectivity is set against the net of several interconnected theoretical approaches. The first one posits subjectivity as grammatical category for macro- and microstructure of narrative, in the framework of purely "linguistic" interpretation, focusing on linguistic peculiarities of narrative, on the one side, and "literary" holistic approach, treating fictional discourse as a sphere of subjectivity formation, on the other. The second approach views perspective as a sort of "mental construct", which is formed by the reader's consciousness in the process of text reading and perceived as a certain semiotic way of reality recreation.

The third aspect, originated in the German narratological school, positions perspective as a manifestation of the subjectivity as a key element of narrativity.

Based on the mentioned above aspects, subjectivity is seen in the paper as a dynamic category, given rise to a term "perspectivization", introduced by Sonja Zeman.

Analytic overview of key approaches dealing with subjectivity as a category showed dynamic nature of the object under consideration, which in its turn serves a s generator of semiosis in the discourse and fosters perspecetiviazation, in terms of Zeman (25). Methodological framework constitute the main works on subjectivity scholarship of Jakobson, (1971); Benveniste, (1966); Lyons, (1994); Langacker, (1990); Finegan, (1995) and semiotic analysisof Charles S. Peirce, (1967); Barbara Sonnenhauser, (2008). Stating a triadic sign structure of communication (as a sign interpretation), which is characterized by the interaction of multiplehypothes is simultaneously, where subjectivity arises as a specific form of mediation between the signs of the narrative structure, semiosis.

Key words: semiotics, narratology, subjectivity, intepretant.

UDC 811.111
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.20

Mykhaylenko V. V.,
Doctor of Philology,
Professor oftheDepartment of Translation and Philology
King Danylo University

GRAMMATICALIZING "WELL" IN CONTEXTS

Summary. This paper is focused will be on the adverb *well* which underwent grammaticalization [Lehmann, 1985] in the text fragments from the British National Corpus and 100 fragments retrieved from the novel "Theatre" by W. Somerset Maugham.According to Hopper and Traugott grammaticalization and lexicalization are the two phenomena developing the language referring mostly to the steps whereby particular items become more grammatical through time. They add that reanalysis modifies underlying representations, whether semantic, syntactic, or morphological, and brings about rule change [Hopper 2003; see also Mykhaylenko, 2015]. There is a discussion whether grammaticalization and reanalysis are independent or designate the same change [Detges, 2002]. We shall consider grammaticalization as a feature of language evolution, a semantic change in particular, and reanalysis as a method of investigation on any synchronic plane. Traditionally it is designated as an open part of speech. However, the discourse analysis of *well* reveals its various functions – an adverbial modifier, a conjunction, a particle, an interjection, and a pause filler. Such an array of functions of *well* is proved by the British National Corpus analysis where its frequency is 141 317. Evidently, that its high frequency is caused by the processes in the class of adverbs revealed in different types of context. Most English parts of speech are demorphologized and their syntactic positions confirm their part of speech status [Hengeveld, 2010; Jezek, 2009]. We assume that the change primarily occurring in discourse and then permeating the system within the time is grammaticalization – an evolutionary process caused by syntactic reanalysis and semantic bleaching. In the following section we shall examine the text fragments with the unit *well* to define the shift of its open part of speech category to the close class of words: particles, interjections, conjunction, discourse marker, and pause filler.etc.Adverbs with the complex semantic structure can be transposed into particles, interjections, etc. (see Shigurov, 2016) which are used by the author/speaker to express his/her intentional meaning or for the discourse cohesion.

Key words: adverb, particle, discourse-marker, дискурс-маркер, intensifier, context, контекст, grammaticalization, reanalysis.

Introducion. In this paper we will concentrate on the polyfunctional unit *well*, which has been extensively investigated from synchronic and diachronic perspectives [see Watts 1989; Jucker 1993, 1997; Schourup 2001; Marcus 2009; Innes 2010 et al]. The School, Academic, and Universal grammars selected the three major principles of designating word classes, which have been preserved for many a century – semantic, formal, and functional. However, they are efficient enough for the prescriptive type of grammar where every language unit is assigned to adefinitecategory.

We understand that the language is in a constant flux and its units included, which can change their categorial status due to employing new positions and functions, expanding their meaning. [see 10, p. 1].

According to Hopper and Traugott grammaticalization and lexicalization are the two phenomena developing the language referring mostly to the steps whereby particular items become more grammatical through time. They add that reanalysis modifies underlying representations, whether semantic, syntactic, or morphological, and brings about rule change [8, p. 2; see also 16, p. 215]. There is a discussion whether grammaticalization and reanalysis are independent or designate the same change [6, p. 151]. We shall consider grammaticalization as a feature of language evolution, a semantic change in particular, and reanalysis as a method of investigation on any synchronic plane.

The focus of this paper will be on the adverb *well* which underwent grammaticalization [see 13, p. 305] in the text fragments from the British National Corpus and 100 text fragments retrieved from the novel "Theatre" by W. Somerset Maugham.

State of the art. There are two ways in researcheither we put forward a theory and then test it (hypothetical-deductive)t, or we generate a theorybased on the language data. We choose the latter (inductive approach) and, accordingly,we will try to segment the discourse into its constituents: paragraphs → sentences → parts of the sentence expressed by parts of speech [see 5, p. 1–2]. In our investigation the original adverb *well* is the object under study. Traditionally it is designated as an openpart of speech. However, the discourse analysis of *well* reveals its various functions – an adverbial modifier, a conjunction, a particle, an interjection, and a pause filler. Such an array of functions of *well* is proved by the British National Corpus analysis where its frequency is 141 317. Evidently, that its high frequency iscaused by the processesin theclass of adverbs revealed in different types of context. Most English parts of speech are demorphologized and their syntactic positions confirm their part of speech status [cf. 7, p. 530], in other words, 'actualize their part of speech designation [10, p. 402–403].

A more specific definition of grammaticalization is provided by Roberts and Roussou who regard it as "a categorial re-analysis, creating new functional material" [18, p. 2]. In terms of approaches to grammaticalization, there are many perspectives from which the phenomenon of grammaticalization can be related to a broader linguistic framework. [14, p. 69–70]. There is another term the *transcategorization*, which means the categorial shift of a lexical item with no superficial marking, resulting from its employment in a new (morpho) syntactic environment [10, p. 392].

We assume tha the change primarily occurring in discourse and then permeating the system within the time is grammaticalization – an evolutionary process caused by syntactic reanalysis and semantic bleaching. In the following section we shall examine the text fragments with the unit *well* to define the shift of its

open part of speech category to the close class of words: particles, interjections, conjunction, discourse marker, and pause filler.etc. Adverbs with the complex semantic structure can be transposed into parenthetic-modal words or particles [see20, p.136] which are used by the author/speaker as discourse cohesion unit.

Corpus analysis. *Section1.0. Well etymology.*First, we shall start with the etymology of*well* (adv.) to explore its meaning dynamics: Old English 'wel, expresses" in a satisfactory manner, "abundantly, very, very much; indeed, to be sure; with good reason; nearly, for the most part". It came from from the Proto-Germanic **wel-* (source also of Old Saxon *wela*, Old Norse *vel*, Old Frisian *wel*, Dutch *wel*, Old High German *wela*, German *wohl*, Gothic *waila* "well"), and in its turn it developed from from the Proto-Indo-European root **wel* "to wish, will" (source also of Sanskrit *prativaram* "at will", Old Church Slavonic *vole* "well", Welsh *gwell* "better", Latin *velle* "to wish, will", Old English *will an* "to wish"; see will (v.)). It was also used in Old English as an interjection and an expression of surprise.

Section 2.0. The definitional analysis of well

The definitional analysis of the four dictionary entries has revealed three main groups of components of *well*: (1) justly, rightly; fully, clearly, elegantly, advantageously, satisfactorily, sensibly, considerably, attentively, readily; (2) indeed; (3) wish. The fist components (see 1–3) constitute the original adverbial meaning or their own identity [see Komarik]; the second group (see 4–5) expesses the speaker's mode: a qualitative intensifier; an emotional attitude, and a wish. And the last component refers to thediscourse cohesion means such as: (6) discourse introduction)[Merriam Webster,Cambridge]; (7) a marker of topic change [Collins], (8)a frame marker [MacMillan].

Section 3.0. Classification of well functions in the literature

Jucker specifies that the discourse marker *well* has four distinct uses in Modern English: as a frame it introduces a new topic or prefaces direct reported speech; as a qualifier it prefaces a reply which is only a partial answer to a question; as a face-threat mitigator it prefaces a disagreement; and as a pause filler it bridges interactional silence [11, p. 91]. In each group the part of speech meaning is actualized: (1) adverb, (2) particle, and (3) discourse marker. From the perspective of the parts of speech theory the two groupsof *well* can be singled out to be correct.We must stress that the adverb feature and the interjection feature have come from the Old English Period, while the discourse marker feature, particle, conjunction, orpreposition has developed in Modern English

Svartvik proposes four classes of *well*functions: (1) a frame-marker, or a topic shifter,and a direct speech introductory [21, p. 167–168], e.g.

(i) Has anyone, I mean has anyone had that experience? Yes?

Well I got a video (pause) and, like, that's allwe got. (ii) But what the hell is she doin' here?" Well, you'd better ask her." (iii) Well,' said Melanie.' I am so sorry!

In the given fragment *well* functions on the text level as a textstructuring device. It can be also called as a discourse organizer to reveal "relationships between prior and coming discourse" [2, p. 384)]. However, in the framework of the parts of speech theory it isaconstituent of the particle paradigm. Discourse markers – words like *so*, *and*, or *y'know*- may have both grammatical and discourse meanings, and they are multifunctional. Most linguists would agree that discourse markers contribute to the cohesion of the discourse by signaling or marking a relationship across utterances [23, p. 65]. Any particular discourse marker can function differently in different contexts of use. Meanings of discourse markers can vary both by communicative context and by discourse context.

(2) Owen says that *well* can be used as a face-threat mitigator, indicating some problems on the interpersonal level. Either the faceof the speakeror thefaceof thehearer is threatened. [17, p. 99–100], e.g.:

(i) "Both of you! We've more to worry about". "Well, just keep an eye on it," said Duvall. (ii) The member stiffened, then edged away in a fading mumble: Well, I suppose things must be rather trying foryou, what with...

(iii) Well can be used as a qualifier, indicating some problem on the content *level* of current or preceding utterance [21], e.g.:

(3.1) Well, is there a time when Big Tree stops being a plant a bit dubious what they do with the profits after. (3.2) I must admit I'm very hungry. Well so you should be. (3.3) 'Still, yer got nice looks,' said Ella.' Well, thanks,' said Dolly.

(4) *Well* can be used as a pause filler to bridgeinteractional silence. It also indicates some problems on the interpersonal level between the speaker and the hearer, e.g.: (i) Well no, I mean, a – (pause) tha – even that – that one the otherday. (ii) Oh well it's, it's where (pause) they say (pause) say a sequence of underground. (iii) yeah well, well it's like a spongy now.

Section 4.0. Classification of well in the corpus.

In the following section we shall proposea positional classification of *well* [see 4]. The syntagmatic change of the original distribution of well bound to the verb brought the semantic loss of *well.*

(a) The initial position of *well*in the British National Corpus has frequency –40 (100), and in the novel – 37(100), e.g.:

(i) Well, is there a time when Big Tree stops being a plant. (ii)Well it's (pause) blue. Mm. (iii) Well, what is it?

These illustrations (i-iii) prove the semantic loss of *wel*l in the sentence initial position and it can function as a topic shifter and the following functions can distinguish in thecontext: response markers,negative response markers, evaluative response marker, attention markers, attention markers, disagreement, floor shifters [3; 1].

(b) The midposition, between utterances *well* in the British National Corpus has frequency – 11 (100), in the novel it is 28, e.g.: (i) yes, the, yeah well, well it's like a spongy now. (ii) That's also in six, oh well then so the twoboys raced down the harbor. (iii)The first thing I should do is say well what are the key tasks, what are theareas that would mean results?

These illustrations (i–iii) reveal the function of well that of a pause-filler with the semantic loss.

(c) The sentence final position of *well* (or bound to the verb in its pre-and post-position) in the British National Corpus has frequency –20 (100), in the novel it is – 19(100), e.g.:

(i) Oh aye, yes [I] know them very well. (ii) In the right type of country projected profiles may illustrate the relief remarkably well. (iii) if it is not successful, build on the things that go well?

These samples attest to retaining the original meaning of 'manner' by the adverb well. To this group we can refer the combination of as +well

(d) The combination of 'as + well' points to 'sameness' of an event or an activity in the British National Corpus has frequency – 4 (100), in the novel it is 16(100), e.g.:

(i) Well my feet ache as well, my legs as well. (ii) You are also advised to avoid that areaas well. (iii) there, hammer some more tenterhooks in somewhere else and put it on there as well.

The combination of 'as + well + as' is used in the function of conjunction (since15th century) and preposition (since 1589) in the sentence structure, and has its frequency in the British National Corpus – 12 (100) and in the novel – 16(100), e.g.:

(i) I do my job as well as I can, so please respect me. (ii) The cloud cover as well as the atmospheric conditions are precisely defined. (iii) It became clear that the scandal involved opposition party members as well as members of the LDP.

In my opinion, the syntagmatic change of *well* is secondary, whereas the speaker' s intention is the primary cause.

Conclusion. The phenomenon of grammaticalization is not new but it attracts the scholars due itspossibility to explain thechanges in the language. Every nowand then researchers try to overhaul the parts of speech system or at least to renovate it specifying contextual functions of some parts of speech, primarily, of the close or functional ones and defining them as a separate part of speech. The adverb is the best example for such manipulation as it used to be called as "a waste-paper basket" in English linguistics.

The data presented in this paper demonstrate that adverb *well* in an irregular distribution can lose or bleach its dominant semantic componentand reveal its new or, perhaps,periphery components, like those of particle, interjection, conjunction, preposition, discourse marker, pause filler. Such polyfunctionality of the adverb supports its flexibility and sustainability of the parts of speech system so far.

References:

1. Aijmer Karin. English discourse particles: Evidence from a corpus. Studies in corpus linguistics. Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins, 2002. xvi, 299 p.
2. Biber Douglas E, Conrad Susan, Corte Viviana. If you look at ... Lexical bundles in university teaching and textbooks. *Applied Linguistics*. 2004. Vol. 35. № 3. P. 371–405.
3. Brinton L. The development of discourse markers in English / ed. J. Fisiak. *Historical linguistics and philology*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1990. P. 45–71.
4. Carlson Lauri. '*Well' in dialogue games: A discourse analysis of the interjection 'well' in idealized conversation*. Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins, 1984. 113 p.
5. Degand Liesbeth Simon, Anne Catherine. On identifying basic discourse units in speech: theoretical and empirical issues. *Discours.* 2009. Vol. 4. P. 1–55.
6. Detges Ulrich, Waltereit Richard. Grammaticalization vs. Reanalysis: a semantic pragmatic account of functional change in grammar. *Zeitschriftfür Sprachwissenschaft*. 2002. Vol. 21. № 2. P. 151195.
7. HengeveldKees, Lier Eva van. An implicational map of parts of speech.*Linguistic discovery.* 2010. Vol. 8 (1). P. 129–156.
8. Hopper P., Traugott E.C. *Grammaticalization*. Cambridge : CUP, 2003. 300 p.
9. Innes B. Well, that's why I asked the question sir: Well as a discourse marker in court. *Language in Society*. 2010. Vol. 39. P. 95–117.
10. Ježek Elisabetta, Ramat Paolo. On parts-of-speech transcategorization. *Folia Linguistica*. 2009. Vol. 43. Issue 2. P. 391–416.
11. Jucker Andreas H. The discourse marker well in the history of English. *English Language Linguistik*. 1997. Vol. 1. P. 91–110.
12. Komarik Miroslav. Autosemantic parts of speech in Czech /Ed. Eva Hajicova et al.Prague *Linguistic circle papers* (*Travaux Du CercleLinguistique de Prague*).Vol. 3. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing, 1999. P. 195–210.
13. Lehmann Christian. Grammaticalization: Synchronic variation and diachronic change. *Lingua e Stile.* 1985. Vol. 20. P. 303–318.
14. Machová Dagmar. *Polyfunctionality and the ongoing history of English modals*.Ph.D. diss. Olomouc : Palacký University inOlomouc, 2015. 197p.
15. Marcus Nicole E. Continuous semantic development of the discourse marker *well. Journal of English Studies.* 2009. Vol. 9. Issue 2. P. 214–242.
16. Mykhaylenko V.V. Modal adverb transposition in Old English. *Studia Philologica.* 2015. Issue 5. P. 215–239.
17. Owen Marion. Conversational units and the use of 'well. / ed. P. Werth. *Conversation and Discourse*. London : Croom Helm, 1981. P. 99–116.
18. Roberts Ian, Roussou Anna. *Syntactic change: A Minimalist approach to grammaticalization*. Cambridge : CUP, 2003. 288p.
19. Schourup L.C. Rethinking 'well.' *Journal of Pragmatics*. 2001. Vol. 33. P. 1025–1060.
20. Shigurov V.V. Semantic foundations of transposition of language units from adverbs into parenthetic-modal words and expressions. *European Journal of Natural History*. 2016. № 4. P. 136–139.
21. Svartvik Jan. Well in conversation. / ed. Sidney Greenbaum et al. *English linguistics for Randolph Quirk.* London : Longman, 1980. P. 167–177.
22. Tanne Deborah et al. (eds.). *The Handbook of discourse analysis.* Malden, MA : Blackwell, 2015. 952p.
23. Torres L. Bilingual discourse markers in Puerto Rican Spanish. *Language in Society.* 2002. Vol. 31 (1). P. 65–83.
24. Watts Richard J. Taking the pitcher to the 'well': Native speakers' perception of their use of discourse markers in conversation. *Journal of Pragmatics.* 1987. Vol. 13. P. 203–37.

Михайленко В. Граматикалізація WELL у контекстах

Анотація. Стаття присвячена прислівнику *well*, який зазнав трансформації граматикалізації в англійській мові (Lehmann, 1985). Дослідження базується на текстових фрагментах із Британського національного корпусу та 100 фрагментах, дібраних із роману «Театр» У. Сомерсета Моема. На думку Хоппера та Траугот, граматикалізація та лексикалізація – це два явища, що змінюють мову, особливо це стосується окремих частин мови типу прислівника. Відбувається еволюційний перехід лексеми у грамему – зміна правил синтагматики та семантики [Hopper 2003; див. також Mykhaylenko, 2015]. Точиться дискусія навколо понять граматизації та реаналізу як незалежних явищ або синонімічних [Detges, 2002]. Ми розглядаємо граматизацію як особливість еволюції мови, зокрема семантичну зміну, а реаналіз – як метод дослідження в будь-якій синхронічній площині. Традиційно прислівник належить до «відкритих» частин мови. Однак дискурс-аналіз виявляє функції, що несумісні з його семантикою та синтагматикою – сполучника, частки, прийменника, когезійного маркера дискурсу, вигуку та заповнювача пауз. Такий набір функцій підтверджується аналізом текстових фрагментів Британського національного корпусу, де його частота становить 141 317. Вочевидь, його висока частотність зумовлена процесами, які відбуваються у самому класі прислівників – перегрупуванням домінантних і периферійних компонентів значення, але вони проявляються тільки у певних типах контексту. Більшість англійських частин мови «деморфологізовані», а їхня синтаксична позиція вказує на їхній частиномовний статус [пор. Hengeveld, 2010; Jezek, 2009]. Ми припускаємо, що зміна, яка відбувається насамперед у дискурсі, а потім пронизує всю мовну систему, – це граматикалізація, еволюційний процес, спричинений зміною синтаксичної позиції та семантичною втратою. Ми розглянули текстові фрагменти з одиницею *well* для визначення її транспозиції: «відкрита» частина мови → «закрита» частина мови (частка, вигук, сполучник, прийменник, etc). Відповідно, прислівники зі складною семантичною структурою можуть трансформуватися у частки, вигуки, сполучники тощо [див. Шигуров, 2016] у певних контекстах, які автор використовує для вираження своєї інтенції або для когезії дискурсу.

Ключові слова: прислівник, частка, дискурс-маркер, інтенсифікатор, контекст, граматикалізація.

УДК 811.111'371
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.21

Негляд К. О.,
аспірантка кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ПРОСОДИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ АФЕКТУ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ КІНОДИСКУРСІ

Анотація. У статті досліджено просодичні характеристики афективного мовлення в англомовному художньому кінодискурсі. Запропоновано власне тлумачення афекту, згідно з яким афект є бурхливою короткочасною емоційною реакцією великої інтенсивності, переважно негативного характеру, яка характеризується послабленням або втратою вольового контролю над поведінкою реципієнта і наростанням емоційного збудження. У статті запропонована власна класифікація афективних станів, яка ґрунтується на емоційному наповненні афекту. Встановлено, що афект завжди починається з приємного або неприємного подиву, а потім при наростанні емоційного збудження перетворюється в такі базові емоції, як страх, відчай, гнів і захоплення, які формують певні комбінації між собою. На основі аудиторського й електроакустичного аналізу встановлено просодичні засоби вираження афекту в англомовному кінодискурсі. Доведено, що афективне мовлення характеризується контрастним просодичним оформленням. Головною його особливістю є варіювання та контрастність всіх акустичних показників. Встановлені просодичні характеристики виокремлених типів афективних станів. У плані мелодики фрази афекту переважно характеризуються вживанням низхідних ядерних тонів та варіативних емфатичних шкал: низхідної, висхідної, ковзаючої та скандентної. Найвищі показники тонального рівня характеризують афект позитивного характеру, а також афект, заснований на страху, жахові та відчаї. Афект, заснований на презирстві або огиді, має доволі низькі тональні показники. Тональний діапазон фраз афективного мовлення є переважно середнім або широким. Особливо широкий діапазон притаманний фразам афекту, які засновані на радості та страхі. Найвищі показники інтенсивності зафіксовані в мовленні персонажів, які відчувають радість, а найнижчі – в мовленні персонажів, які відчувають огиду та відчай. Темп вимовляння фраз афективного мовлення варіюється від швидкого до помірного. Найскоріше вимовляються фрази в стані погрози та огиди, а найповільніше – фрази, в яких афект ґрунтується на радості та жаху.

Ключові слова: афект, просодія, висота тону, інтенсивність, тривалість.

Постановка проблеми. Наразі проблема емотивності входить до кола найбільш обговорюваних в антропоцентричній лінгвістиці питань (Ю.Д. Апресян, 1995; І.В. Арнольд, 1981; А.Н. Баранов, 1993; А. Вежбицька, 1996; А.В. Вербицька, 2018; В.Г. Гак, 1981; Я.В. Гнезділова, 2007; В.І. Жельвіс, 1990; Т.А. Крисанова, 2014; В.А. Кухаренко, 1988; Е.О. Нушикян, 1986; Н.П. Сливка, 2014; В.І. Шаховський, 1987; Л.В. Цибіна, 2005; Н.В. Цинтар, 2018; Ю.В. Юсєва, 2011 та ін.).

Одним із різновидів емотивності є афект, який кваліфікують як крайню схвильованість мовця. Афект є характерною рисою живого мовлення, йому притаманні такі ознаки: швидке виникнення, інтенсивність переживання, короткочасність, бурхливе вираження (експресія), зниження свідомого контролю за своїми діями, імпульсивність.

У пропонованій розвідці ми звернулися до типізованого відображення живого мовлення, яким слугує його художня імітація. Кінодіалог як вербальний компонент художнього фільму наближений (стараннями сценариста, режисера та акторів) до законів реальної комунікації. Але, на відміну від художнього літературного дискурсу, який неодноразово слугував об'єктом дослідження у процесі вивчення емоцій, художній кінодискурс ще не розглядався як матеріал для вивчення мовленнєвих проявів афекту персонажів. Отже, вважаємо за необхідне звернутися до вивчення мовленнєвих проявів афекту на матеріалі англомовного художнього кінодискурсу.

Таким чином, відсутність розвідок, скерованих на встановлення вербальних та невербальних засобів вираження емоцій в усному мовленні, а також те, що інтонаційна реалізація афекту в усному мовленні досі не слугувала об'єктом лінгвістичних досліджень, зумовили актуальність пропонованої розвідки, присвяченої саме інтонаційним характеристикам мовлення персонажів англомовного кінодискурсу, які знаходяться в стані афекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвістичні розвідки свідчать, що стан афекту є своєрідним фільтром, який значно нівелює соціокультурні характеристики мовної особистості. Тим часом, власне стану афекту присвячено незначну кількість лінгвістичних досліджень, більшість з яких зосереджена на структурно-синтаксичних особливостях афективного мовлення, як, наприклад, роботи М.М. Суслової (1998) та О.О. Лисенкової (2007), які присвячені саме структурно-синтаксичним особливостям афективного мовлення. Т.Н. Синєокова побудувала парадигму структурно-семантичних ознак афективного мовлення, К.І. Бєляєва (2018) виявила структурно-семантичні особливості афективного мовлення. Крім того, К.Г. Нікуліна (2015) звернулася до лексичних маркерів афективного мовлення, Н.Г. Кравченко (2016) зосередила свою увагу виключно на афективному внутрішньому мовленні, а Є.М. Мажар (2005) розглянула афект як удаваний стан оратора, який є засобом маніпуляції аудиторією. Проте просодична реалізація афекту в усному мовленні ще не слугувала об'єктом лінгвістичних досліджень, що забезпечує актуальність розвідки, присвяченій саме просодичним характеристикам мовлення персонажів англомовного кінодискурсу, які знаходяться в стані афекту.

Трактування терміна *афект* сходить до робіт радянського психолога А.Р. Лурії, який проводив дослідження стану людини в ситуації судового слідства, конкурсних іспитів тощо. Саме зав-

дяки йому виникло розуміння афекту як інтенсивного переживання невідповідності між мотивами діяльності суб'єкта і можливістю успішної реалізації цієї діяльності [8].

Згідно зі словниковими дефініціями, афект є «короткочасним станом сильного емоційного переживання (жаху, люті, розпачу), який зазвичай супроводжується втратою контролю над своїми діями» [19] або «протилежність спокою духу, позначає будь-яке, викликане почуттям, припинення або утруднення в звичайному, нормальному перебігу представлень» [18, с. 38].

П.М. Якобсон визначає афект як різко виражену емоцію, яка стрімко розвивається [16]. П.К. Анохін витлумачує афект як найвищий за інтенсивністю ступінь протікання як негативних, так і позитивних емоцій, при цьому знак протікання афекту (позитивний або негативний) не пов'язаний безпосередньо зі змінами в роботі свідомості [1]. Загалом психологи наголошують на тому, що афект супроводжується падінням активності вищих рівнів психіки, різким зниженням здатності до активної розумової діяльності; спостерігається дефектність сприйняття, що виражається в так званому звуженні свідомості: свідомість фіксується тільки на тій події, яка викликала афект, а все інше стає лише фоном [12].

Т.Н. Синєокова вважає, що афект є найбільш яскравою, концентрованою формою прояви всіх емоційних реакцій, від власне емоцій (у вузькому сенсі) до волевиявлень [13, с. 30].

Як вважає Е. Шаус, афект є несвідомим переживанням напруги, моментом безформної і неструктурованої напруги [17].

На слушну думку Н.Г. Кравченко, афективне мовлення формується в екстраординарних умовах, стресових ситуаціях під впливом емоційного стану індивіда, який провокується сигналами, викликаними винятковими обставинами і тому має вивчатися як із лінгвальної, так із екстралінгвальної позицій [5, с. 194].

Цікавим надбанням дослідження афективного мовлення К.І. Бєляєвої, яке стосується саме звукової сторони мовлення, стало виокремлення ознаки, яка раніше не була зареєстрована в рамках структурно-семантичної класифікації англійського афективного мовлення – матеріально надмірних паузозаповнювачів. У функції наповнювачів пауз у момент хезитацій в англійському афективному мовленні зареєстровані елементи *now / well / I mean* [2, с. 20]. Дійсно, результати нашого власного дослідження підтверджують наявність таких пауз хезитації у мовців в афективному стані.

Проте афективне мовлення характеризується такими яскравими та контрастними змінами в просодичній організації мовлення, що воно не вичерпується даними про паузи хезитації.

Мета статті. Пропоноване дослідження спрямоване на вивчення просодичних особливостей афективного мовлення в англомовному художньому кінодискурсі. Відповідно до мети сформульовано такі *завдання*:

– надати визначення афекту як емоційній вибуховій реакції;

– скласти власну класифікацію афективних станів;

– на підставі аудиторського й електроакустичного аналізу встановити просодичні засоби вираження афекту в англомовному кінодискурсі;

– порівняти просодичні характеристики виокремлених типів афективних реакцій.

Матеріалом дослідження слугувала вибірка із 300 кіноепізодів вираження афекту, виокремлених методом суцільної вибірки з сучасних англомовних художніх фільмів та серіалів.

Для вирішення поставлених завдань використано загальнонаукові та спеціальні лінгвістичні дослідницькі методи. Серед *загальнонаукових* методів у роботі застосовано *описовий метод* – для планомірної інвентаризації та виокремлення інваріантних і варіативних ознак аналізованого фактичного матеріалу; *функціональний метод* застосовано для дослідження мовних одиниць у дії, у процесі функціонування з огляду на цілеспрямовану природу мовних одиниць і явищ. У межах *спеціальних* мовознавчих методів застосовано *прагмалінгвістичний метод* – для аналізу вживання мовцем певних емоційно-забарвлених мовних форм; *компонентний аналіз* – для вивчення реалізації певного типу афекту просодичими засобами; *аудиторський аналіз*, який дав змогу ідентифікувати й інтерпретувати зібрані фонологічні дані; метод *інтонування*, що посприяв графічному відображенню просодії фраз афекту; *інструментально-фонетичний* аналіз прислужився в дослідженні параметрів частоти, інтенсивності та тривалості фраз афекту.

Виклад основного матеріалу. Вважаємо, що афект не можна однозначно зарахувати до позитивних або негативних емоцій. Хоча він може бути викликаний і несподіваною радісною звісткою, більшою мірою афект спричиняють переживання негативного характеру. До афективних проявів позитивних емоцій належать захоплення, натхнення, ентузіазм, напад нестримних веселощів, сміху, а до афективних проявів негативних емоцій – лють, гнів, жах, відчай, що супроводжуються нерідко ступором (застигання в нерухомій позі).

Визначаємо афект як бурхливу короткочасну неоднорідну емоційну реакцію великої інтенсивності, яка характеризується послабленням або втратою вольового контролю над поведінкою реципієнта і наростанням емоційного збудження, яка експлікується невербальними і/або вербальними засобами.

Неоднорідний характер афективних станів спонукав А.Н. Лука класифікувати їх. Він виділяє вісім видів афекту: *блаженство, захват, здивування, відчай, лють, злоба, жах, огида* [7]. Але важко уявити, що такі афективні стані можуть існувати в чистому виді, не змішуючись один з одним. Крім того, виникає запитання: чим такі афективні стани відрізняються від базових емоцій, таких як радість, подив, гнів, огида, презирство і страх (за К. Ізардом [4])?

Ми вважаємо, що хоча теоретично будь-яка емоція може досягти рівня афекту, якщо вона викликається сильним стимулом, однак на практиці, як показує аналіз фактичного матеріалу, афект завжди «відштовхується» від приємного або неприємного ***подиву***, а потім при наростанні емоційного збудження перетворюється в такі базові емоції, як ***страх, відчай, гнів*** і ***захоплення***, які формують певні комбінації.

За нашими спостереженнями, страх зазвичай переростає у відчай, а гнів комбінується з погрозою або з презирством. Крім того, саме цей комбінований, гетерогенний характер емоційного збудження і дає змогу наголошувати на особливому статусі стану афекту.

Таким чином, аналіз фактичного матеріалу свідчить про те, що стан афекту неодмінно викликається сильним подивом, потрясінням, шоком, який може мати як негативний, так і позитивний характер. Потім, у процесі наростання емоційності, до подиву приєднуються страх, відчай, гнів чи радість. Ми пропонуємо таку класифікацію афективних станів:

1) неприємний подив→ страх→жах+відчай;

2) неприємний подив → гнів→лють +погроза;

3) неприємний подив → гнів→лють+презирство;
4) неприємний подив → огида + відчай;
5) приємний подив → радість →ейфорія.

Тільки четвертий тип позначений знаком «+». У дослідженій вибірці позитивний афект становить лише 3,5% епізодів. В інших випадках афект викликають переживання негативного характеру.

Дослідження кількісної представленості різновидів афективних реакцій відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

Кількісна представленість епізодів афекту, різних за емоційним наповненням, у %

№	Емоційне наповнення афективної реакції	Кількість епізодів	%
1.	Неприємний подив → страх→жах→відчай	170	32.2
2.	Неприємний подив→гнів→лють+презирство	112	21.3
3.	Неприємний подив→гнів→лють→погроза	110	20.8
4.	Неприємний подив→гнів→лють→відчай	73	13.8
5.	Приємний подив →радість→ейфорія	63	11.9
Загалом епізодів		**528**	**100**

Як свідчать дані таблиці 1, більшість епізодів вибірки (32,2%) становлять ситуації, в яких афект починається з неприємного подиву, потім переходить у страх, який переростає в жах та відчай.

Психолінгвісти наголошують на тому, що в стані афекту мисленнєво-мовленнєва діяльність людини здійснюється в умовах практично позамежного збудження (істерика, екстаз і т.п.) або позамежного гальмування (ступор, транс і т.п.), коли бурхливо протікаючий афект отримує домінантний характер, свідомість звужується до кола пов'язаних лише з ним уявлень, а сприйняття зовнішнього світу майже повністю виключається або спотворюється. Для цього стану характерне гальмування найбільш пізно засвоєних, складних форм поведінки і тимчасове відновлення менш складних, більш стереотипних форм реакцій, включаючи мовленнєві [14, с. 86]. Отже, з точки зору експресивного синтаксису афект реалізується короткими, часом еліптованими фразами, в яких спостерігається багато повторів та майже завжди присутня градація – наростання. На лексичному рівні спостерігається вживання вигуків та інвективної лексики.

Оскільки метою наступної розвідки є визначення просодичної організації афективного мовлення, був проведений власний аудиторський та електро-акустичний аналіз фактичного матеріалу, який уможливив отримання низки спостережень щодо варіативних просодичних ознак фраз, які виражають виокремлені типи афективних станів.

Результати фонетичних експериментів показують, що загальний напрям руху висоти тону в просодичному контурі сприяє розрізненню емоцій позитивного або негативного знаку й різної модальності: аудитори зазвичай пов'язують підвищення висоти з приємними емоціями, а її зниження співвідносять зі страхом або презирством [3; 11]. Загалом проведене фонологічне дослідження підтверджує цей тезис.

Дані про частотні характеристики афективного мовлення містяться в таблиці 1. Для більш стислої форми ми не додали до переліку емоційних станів подив, оскільки він є незмінним атрибутом будь-якого афективного прояву.

Таблиця 2

Частотні показники афективних фраз, Гц

Тип афекту	Висота тону		Тональний діапазон
	Перший наголошений склад	Ядерний склад	
1) страх+жах+відчай	304	268	137
2) гнів+лють+погроза	185	147	105
3) гнів+лють+презирство	169	136	89
4) огида+відчай	152	124	82
5) радість+ейфорія	387	324	178
У середньому	**240**	**200**	**118**

За даними табл. 2, висота тону у фразах афекту є контрастною, вона варіюється від високої (більше 300 Гц) до низької (нижче 150 Гц).

Загальний напрям руху висоти тону в просодичному контурі сприяє розрізненню афективних станів виокремлених нами типів. Найвищі показники тонального рівня зафіксовані під час вимовлення фраз афекту першого та п'ятого типу, тобто коли афект має позитивний характер (387 Гц на першому наголошеному складі та 324 Гц – на ядерному), або коли афект заснований на страху, жахі та відчаї (304 Гц на першому наголошеному складі та 268 Гц – на ядерному). З другого боку, якщо афект заснований на презирстві або огиді, його тональні характеристики доволі низькі (152–169 Гц на першому наголошеному складі та 124–136 Гц – на ядерному).

Тональний діапазон фраз афективного мовлення є переважно середнім або широким. Особливо широкий діапазон характеризує фрази афекту, які засновані на радості (178 Гц) та страху (137 Гц). Під час вимовлення афективних станів інших типів тональний діапазон дещо вужчий (від 82 до 105 Гц).

Спостереження аудиторів та електро-акустичне дослідження показують, що фрази афекту переважно характеризуються вживанням низхідних ядерних тонів (він становить 80% всіх вживань тонів). Прикладом вживання низхідних ядерних тонів може слугувати епізод із серіалу "Breaking Bad". Помічник Волтера Джесі намагається піти з дому і залишити Волтера сам на сам з їхньою спільною проблемою: їм потрібно вбити наркодилера і позбавитися його трупа. Волтер обурений никчемністю Джесі, а Джесі вважає, що Волтер до нього несправедливий. Оба герої перебувають у стані афекту. Вони штовхають один одного, репетують, розмахують руками. Семантичні центри оформлені переважно низхідними тонами:

– *What the hell do you think you're **do**ing?*
– *Back **off**, man! **Je**sus!*
– *We've got **work** to do!*
– *No, **you** got work to do. I did **my** part.*
– *You mean that ob**sce**nity that I spent the last two hours cleaning **up**? **That** is your contribution?*
– *Yo! Kiss my pink **ass**, man! I didn't ask for **any** of this! How am I supposed to **live** here now, huh? My whole house smells like **toe** cheese and dry **clea**ning.*
– *Because you didn't follow my in**struc**tions!*
– *Oh, well, heil **Hit**ler, bitch. And let me tell you something **else**. We flipped a **coin**, okay? You and **me**. You and **me**! Coin flip is **sacred**. **Damn** it* [21].

У тих випадках, коли мовцю вдається сформулювати свою думку, висловити емоції у більш поширених синтаксичних

єдностях, мають місце такі емфатичні шкали, як низхідна, висхідна, ковзаюча та скандентна. Наведемо приклад із фільму *One day*: після нічного купання в морі Декс і Ганна виявляють, що весь одяг Декса вкрадений. Декс безладно бігає по пляжу. Він роздратований втратою костюма від Армані і йому соромно через те, що він голий. Люди, які сидять в кафе за столиками на березі, глузують з нього і не роблять ніяких спроб допомогти, чим приводять його до сказу. Афект тут включає такі емоційні стани як лють, відчай, сором. У першій із виділених фраз вживано ковчаючу шкалу, а у другій – висхідну:

They've stolen my clothes! You little... Will someone call the police? Wait! Come back! ***Could you please stop laughing and do something to help****? Armani, that suit was.* ***The little frogs even took my underpants****. Little French bastards!* [22].

Далі ми звернулися до параметра інтенсивності першого наголошеного складу та інтенсивності ядерного складу (див. табл. 3).

Таблиця 3

Показники інтенсивності афективних фраз, dB

Тип афекту	Інтенсивність		Максимальна інтенсивність у фразі
	першого наголошеного складу	ядерного складу	
1) страх+жах+відчай	64	68	68
2) гнів+лють+погроза	59	64	64
3) гнів+лють+презирство	61	59	61
4) огида+відчай	51	55	55
5) радість+ейфорія	72	61	72
У середньому	**61,4**	**61,4**	**64**

У плані інтенсивності першого наголошеного складу та інтенсивності ядерного складу спостерігаються незначні коливання показників у різних типах афективних фраз. Найвищі показники інтенсивності зафіксовані в мовленні персонажів, які відчувають радість (72 dB на першому наголошеному складі та 61 dB − на ядерному складі). Найнижчі показники інтенсивності зафіксовані в мовленні персонажів, які відчувають огиду та відчай (51 dB на першому наголошеному складі та 55 dB − на ядерному складі).

Далі були досліджені параметри тривалості (див. табл. 4).

Таблиця 4

Показники тривалості афективних фраз, dB

Тип афекту	Тривалість			
	синтагми	першого наголошеного складу	ядерного складу	Середньо-складова
1) страх+жах+відчай	505	304	328	298
2) гнів+лють+погроза	980	230	306	220
3) гнів+лють+презирство	925	277	317	256
4) огида+відчай	570	250	303	234
5) радість+ейфорія	607	320	314	305
У середньому	**717**	**276**	**313**	**262**

За даними електро-акустичного аналізу, темп вимовлення фраз афективного мовлення варіюється від швидкого до помірного. Дослідження середньоскладової тривалості свідчить про те, що найскоріше вимовляються фрази у стані погрози (220 мс) та огиди (234 мс), а найповільніше – фрази, в яких афект ґрунтується на радості (305 мс) та жаху (298 мс).

Щодо тривалості синтагм, з яких складаються афективні фрази, вони переважно короткі (від 505 до 980 мс).

Далі були досліджені параметри тривалості першого наголошеного і ядерного складів афективних фраз. Виявилося, що перший наголошений склад характеризується уповільненням мовлення, якщо мовець відчуває радість (320 мс) або жах та відчай (304 мс). Незначне уповільнення темпу спостерігаємо також на першому наголошеному складі фраз, які виражають лють та презирство (277 мс) (320 мс). Щодо ядерного складу, його тривалість довша теж у фразах жаху та відчаю (328 мс), люті та презирства (317 мс) та радості (314 мс). У фразах інших типів темп нормальний або прискорений. Найсуттєвіше прискорення спостерігаємо на перших наголошених складах фраз афекту, заснованого на погрозі (230 мс) та відчаї (250 мс).

Чергування сповільненого та нормального або нормального й прискореного темпу сигналізує про швидку зміну почуттів мовця та їхню комплексну природу.

Висновки. Таким чином, афект визначаємо як бурхливу короткочасну неоднорідну емоційну реакцію великої інтенсивності, яка характеризується послабленням або втратою вольового контролю над поведінкою реципієнта і наростанням емоційного збудження, яка експлікується невербальними і/або вербальними засобами.

У роботі запропонована класифікація афективних станів:

1) неприємний подив→ страх→жах+відчай;
2) неприємний подив → гнів→лють +погроза;
3) неприємний подив → гнів→лють+презирство;
4) неприємний подив →огида+ відчай;
5) приємний подив →радість→ейфорія.

За результатами проведеного аудиторського та електро-акустичного аналізу, доходимо висновків щодо просодії висловлювань у стані афекту: афективне мовлення характеризується контрастним просодичним оформленням. Головною його особливістю є варіювання та контрастність всіх акустичних показників.

Перш за все, фрази афекту характеризуються контрастними тональними показниками: висота тону варіюється від високої (більше 300 Гц) до низької (нижче 150 Гц). Найвищі показники тонального рівня характеризують афект позитивного характеру (387 Гц на першому наголошеному складі та 324 Гц – на ядерному), а також афект, заснований на страху, жаху та відчаї (304 Гц на першому наголошеному складі та 268 Гц – на ядерному). Афект, заснований на презирстві або огиді, має доволі низькі тональні показники (152–169 Гц на першому наголошеному складі та 124–136 Гц – на ядерному).

Тональний діапазон фраз афективного мовлення є переважно середнім або широким. Особливо широкий діапазон характеризує фрази афекту, які засновані на радості (178 Гц) та страху (137 Гц). Під час вимовлення афективних станів інших типів тональний діапазон є дещо вужчим (від 82 до 105 Гц).

Щодо мелодики, фрази афекту переважно характеризуються вживанням низхідних ядерних тонів (вони становлять 80% всіх вживань тонів) та варіативних емфатичних шкал: низхідної, висхідної, ковзаючої та скандентної.

У плані інтенсивності найвищі показники зафіксовані в мовленні персонажів, які відчувають радість (72 dB на першому наголошеному складі та 61 dB − на ядерному складі), а найнижчі – в мовленні персонажів, які відчувають огиду

та відчай (51 dB на першому наголошеному складі та 55 dB – на ядерному складі).

Темп вимовляння фраз афективного мовлення варіюється від швидкого до помірного. Найскоріше вимовляються фрази у стані погрози (середньоскладова тривалість становить 220 мс) та огиди (234 мс), а найповільніше – фрази, в яких афект ґрунтується на радості (305 мс) та жаху (298 мс).

Перспективою дослідження вважаємо вивчення невербальних проявів афекту в англомовному кінодискурсі.

Література:

1. Анохин П.К. Эмоции. *Большая медицинская энциклопедия*. Т. 35. Москва : Прогресс, 1964. С. 339.
2. Беляева Е.И. Классификация структурно-семантических особенностей английской аффективной речи: аспект однозначности : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Нижний Новгород, 2018. 24 с.
3. Бровченко Т.А., Волошин В.Г. Методические указания по математической обработке и анализу результатов фонетического эксперимента. Одесса : ОГУ, 1986. 49 с.
4. Изард К. Эмоции человека. Москва : Прогресс, 1980. 212 с.
5. Кравченко Н.Г. Афективне внутрішнє мовлення у новелі «Паніка» австрійської письменниці К. Іванчич. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. Київ : Логос, 2012. С. 192–197.
6. Лисенкова О.А. Синтаксическая транспозиция в мужской и женской аффективной речи (на материале английского языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Нижний Новгород, 2007. 137 с.
7. Лук А.Н. Эмоции и личность. Москва : Знание, 1982. 176 с.
8. Лурия А.Р. Основные проблемы нейролингвистики. Москва : Прогресс, 1975. 156 с.
9. Мажар Е.Н. Аффективно-манипулятивный компонент ораторской речи : на материале английского языка : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2005. 178 с.
10. Никулина Е.Г. Функционирование эмоционально-оценочной лексики в аффективной диалогической интеракции (на материале англоязычной художественной литературы конца XX и начала XXI вв.) : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04. Киров, 2015. 200 с.
11. Нушикян Э.А. Типология интонации эмоциональной речи. Киев; Одесса : Вища школа, 1986. 157 с.
12. Рогачевский Л.А. Эмоции и преступления. Ленинград : Знание, 1984. 33 с.
13. Синеокова Т.Н. Парадигматика эмоционального синтаксиса (на материале английского языка) : дис. ... докт. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2004. 383 с.
14. Спивак Д.Л. Лингвистика измененных состояний сознания : дис... докт. психол. наук: 10.02.19; 19.00.04. Санкт-Петербург, 1998. 351 с.
15. Суслова М.М. Синтаксические конструкции аффекта в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. фил. наук : 10.02.04. Москва, 1997. 16 с.
16. Тищенко О.В. Структура і семантика дієслівних предикатів афекту. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки*. 2012. Т. 137. С. 114–118.
17. Якобсон П.М. Психология чувств. Москва : Изд-во АН РСФСР, 1958. 384 с.
18. Shouse, E. Feeling, Emotion, Affect. *M/C Journal*. 2005. № 8.6. P. 261–279.

Довідкова література:

19. Энциклопедический словарь / Издатели Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. Т. 76 (38). Ярославль, 1993.
20. Ефремова Т.Ф. Новый словарь русского языка. Москва : Русский язык, 2000. URL: http://slovari.gramota.ru/

Джерела ілюстративного матеріалу:

21. Breaking Bad. (U. S. TV series – 5 seasons, 62 episodes). Sony Pictures Television International. 2008–2013.
22. One Day. Random House Films: directed by Lone Scherfig, 2011.

Neglyad K. Prosodic means of expressing affect in English fictional discourse

Summary. The article analyses prosodic characteristics of affective speech in English fictional discourse. The article offers a definition of affect, according to which affect is seen as strong, intense, short-timed emotional reaction, of predominantly negative nature, characteristic of attenuation or loss of volitional control over the recipient's behavior, as well as increase in emotional agitation. Affect is connected with sudden changes of a person's life important conditions which are accompanied by quick movements and changes of their visceral functions. It has been found out that affect is always caused by astonishment, which later on transforms into anger, fury, despair, disgust, or joy. The article offers a classification of affect states, based on the types of emotional filling that constitute it. The results of the carried out auditory and electro-acoustic investigation have been helpful to conclude that affective speech is characterized by great prosodic contrasts. The speech range can be either wide or extremely narrow. The pitch level is either high or low. The speech tempo varies from quick to slow. As for the terminal tones, they are mostly falling, and various types of heads are used. Moreover, prosodic characteristics of the singled out affect types have been established and compared. The highest pitch figures have been registered in positive affect speech, as well as in the phrases, in which affect is based on fear, horror, and despair. The widest speech range is characteristic of positive affect and affect, based on fear. The highest intensity figures distinguish positive affect and affect, based on disgust and despair. The speech tempo of affective phrases varies from quick to slow, the quickest being threat and disgust filled affect, and the slowest being joy and horror.

Key words: affect, prosody, pitch, intensity, duration.

УДК 811.111'373.7
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.22

Панасюк Ю. В.,
кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри англійської мови з методикою викладання
Криворізького державного педагогічного університету

ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ ТОПОНІМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті здійснено спробу визначення джерел походження англійських фразеологічних одиниць із топонімічним компонентом. Теоретичною базою стали роботи як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Розрізняються такі поняття, як «фразеологічна одиниця» й «ідіома», остання з яких використовується в «широкому» та «вузькому» значенні. Проаналізовані та систематизовані основні підходи до фразеологічних одиниць із топонімічним компонентом в англійській мові. Досліджуються основні групи топонімів. У фокусі уваги знаходяться топоніми, які виділяються за типом географічних об'єктів, а саме: гідроніми, ороніми, урбаноніми, макротопоніми, мікротопоніми і антропотопоніми. Більше того, аналізуються такі топоніми, як: прості, похідні, складні, складені згідно із структурною (морфологічною) класифікацією. Розглядається походження деяких англійських фразеологізмів, до складу яких входять географічні назви, які відіграють важливу роль у різних сферах життя Великої Британії.

Виявляються особливості перекладу фразеологічних одиниць із компонентом-топонімом. Розглядаються такі методи перекладу, як: описовий, антонімічний, калькований, а також підкреслюється необхідність не тільки враховувати культурно-історичні аспекти, а й зберігати емоційне забарвлення під час перекладу. Визначаються лексико-семантичні особливості топонімічного компонента у фразеологічних одиницях. Особливо підкреслюється лакунарний характер фразеологічних одиниць із топонімічним компонентом. Лакунарність проявляється у відображенні особливостей світосприйняття народу, його звичок, традицій і культури. Автор доходить висновку, що фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом передають специфіку культурних, історичних, соціально-економічних, політико-правових зв'язків між різними поколіннями. Фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом не лише є стійкими елементами мови, які передають певне значення, а й використовуються для передачі асоціацій, зв'язків та національно-культурних знань про історичні події та місця.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, топонім, топоніміка, ідіома, сталий вислів, лакунарна одиниця.

Постановка проблеми. Вивчення та знання будь-якої мови, зокрема й англійської, є неможливим без занурення в її фразеологію. Знання цього розділу науки про мову значно полегшує читання та розуміння як публіцистичної, так і художньої літератури. За допомогою фразеологічних зворотів, які сприймаються контекстуально, посилюється естетичний аспект мови.

Англійська мова дуже багата на фразеологічні одиниці. Вони займають величезний пласт у її структурі. Більшість подій, що відбувались на території сучасної Великобританії, відображені у фразеології: політичне життя, культурні події, повсякденність. Вони є цікавими не лише для географів, але й для лінгвістів, істориків, культурологів. Крім того, кожний географічний об'єкт може мати дуже багато характеристик, які відіграють роль не лише назви, а і зв'язку з історичним минулим, яке таким чином передається з покоління в покоління.

Особливо гостро проблема всебічного аналізу, систематизації та виявлення специфічних ознак фразеологічних одиниць із топонімічним компонентом постає на сучасному етапі розвитку наукової філологічної думки, коли відкриття в науці і техніці, впровадження інформаційних технологій у різні сфери життєдіяльності людини займають беззаперечну першість серед факторів упливу на мову. Більше того, у XXI столітті важко уявити життя без масштабних будівельних проектів, виникнення нових урбаністичних регіонів, створення штучних ландшафтних дизайнів. Отже, постає необхідність як у переосмисленні наявних значень, так і у створенні нових топонімів. У даному контексті фразеологія не залишається осторонь і однією з перших зазнає змін.

Яке місце в сучасній англійській мові займають фразеологічні одиниці (ФО) з топонімічним компонентом? У чому полягають їх особливості? Чи завжди фразеологічні одиниці з компонентом-топонімом носять лакунарний характер? Спробуємо знайти відповіді на ці та інші запитання в даній статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фразеологізми завжди знаходилися у фокусі уваги лінгвістів, перекладачів, викладачів, психологів та інших дослідників. Наукові праці в цій сфері можна розділити на дві категорії: публікації вітчизняних вчених та зарубіжних. Серед доробку вітчизняних дослідників необхідно виокремити праці Г. Захаріної, М. Копиленко, Б. Лабінської, В. Мокієнко, П. Мюлднер-Нєцковського, А. Пайдзінської, З. Попова, В. Розгон, В. Телія, В. Гак, І. Мельчука та ін. Не залишаються осторонь наукові здобутки західних дослідників Д. Сінклера, Ч. Фернандо, Р. Муна, П. Ховарса, А. Урея та інших.

Обгрунтуванню лінгвокультурологічного аспекту ФО з топонімічним компонентом не завжди приділялася необхідна увага. Ця категорія ФО знаходилася деякий час ніби поза межами тих досліджень, яким надавалося пріоритетне значення. Тим не менш, цей аспект дослідження, на нашу думку, є не менш цікавим і має вагоме значення в переважній більшості робіт.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є всебічний аналіз та систематизація основних підходів до особливостей походження та перекладу фразеологічних одиниць із топонімічним компонентом в англійській мові. Реалізація поставленої мети

передбачає вирішення таких завдань: 1) дослідити еволюцію розвитку уявлень про фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом; 2) визначити лексико-семантичні особливості топонімічного компонента у фразеологічних одиницях; 3) розглянути особливості походження значень фразеологізмів із топонімічним компонентом; 4) виявити особливості перекладу англійських фразеологізмів із топонімічним компонентом на українську мову.

Виклад основного матеріалу. Вивчення даного питання необхідно почати з визначення основних понять і категорій. У даному контексті доречно буде підкреслити той факт, що в українській філологічній думці використовуються такі терміни, як фразеологізми, сталі вислови, або ж фразеологічні одиниці, які представляють собою стійкі словосполучення, які сприймаються як єдине ціле і вживаються носіями мови в усталеному оформленні. Фразеологізми можна розглядати як словосполучення, які є стійкими за складом і структурою, лексично неподільні і цілісні за значенням. Фразеологізми є самостійними одиницями мови, які можуть вступати з іншими одиницями мови у смислові та граматичні зв'язки, тобто не підлягають розподілу та не допускають перестановки складових частин [2, с. 105].

У переважній більшості робіт англо-американських дослідників вживається дещо інша термінологія в рамках таких понять, як «collocation», «set phrase», «idiom». Поняття «ідіома» зазвичай використовується у двох основних значеннях: широкому і вузькому. У «вузькому» розумінні ідіома представляє собою сталу, семантично непрозору чи метафоричну одиницю, інакше кажучи, значення фрази не може бути виведеним із значення окремих частин. У «широкому» розумінні ідіома – це загальний термін для багатьох видів полілексемних одиниць, незалежно від того, чи вони є семантично «непрозорими» [12, с. 79]. Таким чином, у рамках вивчення даного питання умовно можна виокремити континентальну та західну лінгвістичні традиції.

У контексті даного дослідження актуалізація ФО з топонімічним компонентом широко пов'язана з географічними назвами, вивченням яких займається особлива наука – топоніміка, яка представляє собою розділ ономастики, в якому розглядаються значення географічних назв, їхнє походження, закономірності розвитку і функціонування. Топоніміка займає пограничне положення між географією, історією і мовознавством.

У сучасній лінгвістиці існує декілька класифікацій топонімів, але беручи до уваги, що дана праця обмежується рамками статті, розглянемо групу топонімів за типом географічних об'єктів. Згідно із цією класифікацією виділяють такі види топонімів: гідроніми, ороніми, урбаноніми, макротопоніми, мікротопоніми і антропотопоніми [13, с. 43–47].

Гідроніми є назвами водних об'єктів (річок, озер, морів, заток, проток, каналів і т. п.) і мають дуже високу лінгво-історичну цінність, тому що назви водних об'єктів зберігаються віками і тисячоліттями і мало піддаються змінам. Розрізняють пелагоніми – назви морів (the North Sea, the Irish Sea), лимноніми – назви озер, ставків (Loch Tummel, Loch Ney, Llyn Cerrig Bach), потамоніми – назви річок (Severn, Thames, Great Ouse), гелоніми – власні імена боліт, заболочених місць (Lindow Moss).

Наступний тип – ороніми (від грец. oros – гора) – означають назви гір (the Grampians, Pennines).

Урбаноніми (від лат. urbanus – міський) – назви внутрішньоміських об'єктів, які діляться на декілька видів: годоніми (від грец. hodos – шлях, дорога, вулиця, русло) – назви вулиць (Baker Street, Lime Street, Whitehall), агороніми (від грец. agora – площа) – назви площ (Trafalgar Square, Piccadilly Circus) і дромоніми (від грец. dromos – біг, рух, шлях) – назви шляхів сполучення (Fosse Way, Icknield Way, Broxden Roundabout).

Макротопоніми (від греч. makros – великий) – це особисті імена, назви великих географічних об'єктів. Передусім, це назви країн або історичної області, провінції (France, Germany, Ukraine). До назв невеликих незаселених об'єктів, або мікротопонімів (від греч. mikros – малий), відносяться фізико-географічні або внутрішньоміські (луги, поля, гаї, вулиці, угіддя, урочища, сінокоси, вигони, драговини, лісосіки, гари, пасовища, колодязі, ключі, вири, пороги і т. д.) об'єкти. Зазвичай вони відомі лише обмеженому колу людей, що мешкають у певному районі.

Дуже часто назви географічних об'єктів утворюються від особистих імен, і в цьому випадку вони називаються антропотопонімами (від грец. antropos – людина). Наприклад, назви міст: Ottery St Mary St David's (Уельс), Elizabethtown. В англійській мові такий тип топонімів зустрічається набагато рідше, ніж в українській мові (Ганнівка, Петрове, Васильків, Іван-гора).

У сучасній англійській мові ФО із топонімами часто виокремлюються серед інших ФО і не мають еквівалентів в інших мовах, наприклад, в українській. Відсутність таких компонентів може свідчити про лакунарний характер таких ФО. Досліджуючи фразеологізми з топонімічним компонентом, важливо звернути окрему увагу на необхідність виділити в них так звані лакунарні одиниці, які відображають особливості світосприйняття народу, його звички, традиції і культуру. За визначенням Захаріної, лакунарними називаються ті одиниці, які характерні для однієї мовної системи, але відсутні в іншій [4, с. 23]. На думку Л. Байрамової, лакунарну одиницю можна визначити як таку, що «в іншій мові має пробіл, пустоту, тобто лакуну – нульовий корелят лакунарної одиниці. Таким чином, лакунарна одиниця – приналежність однієї мови, а лакуна – іншої» [4, с. 23]. Так, англійський фразеологічний зворот to fight like a Kilkenny cat означає вести боротьбу до останньої краплі крові і не має точного еквівалента в українській мові. З історії походження цього фразеологізму відомо, що солдати, які знаходилися в гарнізоні в місті Кілкенні, вирішили зв'язати хвости двох котів, щоб подивитися, як тварини будуть битися. Коли командування наказало припинити це криваве дійство, один із солдат відрубав хвости тваринам. Коли його запитали, що сталося, він відповів, що коти билися доти, поки не з'їли одна одну [4, с. 25].

Згідно із структурною (морфологічною) класифікацією топоніми діляться на 4 типи: прості, похідні, складні, складені [13, с. 50].

Кількість простих топонімів значно поступається кількості складних і складених, а їх етимологізація багато в чому неможлива, оскільки багато назв перейшли з інших мов і сприймаються як чиста основа. Прості непохідні назви складаються тільки з кореневого слова без яких-небудь службових формантів: Comb, Barrow, Down, Stall, Moor і так далі.

Поширеніші похідні топоніми утворюються за допомогою приєднання до кореня морфологічного ознаки-афікса: Stanton, Kingston, Birmingham, Scarborough і так далі.

До третього типу відносяться складні топоніми. Вони складаються із двох морфем, які виступають основою топоніма: Blackpool, Brentside, Wallingwells, Whitbarrow і так далі.

Складені топоніми є словосполученням, що складається із двох і більше частин мови: Cold Harbour, Standing Stone, Barton under Needwood, Black Notley і так далі.

Представлена класифікація досить умовна, оскільки будь-який географічний об'єкт має безліч характеристик, кожна з яких потенційно може бути відображена в його назві.

Англійські фразеологізми за походженням поділяються на дві великі групи: саме англійські та запозичені. Пропонуємо розглянути походження десяти власне англійських фразеологізмів, у складі яких наявні географічні назви, які відіграють важливу роль у різних сферах життя Великої Британії:

1. To smile like a Cheshire cat – посміхатися (досл. – посміхатися, як чеширський кіт). Коли ми чуємо цей вираз, одразу з`являється образ одного з героїв відомої книги Л'юіса Керролла «Аліса в країні чудес». Але походження даного виразу має два варіанти, перший із яких прив'язаний до англійського графства в північно-західній частині країни – Чешир. Воно набуло своєї відомості завдяки кисломолочному продукту – сиру. Існує версія, що в давні роки форма сиру була схожа саме на голову кота, який посміхався. Інший варіант полягає в тому, що існував маляр, який малював вивіски на тавернах. Замість грізних левів, що шкіряться, він малював котячі морди.

Отже, топонімічним компонентом є назва графства Чешир, яка привертає увагу до виробничої та літературної спадщини Англії.

2. Brummagem button – фальшива монета. Brummagem – походить від назви «Birmingham». У XVII столітті Бірмінгем став відомим саме за карбування фальшивих монет, а також виробництво дешевих, позбавлених смаку прикрас, що імітують справжні коштовності.

3. Have kissed the Blarney stone – говорити в переконливій манері, бути обдарованим. Згідно з повір'ям камінь у замку Бларни обдаровував тих, хто майстерно поцілує його.

4. To carry goal to Newcastle – займатися даремною справою. Ньюкасл – індустріальне місто в північно-західній частині Англії, а також центр англійської вугільної промисловості. Починаючи ще з XIII століття тут з`явилися вугільні копальні. Таким чином, акцентується увага на тому, що возити вугілля до Ньюкаселу, центру вугільної промисловості, є даремним.

5. Downing Street – використовується з посиланням до прем`єр-міністру Великобританії. Вулиця відома тим, що на ній вже більше 200 років розташовуються резиденції найважливіших фігур уряду Великобританії.

6. Prince of Wales – старший син і спадкоємець. Такий вираз був спочатку наданий принцам, що народилися в Уельсі починаючи з XII-го століття, потім термін замінив використання слова «король», або ж «спадкоємець».

7. Dance the Tyburn jig – бути повішеним. Значення пов'язане з містом Тайберн. Майже до кінця XVIII століття це було місцем публічних страт.

8. Fleet street – використання цього звороту схоже на «Downing Street», але в цьому випадку ми звертаємось до англійської преси. На цій самій вулиці знаходяться усі великі та відомі редакції газет.

9. Go to Halifax, go to Bath – «йти до біса». Галифакс – місто у графстві Йокшир. Бродяги обходили його стороною. У місті, відомому своєю ткацькою мануфактурою, діяв закон про страту кожного, хто був викритий у крадіжці тканини вартістю більше 13,5 пенсів. Таким чином, вираження набуло значення «вирушати на смерть, у пекло».

Бат – мальовниче місто курорт на річці Эйвон. Це місто користувалося популярністю в англійської аристократії. У період реставрації монархії в Англії (друга половина XVIII століття) аристократичні верхи, приїжджаючи в Бат, демонстрували свободу устоїв, за що їх різко засуджували пуритани, що прозвали Бат царством сатани.

10.To talk Billinsgate – лаятися, як торговка на базарі. Біллінсгейт – відомий рибний ринок неподалік від Лондонського моста. Цей ринок існує приблизно з XVI століття. Але головне те, що це місце примітне віртуозною лайкою, що традиційно приписується портовим вантажникам [10, с. 18].

Одним із найбільш складних завдань під час роботи з ФО з топонімічним компонентом є точний і достовірний переклад. Із цією метою під час роботи із фразеологізмами необхідно зосередити увагу на їхньому основному значенні і повністю передати образність, знайшовши аналогічний еквівалент в українській мові, враховуючи стилістичні особливості фразеологізму. Відповідно, важливо звертати увагу на контекст, щоб розуміти вираження повністю, а не змінювати його значення.

У сучасній лінгвістиці одним із найбільш вживаних методів перекладу є так званий описовий переклад, тобто переклад шляхом передачі основного значення англійського фразеологізму вільним словосполученням. Описовий переклад використовується тоді, коли в українській мові неможливо знайти відповідний аналог, наприклад: to rob Peter to pay Paul – взяти в одного, щоб віддати іншому, to burn the candle on both ends – працювати з раннього ранку і до пізнього вечора [7].

На сучасному етапі розвитку філологічної думки пріоритетного значення набуває антонімічний переклад, який представляє собою передачу негативного значення за допомогою ствердної конструкції або навпаки, наприклад: to keep one's head – не втрачати голови, to keep one's head above water – не влізати в борги, to keep one's pecker up – не падати духом.

У тому випадку, коли постає необхідність виділити образну основу ФО або коли англійський сталий вислів не може бути перекладений за допомогою інших видів перекладу, застосовується метод калькування. Наприклад: the moon is not seen when the sun shines (прислів'я) – коли світить сонце, місяця не видно.

Метод калькування застосовується тоді, коли український аналог не може повністю передати значення англійського фразеологізму або ж має інший специфічний колорит місця і часу. При цьому йде описовий переклад і аналог для порівняння, наприклад: carry coals to Newcastle – «возити вугілля в Ньюкасл», тобто возити що-небудь туди, де цього і так досить (у ліс дрова возити) [7].

Під час перекладу фразеологізмів можна виокремити деякі особливості. По-перше, під час роботи з невідомими фразеологізмами важливо не лише знати обидві мови, а й враховувати культурно-історичні аспекти. По-друге, необхідно пам'ятати, що, окрім виділення відповідного значення під час перекладу фразеологізму, необхідно зберігати емоційне забарвлення. По-третє, якщо в мові перекладу відсутня еквівалентна одиниця, перекладачеві слід підібрати відповідний аналог, який відповідає за значенням і стилістичним забарвленням. Хоча в даному випадку оригінальний фразеологізм може втратити свої образно-асоціативні властивості.

Відтак стає очевидним, що переклад одиниць фразеологізмів є складним і неоднозначним процесом, що досить часто викликає суттєві лінгвістичні труднощі. Не існує готових рецептів для перекладу фразеологізмів. Тому потрібне детальне дослідження різних груп фразеологізмів і розроблення методів та прийомів їх перекладу.

Висновки і перспективи. Розглянувши фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом, можемо дійти висновку, що вони є не лише стійкими елементами мови, які передають певне значення, а й використовуються для передачі асоціацій, зв'язків та національно-культурних знань між історичними подіями та місцями з покоління до покоління. Топонімія несе важливу культурно-історичну інформацію і служить одним із джерел, які використовуються в історії, етнографії та лінгвістиці. Основною функцією топонімів у мові є функція виділення та ідентифікації. Топоніми мають загальну властивість – вони відображають певною мірою соціальні, економічні і географічні аспекти життя визначеного суспільства. Лакунарність фразеологічних одиниць із топонімічним компонентом проявляється в асоціативних зв'язках (культурних, історичних), які відомі носіям мови, але не завжди зрозумілі для тих, хто вивчає ту чи іншу іноземну мову. Беззаперечну першість у контексті вивчення ФО з топонімом займає семантизація культурного аспекту, ігнорування чого призведе до обмеження знань про географічний об'єкт і нівелювання культурно-історичних, соціально-економічних і політико-правових аспектів.

Основні труднощі перекладу фразеологізмів пов'язані не з наявністю або відсутністю еквіваленту або аналога. Однією з найважливіших умов правильної передачі фразеологічних одиниць є розпізнавання їх у контексті загального тексту. Найбільше число помилок під час перекладу пов'язане з тим, що фразеологізм не розглядається як щось специфічне, тобто його інтерпретують як вільне поєднання слів.

Отже, вивчення та аналіз особливостей фразеологічних одиниць – це можливість зануритися до скарбниці історичного та культурного досвіду певного народу. Саме у фразеології проявляється специфіка культури, традиції, побут, історія народу, склад розуму, національний характер, стиль життя і багато іншого. Із нашої точки зору, даний аспект є цікавим і перспективним для подальших наукових пошуків і розвитку сучасної філології.

Література:

1. Бехта І.А. Дискурс наратора в англомовній прозі. Київ, 2004. 304 с.
2. Василюк І.Я. Фразеологізми як одиниці міжмовної комунікації. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка.* 2004. № 17. С. 102–105.
3. Гаращенко О. Фразеологічні одиниці та проблеми їх класифікації. *Наукові записки.* 2010. № 89(3). С. 176–180.
4. Захарина Г.Р. Фразеологические единицы с компонентом-топонимом в английском, русском и татарском языках. *Вестник Вятского государственного гуманитарного университета.* 2008. № 2. С. 23–25.
5. Зацний Ю.А. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу. Львів, 2007. 228 с.
6. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: курс лекций. Москва, 1999. 192 с.
7. Котова Е.Г. Английские фразеологические одиницы с национально-культурной составляющей. *Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина.* 2014. № 6. С. 200–205.
8. Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках / отв. ред. В.Н. Телия. Москва, 2004. 344 с.
9. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь / English-Russian Phraseological Dictionary / лит. ред. М.Д. Литвинова. 4-е изд., перераб. и доп. Москва, 1984. 944 с.
10. Ловянникова В.В. Ономастическая фразеология в лингвокультурологическом аспекте: на материале немецкого язика : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Владикавказ, 2008. 23 с.
11. Таранова Н. До питання про класифікацію топонімів. *Наукові записки Тернопільського НПУ імені В. Гнатюка. Серія: Географія.* 2015. № 2. С. 15–20.
12. Негрич Н.Д. Поняття «ідіома» і «фразеологічна одиниця» – спільне та відмінне у лінгвістичному розумінні. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер. : Філологія. Мовознавство.* 2013. Т. 219, Вип. 207. С. 79–81.
13. Никонов, В.А. Введение в топонимику. Москва, 2011. 184 с.
14. Олійник Т.С. До питання про етноспецифіку власних імен та їх переклад. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Мовознавство.* 1999. № 1. С. 60–66.
15. Cambridge dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org/ru/ (дата звернення: 21.11.2019).
16. Фірсова Ю.А. Фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом у німецькій мові: лінгвокультурологічний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. Наук : 10.02.04. Київ, 2002. 20 с.
17. Фразеологічний словник. URL: https://svitslova.com/idioms-dictionary.html?start=0 (дата звернення: 10.11.2019).
18. Хатленд Э. Легенди старой Англии. Москва, 2007. 230 с.

Panasiuk Y. Peculiarities of phraseological units with toponyms in the English language

Summary. In the article there was made an attempt to define some sources of the origins of phraseological units with toponyms. Articles by indigenous and foreign scientists became theoretical background. There is a differentiation between such notions as "a phraseological unit" and "an idiom", the latter is used in "wide" and "narrow" meanings. In the English language fundamental approaches to phraseological units with toponyms are analyzed and classified. Major groups of toponyms are researched. There are some toponyms, which are taken into account and are separated out. They are hydronyms, oronyms, urbanonyms, macrotoponyms, microtoponyms and antropotoponyms. Moreover, there is an analysis of such toponyms as simple, derivative, complex and compound according to the structural (morphological) classification. The origins of some English phraseological units are explored, especially those, which include geographical names and have a significant meaning in different fields of life in Great Britain.

Some translation peculiarities are identified. The following methods of translation are under consideration, such as descriptive, antonymous, linguistic calque, also it is emphasized not only a necessity to take into account cultural and historical aspects, but to keep emotional surroundings within translation. Lexical and semantic peculiarities of toponyms in phraseological units are identified. The lacunar character is specifically pointed out in phraseological units with toponyms. Lacunarity is realized in reflection of distinctive features of people worldview, their habits, customs, traditions and culture. The author comes to a conclusion, that phraseological units with toponyms transmit a specific character of cultural, historical, social, economic, political and legal connections between different generations. Phraseological units with toponyms are not only set expressions of language, which express a certain meaning, but they are used for conveying associations, connections, national and cultural knowledge about historical events and places.

Key words: phraseological unit, toponym, toponymics, idiom, set expression, lacunar unit.

УДК 811.111'37
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.23

Рибакова К. А.,
викладач кафедри англійської і німецької філології та перекладу
імені професора І. В. Корунця
Київського національного лінгвістичного університету

ЕМОТИВНО-ЕКСПРЕСИВНА ЛЕКСИКА У СКЛАДІ ОБРАЗУ ВІКТОРІАНСЬКОЇ АНГЛІЇ

Анотація. У статті досліджується використання лексичних одиниць на позначення психічних станів та емоцій. Основний акцент приділяється аналізу емотивно-експресивної лексики як вербальної складової частини образу Вікторіанської Англії. У роботі представлено реферативний огляд міжнародних досліджень класу емотивно-експресивної лексики, визначено сучасну термінологію та проаналізовано підходи до класифікації емотивно-експресивної лексики Вікторіанської епохи часів Кримської війни. Дослідження ґрунтується на аналізі вибірки тематично маркованих контекстів у корпусі художніх і нехудожніх текстів Вікторіанської Англії часів Кримської війни 1853–1856 рр. У статті проаналізовано емотивну лексику, яка вжита в прямій і вторинній номінаціях. Запропоновано систематизацію цього пласту лексики на основі лексико-семантичного та морфологічного підходів. У межах лексико-семантичного аналізу було виділено п'ять класів емотивно-експресивної лексики. Відповідно до цієї класифікації такої лексики належать такі групи слів: 1) емотиви-номінативи, 2) емотиви-асоціативи, 3) емотиви-експресиви, 4) оказіональні емотиви, 5) нейтральні емотиви. Згідно з морфологічним розподілом виокремлено угрупування емотивно-експресивної лексики за належністю до різних частин мови, а також за морфологічною будовою. Виявлено, що, як правило, емотивно-експресивно забарвлена лексика Вікторіанської Англії часів Кримської війни, за аксіологічним принципом, поєднує в собі позитивну або негативну шкалу оцінювання, яка відрізняється різними відтінками нюансів. На відміну від нейтральної лексики, лексеми з емотивною конотацією збагачують текст концентрованим образним емоційним змістом. Висока насиченість текстових дискурсів з емотивно забарвленою лексикою розкриває індивідуальний світогляд, виражає ставлення до існуючих реалій, політичних, соціальних та культурних тенденцій та уточнює психічні особливості образу країни певного періоду. Аналіз текстових контекстів показав нерівномірність розподілу змінності словника за типом емоції. Виявлено превалювання емотивних лексем, що позначають різноманітні негативні емоційні стани, домінуючи над позитивними.

Ключові слова: образ, емотивно-експресивна лексика, номінація, первинна і вторинна номінація, конотація.

Постановка проблеми. Лексичне значення слова є неоднорідним і багатогранним, оскільки відображає різні сторони дійсності [16, с. 43]. З одного боку, існує фактуальна, тематична, **денотативна** лексика [42, p. 812], яка описує навколишній світ, іменує об'єкти, факти і явища. Вона напряму позначає людські почуття і емоції. З іншого боку, в контекстному оточенні слова можуть вживатися із додатковими суб'єктивними, емоційно-оцінними конотативними компонентами значень. Це – так звана **конотативна** лексика. Як правило, виділяють чотири загальних типи конотативів: стилістичний, оцінний, емотивний (емоціональний), експресивний (інтенсивний) [1, с. 47–49]. На думку В.Н. Телії, конотація є продуктом історичного розвитку слів, що вбирає і експлікує знання людини про оточуючій світ [27, с. 98]. Конотативно забарвлена лексика може бути представлена **образною лексикою**, яка актуалізується за допомогою засобів вторинної номінації – тропів, **оцінною лексикою**, що представляє аксіологічний компонент слова, **емотивною** і **експресивною лексикою**, що виділяє психологічний емотивний компонент значення. Варто зазначити, що завдяки багатогранності мови в одній лексемі можуть поєднуватись кілька конотативів, наприклад, емотивне з оцінним або експресивним значеннями. Останні часто виділяють в окремий об'єднаний клас **емотивно-експресивної** лексики.

Багато вчених, як західних [39, p. 102], так і вітчизняних [12, с. 20–21], поділяють погляд, що найбільш яскравим проявом конотативного значення є, власне, емотивно-експресивне забарвлення лексем, оскільки для будь-якої людини «природно реагувати на світ емоційно» [26, с. 203].

Варто зазначити, що саме емотивна лексика несе в собі досить високі показники образності [15, с. 83], виражаючи емоції на вербальному рівні. Емотивна і експресивна лексика здатна виражати як певне відношення колективної свідомості, так і індивідуальні почуття окремих мешканців, тим самим відтворюючи певний образ країни. Отже, можна припустити, що емоційний зміст як один зі складників образу Вікторіанської Англії може бути частково вербалізований за допомогою емотивно-експресивної лексики. Саме цим зумовлена актуальність цієї розвідки, в якій зроблено спробу дослідити емотивну репрезентацію вербальної складової частини образу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки предмет дослідження емоцій набуває пильної уваги зі сторони багатьох наукових дисциплін. Зв'язок емоцій і мовлення, їх вербальне вираження стають предметом дослідження в галузі лінгвістики.

Емоційна оцінка як основний компонент семантичної характеристики лексичних одиниць є предметом дослідження багатьох українських, російських і радянських вчених, таких як Н.Д. Арутюнова [2], Е. Бенвеніст [3], Л.М. Васильїв [5], Л.С. Виготський [9], Е.М. Вольф [6–8], М.В. Гамзюк [11], Д.О. Добровольський [37], В.А. Кухаренко [16], А. Б. Пешкова [19], Л.С. Рубінштейн [20], А.С. Стаценко [22], В.Н. Телія [23–27], В.І Шаховський [28–33] та багато інших. Варто зазначити, що вище представлені студії, як правило, не виділяють емотивно-експресивну лексику в окремий клас, а вивчають її

з різних підходів: від семантичного і семасіологічного до соціолінгвістичного і лінгвокогнітологічного. Саме цим фактором можна пояснити обмежену наявність словникових дефініцій зазначеного типу лексики.

Проблема аналізу емотивної лексики привертала увагу таких представників зарубіжних студій, як С. Бенс [35], Г. Бергенхольц [36], Д. Брессон [37], З. Кевечеш [39], В. Пенфільд [17], Ч.С. Пірс [19], М. Шварц [41], Е. Вейганд [43], А. Вежбицька [44–47], В. Зіглер [41] та інших. Основним завданням у цій сфері серед західних лінгвістів залишаються питання виявлення і структуралізації кола психічних станів людини, визначення універсальних базових емоцій, виражених у більшості мов світу, дослідження засобів вербалізації емоцій на базі окремих мов, проблема розмежування оцінного, емотивного й експресивного значень та інші. Багато лінгвістичних праць присвячено вивченню прояву окремих емоцій. У західних студіях це дослідження С. Бенсом [35] і А. Вежбицькою [45] емоції страху або кількох емоцій – З. Кевечеш [39]. Окремо можна згадати визначення універсальних семантичних примітивів і вербалізацію фундаментальних емоцій на базі окремих мов А. Вежбицької [46; 47].

Загалом у сучасній лінгвістиці панує онтологічний підхід щодо зв'язку емоцій із мисленнєвими процесами та їх експлікації на мовному рівні. Такий підхід яскраво ілюструє висловлення В. фон Гумбольдта, який зазначив, що думки і почуття як цілого народу, так і окремих індивідів відбито в мові, а вся діяльність людини є наскрізь пронизаною почуттями [13, с. 38].

Варто зазначити, що загалом нині не існує узгодженого погляду щодо виділення основних емоцій, їх класифікацій і вербалізації. У нашій роботі ми зробимо спробу узагальнити кілька традиційних підходів щодо вивчення емотивної лексики, розглянемо її типи і реалізацію в контекстах англомовних художніх і нехудожніх текстів періоду Кримської війни.

Метою статті є визначення реалізації емотивно-експресивної лексики, яка на текстовому рівні віддзеркалює образ Вікторіанської Англії періоду Кримської війни 1853–1856 рр. Поставлена мета передбачає виконання низки завдань: розглянути загальні західні і вітчизняні засади вивчення класу емотивної лексики; уточнити термінологію, пов'язану із цим типом слів; охарактеризувати підходи до класифікації емотивно-експресивної лексики; виявити і проаналізувати вживання цієї лексики на матеріалі суцільної вибірки тематично маркованих контекстів у корпусі художніх і нехудожніх текстів Вікторіанської Англії періоду Кримської війни 1853–1856 рр.

Виклад основного матеріалу. Нині не існує однозначного визначення емотивної лексики, оскільки цей феномен належить до цілої низки суміжних наук. Також наявні кілька розбіжностей у власній назві терміна – паралельне вживання термінів «емоційне» і «емотивне» значення слова [16, с. 43–46]. Під **емотивною (емоційною) лексикою** ми будемо розуміти таку лексику, яка безпосередньо або у певному контексті виражає емоції, почуття, настрій, суб'єктивне ставлення мовця до об'єктів навколишнього світу. Емотивна лексика передає різноманітні психічні стани людини, в той час як **експресивна лексика** більш виражає емоційне ставлення [1, с. 37] мовця до предмета розмови і іноді має за мету емотивний вплив на адресата. Оказіональні емоційні смисли можуть проявлятися в широкому контексті в текстовій реалізації [15, с. 55]. Також варто зауважити, що клас емоційно-експресивної лексики є «найбільш рухливим із точки зору часових рамок, національних, політичних, соціальних впливів» [22, с. 5]. Цей конотативний компонент значення виражає ставлення до описуваного об'єкта і може описувати його психічну та емотивну складові частини.

Найширший потенціал емотивності притаманний саме лексичному рівню, оскільки в певних контекстах лексика із нейтральною конотацією набуває додаткових емотивних значень. До **лексичних засобів** вираження емоцій в англійській мові на текстовому рівні належать лексичні, морфологічні, синтактичні, графічні засоби. Відповідно, є кілька принципів укладання таксономії емотивної лексики: лексико-семантичний, морфологічний, прагматичний та інші.

На наш погляд, класифікація М.Я. Блох і Н. Рєзнікової [4, с. 17] найширше охоплює всі види емотивної лексики. Вона передбачає угрупування лексико-семантичного поля емоцій із урахуванням лексем, вжитих у прямій номінації на позначення емоцій, а також слів, вживаних у вторинній номінації з урахуванням широкого лінгвального та екстралінгвального контексту. За цією класифікацією, до емотивної лексики належать такі групи слів: 1) емотиви-номінативи, 2) емотиви-асоціативи, 3) емотиви-експресиви, 4) оказіональні емотиви, 5) нейтральні емотиви. Беручи за основу розподілу емотивної лексики наведену класифікацію, розглянемо кожен тип окремо.

1) Перша, найбільш характерніша група представлена **емотивами-номінативами.** Це лексика, що безпосередньо називає, номінує емоції і почуття. Таким чином, емотиви-номінативи є власне лексикою на позначення психічного стану. Одним із пріоритетів у напрямі вивчення номінативів залишається визначення базових, домінуючих емоцій і лексем-сателітів, що передають широку палітру суміжних почуттів, так званий «алфавіт емоцій» у системі окремих мов. В англійській мові визначення первинних емоцій, будування ієрархії емотивних станів та їх відображення в мові широко висвітлено у працях Р. Платчика [40, p. 17–45]. Він пропонує виділяти вісім базових емотивних станів: *радість, довіра, страх, здивування, сум, огида, гнів* і *передчуття*, які на базі англійської мови виражено лексемами *Joy, Trust, Fear, Surprise, Sadness, Disgust, Anger, Anticipation*. Таким чином, вираження деяких складних емоцій може бути притаманне тільки певним культурам і мовам [46; 47], тому наповнення окремих лексико-семантичних полів є унікальним для кожної мови.

Варто зазначити, що в багатьох випадках є тісний взаємозв'язок емоції та оцінки, внаслідок цього емотивний компонент поєднується з **аксіологічним фактором**, оскільки самі емоції зазвичай поділяють на позитивні або негативні. Елемент оцінки може бути закладеним у самому значенні слова. Завдяки цьому В.А. Кухаренко пропонує поняття **емоційно-оцінного** значення [16, с. 43] слова, яке передає ставлення до предмета через його оцінку, оскільки оцінки і емоції є нерозривно пов'язаними в нашому сприйнятті дійсності. Базові емоції можуть бути реалізовані в полярних опозиціях [40, p. 17–45]. Відповідно, в мові емотивно-експресивну лексику можна поділити на три групи за **аксіологічним принципом**: **позитивно** окрашену (меліоративну), лексику з **негативним** значенням (пейоративну) і **нейтрально** забарвлену (амбівалентну) лексику.

Прикладом текстової реалізації позитивного емотиву-номінативу на матеріалі корпусу англомовних текстів часів Кримської війни є меліоративна базова емоція радості і тріумфу, яка

виражена лексемою **joy** та її похідною **joyant**, що віддзеркалює емоційний підйом англійців від вдалого проведення експансивної світової політики в Кримську війну 1853–1856 рр. – у цьому контексті при першому тріумфальному наступі під річкою Альмою в Криму: *Hurrah for England ! and advance! \ At once all move — the white plumes dance, * ***The colours wave as joyant****; \ Each to the destined point inclines; \ Some, where the tortuous Alma twines. \ home, where above the mountain-vines \ Stands the proud foe defiant* [9, p. 22]. Наступний уривок демонструє почуття гідності за британську армію, що складається із найбільш чинних представників чоловічого населення Вікторіанської Англії: *The first* ***proud mass of English manhood****, / A very sea of life. / With strength untold, was Eastward rolled, – / How ebbs it back from strife*? [2, p. 16].

Аналіз виявленого матеріалу свідчить, що в художніх і нехудожніх текстах Вікторіанської Англії доби Кримської війни 1853–1856 рр. найбільш широко вербалізовано низку пейоративних, негативних емоцій. Лексеми на позначення станів страху, відчаю, відрази, незадоволення зустрічаються набагато частіше як у прозових, так і у поетичних текстах, ніж лексеми, що виражають меліоративні, позитивні почуття. Номінація негативних емоцій дуже часто передається через лексеми ***fear, dread, anguish, shame***. Найбільш типовою мовною одиницею на позначення страху в обраному корпусі текстів є лексема ***fear.*** У поєднанні з образним порівнянням жаху англійських солдат померти невідомими, як собака на війні в чужих землях, вона підсилює почуття страху: *So we all say, in every battle, Scoutbush. Who ever sees the man who sent the bullet through him? And yet we fight on. Do you not think the greatest terror, the only real terror, in any battle, is the chance shots which come from no one knows where, and hit no man can guess whom? If you go to the Crimea, as you will, you will feel what I felt at the Cape, and Cabul, and the Punjab, twenty times –* ***the fear of dying like a dog****, one knew not how* [7, p. 76]. Вищенаведений приклад ілюструє, що найчастіше негативно маркована емотивна лексика має гіперболізований характер, підкреслюючи напружений емоціональний стан мовця.

Наступна лексема на позначення почуття страху – ***dread*** – яскраво представлена у строках поеми про авангард британської армії, слава і велич військових перемог якої співіснують пліч-о-пліч із смертельною загрозою в битвах: *Hence, Tchemaya, let thy name, \ «With those of Inkermann, \ Alma and Balaklava, claim \ To float above our van; \ 'Til there resound from Pole to Pole, \ The Golden Horn's release, * ***From dread of fam'd Sebastopol,*** *\ The glad return of Peace* [2, p. 55].

Змішана палітра переживань багатьох представників благородних родин Англії, що втратили на війні своїх єдиних спадкоємців, втілилися в оксюмороні, який поєднує емоції страждання і болю, – лексеми ***anguish*** з одночасним почуттям гордості: *Worthy of their noble name, \ Naught their lion-spirits tame; \ Some the only scion left, \ Of a noble house, who wept * ***Tears of anguish and of pride****, \ As they real of him who died, \ Offering up his blood like rain, \ Britain's glory to maintain, Loved and honored ever be \ Britain's aristocracy!* [6, p. 55].

До низки негативних емоцій належать лексема ***shame*** і її похідні, що ілюструють недоліки британської військової системи в щоденнику британського генерала часів Кримської компанії: *When I think of the difference of the two Armies, I* ***am ashamed*** *of ours, more particularly the upper parts of it. As to the men, they deserve, in some respects, the most enormous credit: their submissiveness and cheerfulness under their difficulties are wonderful* [10, p. 93–94].

Вищенаведені приклади свідчать, що превалювання негативної оцінки може бути пов'язане як із критичним індивідуальним ставленням до дійсності та реалій Вікторіанської Англії, так і з відображенням на мовленнєвому рівні порушень загальнолюдських норм і очікувань, оскільки за норму негласно обирають саме позитивну оцінку суб'єкта.

Також варто зазначити, що до аксіологічної шкали оцінювання психічних станів емотивів-номінативів часто додаються слова **раціональної оцінки** – «добре» або «погано» [16, с. 43], які відображають аксіологічне ставлення до об'єкта [24], але не передають широкого емоціонального спектра ставлення до предмета мовлення. Таким чином, елемент оцінки закладено а самому значенні слова. Відтінки емотивного ставлення також можуть бути передані, якщо слова раціональної оцінки уточняються додатковими лексемами. Позитивне ставлення найчастіше експлікується словом раціональної оцінки ***good***: *There were few officers of the 97th to whom Mother Seacole was not well known, before she joined them in front of Sebastopol; and among the best known was* ***good-hearted****, loveable, noble H. V., whose death shocked me so terribly, and with whose useful heroic life the English public have become so familiar* [8, p. 9]. Позитивна модальність також може передаватися і лексемою ***well****: and now from that bright home, / He may die, and die alone! / Noble patriot,* ***Britain well*** */ May be proud such love to tell, / Foremost in the fight will be / Britain's aristocracy!* [6, p. 55].

Негативна раціональна оцінка зазвичай представлена лексемою ***bad*** і її похідними. Так, у листуванні королеви Вікторії надано негативну оцінка виступів і поведінки представників партії торі в парламенті. Королева засуджує події, категорично і різко, напряму використовуючи пейоративну лексему ***bad***: ***The Tories began immediately afterwards to conduct themselves very badly*** *and to plague us* [1, p. 211].

2) Наступна група емоційної лексики представлена **емотивами-асоціативами,** які не називають емоції безпосередньо, але у відповідно створеному контексті викликають асоціації із певними почуттями або емоціями. Велика емоційна забарвленість викликає у низці випадків рухливість семантичних кордонів слів, вони нарощуються додатковими смисловими відтінками, стають багатозначними [10, с. 83] й асоціюються з певним емотивним наповненням і напруженням. Прикладом лексики, що асоціюється з певними емоціями, служать стрічки піднесеного радісного послання королеви Вікторії, яка вітає моряків британського флоту, відправляючи англійців на Кримську війну: *And hark, a cheer goes echoing o'er the swell, / Manned are the yards, the banner floateth free, / And every sailor's throbbing heart can tell / It is his Island Queen bids him a last farewell* [5, p. 331].

3) Третя група, що складається з **емотивів-експресивів,** надає оцінку емоції і передає експресивне авторське [16] ставлення до дійсності – емоції мовця. До цієї групи належать слова, що передають емотивну оцінку, а також лексика із вторинним образним значенням. Деякі дослідники, наприклад В.А. Кухаренко, вважають доцільним розрізняти емотивні із **експресивними** компонентами [16, с. 45] значення слів. Емоційне і експресивне значення можуть співіснувати в одній лексемі. Різниця між цими двома конотаціями полягає в тому, що

емоційна лексика передає власні емоції мовця, в той час як експресивна лексика, як правило, має за мету вплив на адресата [16, с. 45]. Таким чином, емотивний компонент, реалізований у лексиці, більш точно експлікує психологічне сприйняття образу країни на вербальному рівні: *The English soldier, I admit, has not the savoir of the French; and why not? / Because the object, or at any rate the result, of our system is to make a fool of him. I hope to God a change will be made after this war* [10, p. 93–94].

4) У деяких випадках емотивна конотація слова може бути оказіональною і проявлятися лише в контексті [1, с. 40–46]. Відповідно, до четвертої групи входить **оказіональна емотивна** лексика, яка, за принципом багатозначності, може міститися в переносному значенні слова і бути висунутою за допомогою тропів та стилістичних фігур у маркованих контекстах, які надають образне переосмислення об'єктам номінації.

На тропеїчному рівні емоційно-оцінна лексика часто виражена за допомогою **епітету**. Почуття гордості і гідності передано у вірші-привітанні британським військовим, які повернулися на гостинні береги Альбіону з перемогою. Вони порівнюються із доблесними синами бога війни Марса: *Our heroes now re-cross the main /To reach their much lov'd homes again. / Their sufferings, toils, and perils o'er, / Welcome indeed to Albion's shore; /Welcome* ***those valiant sons of Mars,*** */ Those gallant hearts so late from Kars – / Right welcome to your native isles, / Your Queen receives you with her smiles* [4, p. 25].

Метафори і **стилістичні порівняння** також дуже часто наповнюють емотивним змістом образну лексику. Так, наприклад, емоції на позначення суму і відчаю від втрати молодих представників англійських родів на полях кримських битв і певною мірою незадоволення зовнішньою політикою Англії виражено за допомогою яскравого метафоричного порівняння: *Oh! many a scutcheon'd mansion, / And darkened hall will tell / How, on the field of Inkerman, / The flower of England fell : / One from the leafy uplands / West of the Tamar's tide ; / And worthy of his race and name / The noble Eliot died* [9, p. 64]. Прояв гордості за англійську націю як одну із найвеличніших у світі прослідковується у рядках із стилістичним порівнянням: *Greatest nations in the world / Thunderbolts of battle hurled, / Now have met on Ahna's plain, /* ***Shed their noble blood like rain****, / Linked in freedom's cause and true, / Those who fought at Waterloo!* [6, p. 9].

5) Слід зазначити, що в певному контекстному оточенні емотивну забарвленість отримують також нейтральні лексеми. Отже, п'ята група представлена н**ейтральною лексикою** [1, с. 92–95], яка не містить власної зафіксованої емотивної конотації, але за наявності відповідного контексту або завдяки уточнюючим словам також може нести додатковий емотивно-оціночний компонент [16, с. 43]. Таким чином, емоційно-нейтральна лексика виражає саме поняття, тоді як емоційно-забарвлена, позитивно чи негативно, передає індивідуальне ставлення, емоції і настрої до предмета мовлення. Наступний приклад без наявності лексем з емотивною конотацією несе додатковий емотивний компонент почуттів незадоволення, обурення і навіть певної долі сарказму. З гіркою іронією передана поширена серед вікторіанців думка, що багато ветеранів, переживши Ватерлоо, склали голову в тій чи іншій битві в Кримській війні, проявляючи, таким чином, незадоволення зовнішньою політикою Англії: *Another might have told us, / But his last hour drew nigh; / Surviying bloodnstain'd Waterloo / At Inkerman to die* [9, p. 60].

Також в окремо розташовану групу варто виділити **безоцінні емоційні слова** – вигуки і їм подібні [16, с. 43], що в певних контекстах також здатні нести емоційне напруження. Прикладом цієї групи може слугувати емоційний вигук, що виражає відчай і сум: *Officers of high rank sometimes took up their abode in my house. Others of inferior rank were familiar with me, long before their bravery, and, alas! too often death, in the Crimea, made them world famous* [8, p. 6].

Таким чином, представлена лексико-семантична класифікація свідчить, що клас емотивної лексики є дуже розширеним і рухливим, оскільки часто емотивні стани висловлено не експліцитно, а імпліцитно завдяки відповідному контекстному оточенню. Також до власної емотивної конотації лексеми можуть набувати додатково оціночної, експресивної і образної конотації.

Наступна класифікація розподіляє емотивно-експресивну лексику за **морфологічним принципом** на різні частини мови. На базі англійської мови така лексика найчастіше виражена іменниками, прикметниками, прислівниками, дієсловами і вигуками.

Іменники, як правило, безпосередньо відображають емотивні стани. Так, почуття гордості експліковано за допомогою іменника ***pride*** в поетичному тексті, де створюється образ турботливої доброї королеви Вікторії, яка із сльозами і гордістю думає про кожного пораненого солдата британської армії, про всі страждання, перенесені ними в нещодавніх битвах у Кримській війні: *No soldier there unheeded is, / His Queen with tears and* ***pride****. / thinks of his sufferings patient borne, / Who late in valor vied* [6, p. 60].

Поширеним класом емоційно-оцінної лексики є **якісні прикметники**, проілюстровані в такому прикладі: *Four hundred of those soldiers fell, fighting where they stood, / And thus that* ***fatal*** *death vale they enriched with English blood; / Four hundred of those soldiers bequeathed their lives away, / For the England they had fought for on that wild October day* [3, p. 5].

Емоції, що експліковано прислівниками, також є дуже частотними. Наприклад, почуття радості в посланні королеви Англії до поранених у військах, що знаходяться на бойовому завданні по обов'язку перед вітчизною, є дуже типовим для текстів періоду Кримської війни: *Wafted o'er the Euxine waters, / Hear the message* ***gladly*** *sent, / By the first of England's daughters / To her troops on duty bent!* [6, p. 66–67].

Також за своєю **морфологічною будовою** емотивна лексика поділяється на **прості, складні** і **складені** слова. Найчастіше в обраному корпусі текстів зустрічаються прості слова: *Victoria too, our gracious Queen,/ Whose reign had long so peaceful been,/ This* ***happy*** *state to still maintain / Tried every effort, but in vain* [4, p. 7] і складні лексеми на позначення емоцій: *"Hurrah for England! and advance! / At once all move — the white plumes dance, / The colours wave as* ***joyant*** [9, p. 22].

Останній приклад також ілюструє, що серед засобів **графічного оформлення** просодичних особливостей емоціональної мови активно використовується знак оклику для відтворення експресивної позитивної або негативної емотивної мови.

Висновки. Результати проведеного дослідження дають змогу проаналізувати особливості емотивної лексики як вербальної складової частини образу Вікторіанської Англії. Було розглянуто загальні західні і вітчизняні засади вивчення класу емотивної лексики, уточнено й охарактеризовано термінологію

і класифікації емотивно-експресивної лексики, виявлено і проаналізовано вживання цієї лексики в корпусі художніх і нехудожніх текстів Вікторіанської Англії часів Кримської війни 1853–1856 рр.

Встановлено, що як правило, емотивно-експресивно забарвлена лексика поєднує в собі позитивну чи негативну шкалу оцінювання, яка відрізняється різноманітними нюансами. На відміну від нейтральної лексики, лексика з емотивною конотацією збагачує текст концентрованим образним емоційним змістом. Висока насиченість тексту емоційною лексикою більш широко розкриває індивідуальне світобачення навколишньої дійсності, виражає ставлення до пануючих реалій, політичних, суспільних і культурних тенденцій, виокремлює психічні характеристики образу рідної країни. Аналіз текстової вибірки показав нерівномірний розподіл варіативності лексики по типах емоцій, превалювання найбільш розповсюдженої і сконцентрованої палітри лексичних одиниць на позначення негативних емотивних станів. У подальшому доцільно використати отримані дані для лінгвокогнітивного аналізу образу Вікторіанської Англії.

Література:

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. Москва : Флинта, Наука, 2009. 384 с.
2. Арутюнова Р.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. Москва : Наука, 1988. 341 с.
3. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Москва : Либроком, 2010. 448 с.
4. Блох М.Я. Средства эмоционального воздействия политических выступлений. *Вестник Томского гос. пед. ун-та*. 2006. Вып. 9 (60). С. 14–19.
5. Васильев Л.М. Стилистическое значение «экспрессивность и эмоциональность» как категории семантики. *Проблема функционирования языка и специфики речевой разновидностей : межвуз. сборник научн. трудов*. Пермь, 1985. С. 3–9.
6. Вольф Е.М. Функциональная семантика: оценка, экспрессивность, модальность: IN MEMORIAM Е. М. Вольф. Москва : Институт языкознания РАН, 1996. 168 с.
7. Вольф Е.М. Эмоциональные состояния и их представление в языке. *Логический анализ языка. Проблемы интенсиональных и прагматических контекстов.* Москва, 1989. С. 55–75.
8. Вольф Е.М. Оценочное значение и соотношение признаков “хорошо” и “плохо”. *Вопросы языкознания*. 1986. № 5. С. 98–106.
9. Выготский Л.С. Мышление и речь. Санкт-Петербург : Питер, 2016. 232 с.
10. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка. Опыт систематизации выразительных средств. Москва : Либроком, 2012. 376 с.
11. Гамзюк М.В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць (На матеріалі німецької мови) : монографія. Київ. держ. лінгв. ун-т. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2000. 256 с.
12. Гинзбург Р.З. Лексикология английского языка. Москва : Высш. шк., 1979. 269 с.
13. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. Москва : Прогресс, 1982. 396 с.
14. Ивин А.А. Аксиология. Научное издание. Москва : Высш. шк., 2006. 390 с.
15. Колшанский Г.В. Контекстная семантика. Москва : Наука, 1980. 149 с.
16. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту. Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. 272 с.
17. Пенфильд В., Робертс Л. Речь и мозговые механизмы. Москва : Медицина, 1964. 217 с.
18. Пешкова А.Б. Эмоциональная оценка как основная семантическая характеристика русских и английских восклицательных предложений. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2014. № 6 (36). Ч. 1. С. 142–145.
19. Пирс Ч.С. Grammatica speculative. *Семиотика*: Сост., вступ.статья и общ. ред. Ю.С. Степанова. Москва : Радуга, 1983. С. 170–223.
20. Рубинштейн Л.С. Проблемы общей психологии. Москва : Педагогика, 1973. 424 с.
21. Жеребило Т.В. Словарь лингвистических терминов: Изд. 5-е, испр-е и дополн. Назрань : Изд-во «Пилигрим». 2010. 610 с.
22. Стаценко А.С. Эмоционально-оценочная лексика как средство реализации речевой интенци : монография. Москва : МПГУ, 2011. 118 с.
23. Телия В.Н. Коннотация: Лингвистический энциклопедический словарь. Москва : Советская энциклопедия, 1997. С. 236.
24. Телия В.Н. О различии рациональной и эмотивной (эмоциональной) оценки. *Функциональная семантика: оценка, экспрессивность, модальность*. Москва: Институт языкознания РАН, 1996. С. 31–38.
25. Телия В.Н. Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц: *Человеческий фактор в языке: языковые механизмы экспрессивности.* Москва : Наука, 1991. С. 36–67.
26. Телия В.Н. Типы языковых значений. Связанное значение слова в языке. Москва : Наука, 1981. 270 с.
27. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. Москва : Наука, 1986. 143 с.
28. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций : монография. Москва : Гнозис, 2008. 416 с.
29. Шаховский В.И. О роли эмоций в речи. *Вопросы языкознания.* 2002. № 5. С. 111–116.
30. Шаховский В.И. Языковая личность в эмоциональной коммуникативной ситуации. *Филологические науки*. 1998. № 2. С. 59–65.
31. Шаховский В.И. Типы значений эмотивной лексики. *Вопросы языкознания*. Москва : Институт языкознания РАН, 1994. № 1. С. 20–25.
32. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе (на материале английского языка) : дис. … доктора филол. наук : 10.02.04. Москва, 1988. 402 с.
33. Шаховский В.И. Проблема разграничения экспрессивности и эмоциональности как семантической категории лингвостилистики. *Проблемы семасиологии и лингвостилистики*. 1975. Вип. 2. С. 3–5.
34. Arnold, I.V. The English Word. Москва : Высш. шк., 1986. 295 с.
35. Bensa, S. Définition sémantique des fonctions d’arguments pour les prédicats du domaine des emotions en allemande. *Abstrakte Nomina: Vorarbeiten zu ihrer Erfassung in einem zweisprachigen syntagmatischen Wörterbuch.* 1998. P. 145–162.
36. Bergenholtz, H. Das Wortfeld Angst. Klett-Cotta, 1980. 266 p.
37. Bresson, D., Dobrovol’skij, D. Semantik und Syntax der ‘ANGST’-Ausdrücke. Versuch einer integrativen mehrsprachlichen Analyse. *Abstrakte Nomina: Vorarbeiten zu ihrer Erfassung in einem zweisprachigen syntagmatischen Wörterbuch*. 1998. P. 163–186.
38. Crystal, D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. Wiley-Blackwell, 2008. 560 p.
39. Kövecses, Z. Emotion Concepts. New York, Berlin : Springer, 1989. 230 p.
40. Plutchik, R. Circumplex models of personality and emotions. Washington : American Psychological Association, 1997. 484 p.
41. Schwarz, M., Ziegler, W. Emotionen in Neurolinguistik und Lexikologie. Ein Forschungsüberblick. *Lexicology*. 1996. № 2. P. 34–62.
42. Strazny, Ph. Encyclopedia of linguistics. New York : Taylor & Francis Group, 2005. Vol. 1. 1243 p.
43. Weigand, E. The vocabulary of emotions. *Contrastive lexical semantics. Current issues in linguistic theory*. Philadelphia : John Benjamins B.V., 1998. V. 171. P. 45–66.

44. Wierzbicka, A. Emotions Across Languages and Culture. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 349 p.
45. Wierzbicka, A. 'Human emotions: universal or culture specific? *American Anthropologist*. 1989. № 88. P. 584–94.
46. Wierzbicka, A. The semantics of emotions: fear and its relatives in English. *Australian Journal of Linguistics*. 1988 a. № 10. P. 359–375.
47. Wierzbicka, A. Emotions across cultures: similarities and differences. *American Anthropologist*. 1988 b. № 90. P. 982–983.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Benson, A.Ch. The letters of Queen Victoria. A selection of Her Majesty's correspondence between he years of 1837 and 1861: ed. A. Ch. Benson. In III vol. London : John Murray, 1908. Vol. I. 512 p.
2. Crampton, J.N. The Fall of Sebastopol. London : Simpkin and Marshall, 1856. 83 p.
3. Elliott, J.A., Murray, S. Balaclava: Oh 'tis a famous story! London : Francis Bros. and Day, 1884. 6 p.
4. Franklin, R. Notes on the War and the blessing of peace. Lincolnshire: Barton-upon-Humber, 1856. 34 p.
5. Gibson, J.S. The war in Crimea. A complete collection of the English poems which have obtained the chancellor's gold medal in the University of Cambridge. Cambridge : Macmillan, 1859. 352 p.
6. Hayward, A. The battles of the Crimea with other poems. Canada : J. C. Ansley, 1855. 67 p.
7. Kingsley, Ch. Two Years Ago. In II vol. Cambridge: Macmillan, 1899. vol. 2. 455 p.
8. Seacole, M. Wonderful Adventures of Mrs. Seacole in Many Lands. London : Thomas Harrild, 1857. 205 p.
9. Stokes, H.S. Echoes of the war and other poems. London : Lonman, 1855. 100 p.
10. Windham, Ch.A., Pearse, H.W., Russell, W.H. General Windham's Diary. London : K. Paul, Trench, Trübner & co., 1897. 282 p.

Rybakova K. The emotive and expressive lexis as the verbal component of the Victorian England image

Summary. The article focuses on the use of lexis expressing basic emotions. The emphasis is given to the emotive lexemes that compose the verbal component of the Victorian England Image. The paper presents the review of the international studies of the emotional vocabulary class, specifies the current terminology of the emotive and expressive lexis, and analyzes the approaches to the classification of emotionally expressive vocabulary of the Victorian Era. The research is based on the analysis of the thematic text extracts of the fiction and non-fiction discourses of the Victorian England created under the influence of the period of the Crimean War of 1853–1856 and bearing a wide lingual, cultural and historic context. The paper has analyzed direct and figurative emotional lexis proposing taxonomy based on lexico-semantic and morphological approaches. Within the lexico-semantic distribution, there were introduced five classes of emotional vocabulary. According to this classification, the following groups of words belong to the emotive and expressive lexis: 1) emotive-nominative, 2) emotive-associative, 3) emotive-expressive, 4) occasional emotive, 5) neutral emotive. Morphological approach implemented the word class and morphological structure distributions. It has been found out that, as a rule, emotionally and expressively colored vocabulary of the above-mentioned period combines positive and negative scale of evaluation, which differs by various shades of nuances. Unlike the neutral vocabulary, lexemes with emotional connotation enrich the text with concentrated figurative emotional content. The high saturation of the written discourses with emotionally shaded vocabulary reveals the individual worldview, expresses the relation to the existing realities, political, social and cultural tendencies, and clarifies the mental characteristics of the country's image of the particular period. The analysis of the textual extracts has shown uneven distribution of vocabulary variability according to the type of emotion. There has been detected the prevalence of emotive lexemes denoting negative emotional states of various kinds over the positive ones.

Key words: image, emotive and expressive lexis, nomination, primary and secondary nomination, connotation.

УДК 378.147+159.953.5+811.111
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.24

Ричка Т. І.,
доцент кафедри іноземних мов
Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової

Лісовська Р. К.,
приват-доцент кафедри іноземних мов
Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової

КІЛЬКІСНИЙ АСПЕКТ ЗАГАЛЬНОНАУКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ МОВНИХ ДЕФІНІЦІЙ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Анотація. У статті розглядається кількісний аспект навчальних (загальнонаукових) мовних дефініцій, розподілених у поурочних лексичних дозах обсягом 30 слів, що має велике значення для теорії та практики викладання іноземної мови у школах і ВЗО. Практична реалізація семантичної системності процесу оволодіння іншомовною мовленнєвою діяльністю являє собою алгоритми цілеспрямованих дій з установкою на запам'ятовування поурочної лексичної дози обсягом у 30 і більше іншомовних слів, які попередньо відібрані у відповідному тексті художньої літератури.

Як показали відповідні дослідження проблеми стану працездатності в навчальному процесі, студенти без філологічної освіти не справляються з лексичним навантаженням у 48 англійських слів. Під час вивчення поурочних доз слід зважати на падіння в них стану працездатності. Це пов'язано з тим, що вони не мають спеціальної мовної підготовки, тому їм рекомендується вивчати не більше 30–35 слів.

Пошук незнайомої лексики здійснюється завдяки евристичному способу і узагальненню еталонів перекладу (дефініцій), особливо ефективних в умовах роботи з домашнім (аудиторним, позааудиторним) читанням.

Склад таких генералізуючих понять узагальнених еталонів перекладу не досліджений, тому тема дослідження є актуальною. Семантизація і одночасне запам'ятовування іншомовної лексики в обсягах, що перевищують звичайні, цілком посильні і доцільні. У студентів філологічних факультетів лексичні дози можуть досягати обсягу в 48 і 60 слів. Опановуючи успішно ці збільшені лексичні дози, випробовувані з філологічною підготовкою не перенапружуються, і їх працездатність істотно не знижується. Цей факт свідчить про доступність освоєння обсягів лексики до 60 англійських слів, а можливо, і про невиявлені ще можливості засвоєння протягом одного заняття більшої кількості іншомовних слів. Випробовувані немовних вузів засвоюють лексичну дозу приблизно обсягом у 30-35 англійських слів, але їхня працездатність за межами, що перевищують ці дози (при чотирикратному навантаженні в 48 англійських слів), має тенденцію до значного зниження. Статистична обробка експериментальних матеріалів показала, що це зниження є достовірним і істотним.

Пріоритет у дослідженні поурочних лексичних доз належить Б.В. Бєляеву, Г.А. Харлову. Але досліджені і встановлені нами обсяги лексичної інформації вимагають свого подальшого вивчення і розвитку, тому що містяться у відповідному обсязі. Наукові лексичні дози не проливають достатньо світла на вміст цих обсягів, оскільки в них не вивчені достатньою мірою дефініції, зокрема в кількісному аспекті.

Для вирішення цього завдання необхідне вивчення кількісного аспекту загальнонаукових навчальних дефініцій як однозначного, так і розгалуженого значення.

Ключові слова: розгалужені навчальні дефініції, лексичні поурочні дози, оптимізація процесу навчання, свідомість людини, багатослівне тлумачення.

У статті розглядається кількісний аспект навчальних (загальнонаукових) мовних дефініцій, розподілених у поурочних лексичних дозах обсягом 30 слів, що має велике значення для теорії та практики викладання іноземної мови у школах і ВЗО. Цю тему досліджували Б.В. Бєляев, В.В. Давидов, О.Н. Соколов, Г.А. Харлов.

Мета статті – проаналізувати кількісний аспект загальнонаукових навчальних дефініцій, розподілених у поурочних лексичних дозах і обгрунтувати необхідність дослідження коротких і розгалужених навчальних дефініцій. *Наукова новизна полягає у* формуванні та розширенні диференційованого теоретичного мислення в мовній діяльності (письмовій та усній), а також в оптимальному використанні актуальних поурочних мовних дефініцій у доборі поурочних доз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практична реалізація семантичної системності процесу оволодіння іншомовною мовленнєвою діяльністю являє собою алгоритми цілеспрямованих дій з установкою на запам'ятовування поурочної лексичної дози обсягом у 30 і більше іншомовних слів, які попередньо відібрані у відповідному тексті художньої літератури.

Як показали відповідні дослідження проблеми стану працездатності в навчальному процесі, студенти без філологічної освіти не справляються з лексичним навантаженням у 48 англійських слів. Під час вивчення поурочних доз слід зважати на падіння в них стану працездатності. Це пов'язано з тим, що вони не мають спеціальної мовної підготовки, тому їм рекомендується вивчати не більше 30–35 слів.

Пошук незнайомої лексики здійснюється завдяки евристичному способу і узагальненню еталонів перекладу (дефініцій), особливо ефективних в умовах роботи з домашнім (аудиторним, позааудиторним) читанням.

Склад таких генералізуючих понять узагальнених еталонів перекладу не досліджений, *тому тема дослідження є актуальною*. Вихідним матеріалом для вивчення об'ємного складу цих кількісних дефініцій послужила книга в оригіналі Penguinclassics, IvanTurgenev, OntheEve, Introduction.

Зразки подібних лексичних доз, які надруковано та запрограмовано, представлені таким чином (узято дві дози по 30 слів для середнього підрахунку).

Перший етап роботи починався з роздачі карток, на яких були надруковані англійські слова з відповідним перекладом (однозначний переклад, багатозначний переклад, багатослівне тлумачення / тлумачення понять, які висловлюються іншомовними словами, багатослівне тлумачення (переклад-роз'яснення). Наприклад:

1) approach – наближатися (підходити);
2) seize – захоплювати;
3) astonish – дивувати (вражати);
4) break – ламати, розбивати, зламувати, рвати(ся);
5) caress – пестити (гладити);
6) embrace – обіймати, обіймає;
7) treat – пригощати, лікувати, трактувати, обходитися, розважати;
8) receive – приймати, отримувати;
9) grow – рости, рости, відрощувати, червоніти, бліднути;
10) emerge – виникати, з'являтися, виходити з;
11) existence – існування;
12) lead – керувати, очолювати;
13) spring – кричати, вискочити, скакати, відбуватися, зароджуватися;
14) praise – хвалити;
15) embarrass – бентежити, ускладнювати, заважати, обмежувати;
16) strive – намагатися, боротися, боятися;
17) pattern – зразок, форма, малюнок, стиль, модель;
18) consolation – розрада.

Процес пояснення вищезазначених лексичних доз зводиться до такого: випробовувані безпосередньо запам'ятовували і краще осмислювали пропоновані англійські слова, максимально зосереджуючи увагу на запропонованих їм роз'ясненнях іншомовної лексики. Слова зачитувалися вголос експериментатором один раз. Випробовувані хором (слідом за експериментатором) повторювали читання кожного слова і виписували з виданих їм карток форму іншомовного слова у свій зошит (без перекладу).

Виписані слова перечитувалися вголос удруге і повторювалися не менше 2-3 разів, тобто на частку одного слова, якщо врахувати паузи, доводилося приблизно півхвилини. Слова пояснювалися однозначно, багатозначно або шляхом тлумачення з урахуванням їхньої полісемії і словотвору. Потім доза в 30 слів опрацьовувалася в іншому зошиті в алфавітному словничку студентів, який складено за певною схемою технічно грамотно і позааудиторно. Прості та складні слова (останні, як правило, обсягом не більше трьох значень) перечитувалися і запам'ятовувалися по 3 рази в перекладі на українську мову і навпаки.

Полісемантично англійські слова на кшталт *break, pattern, background, shake, join, hold* відбиралися і перечитувалися додатково в алфавітному словничку випробовуваних у вигляді таких зразків:

1. Break, broke, broken – ламати, зламувати, розбивати, рвати(ся), рушити: злом, поломка, перелом; перерва, пролом – відділятися раптово від чого-небудь з великою силою.

Down – руйнувати; off – відламувати; out – вибухнути; through – прориватися.

2. Pattern – зразок (форма, малюнок, візерунок, стиль); зразок, модель.

3. Shake, shook, shaken – трясти, коливати, струшувати, тремтіти, стрясати; струс, тремтіння, кивок, перетряска; качати – виконувати коливальні рухи протягом певного часу.

Off – струшувати; out – витрушувати; up – збовтувати.

4. Background – задній план, фон (передумова, походження, підготовка, кваліфікація), позначення чогось, що стоїть на задньому плані, є додатковим до основного поняття.

Останній етап в оволодінні (осмисленні і запам'ятовуванні) інтенсифікованого збільшеного об'єму іншомовної лексики у процесі читання полягав в опрацюванні мікросистеми передтекстово рецептивно – репродуктивних мовленнєвих вправ, у яких англійська лексика належним чином інтенсифікується, осмислюється і проговорюється (повторюється) не менше 16–18 разів (компактно – системний метод).

Стає цілком очевидним, що для реалізації на практиці ідеї оптимізації процесу навчання для повноцінного сприйняття, осмислення і запам'ятовування іншомовного слова необхідно виробляти в учнів такі зв'язки слів, які властиві цим іноземним словам [2]. Цього можна досягти як перекладним, так і способом без перекладу (здогад, багатозначна перекладна семантизація, багатослівне тлумачення і т.д.) за наявності психологічно і методично правильно побудованого підручника, який розраховано на розширення можливостей учнів.

Щодо можливостей використання способу багатослівного тлумачення як ефективного прийому семантизації і розвитку пам'яті, який ми не універсалізуємо, на відміну від розуміння сфери його можливого вживання Б.В. Бєляєвим: «Формулювання буває громіздким, і його необхідно чітко диференціювати в окремих випадках (формулювання повинні бути максимально чіткими, ясними і короткими)» [3] .

Відомо, що англійському слову *to go* відповідають такі видові поняття, що виражаються словами української мови: *ходити, йти, злетіти, літати, їхати, розсіюватися, зникати, їхати, зберігатися* і т.д.

Англійське слово *to take* має такі переклади українською мовою: *брати, полонити, відводити, обідати, обіймати, сприймати, вимагати, проводжати, вибирати* і т.д.

Англійське дієслово *to drive* відповідає за своїм значенням українським поняттям: *викидати, переганяти, заганяти, везти, збивати, їхати, мчати, перевтомлювати, укладати (угоду)* і т.д.

Але нам не представлялося можливим завжди давати таке визначення значенню англійського слова, відповідно до якого випробовувані могли б встановити велике число перекладів. Так, очевидно, що випробовувані були не в змозі встановити такі значення англійського дієслова *to go*, як *розсіюватися, зникати, зберігатися*, якщо дефініція на дане дієслово прийняла б такий вигляд: рухатися в певному напрямку від чогось або до чогось незалежно від засобів пересування; важко підібрати для слова *to drive* більш вдале формулювання, ніж «призводити до руху», яке дозволило б випробуваним на основі наявного в них життєвого досвіду перекласти дієслово *to drive* не тільки однорідними значеннями: *викидати, перегнати, загнати, везти, забивати, їхати* – але і українськими видовими поняттями: *мчати, перевтомлювати, укласти (угоду)* і т.д.

Не всі іншомовні слова можуть семантизуватися за посередництвом багатослівного тлумачення. Відповідне форму-

лювання дефініцій для таких слів – абсолютно неправомірне. Якщо ж визначення поняття все-таки здійснюється, то така семантизація ірраціональна, тому що іншомовне слово може характеризуватися наявністю не більше двох-трьох асоціатів (*tocurrent, acurtain, tocure* і т.д.).

Крім того, спосіб багатослівного тлумачення іншомовних слів не може виключати застосування інших ефективних способів семантизації іншомовної лексики (контекстуальний здогад, багатозначна перекладна семантизація і т.д.), які в певних випадках можуть замінити тлумачення або взаємозаміщуватися цим способом. Але в будь-якому випадку, беручи до уваги типологічну специфіку іншомовних слів, теорія і практика викладання іноземної мови ставить вимогу використання комбінованого поєднання різних ефективних і менш ефективних способів семантизації.

Ми вважаємо, що багатослівне тлумачення, що здійснюється засобами рідної мови, на відміну від способу розширеного тлумачення понять, є не безперекладним, а перекладним способом [3] .

На жаль, у Б.В. Бєляєва немає належної диференціації цих відмінностей, а багатослівне тлумачення протиставляється способу-переказу (хоча визначення понять здійснюється в даному випадку засобами рідної мови) і розглядається як безперекладний шлях оволодіння. Характерно, що тлумачення понять зовсім не застосовується в таких випадках, як «theeyeoftheneedle», «baker's dozen» і т.д. У даному випадку не «спрацьовує» ні перекладне, ні безперекладне тлумачення і перекатегорізація, що є специфічною особливістю мислення носіїв пари мов, яка настає тільки в умовах надання адекватного перекладу цим ідіомам: *baker's dozen – чортова дюжина; theeyeoftheneedle – вушко голки*.

Тому, не заперечуючи в цілому цікавої психологічної характеристики процесу перекладу, яку дає Б.В. Бєляєв [4], ми розглядаємо переклад як лінгвістично-методичне явище, що має в останньому випадку свої специфічні диференціації і сприяє «згортанню» процесу перекладу на стадії безперекладного оволодіння іноземною мовою. Усі вищезазначені критичні зауваження, що виявляють як позитивні, так і деякі негативні сторони способу багатослівного тлумачення, не означають відмови від його використання як ефективного засобу семантизації іншомовних слів і розширення навчально-пізнавальних можливостей.

Багатослівне тлумачення значення іншомовного слова, що використовується з урахуванням усунення або часткового заповнення перерахованих вище недоліків, розглядається нами як системний спосіб, що вимагає свого подальшого теоретичного і експериментального дослідження, оскільки він характеризується низкою переваг психологічного та методичного характеру: дозволяє «трансформувати» лексичну інформацію через систему смислових зв'язків, які утворюють поняття, що розглядаються як сукупність загальних, абстрагованих і об'єднаних ознак однорідних предметів (обсяг яких коливається в межах шести значень полісемантичних слів англійської мови згідно зі здійсненим нами аналізом системи висловлюваних ними понять), викликає підвищену активізацію розумової діяльності студентів під впливом виникнення «проблемної ситуації», породжує у випробовуваних творчий інтерес, дозволяє їм встановлювати лексичне значення слова на основі стилістично чітко відшліфованого формулювання без його пригадування, що зберігає працездатність випробуваних або призводить до незначного її зниження.

Дозиметричне нормування іншомовної лексики необхідно здійснювати за методами, розробленими О.Н. Соколовим, В.В. Давидовим, Г.А. Харловим**.** Алгоритмічна системність у процесі реферування наукових текстів у цифровому позначенні виглядає таким чином: 500 англійських слів, розподілених за текстами навчального року, становить 50 одиниць (50 х 10 = 500). А з розрахунку на кожне заняття – близько 12 англійських слів (50: 4), з яких слова спеціального значення становлять 1-3 одиниці.

Говорячи про «узагальнені стандарти перекладу», ми спираємося на висловлене А.А. Смирновим [5] положення про те, що смислове угруповання нерозривно пов'язано з виділенням смислових опорних пунктів, під якими слід розуміти «не всяку опору в запам'ятовуванні», а «щось коротке, стисле, що заміщує собою якийсь ширший зміст» і міститься у даних А.Н. Соколова [6] про те, що «відновлення за мінімальним числом слів-«посилок» здійснюється відповідно до утворення скороченого і узагальненого коду – мови «семантичних комплексів».

Отже, під «узагальненими зразками перекладу» ми розуміємо виконання максимально стислого відрізку перекладених речень, який отримується за рахунок відновлення за мінімальним числом слів, що більш-менш повно відображає зміст тексту, що сприймається.

Подібні «узагальнені зразки перекладу» могли бути різними, але в будь-якому випадку вони повинні бути показниками адекватного відображення змісту і сприймання студентами текстів, при цьому відбувалося «випадання» як знову вивчених, так і невивчених або раніше засвоєних англійських слів, які не є «опорними». Кількість слів, які використовуються для контрольного усного перекладу в аудиторії, відповідно зростала (додавалося послідовно по одній одиниці), якщо студент мав труднощі передати думку, що полягала в реченні (підмети і присудки, а також найбільш актуальні додатки скороченню не підлягали, прикметники, за винятком основних, прислівники, які виражають додаткову ознаку, частки зазвичай опускалися).

Такі ефективні результати адекватного відображення текстів пояснюються, на наш погляд, активною діяльністю диференційованого теоретичного мислення.

Експериментальний лексичний матеріал заноситься в застосовуваний системний алгоритмічний словничок (складений студентом) із подальшим узагальненням роботи над змістом реферату в цілому.

Семантика розглядається як сукупність основних, узагальнених, однорідних варіантів (значень) перекладів. Їх у середньому 5, із яких спеціальних – 1 ± 2 понять. Звідси на 100 сторінок тексту за фахом доводиться 2 х 100 = 200 речень, що містять спеціальні поняття, і 300 загальнонаукових, що сумарно дає змогу покрити необхідний обсяг лексичного матеріалу в 500 слів. Тому робота з узагальнення змісту реферованого оригінального наукового тексту розглядається як узагальнення еталонних перекладів. Відновлення за мінімальним числом слів здійснюється відповідно до утворення скороченого й узагальненого коду мови семантичних комплексів. Цей алгоритмічний аспект, розроблений А.Н. Соколовим, А.О. Смірновим, Г.А. Харловим і В.В. Давидовим, дозволив системно узагальнити і розподілити лексичний і семантичний іншомовний матеріал на кожному із занять

і покрити зміст наукового тексту в цілому. Системний поурочний аналіз наукового тексту за відповідною спеціальністю дозволяє опрацювати до 5 сторінок обсягом лексики у 30 і більше слів згідно із проведеними експериментально-теоретичними дослідженнями і практиками навчання.

Спосіб тлумачення змісту родових понять, інакше кажучи, навчальна дефініція формується за обсягом аналогічно узагальненим еталонам перекладу і дозволяє нарахувати в поурочних лексичних дозах до 6-7 навчальних дефініцій, а дисперсно в тексті в цілому усереднено в силу своїх дисперсійних особливостей використовується до 30 і більше розгалужень. Засвоєння цих специфічних розгалужень можна використовувати усіченим способом алгоритмічного узагальнення, а також рекомендованою нами методикою семантизації в аспекті алгоритмічної системності.

Висновки.

1. Семантизація та одночасне запам'ятовування іншомовної лексики в обсягах, що перевищують звичайні, цілком посильні і доцільні. У студентів філологічних факультетів лексичні дози можуть досягати обсягу в 48 і 60 слів.

2. Опановуючи успішно ці збільшені лексичні дози, випробовувані з філологічною підготовкою не перенапружуються, і їх працездатність істотно не знижується. Цей факт свідчить про доступність освоєння обсягів лексики до 60 англійських слів, а можливо, і про невиявлені ще можливості засвоєння протягом одного заняття більшої кількості іншомовних слів.

3. Випробовувані немовних вузів засвоюють лексичну дозу приблизно обсягом в 30–35 англійських слів, але їхня працездатність за межами, що перевищують ці дози (при чотирикратному навантаженні в 48 англійських слів), має тенденцію до значного зниження. Статистична обробка експериментальних матеріалів показала, що це зниження є достовірним і істотним.

4. Пріоритет у дослідженні поурочних лексичних доз належить Б.В. Бєляєву, Г.А. Харлову. Але досліджені і встановлені нами обсяги лексичної інформації вимагають свого подальшого вивчення і розвитку, тому що містяться у відповідному обсязі. Наукові лексичні дози не проливають достатньо світла на вміст цих обсягів, оскільки в них не вивчені достатньою мірою дефініції, зокрема в кількісному аспекті.

Для вирішення цього завдання необхідно вивчення кількісного аспекту загальнонаукових навчальних дефініцій як однозначного, так і розгалуженого значення.

Література:

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация процесса обучения. Москва : Педагогика, 1977. 254 с.
2. Бабанский Ю.К. Система способов оптимизации обучения. *Вопр. психологии*. Москва : 1982, № 5. С. 12–32.
3. Беляев Б.В. Очерки по психологии обучения иностранным языкам. Москва : Просвещение, 1965. 227 с.
4. Беляев Б.В. Психологические основы усвоения лексики иностранного языка. Москва : Просвещение, 1964. 135 с.
5. Смирнов А.О. Развитие логической памяти у детей Москва : Педагогика, 1976. 255 с.
6. Соколов А.Н. Внутрішнє мовлення і мислення. Москва : Просвещение, 1968. 247 с.
7. Харлов Г.А. Засвоєння, осмислення і запам'ятовування інтенсифікованих збільшених обсягів іншомовної лексики в процесі оволодіння мовною діяльністю. *Науковий вісник*. № 3. 2008. С. 27–33.
8. Харлов Г.А. Особливості оволодіння мовою наукової літератури в аспекті інтенсивного навчання англійської мови. Одеса. *Науковий вісник ПДПУ ім. К.Д. Ушинського*. 2008.
9. Харлов Г.А. Про можливості запам'ятовування збільшених лексичних доз при вивченні іноземної мови. *В.П.* 1974. № 3. С. 85–93.
10. Харлов Г.А. Психологічні основи методики викладання іноземних мов : монографія. Дніпропетровськ, 1973. 226 с.

Rychka T., Lisovska R. Quantitative aspect of general scientific educational language definitions in foreign language teaching

Summary. The article deals with the quantitative aspect of educational (generalscientific) language definitions, distributed in 30 per word lexical doses, which is of great importance for the theory and practice of foreign language teaching at schools and at HEI. The practical implementation of the semantic systematic of process of mastering a foreign language activity is algorithms of purposeful actions with setting a memorable lexical dose of 30 or more foreign words, which are pre-selected in the relevant text of fiction.

According to relevant studies of the problem of working efficiency in the educational process the students without a philological education do not cope with the lexical load in 48 English words. When studying lesson doses, the decrease ofefficiency should be taken into the consideration. This is because they have no special language training, so they are advised to learn no more than 30–35 words.

The search for unfamiliar vocabulary is carried out due to the heuristic method and generalization of standards of translation (definitions), especially effective in the conditions of work with home(auditory, extra-auditory) reading.

The composition of such generalizing concepts of generalized translation standards has not been investigated, so the research topic is actual. Semantization and at the same time, memorization of a foreign language vocabulary in volumes exceeding ordinary ones are quite feasible and expedient, for students of philological faculties lexical doses can reach a volume of 48 and 60 words. Mastering these increased lexical doses successfully, the probationers with philological preparation do not overstress and their efficiency does not decrease significantly. This fact testifies to the availability of mastering of vocabulary up to 60 English words, and possibly the undiscovered possibilities of mastering per one lesson of a larger number of foreign words. The probationers of non-linguistic universities absorb a lexical dose of approximately up to 30–35 English words, but their efficience beyond those doses (with a four times load of 48 English words) tends to decrease significantly. Statistical processing of the experimental materials has shown that this decrease is real and significant.

Thepriority in the study of lesson lexical doses belongs to B.V. Belyaev, G.A. Kharlov. But the volumes of lexical information we have researched and established require their further study and development, as they are contained in an appropriate volume. Scientific lexical doses don't shed enough light on the content of these volumes, since definitions have not been sufficiently studied, in particular in quantitative aspect.

To solve this problem, it is necessary to study the quantitative aspect of general scientific educational definitions, both unambiguous and branched.

Key words: branched educational definitions, per word lexical doses, optimization of learning process, human consciousness, verbose interpretation.

УДК 811. 11
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.25

Ріба-Гринишин О. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Рильчук К. В.,
магістрант II курсу
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ У ГАЛУЗІ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ

Анотація. Статтю присвячено структурно-семантичним особливостям англійських термінів у галузі енергозбереження, які описують поняття досліджуваної сфери, мають дефініцію, зафіксовану в словнику термінів енергозбереження. Аналізована термінологія семантично точна та однозначна. За будовою терміни енергозбереження поділено на кореневі (однокомпонентні) лексеми, двокомпонентні та багатокомпонентні. Серед кореневих термінів виділено конверсію за двома типами зв'язків.

Терміни енергозбереження утворюються різними способами словотвору, найбільш продуктивним типом виступає афіксація. Словник енергозбереження поповнюється також словоскладанням, виділено чотири типи структурних моделей складних термінів. Найпродуктивнішою структурною моделлю серед термінів енергозбереження є двокомпонентні терміни, атрибути котрих представлено відносними прикметниками – простими за структурою. Тричленні структури виступають об'єктними або атрибутивними термінами-словосполученнями, ускладненими прикметниками чи дієприкметниками, що уточнюють і деталізують двоскладні терміни. Дериваційною базою для творення чотирикомпонентних термінів переважно є трикомпонентні терміни-словосполучення. Кожен із детермінантів багатокомпонентних термінів-словосполучень вказує на особливість відповідного предмета чи процесу, важливу властивість і якнайточніше розкриває спеціальне поняття.

Наявність п'ятикомпонентних термінів-словосполучень пояснюється неможливістю заміни коротшими конструкціями. Ці терміни утворилися максимальним ускладненням терміноодиниць простішої структури; для них характерні ті самі типи зв'язків, що й для чотирикомпонентних термінів-словосполучень. Багатокомпонентні досліджувані англійські терміни в галузі енергозбереження незручні в користуванні, проте їм притаманна максимальна точність – одна з основних ознак терміна.

Ключові слова: термін, термінологія, енергозбереження, терміни-словосполучення, деривація, конверсія.

Постановка проблеми. Енергія була і залишається одним із найважливіших чинників, що визначає життя людини і розвиток цивілізації. Історія енергетики починається з часів оволодіння людиною вогнем, енергією води, вітру, сонця, тепловою та атомною енергією та сприяє постійному пошуку, відкриттям, накопиченню і передаванню від покоління до покоління знань і вмінь, найважливіших досягнень у сфері пізнання законів природи.

Значні зміни, пов'язані з енергозбереженням, відбулися тільки після появи електричних станцій. Формування окремої терміносистеми енергозбереження – це складний і тривалий процес.

Термін «енергозбереження» завдячує своїм існуванням публікації 1980 р. німецького Інституту Прикладної Екології, в якій йшлося про необхідність повної відмови від ядерної енергії та енергії з нафти. Протягом наступних десятиріч розширилося значення терміна, він набув теперішнього змісту лише у 2002 р.

Термінознавча тематика привертала та привертає постійно увагу вітчизняних та зарубіжних науковців, які активно досліджують теоретичні та практичні проблеми з термінознавства (В.В. Виноградов, В.М. Лейчик, Д.С. Лотте, Г.В. Наконечна, Т.І. Панько, О.О. Реформатський, А.В. Суперанська, H. Felber), комплексно вивчають галузеві термінології та їхні структурні одиниці (З.Б. Кудель, Н.А. Цимбал), досліджують особливості дериватології та термінотворення (В.Д. Бялик, В.П. Даниленко, А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, Д.С. Лотте, О.Д. Огуй та інші).

З початком енергетичного переходу та розвитком систем енергозбереження виникає величезна кількість термінів, що позначають ці системи і поняття. Найрозвиненішою країною, яка застосовує енергозбереження, є США, і, як наслідок, щороку з'являються нові терміни енергозбереження в англійській мові, тому варто зосередитися на більш ґрунтовному аналізі галузевої термінології.

Мета статті – описати структурно-семантичні особливості англійських термінів у галузі енергозбереження.

Виклад основного матеріалу. Об'єктом наукової розвідки виступають кореневі, двокомпонентні та багатокомпонентні термінологічні одиниці галузі енергозбереження.

У нашому дослідженні під терміном «енергозбереження» розуміємо слово або словосполучення, що позначає поняття енергозберігаючої сфери, є відтворюваним, має дефініцію, зафіксовану в словнику термінів енергозбереження.

Термінологія енергозбереження семантично точна, однозначна, поділяється на загальнонаукові терміни та вузькоспеціальні терміни енергозбереження.

За будовою досліджувані терміни ми поділили на кореневі (однокомпонентні) лексеми, двокомпонентні та багатокомпонентні.

Кореневі терміни енергозбереження становлять 36% проаналізованого матеріалу*: hob – зона нагріву, turn – виток, coil – котушка, pulse – імпульс, mains – мережа живлення, load – навантаження, shunt – шунт.*

Серед кореневих термінів виділяємо конверсію – безафіксальний тип переходу слова з однієї частини мови в іншу (4%).

Досить частотним конверсійним зв'язком виступає V (verb – дієслово) – N (noun – іменник): *load (навантажувати – навантаження, заряд), shift (зрушувати – зсув, викрут), slash (різати – ділянка вологої або болотистої місцевості в США), loss (втрачати – збиток, втрата), open (відчиняти – отвір, природна тріщина), heat (нагрівати, розжарювати – тепло, нагрівання).*

Другим типом конверсійного зв'язку є Adj. (adjectives – прикметники) – N (6 %): *public (комунальний, громадський – народ, громадськість).* Оскільки утворення іменника від прикметника – набагато складніший процес, цей тип зв'язку не такий частотний, як перший. Можливо, це пов'язано із суттєвими змінами семантичної структури прикметника, адже значення якості нелегко перетворити на значення предмета.

Конверсія іноді супроводжується метафоричним переносом значення.

Н.О. Михальчук стверджує, що конверсія є переважаючим типом дієслівного словотвору [1, с. 188]. Матеріал дослідження обґрунтовує твердження, що термінологічна лексика часто є результатом конвертування дієслова в іменник. Вважаємо, що це стосується не тільки термінології енергозбереження, а й терміносистем інших наук. Основна функція терміна – називна.

О. Єсперсен та Г. Марчанд стверджують, що основними джерелами поповнення словникового складу сучасної англійської мови є різноманітні види морфологічного, синтаксичного та синтактико-морфологічного способів словотвору [2, с. 62]. Термінологія енергозбереження також утворюється за допомогою різних способів словотвору. Найбільш продуктивним типом виступає афіксація (51%). Варто зазначити, що суфіксація (34%) є більш частотною, ніж префіксація (29%). Суфіксальну модель використовують у творенні різних частин мови, перш за все, творенні термінологічних одиниць, представлених іменниками та прикметниками: *transformer – трансформатор, ferruginous – ферругінозний, storage – акумулювання, susceptance – реактивна провідність, reactor – реактор, energy conservation – енергоощадність.*

Дослідження показує, що найчастотнішими суфіксами є: -tion (67%), -ous (24%), -age (4%). 5% припадає на інші суфікси. Префіксальна модель творення термінів у терміносистемі енергозбереження також є досить продуктивною. Вона представлена багатофункціональними префіксами, які використовуються для творення термінів-іменників та термінів-прикметників: *discharge – витрата води, foredeep – передовий прогин, biogas – біогаз, distortions level – рівень викривлень, multicell – багатокамерний, ultraviolet – ультрафіолетовий.* Частина продуктивних префіксів (inter-, sub-,) належить до інтернаціональних і застосовується у творенні термінів-інтернаціоналізмів: *interlace – стрибкове розгорнення, intermittent – повторно–короткочасний, substrate – підкладка, subduction – субдукція.* Особливо активними є префікси: inter- (49%), sub- (20%). Частка інших префіксів становить 31%.

Продуктивним типом афіксації у процесі творення термінів є префіксація + суфіксація (37%): *renewable – відновлювальний, deregulation – дерегулювання, propulsion – поштовх, dispersion – розсіювання, susceptance – реактивна провідність, transshipment – перевантаження.* При цьому зауважимо, що дериваційно-активним є поєднання префікса de- із суфіксом –tion. Ще одним способом поповнення словника енергозбереження є словоскладання (44%). Результатом словоскладання є складні слова або композити.

Ми виділили 4 структурні моделі складних термінів: 1) N + N (60%): photosynthesis – фотосинтез; 2) Adj. + N (36%): *short-circuit – коротке замикання;* 3) Adj. + Adj. (3%): *intermittent-continuous – переривчасто-довготривалий;* 4) V + Adv + N (1%): *filter-down-process – процес відфільтровування.* Найпродуктивнішою структурною моделлю серед термінів енергозбереження є двокомпонентні терміни.

Двокомпонентні терміни представлені такими моделями:

1) *прикметник + іменник (Adj + N)* , наприклад: *fossil fuel – викопне паливо, exhaust ventilation – витяжна вентиляція, climatic version – вид кліматичного виконання, ultraviolet light – ультрафіолетове випромінювання;*

2) *іменник + іменник (N + N)* (у т.ч. із прийменником і сполучником), наприклад: *energy conservation – енергоощадність, energy loss – втрати енергії, earth atmosphere – атмосфера землі.*

Ще дві моделі двокомпонентних сполук містять лише по одному терміну: «дієслово + іменник» (V + N) – *to alternate current – змінювати струм*, модель «іменник + дієслово» (N + V) – *resistance to wear – зносостійкість.*

В основному терміни характеризуються безприйменниковою і безсполучниковою конструкціями, проте трапляються й такі, які можуть включати прийменники і сполучники, утворюючи додаткові варіанти моделей. Такі випадки трапляються в різних за структурою і кількістю компонентів моделях. Можливі випадки, коли компонентами терміна є складне слово або термін, написаний разом або через дефіс. Таким чином, практично кожна структурна модель термінів має варіанти, які визначаються наявністю прийменника і сполучника, простих і складних слів, що є компонентами термінів.

У моделях двокомпонентних сполук більшість атрибутів представлено відносними прикметниками, які в основному прості за структурою. Трапляються випадки складних прикметників, напр.: *intermittent-continuous duty – переривчасто-довготривалий режим роботи, squirrel-cage motor – короткозамкнений двигун, low-voltage devices – низьковольтне обладнання.*

Серед трикомпонентних номінативних одиниць галузі енергозбереження більшість становлять терміни-словосполучення перших двох типів, компонентами яких можуть бути терміни і загальновживані слова, які у складі номінації стають термінологічно навантаженими: *energy resources (енергетичні ресурси) – nonrenewable energy resources (невідновлювальні енергетичні ресурси), energy resource (енергетичний ресурс) – secondary energy resource (вторинний енергетичний ресурс).*

Кожен із детермінантів багатокомпонентних термінів-словосполучень вказує на властивість відповідного предмета чи процесу і якнайточніше розкриває спеціальне поняття. У межах трикомпонентних номінативних одиниць галузі енергозбереження виділяємо такі словотвірні моделі:

1) прикметник (дієприкметник) + прикметник (дієприкметник) + іменник: *negative electric charge - негативний електричний заряд, inversion gamma correction – інверсійна гама-корекція, stationary electric drive – стаціонарний електричний привід, complete electrical equipment – комплектне електрообладнання, dynamic braking system – динамічне гальмування;*

2) іменник + прикметник (дієприкметник) + іменник: *transmission of the electric power – пересилання електричної енергії, computer-aided design – система автоматизованого проектування.* Такі терміни-словосполучення виникають внаслідок ускладнення двокомпонентних структур через подальшу конкретизацію, що

відбувається приєднанням означення до означуваного слова за вказівки на різновид поняття, названого словосполученням;

3) прикметник (дієприкметник) + іменник + іменник: *automatic circuit breaker – автоматичний вимикач, actual ratio of the neutrons – діючий коефіцієнт нейтронів.* Такі тричленні структури є об'єктними або атрибутивними термінами-словосполученнями, ускладненими прикметниками чи дієприкметниками, що уточнюють і деталізують двоскладні терміни;

4) менш продуктивною є група іменник + іменник + іменник, в якій виокремлюємо такі моделі: *energy utilization efficiency – коефіцієнт використання енергії, arc suppression chamber – дугогасильна камера;*

5) до малопродуктивних словотвірних моделей належать: прислівник + прикметник (дієприкметник) + іменник: *rationally utilized resources – раціонально використані ресурси;*

6) найменш продуктивною виступає модель: дієслово + іменник + іменник: *saving of organic fuel – економія органічного палива.*

У досліджуваній термінології зустрічаємо незначну кількість чотирикомпонентних номінативних одиниць. Дериваційною базою для їх творення переважно виступають трикомпонентні терміни-словосполучення. Найчисельнішою серед чотирикомпонентних термінів-словосполучень є модель: прикметник (дієприкметник) + іменник + прикметник (дієприкметник) + іменник, зокрема з прийменником: *specific consumption of fuel-energy resources – питома витрата паливно-енергетичних ресурсів, rational utilization of fuel-energy resources – раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів, economic indirect saving of fuel-energy resources – непряма економія паливно-енергетичних ресурсів, structural saving of fuel-energy resources – структурна економія паливно-енергетичних ресурсів.*

Інші моделі чотирикомпонентних термінів-словосполучень також творяться шляхом ускладнення трикомпонентних прикметниками (дієприкметниками), іменниками та прислівниками. Такі моделі репрезентовані меншою кількістю терміноодиниць:

– іменник + іменник + прикметник + іменник, зокрема з прийменниками: *forcing engines of the internal combustion – форсування двигунів внутрішнього згоряння;*

– іменник + прикметник + прикметник (дієприкметник) + іменник: *energy-intensity of gross national product – енергомісткість валового національного продукту;*

– прикметник + іменник + іменник + іменник: *cost-effective potential of energy conservation – економічно доцільний потенціал енергоощадності;*

– прикметник (дієприкметник) + прикметник + прикметник + іменник: *semiconductor dynamic energy diode – напівпровідний динамічний енергетичний діод;*

– прикметник + прикметник + іменник + іменник: *theoretical energy conservation potential – теоретичний потенціал енергоощадності, fuel and energy consumption rate – норма витрат палива та енергії.*

Термінів, що складаються з п'яти компонентів, у досліджуваній терміносистемі незначна кількість. Їх наявність можна пояснити неможливістю заміни коротшими конструкціями. Ці терміни утворилися шляхом максимального ускладнення терміноодиниць простішої структури, а тому для них характерні ті самі типи зв'язків, що й для чотирикомпонентних термінів-словосполучень. У нашій вибірці є лише один п'ятикомпонентний термін-словосполучення: прислівник + прикметник + іменник + іменник + іменник: *technologically attainable energy conservation potential – технологічно доступний потенціал енергоощадності.*

Висновки. Термінологічна система сфери енергозбереження належить до однієї з наймолодших терміносистем в англійській мові, що сформувалася лише наприкінці XX століття у зв'язку з появою та розвитком нової техногенної сфери, яка докорінно змінила життя людства. Оскільки головним лідером цієї сфери були та залишаються Сполучені Штати Америки, цілком природним є той факт, що номінація її об'єктів і понять відбувалася саме англійською мовою.

Комплексний структурний аналіз термінів енергозбереження дав змогу здійснити узагальнення про особливості досліджуваної термінолексики та основні способи її деривації.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в з'ясуванні особливостей функціонування термінів у дискурсивному вимірі, а також поглибленому вивченні проблем уніфікації та стандартизації термінів галузі енергозбереження. З огляду на стрімкий темп розвитку досліджуваної англомовної термінології варто звернути увагу на вивчення термінів-неологізмів із погляду їх семантики, структури, словотвірних моделей.

Література:

1. Михальчук Н.О. Конверсія як вид морфолого-синтаксичного типу творення нових слів у сучасній англійській мові. *Наукові записки національного університету «Острозька академія».* 2014. Вип. 44. С. 187–190. (Серія «Філологічна»).
2. Marchand H. Word-building in the English Language. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1980. 293 p.
3. Пізнання й досвід. Шлях до сучасної енергетики. URL: http://energetika.in.ua/ua/books/book-2/intro

Riba-Hrynyshyn O., Rylchuk K. Structural and semantic features of the English energy-conservations terms

Summary. The article is devoted to structural and semantic features of english energy conservation terms, which describe the concepts of the studied branch, have a definition, that is fixed in the energy conservation terms dictionary. The analyzed terminology is semantically accurate and unambiguous. By structure, energy conservation terms are divided into root (one-component) tokens, two-component and multi-component. The root terms have a conversion of 2 relation types.

Energy-saving terms are formed in different ways, affixation is the most productive type of terms formation. The vocabulary of energy conservation terms is enriched by compound words. We determined four types of the complex terms structural models. The most productive structural model of energy conservation terms is two-component. The attributes are represented by relative adjectives – simple by structure. The three-component structures are objective or attributive terms-combinations, complicated by adjectives or participles, which clarify and detail the two-word terms. The four-component terms are usually based on three-component combinations. Each part of multicomponent terms-combinations describes the features of a subject or process, an important property, and reveals the special concept as precisely as possible.

The presence of five-component word combinations is explained by the inability to replace them with the less components words. The terms are formed by the great complication of simple-structure words; they have the same type of the relationships as the four-component terms. The multi-component energy conservation english terms are inconvenient in usage, but they are highly accurate – the accurance is one of the main term features.

Key words: term, terminology, energy conservation, term-combinations, derivation, conversion.

УДК 811.133
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.26

Семида О. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 1
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

МЕТАФОРИЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *RADIATION* У ТЕКСТАХ НА ЕКОЛОГІЧНУ ТЕМАТИКУ

Анотація. У статті здійснено аналіз концептуальних метафор, за допомогою яких здійснюється опис концепту *Radiation* у текстах на екологічну тематику. Зважаючи на актуальність екологічної тематики, в роботі обґрунтовано необхідність проведення такого дослідження та подано перспективи подальших розробок. У процесі теоретичних розвідок було розглянуто різні підходи до терміна «еколінгвістика». У статті еколінгвістика розглядається як дисципліна, що вивчає тексти на екологічну тематику. Було здійснено аналіз останніх публікацій та досліджень із цієї тематики та визначено теоретичне підґрунтя нашого дослідження, а саме: проаналізовано праці вчених-лінгвістів, які досліджували екологічну тематику з різних точок зору, зокрема розглянуто когнітивний підхід до аналізу концептуальних метафор, які структурують екологічний дискурс. Визначено концептуальну метафору як явище реального світу, що відображується за допомогою інших явищ реального світу на основі їх подібності, тобто зображення одного поняття з однієї сфери суспільного життя в межах поняття з іншої сфери. Визначено концепти, які структурують екологічний дискурс: Environment/Довкілля, Pollution/Забруднення, Energy/Енергія, Climate Change/Зміна клімату, Chernobyl/Чорнобиль. Під час аналізу текстів з електронного видання журналу *The Ecologist* було описано концептуальні метафори, які репрезентують концепт *Radiation*. Це метафори із таких суспільних сфер, як ВІЙНА, ЗДОРОВ'Я, РЕЛІГІЯ ТА МІФОЛОГІЯ, ПОБУТ, ЕМОЦІЙНА СФЕРА. Ці концептуальні метафори містять негативну оцінну конотацію та відбивають негативне ставлення до радіації у свідомості суспільства, пояснюючи тим самим поширення «зеленого» руху. Концептуальні метафори містять стереотипи та оцінку описуваного явища. Як показало дослідження, вони створюють в основному негативну оцінку концепту Radiation у текстах на екологічну тематику.

Ключові слова: концептуальна метафора, еколінгвістика, концепт, концептуальна область, область джерела, оцінка.

Постановка проблеми. Мова є живим організмом, який реагує на всі зміни, що відбуваються в суспільному житті. Внаслідок активної взаємодії мови з різними сферами людського життя, вона вбирає в себе нові поняття, створюються нові терміни, та навіть виникають нові дисципліни на перетині лінгвістики та певної сфери людського життя. Зокрема, у зв'язку зі стрімким розвитком промисловості, активним господарюванням людей на планеті та численними екологічними катастрофами актуальною стала тема екології, навколишнього середовища, рух за «зелений» спосіб господарювання тощо. Екологічна тематика привернула інтерес учених-лінгвістів до дослідження відображення цієї тематики в мові, до вивчення структури екологічних текстів, концептів, метафор, різних мовних засобів тощо. З'являється нова дисципліна – еколінгвістика, одним із завдань якої є дослідження текстів про екологію. Учені вважають її молодим напрямом лінгвістичної науки, що виник на перетині екології, соціолінгвістики та власне лінгвістичної науки та набуває значного розвитку в контексті сучасної парадигми лінгвістичних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що вченими-лінгвістами термін «еколінгвістика» розглядається неоднозначно. Є два підходи щодо визначення цього поняття. Згідно з першим підходом, завданням еколінгвістики є дослідити, задокументувати і врятувати мови, що перебувають під загрозою зникнення. Згідно з іншим підходом, мова використовується для привернення уваги до проблем навколишнього середовища [9]. Так, взаємозв'язок суспільства і природи осмислюється з точки зору різних аспектів – філософського, соціологічного, психологічного, що й дало початок виникненню нового напряму дослідження – еколінгвістики. І. Петренко [5, с. 279], досліджуючи походження терміна «еколінгвістика», виділяє чинники виникнення цієї дисципліни: погіршення екологічної ситуації, геополітичні зміни та прискорення процесу глобалізації, переорієнтація багатьох лінгвістичних дисциплін на комплексні дослідження мови з урахуванням соціального й етнокультурного контексту її функціонування, стрімкий розвиток засобів масової інформації і поява нових типів комунікації, в мові яких знаходять безпосереднє відображення усі зміни, що відбуваються в суспільстві та мові. A. Stibbe зазначає, що різне трактування цього терміна випливає з різних підходів до трактування терміна «екологія» [11].

Екологічна проблематика привертає увагу і науковців-лінгвістів, у коло їхніх досліджень потрапляють особливості екологічного дискурсу (І.О. Розмаріца), екологічна термінологія (С.В. Овсейчик, К.Ю. Симонова), аналізується екологічна публіцистика (Т.О. Бондаренко, Г.М. Гопко), розглядаються концептуальні метафори в екологічному дискурсі (Н.О. Красильникова, О.В. Іванова), проводиться лінгвістичний аналіз дискурсивних структур екологічної тематики (О.Г. Хітарова).

Еколінгвістика визначає, як мова впливає на формування значень та встановлення зв'язків між людьми та навколишнім середовищем [13]. У лінгвістичній екології антропного характеру набувають процеси утворення мовних концептів і категорій, які стосуються взаємодії людини з навколишнім світом

[6]. Учені визначають екологічний дискурс, під яким розуміють сукупність текстів різних функціональних стилів і жанрів, від монографій до творів популярної та художньої літератури, як вираження у мові екологічних тем і проблем. «Це зв'язний, усний або письмовий, текст, зумовлений ситуацією спілкування на екологічні теми» [3, с. 135]. Причому тексти, створені науковцями, належать до наукового екологічного дискурсу, а екологічні тексти, що поширюються в засобах масової інформації, – до медійного екологічного дискурсу.

У роботі термін «еколінгвістика» ми вживаємо в значенні дисципліни, яка займається дослідженням та вивченням текстів на екологічну тематику та екологічних проблем, відображених у них. Аналіз цих текстів, особливостей їхньої структурної будови, дослідження мовних засобів та прийомів, вжитих у них, дає змогу дослідити картину сприйняття екологічних станів, ризиків та відношення до них суспільства. Учені [14, с. 292] зазначають про взаємообмін між навколишнім середовищем та мовою. Еколінгвістичні дослідження мають справу з екосистемами, що є частиною людської системи, і мовною системою, яку люди використовують у своєму середовищі, та зазнають значного впливу дискурс-аналізу. Зокрема, варто зазначити про важливість таких досліджень, оскільки вони можуть використовуватись із метою навчання іноземної мови студентів технічних вузів екологічних спеціальностей [4; 12].

Метою статті є дослідити концептуальні метафори, які знаходяться в семантичному полі концепту *Radiation*, та визначити їхню роль у формуванні картини екологічної безпеки та екологічних загроз у людській свідомості. Для проведення дослідження було застосовано методологію критичного дискурс-аналізу, а також дескриптивний підхід до аналізу зібраного матеріалу. Ці методи дослідження сприяють досягненню поставленої мети та розв'язанню низки завдань. Матеріалом дослідження є тексти на екологічну тематику, відібрані з електронних та паперових версій журналу *The Ecologist*. Предметом дослідження стали концептуальні метафори, за допомогою яких описується концепт *Radiation*.

Виклад основного матеріалу. У статті ми досліджували екологічний «зелений» дискурс, розглядали концептуальні метафори, які структурують зміст цього дискурсу. У дослідженні екологічного дискурсу основну роль ми приділили метафорі, що є важливим засобом відтворення образу явища чи події в суспільній свідомості, даючи змогу глибше його пояснити. За допомогою метафор створюється емоційна атмосфера подій, формується їх оцінка та здійснюється підсвідомий вплив на адресата, завдяки їх здатності завуальовано виражати думку. Когнітивний підхід до дослідження метафори виник на противагу її традиційному вивченню як образного порівняння для прикраси мови. У когнітивістиці метафора розглядається як основна ментальна операція, як спосіб пізнання, структурування та пояснення світу. У процесі вивчення концептуальних метафор досліджуються стійкі відповідності між двома областями: областю джерела метафори і областю цілі метафоричної номінації. Концептуальна метафора розглядається як явище реального світу, що відображується за допомогою інших явищ реального світу на основі їх подібності, тобто зображення одного поняття в межах іншого [7].

Екологічний дискурс із точки зору когнітивістики розглядався у процесі вивчення процесів метафоризації (Н.О. Красильнікова, О.В. Іванова), встановлення лінгвокогнітивних особливостей комунікації у сфері екології (І.О. Розмаріца), визначення місця такого дискурсу в когнітивно-комунікативній парадигмі знань (З.І. Ломініна). Семантичну базу екологічного дискурсу становлять концепти: Environment/Довкілля, Pollution/Забруднення, Energy/Енергія, Climate Change/Зміна клімату, Chernobyl/Чорнобиль, які маркують екологічну проблематику, де ключовим є концепт Environment/Довкілля [2]. Як зазначає О.Г. Хітарова, аналіз концептів екології свідчить про тенденцію формування нової епохи в розвитку людства – екологічної, і це пояснюється тим, що екологічне знання збагачується через різноманіття видів людської діяльності, сукупність яких внаслідок об'єктивних причин поступово охоплюється екологізацією [8, с. 40–41].

У когнітивній лінгвістиці метафоризація виступає як перенесення структури концептуальної області (домена) цілі на область джерела. Дж. Лакофф та М. Джонсон [10] виділяють 3 групи концептуальних метафор:

а) структурні метафори (розуміння чогось у термінах чогось іншого);

б) орієнтаційні метафори (пов'язані з просторовою орієнтацією);

в) онтологічні метафори.

Концептуальні метафори вивчаються за двома основними напрямами: метафорична концептуалізація пізнання (сфери-джерела творення метафор, моделі метафоричних трансформацій) та метафора як стилістичний прийом у лінгвістиці тексту. Вчені розглядають концептуальну метафору як спосіб пізнання світу, його концептуалізації, що дає змогу виявити ставлення до аналізованого явища у свідомості людей шляхом перенесення характеристик із загальновживаних сфер на концепт, що аналізується. Аналіз концепту *Radiation* крізь призму концептуальних метафор дає змогу виявити найбільш істотну культурну інформацію.

У процесі дослідження було проаналізовано близько 100 статей на екологічну тематику видання *The Ecologist* та 4 томи звіту за 1990 рр. *The Ecoligist: Nuclear Power Shut it Down!* Журнал *The Ecologist* було засновано 1970 р. ученим-екологом Е. Годсмітом. За задумом засновника, він мав стати рупором для країн третього світу, досліджувати проблеми довкілля, характерні для цих регіонів, пропонувати способі подолання цих проблем та підтримувати екологічні рухи [1]. Серед проблем, яким приділяє увагу журнал *The Ecologist*, розглядаються питання та проблеми ядерної енергетики, радіологічного забруднення та розробка альтернативних джерел енергії. Тому, базуючись на матеріалах часопису, які порушують окреслену проблематику, ми досліджуємо концептуальні метафори, які характеризують концепт *Radiation.*

Відібрані з текстових корпусів концептуальні метафори були розділені на такі групи, відповідно до сфери джерела: *Війна*, *Здоров'я*, *Міфологія та релігія, Побут, Технології та наука*. Розглянемо детальніше перенесення рис та характеристик із кожної сфери-джерела. Так, концепт *Radiation* розглядається в межах сфери WAR (ВІЙНА). Перенесення метафоричного образу відбувається шляхом перенесення дій ВІЙНИ (вбиває, пошкоджує): r*adiation kills cells, radiation damages;* перенесення учасників війни (жертви, ветерани): *victims of radiation, nuclear test veterans;* перенесення предметів (зброя, флот): *radiation is a weapon, ...expands its fleet of nuclear power stations.*

Наступною сферою-джерелом концептуальних метафор є сфера MYTHOLOGY, RELIGION (міфологія та релігія). Так, радіація розглядається як зло, що наслане на Землю, як сказано в книзі Об'явлення: *Chernobyl was mentioned as the star that fell to earth in the Book of Revelations*; мовчазне кровопролиття (вжито в біблійному значенні, натяк на біблійну історію з масовим винищенням євреїв): *silent massacre*; радіація вигадана гріхами людини: *...constructed from human folly, power-lust and stupidity.* Місцеві жителі, які живуть поблизу ядерних електростанцій, страждають від підвищеного рівня радіації... *native peoples are being sacrificed to our nuclear power plants.*

Знайдено концептуальні метафори, джерелом походження яких є міфи народів-аборигенів, на землях яких здійснюється видобуток урану: *...according to Aboriginal mythology, the Rainbow Serpent, asleep in the Earth...*

Іншим прикладом актуалізації сфери міфології є *...an attempt to seize these underworld elements will disturb the sleep of the Serpent, provoking its vengeance...* – згідно з міфологічними віруваннями аборигенів Австралії, Райдужний змій є творцем світу, живе під землею, і австралійці вважають, що уранові шахти можуть його потурбувати.

У давньогрецькій міфології радіація порівнюється з бідами зі скриньки Пандори: *fallout from Pandora's nuclear box;* радіація – ядерне чудисько*: nuclear monstrosity.*

Звичайно, багато метафор при описі концепту *Radiation* запозичено зі сфери HEALTH (здоров'я). Ці концептуальні метафори вживаються для характеристики наслідків дії радіації:... *genetic damage to life on Earth;* дія радіації розглядається як геноцид людства... *adding to that burden with Moorside would be* genocida*l,* що перетворює чоловіків на тіні *...men turned into shadows,* та призводить до народження нездорових дітей... *women, giving birth to jellyfish babies.*

До концептуальних метафор зі сфери FEELINGS and EMOTIONS (почуттів та емоцій) ми зараховуємо метафори, які містять оцінні предикати: *...one of the ugliest disasters known to man; ...so this is one nightmare scenario: 'Son of Fukushima'.* Усі концептуальні метафори є носіями негативної оцінки. Під час аналізу матеріали ми зустріли лише одну концептуальну метафору з позитивною абсолютною та контекстуальною оцінкою: *A wonder of nuclear engineering...* Мова йде про створення ядерної бомби як про вагоме наукове відкриття.

Побут людини (порівняння з їжею, речами, що застосовуються в побуті): *...the south of the Belarusian Republic was covertly blanketed with a radioactive soup.*

Nuclear weapons industry swept health risks under the carpet – ховати проблеми зі здоров'ям під килим, аналогія з метафорою –змести/сховати сміття під килим. *Enviromental controls at weapons plants have been poor* – характеризує поганий екологічний контроль.

Сферою-джерелом для концептуальних метафор є SCIENCE and TECHNOLOGY (технологічна сфера, наукова). Так, працівників атомних станцій порівнюють з екологічно-чистою продукцією, тому і вживається атрибут *organic* : *... the "organic robots",* вирішення технологічного завдання називають головоломками – *radiation riddle.*

Цікаво зазначити, що усі концептуальні метафори, які описують концепт *Radiation*, мають негативну оцінну конотацію. Така негативна оцінка відбиває суспільне ставлення до явища радіації. Варто зазначити когнітивну та культурну функцію концептуальних метафор. У концептуальних метафорах відбиваються стереотипи сприйняття таких явищ, як радіація та радіаційне забруднення, прослідковуються стереотипи спрямування думок, ставлень та пересторог щодо них. Вони відображають тенденцію спрямування думки, базуючись на явищах реального світу. Тобто, іншими словами, відтворюючи поняття «радіація» в поняттях з інших сфер життя, ми здійснюємо перенос ставлення до описуваної речі шляхом перенесення загальноприйнятого ставлення до речей повсякденного ужитку. Знання стереотипів та використання концептуальних метафор є процесами, які запускають пізнання та сприйняття процесів іншої реальності в поняттях зрозумілої нам реальності (сфери побуту, емоцій, здоров'я тощо).

Висновки. Концептуальні метафори є засобами порівняння та розуміння іншої реальності (наукової, екологічної), переносячи на неї характеристики, стереотипи та якості з повсякденних сфер життєдіяльності людини. Дослідження показало, що найпоширенішими сферами для опису концепту *Radiation* є побут, здоров'я, війна, міфологія та релігія. Перспективами подальших досліджень можуть бути моделювання концептів, які структурують екологічний дискурс. Планується розглянути концептуальні метафори, які моделюють інші концепту екологічного дискурсу, а також детальніше розглянути засоби створення оцінності в текстах на екологічну тематику. Цікавим вбачається дослідження стереотипів, які формуються в суспільстві після ознайомлення з екологічними текстами, дослідження механізмів формування екологічної свідомості, мотивування до боротьби за чисте довкілля.

Література:

1. Бондаренко Т. Проблематика екологічних рухів на сторінка журналу The Ecologist. *Діалог: Медіа-студії.* 2013. Вип. 17. С. 102−110. URL: http://dms.onu.edu.ua/article/view/169767/169593.
2. Жихарєва О.О. Екологічний дискурс: когнітивний підхід. *Взаємодія одиниць мови та мовлення: комунікативно-когнітивний, соціокультурний, перекладознавчий і методичний аспекти :* матеріали Міжнар. наук.-практ. Конф., м. Київ, 28 березня 2014 р. Київ, 2014. С. 68−71.
3. Иванова Е.В. Метафорическая концептуализация природных катастроф в экологическом дискурсе (на материале медийных текстов) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Челябинск, 2007. 219 с.
4. Кравченко Т.В. Громадянська ідентичність як компонент полікультурного виховання в закладах вищої освіти Великої Британії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* 2018. Серія «Культурологія» Вип. 19. С. 58−65. URL: http://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/7130.
5. Петренко І. Актуальні напрямки еколінгвістичних досліджень. *Лінгвістичні студії.* Вип. 23. С. 278−282. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2011_23_61
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава, 2006. 716 с.
7. Семида О.В. Вербалізація концепту УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД у французькому медійному дискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* 2017. Вип. 31 (3). С. 184−187. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvmgu_filol_2017_31(3)__49.pdf.
8. Хитарова Е.Г. Дискурсивные структуры экологической тематики в лингвистическом и правоведческом аспектах (на материале русской и английской публицистики) : дис. … канд. филол. наук : 10.02.19. Краснодар, 2005. 180 с.

9. Fill, A. Contrastive Ecolinguistics – a New Field for Ploughshares? Tübingen. 1995.
10. Lakoff, G. Metaphors We Live By. London, Chicago : The University of Chicago Press, 1980. 242 p.
11. Stibbe, A. Ecolinguistics: Language, Ecology and the Stories We Live By. London : Routledge. 2015.
12. Varyanko, T., Ivanchenko, L. Peculiarities of organisational forms of work used at foreign language lessons in higher technical educational institutions. *Молодь і ринок.* 2018. № 2. Pp. 101−104. DOI: https://doi.org/10.24919/23084634.2018.126836
13. Wu, Y. Ecological Discourse Analysis Advances in Social Science. *Education and Humanities Research (ASSEHR).* 2018. URL: https://doi.org/10.2991/icsshe-18.2018.163
14. Yuniawan, T., Rokhman, F., Rustono, Mardikantoro, H.B. The Study of Critical Eco-Linguistic in Green Discourse: Prospective Eco-Linguistic Analysis. *Humaniora.* 2017. V. 29. P. 291–300. URL: https://www.researchgate.net/publication/321971317_The_Study_of_Critical_Eco-Linguistic_in_Green_Discourse_Prospective_Eco-Linguistic_Analysis

Semyda O. Metaphorisation of the concept *RADIATION* in ecological texts

Summary. This research is dedicated to the conceptual metaphors study describing the concept *Radiation* in the texts on ecology. This paper justifies the novelty and necessity of such a study as well as further scientific linguistic researches in this field. Different approaches to the term *ecolinguistics* have been considered, theoretical grounds for this research have been analysed and presented. In this paper we consider different approaches to the ecological discourse study and focus our attention on the cognitive approach. In the course of a study we revealed the main concepts that prevail in the ecological discourse: Environment, Pollution, Energy, Climate Change, Chernobyl.

Conceptual metaphors that structure the concept *Radiation* in the ecological discourse have been studied. We regard conceptual metaphor as a linguistic vehicle that reflects one phenomenon of the real world in the terms and features of another phenomenon of the real world. In this relation, as the study shows, the concept *Radiation* is presented by the notions and features of such source domains: *War, Health, Mythology and Religion, Everyday Life, Emotions and Feelings, Science and Technologies.* Mostly, these conceptual metaphors are the carriers of negative evaluative meaning that reflects negative social attitude to radiation as a phenomenon. We can see this by analysing conceptual metaphors that describe the concept *Radiation*. The research shows domination of the negative evaluation of the concept *Radiation* in the ecological discourse. The corpus material was taken from the e-version and paper version of the journal *The Ecologist* which is popular and well-known for its 'green' aspirations and claims. For future perspectives we can model the concepts' structures, study evaluative connotations of the lexical meaning in ecological texts.

Key words: conceptual metaphor, ecolinguistics, concept, concept domain, source domain, evaluation.

УДК 811.111'42:316.647.5
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.27

Сєчка С. В.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Донбаського державного педагогічного університету

ДИСКУРСНИЙ АНАЛІЗ ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Анотація. У статті розглянуто питання витоків дискурс-аналізу, що базувався на традиціях етнолінгвістики. Автором виділено основні погляди на питання виникнення дискурсного аналізу. Зазначаються шляхи процесу становлення аналізу, лінгвісти та лінгвістичні школи, які працювали над цим питанням. На думку автора, термін «функціональний стиль» іноді використовується в поєднанні з терміном «дискурс». Однак вони все одно не взаємозамінні. На нашу думку, це можна точно показати, проаналізувавши визначення цих термінів. Під функціональним стилем розуміється сукупність методів добору та повідомлень мовних засобів, які функціонально зумовлені змістом, метою та обставинами спілкування. Автор також зазначає, що функціональна стилістика вивчає мовні особливості текстів на досить високому рівні узагальнення, абстрагуючись від конкретного, реального мовлення. Водночас «дискурс» розглядають як різні види мовленнєвих творів, які інтерпретуються та пов'язані між собою з урахуванням нелексичних факторів. Це показує, що дискурс заснований не на функціонально-стилістичному принципі поділу комунікативних сфер і мовних систем.

Основним критерієм виділення дискурсу, на відміну від функціонального стилю, є не форма суспільної свідомості, а змістовно-смислова схожість текстів. Але не можна заперечувати нерозривний зв'язок між цими термінами: термін «дискурс» виник саме на основі терміна «функціональний стиль». Автор зазначає, що дискурсний аналіз ґрунтується на традиціях американської етнолінгвістики (або антропологічної лінгвістики) та чеського структуралізму.

Проникнення дискурс-аналізу в лінгвістику сприяло підвищенню її статусу в ієрархії наукових дисциплін. Результатом дискурсивного етапу досліджень став той факт, що вивчення дискурсу як поєднання вербального та невербального в комунікації призвело до більш тісної взаємодії лінгвістики з багатьма антропоорієнтованими дисциплінами, сприяло проникненню лінгвістичної інформації в інші галузі знань [4, с. 11]. Дискурс-аналіз як метод, принцип, самостійна дисципліна, відкрита для інших галузей знань, увібрав у себе загальну спрямованість дослідження на багатогранне, комплексне вивчення такого складного багатомірного феномена, як дискурс.

Ключові слова: дискурсний аналіз, лінгвістика, етнолінгвістика, дискурс, комунікативний метод.

Постановка проблеми. Дискурсний аналіз – один із найпопулярніших методів дослідження в галузі соціальних та гуманітарних наук. В основному сформульований як відповідь на позитивізм, дискурс-аналіз був частиною того, що було класифіковане як інтерпретаційний або «мовний зворот» в урбаністиці 1980-х. Починаючи з 1990-х рр., дослідники у своїх роботах намагалися спиратися на більш широку багатопрофільну теоретичну традицію, забезпечуючи детальний аналіз, використовуючи інтерпретаційні рамки та якісні методології.

На думку багатьох науковців, як спеціальний метод наукового філологічного дослідження, дискурсний аналіз ґрунтується на традиціях американської етнолінгвістики (або антропологічної лінгвістики) та чеського структуралізму.

Актуальність дослідження не викликає сумнівів, оскільки сучасний дискурсивний аналіз у лінгвістиці є одним із найпопулярніших методів дослідження в галузі суспільних та гуманітарних наук.

Предметом дослідження є процес формування дискусійного аналізу з мовознавства, різноманітні лінгвістичні школи та видатні лінгвісти.

Метою статті є вивчення поглядів на проблему дискурсного аналізу в мовознавстві минулих століть і нині, з'ясування причин формування цієї дисципліни та ознайомлення з діяльністю керівників різних лінгвістичних шкіл.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дискурсивний аналіз вивчали такі лінгвісти, як Дж. Гердер, Е. Сепір, У. Ворфф, В. Матесій, Дж. Мукаржовський.

Виклад основного матеріалу. Серед етнолінгвістичних шкіл школа Americanethnolingingistic, заснована Францом Боасом, мала велике значення для розвитку дискурсового аналізу.

Основним завданням етнолінгвістики США було вивчення мов індіанських племен Північної та Центральної Америки, орієнтація на запис та аналіз словесних текстів, а також вивчення взаємодії мов індіанців та індоєвропейських мов. Концептуальні засади американських традицій в етнолінгвістиці вивчаються також у роботах Дж. Гердера та У. фон Гумбольдта, де акцент робився також на етнографічному матеріалі та вивченні мов, які не мають писемних традицій. Ще на початку XIX ст. В. фон Гумбольдт писав: «Людина говорить для того, щоб не лише передавати повідомлення, одночасно досягаючи цілей, підпорядкованих спільній діяльності, також щоб зрозуміти зміст промови, необхідно знати діяльність, в якій вона була створена та сприйнята» [1, с. 11–13].

На нашу думку, це твердження точно показує, що, використовуючи поняття «дискурс», В. фон Гумбольдт був одним із перших, хто наголосив на необхідності обліку екстралінгвістичних факторів для правильного розуміння твердження.

Початок етнолінгвістики більшість мовознавців пов'язують з ім'ям відомого американського етнолога Ф. Боаса, який «здійснив теоретико-методологічну революцію в ентології» [5, с. 13].

Згодом етнолінгвістика в США була успішно розвинена у працях його учнів Е. Сепіра, У. Уорфа та послідовників Р. Хойєра, Д. Лі, Дж. Кларксона, К. Вогліна та З. Харріса

в 1952 р. В їхніх статтях вперше застосовувалося поняття «аналіз дискурсу».

Виникнення чеського структуралізму припадає на 1952 р., коли відомий лінгвіст В. Матезіус винайшов «чеський мовний круг» [3, с. 23].

Структуралізм – це методологія гуманітарних наук, яка аналізує певну галузь як складну систему взаємопов'язаних частин. У лінгвістиці структуралізм розвивався на основі ідей Ф. де Сосюра, найбільший внесок в їх розвиток та застосування зробили члени чеського (або празького) мовного кола Р. Якобсон, Ю. Мукаржовський.

Основною ідеєю Празького кола було тлумачення мови як функціональної системи засобів вираження, яка служить певній меті. На основі цих ідей члени гуртка розробляли основи функціональної граматики, вивчали функціональні стилі та мови.

Термін «функціональний стиль» іноді використовується в поєднанні з терміном «дискурс». Однак вони все одно не взаємозамінні. На нашу думку, це можна точно показати, проаналізувавши визначення цих термінів.

Під функціональним стилем розуміється сукупність методів добору та повідомлень мовних засобів, які функціонально зумовлені змістом, метою та обставинами спілкування [4, с. 12].

Отже, можна зробити висновок, що функціональна стилістика вивчає мовні особливості текстів на досить високому рівні узагальнення, абстрагуючись від конкретного, реального мовлення. Водночас «дискурс» розглядають як різні види мовленнєвих творів, які інтерпретуються та пов'язані між собою з урахуванням нелексичних факторів. Це показує, що дискурс заснований не на функціонально-стилістичному принципі поділу комунікативних сфер і мовних систем.

Основним критерієм виділення дискурсу, на відміну від функціонального стилю, є не форма суспільної свідомості, а змістовно-смислова схожість текстів. Але не можна заперечувати нерозривний зв'язок між цими термінами: термін «дискурс» виник саме на основі терміна «функціональний стиль».

Як зазначалося вище, вперше поняття «дискурсний аналіз» було використано в 1952 р. американським лінгвістом З. Харрісом, але формування дискурсивного аналізу як дисципліни відбулося в 1970-х рр. У ці роки були опубліковані основні американські праці, які пов'язували дискурс-аналіз із традиційними мовними темами. Це дослідження В. Лабова, Дж. Грімса, Р. Лангакера, Т. Гівона, У. Чейфа.

Основним внеском В. Лабова було вивчення не окремих речень, а цілих наративів, і відкриття принципів теорії дискурсу. В. Лабов та його учні відкрили для мовної спільноти явище усних особистих наративів, тобто історію переживання людини, власний вагомий досвід.

За задумом автора, дослідження повинно мати не мовну, а добробутну спрямованість. Для вирішення цих нових проблем В. Лабову потрібен був новий теоретичний апарат, і саме тому ці дослідження, на думку багатьох науковців, були початком існування усного дискурсу як повноцінного об'єкта мовного опису. Твори В. Лабова не відкрили явища «дискурсу», але стали каталізатором необхідності врахування дискурсивних явищ у теоріях мови [5, с. 14].

Не менш важливий внесок у розвиток дискурсного аналізу зробили такі вчені, як Дж. Грімс, Р. Лангакер та Т. Гівон.

Зокрема, Дж. Грімс у праці "The Treadof Discourse" виявив зв'язок дискурсу з генеративною семантикою [3, с. 20].

Варто зазначити, що мова вченого розглядалась у двох аспектах: по-перше, як рішення, яке приймає оратор про те, що говорити, а що ні, і, по-друге, як механізми та структури, доступні оратору для реалізації цих рішень для спілкування з іншою людиною. Своєю чергою, Р. Лангакер, який вважається одним з основоположників когнітивної лінгвістики та творцем когнітивної граматики, виявив невід'ємний і глибокий зв'язок мовної структури та дискурсу [4, с. 10]. За когнітивного підходу необхідно враховувати людську пам'ять, увагу, сприйняття та способи, за допомогою яких вони впливають на поведінку людини. Водночас поведінка людини є продуктом всіх процесів, що працюють разом, а не просто окремих частин.

Т. Гівон є одним з основоположників дискурсно орієнтованого підходу до синтаксису. Основна ідея концепції Т. Гівона полягає в тому, що граматика – це набір інструкцій для розумової обробки дискурсу, які оратор дає слухачеві. Це одна з версій тези, яку граматика піддає комунікативним процесам [5, с. 30].

Досить цікавими є погляди У. Чейфа, який підкреслював безумовний зв'язок мови та свідомості. За його словами, мова і розум належать до єдиної системи, яка робить нас людьми разом з іншими людськими якостями, такими як уява, пам'ять та соціальна взаємодія.

На відміну від конструктивістських течій у лінгвістиці, У. Чейф розглядав мову як дуже складне явище, яке невіддільне від природного контексту у трьох фізичних формах: говорінні, письмі та мисленні. Його погляд на мову був еволюційним: «Кожен тип мови зазвичай використовує той тип мови, який найкраще кодує те, що споживачі цього типу мови вважають найбільш відповідним» [5, с. 15].

Але він не зупинився на цьому, у своїй книзі «Дискурс, свідомість та час: передача та рух свідомого досвіду в усному мовленні та письмі» вчений відобразив зв'язок між типами мовного дискурсу та типами свідомих розумових дій із різними рівнями перенесення. Ця робота пропонує вичерпну картину динамічної природи мови та свідомості, яка зацікавить лінгвістів, психологів, літературознавців, інформатиків, антропологів та філософів.

Висновки. Витоки аналізу дискурсу як дисципліни були закладені на початку XX ст. завдяки традиціям американської етнолінгвістичної школи, заснованої Ф. Боасом, та чеського структуралізму, виникнення якого пов'язане з празьким лінгвістичним колом під керівництвом В. Матезіуса.

Водночас формування дисципліни дискурсивного аналізу відбулося в 1970-х рр. і було пов'язане з діяльністю таких відомих американських лінгвістів, як У. Лабов, Дж. Грімс, Р. Лангакер, Т. Гівон, У. Начальник.

Література:

1. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. Москва : Прогресс, 1984. 400 с.
2. Хроленко А.Т., Бондалетов В.Д. Теория языка : Учебное пособие. Москва : Флинта, 2006. 528 с.
3. Grimes, J.E. The Thread of Discourse. N.Y. : The A-book, 1972. 374 p.
4. Langacker, R. Discourse in Cognitive Grammar. Washington : Freetime, 2005. 304 p.
5. Chafe, W. Discourse, consciousness and time: The flow and displacement of conscious experience in speaking and writing. Chicago : University of Chicago Press, 1994. 340 p.

Sechka S. Discourse analysis as an integral part of cognitive linguistics

Summary. The article deals with the origins of discourse analysis, based on the traditions of ethnolinguistics. The author outlines the basic views on the issue of discourse analysis. The pathways of the analysis, the linguists and the linguistic schools that have worked on this issue are outlined. According to the author, the term "functional style" is sometimes used in conjunction with the term "discourse". However, they are still not interchangeable. In our view, this can be clearly demonstrated by analyzing the definitions of these terms. Functional style means a set of methods of selection and communication of linguistic means that are functionally determined by the content, purpose and circumstances of communication. The author also notes that functional stylistics studies the linguistic features of texts at a sufficiently high level of generalization, abstracting from specific, real speech. At the same time, "discourse" is seen as different kinds of speech works that are interpreted and related to each other in the light of non-lexical factors. This shows that the discourse is not based on the functional-stylistic principle of separating the communicative spheres and linguistic systems.

The main criterion for the allocation of discourse, in contrast to the functional style, is not the form of social consciousness, but the substantive-semantic similarity of texts. But one cannot deny the inextricable link between these terms: the term "discourse" arose precisely on the basis of the term "functional style". The author notes that the discourse analysis is based on the traditions of American ethnolinguistics (or anthropological linguistics) and Czech structuralism.

The penetration of discourse analysis in linguistics has helped to increase its status in the hierarchy of scientific disciplines. The result of the discursive stage of research was the fact that the study of discourse as a combination of verbal and non-verbal communication led to a closer interaction of linguistics with many anthropooriented disciplines, facilitated the penetration of linguistic information in other fields of knowledge [4: 11]. Discourse analysis as a method, principle, and independent discipline, open to other fields of knowledge, incorporates the general focus of research into a multifaceted, comprehensive study of such a complex multidimensional phenomenon as discourse.

Key words: discourse analysis, linguistics, ethnolinguistics, discourse, communicative method.

УДК 811.111
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.28

Смаглій В. М.,
кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри філології
Одеського національного морського університету

ІСТОРИЧНІ ПОШУКИ БЛИЖНЬОЇ ПЕРІФЕРІЇ КОНЦЕПТУ *WORD*

Анотація. У статті аналізується реалізація ядерного концепту WORD, що є складовою частиною комплексного концепту WORD/LANGUAGE/SPEECH, та порівнюються його відмінності в порівнянні з наївною картиною світу. Проведений компонентний аналіз іменника *word* виокремлює певний пучок сем, що експлікують його дефініційні ознаки. Ядерна зона поля складається із тлумачних статей *word*, сформованих із матеріалів аналізованих у виборці лексикографічних джерел. Відповідні статті отримують статус ядерних. Дефінуючи наукове поняття *word*, фахові словники виокремлюють певні складники змісту його термінологічного позначення (ми позначаємо їх як семи номінативної одиниці word). Досліджувані у виборці фахові словники і енциклопедії, на матеріалі яких вибудовуємо номінативне поле концепту WORD, свідчать, що периферійний шар номінативного поля концепту варіює від словника до словника. Периферійну зону номінативного поля концепту членуємо на ближню і дальню периферію. Проаналізуємо ці семи, які експлікуються дефініційними ознаками – словами і словосполученнями, що входять до тлумачення номінативної одиниці *word*. Розбіжності між науковою і наївною англомовною картиною світу вражаючі. Ядро вербального поля концепту WORD, яке в наївному сприйнятті є сукупністю більше десяти різних, хоча і взаємопов'язаних смислових згустків, у науковому сприйнятті виявляється «глухим» до абсолютної більшості цих смислових згустків, залишаючи їх поза межами рефлексії як феноменів, що споріднені з лінгвістичним поняттям *слово/word*. До ближньої периферії відносяться номінативні одиниці, на які є посилання в усіх ядерних статтях. Це так звані спільні посилання. Дальню периферію утворюють так звані індивідуальні посилання. Це номінативні одиниці (виділені шрифтом у якості посилання), які теж зафіксовані в ядерних статтях *word*, але які не співпадають у різних довідникових джерелах. Користувач фахових наукових довідників і словників повинен володіти певними (і не маленькими) знаннями в царині лінгвістики, щоб не загубитись у запропонованому йому розмаїтті позицій і трактувань того чи того лінгвального феномену і обрати певну лінію власного розуміння термінів, зафіксованих у спеціальних джерелах.

Ключові слова: сема, лексема, морфема, номінативний концепт, періферійна зона.

Постановка проблеми. Девід Кристал пояснює, що *морфема* є одним із кількох «*емічних* понять» і як таке представляє собою абстрактну одиницю, яка реалізується в мовленні дискретними одиницями, відомими як *морфи*: [as with all emic notions, morphemes are abstract units, which are realized in speech by discrete units, known as morphs]. Підкреслені в наведеній дефініції слова – це внутрішні текстові посилання, які в разі необхідності допоможуть користувачу розширити свій науковий тезаурус, звернувшись до статей *emic, discrete, morph*.

Девід Кристал у статті ***morpheme*** надає також історичну перспективу теоретичним пошукам, що мали місце в розвитку лінгвістики, говорячи про активізацію таких пошуків у 40–50-х роках минулого сторіччя в межах «лінгвістики після Блумфіальда» (post-Bloomfieldian linguistics): [the application of morphemic ideas to the analysis of languages was particularly extensive in the 1940s and 1950s in post-Bloomfieldian linguistics when the approach came to be called morphemics]. При цьому прикметник *Bloomfieldian*, вжитий у статті як морфема складеного слова *post-Bloomfieldian*, графічно виділений підкресленням у внутрішнє посилання, згідно з яким користувачу пропонується окрема стаття словника Crystal, в якій надається огляд теорії Блумфілда, її хронологічні межі, засадничі публікації, нарис основних напрямків і інформація про наукових «наступників», зокрема генеративну граматику, що зародилась у полеміці із теорією Блумфілда: [a reaction against Bloomfieldian tenets was a powerful force in producing generative grammar].

Мета статті – розглянути шляхи реалізації ядерного концепту WORD.

Виклад основного матеріалу. Такий самий радіальний принцип розширення номінативного поля за рахунок статей, до яких відсилають внутрішні посилання II ступеня, спостерігається повсюдно у статтях, де є такі посилання, а нагадаємо, останніх у статті ***morpheme*** налічується сукупно 35 одиниць в обох джерелах (з урахуванням *спільних* посилань). «Різомний» принцип структурації номінативного поля досліджуваного кластера словникових одиниць ***word*** і пов'язаних із *word* одиниць, здається, варто розглядати як ***основний принцип конструювання наукової картини світу,*** щонайменше певного її фрагмента. *Зовнішні* посилання у статті ***morpheme*** пропонують користувачеві звернутись до певних теоретичних публікацій (Routledge надає бібліографічні дані 3 джерел), роблячи огляд відбитих у цих публікаціях поглядів на статус морфеми і тонкощі словотвірних процесів. Бачимо, як за принципом «ланцюгової реакції» поширюється інформативне поле наукової картини світу в аналізованому нами фрагменті. *Ближню периферію* номінативного поля ***WORD*** формує серед інших і стаття ***pause***, до якої від статті *word* скеровують користувача обидва словники, що мають *внутрішні* посилання. Розглядаючи цей компонент ближньої периферії поля, констатуємо велику розбіжність між обсягами відповідних статей і модусом їх побудови. Словник Routledge пропонує найкоротшу статтю у виборці, вона містить лише 26 слів. Від неї тягнеться 3 «ниточки» внутрішніх посилань, які поєднують її із трьома іншими статтями цього джерела: *suprasegmental features*; *intonation*; *interruption.* Текст статті пропонує дефініцію терміна *pause*, зауважуючи, що *пауза* – це «коротке переривання артикуляційного процесу між суміжними лінгвістичними одиницями, такими як звуки, склади, морфеми, слова, фрази і речення» [brief

interruption of articulatory process between consecutive linguistic units such as sounds, syllables, morphemes, words, phrases, and sentences]. Звернемо увагу на відсутність у словнику Routledge стрункості у трактуванні взаємопов'язаних лінгвальних феноменів. Зокрема, говорячи про те, яким чином маркується лінгвістична одиниця *слово*, це саме джерело стверджувало, що «слова є найменшими звуковими сегментами, які відокремлюються граничними маркерами у вигляді пауз і кликів» (підкреслення наше – *В.С.*) [words are the smallest segments of sound that can be theoretically isolated by boundary markers like pauses and clicks]. Натомість пояснюючи значення терміна *пауза* в окремій статті, джерело зазначає можливість використання пауз між звуками, складами, морфемами… Таке широке пояснення нівелює ідею паузи як маркера *сло́ва* як «найменшого звукового сегмента», адже *звук*, *склад*, *морфема* є сегментами меншого формату, аніж *слово*. Проте пауза, як стверджує стаття, може розмежовувати їх так само. Словник Crystal вміщує статтю ***pause*** середнього обсягу (143 слова). Текст статті містить 10 *індивідуальних* внутрішніх посилань: *linguistics, phonetics, psycholinguistics, distribution, function, grammatical, grammar* (дві різні статті), *speech production, word units, language.* Проте в «Словнику Лінгвістики і фонетики» (D. Crystal. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*) не знаходимо визначення самого терміна *pause*. Д. Кристал веде мову про *паузальний феномен* (pausal phenomenon), який розглядається в лінгвістиці, фонетиці, психолінгвістиці. Автор виділяє різновиди пауз (німі паузи, заповнені паузи, паузи вагання, паузи структурні – silent pauses, filled pauses, hesitation pauses, juncture pauses), він інформує також про поняття *потенційна пауза*, яке використовують як засіб встановлення словесних одиниць у мові, оскільки паузи вірогідніше маркують границі слова, аніж зустрічаються всередині слова: [the notion of **potential pause** is sometimes used as a technique for establishing the word units in a language – pauses being more likely at word boundaries than within words] (графічне виділення словника Crystal). Інакше кажучи, стаття пропонує огляд паузального феномену в різних лінгвістичних теоріях і скеровує користувача до 10 інших посилочних статей (це статті II ступеню посилання, які утворюють маргінальну зону досліджуваного поля) для подальшого поглиблення його знань у царині лінгвістики. Проте власного чіткого визначення терміна *pause* словник не пропонує. Висновуємо, що стаття у фахових наукових довідникових джерелах нерідко структурується як науковий допис автора статті стосовно певного феномену, що вимальовується на різнобарвному теоретичному тлі. Водночас, попри очікування, така стаття не завжди чітко інформує користувача, особливо користувача-початківця (наприклад, студента-філолога), про сутність *терміна*, винесеного в заголовок статті. *Дефініція* терміна не є *облігаторним* ініціальним компонентом таких дописів. Це пресупозиційно передбачає наявність певної теоретичної обізнаності і *фахової підготовленості* користувача у царині лінгвістики.

Останнім *спільним* посиланням від *материнських* статей ***word*** до *посилочних* статей, які формують *ближню периферію* поля **WORD,** виявляється вокабула ***word-formation.*** Цей термін у джерелі Crystal описується в окремій статті середньої довжини (116 слів), яка має свої 4 *внутрішні* посилання: 3 індивідуальні *word, inflection, generative,* а також одне *спільне* із статтею ***word-formation*** в Routledge, це шрифтово виокремлене слово *morphological*. Побіжно зауважимо на «кільцеві» посилання: по-перше, на ядерну одиницю ***word***, від *материнської* статті якої і тягнеться «ниточка» до даної *посилочної* статті ***word-formation*** [the term refers to the whole process of morphological variation in the constitution of words]. Тут доцільно говорити про доцентровий вектор такого посилання. По-друге, інше внутрішнє посилання – *inflection* – відсилає до вокабули, що вже входить до ближньої периферії поля [inflection (word variations signaling grammatical relationships)]. Інакше кажучи, «ниточки» внутрішніх посилань не обов'язково мають радіальний відцентровий вектор спрямування, що веде до розширення меж поля. Іноді такі посилання повертають користувача до відправного центрального терміна (в нашому дослідженні це ***word***), іноді спрямовують його до того самого шару поля (тут це ближня периферія), тобто слугують ущільненню поля. Стаття в Crystal, попри свій відносно невеликий обсяг, акцентує увагу на кількох науково-теоретичних підходах до феномену *word-building*, порівнює його трактування в «загальному смислі» і «в чіткішому смислі» [in most general sense…; in a more strict sense], указує на те, що існують також і інші підходи [further subclassifications are available in the literature on this subject]. Через внутрішнє посилання користувачу пропонують подальше ознайомлення із проблемою, як її бачить генеративна граматика [in generative grammar word-formation rules (WFR) specify how to form one class of words out of another]. Отже, бачимо, що, звертаючись до фахового довідника, користувач отримує певний пакет пошукуваної інформації, а крім того, певну «дорожню карту», згідно з якою він може продовжувати свій шлях у пізнанні проблеми, що його зацікавила, якщо звернеться до запропонованих *внутрішніми* посиланнями інших статей цього джерела або, згідно із *зовнішнім* посиланням, – до інших джерел. Стаття ***word-formation*** у словнику Routledge особливо яскраво ілюструє вищенаведену думку. Ця *посилочна* стаття досить велика, обсяг складає 343 слова, стаття своєю чергою містить 25 власних *внутрішніх* посилань, одне із яких є *спільним – morphology*, решта є *індивідуальними* посиланнями, і всі вони мають радіальний відцентровий вектор спрямування, тобто не дублюють вже дефіновані у ядрі чи ближній периферії вокабули, формуючи маргінальну зону поля **WORD**. У маргінальну зону поля включені також 25 *зовнішніх* посилань від статті ***word-formation*** у вигляді References, що перелічують 25 наукових публікацій за відповідною тематикою із наведенням їхніх бібліографічних даних. На початку статті словник надає загальноприйняту дефініцію терміна ***word-formation*** [investigation and description of processes and rule-governed formation of new complex words on the basis of already existing linguistic resources]. Варто відзначити т.зв. *reader friendly* – модус викладу матеріалу у статті Routledge: маємо на увазі, зокрема, чіткі дефінітивні пояснення дотичних термінів, згадуваних у статті, таких як *derivation, prefixation, composition, conversion*, наприклад [derivation (the creation of new words through suffixes of a specific word class), composition (compounds of several free morphemes)] і т.д. Підкреслення відповідних слів у статті сигналізує їхній статус *внутрішнього* посилання, а отже, наявність окремої статті з такою вокабулою в цьому словнику. Попри це, стаття ***word-formation*** пропонує стисле визначення відповідного терміна, а якщо цього виявиться замало, користувач звернеться за посиланням до окремої статті, де знайде значно ширше висвітлення феномену. Наприклад, окрема стаття *derivation* займає півсторінки тексту і містить 6 зовнішніх посилань у вигляді References, стаття *composition* займає цілу сторінку тексту і супроводжується зовнішніми посиланнями (References) в кількості 9 джерел. Таким чином, користувач словника Routledge отримує комунікативний «режим найбільшого сприяння» і має змогу обирати стисліший чи розлогіший варіант знайомства з потенційно мало відомим терміном. На тлі розлогого переліку *зовнішніх* посилань (25 пунктів у списку References) стаття висвітлює дефінований термін ***word-formation*** як такий, що називає феномен, що вивчається граматикою, зокрема

морфологією і синтаксисом, семантикою, лексикологією, прагматикою, *word-formation,* згідно зі словником Routledge є об'єктом співставних досліджень у *лексикалістських* та *трансформаційних* теоріях [in the lexicalist VS transformationalist hypothesis], а також у більш сучасному *словесному синтаксисі* [also in more recent studies on word syntax]. Скориставшись внутрішніми посиланнями на словникові статті стосовно згаданих теорій, користувач має змогу отримати дуже детальну інформацію про те, як трактують словотвір у межах найсучасніших наукових течій. Зокрема, *посилочна* стаття II ступеня ***Lexicalist VS transformationalist hypothesis*** упродовж цілої сторінки знайомить із поглядами на феномен словотвору таких видатних науковців, як Хомський, Джекендоф, Лиз, Ароноф (Chomsky, Jackendoff, Lees, Aronoff), на завершення пропонується зовнішнє посилання у вигляді References із переліком вихідних даних 10 наукових публікацій за відповідною проблемою. Інша *посилочна* стаття ***word syntax***, до якої пропонує звернутись *материнська* стаття ***word-formation***, є значно стислішою (усього два рядки), але, по суті, є переліком найсучасніших теорій синтаксису в підходах до структури слова, і своїми внутрішніми посиланнями скеровує до їхнього детального вивчення (*inheritance, theta criterion, word structure, X-bar theory*). Завершується *посилочна* стаття II ступеня власним переліком References із 5 джерел. Як бачимо, користувачу фахового довідника пропонується безмежне сплетіння наукових описів досліджуваних феноменів, які переплетені між собою безкінечною мережею внутрішніх і зовнішніх посилань, що в нашому матеріалі формують периферійне і маргінальне полотно аналізованого поля.

Висновки. Підсумовуючи аналітичний опис зони **ближньої периферії** номінативного поля концепту **WORD,** зазначимо ще раз, що ця зона включає 5 вокабул: ***inflection, lexeme, morpheme, pause, word-formation*** і, відповідно, 10 статей, які увійшли сюди як *посилочні* (I ступеню) завдяки *спільним* (ідентичним) посиланням із двох *материнських* ядерних статей ***word.*** У цих посилочних статтях містяться описи і іноді (але не обов'язково) дефініції відповідних п'яти вокабул ближньої периферії**.** Нагадаємо, що дані вокабули увійшли в ближню периферію, бо на них були *спільні* посилання *різних* довідникових джерел, що є свідченням теоретичної вагомості відповідних понять у розумінні лінгвального феномену *word.* Шар ближньої периферії номінативного поля концепту **WORD**, сформований статтями вище перелічених 5 номінативних одиниць, є вельми щільним, іноді переплетеним «ниточками» перехресних посилань одна на одну або доцентровими посиланнями на ядерну одиницю ***word***. До нього примикає інший шар, що сформований із *індивідуальних* посилочних статей від двох *материнських* статей ***word***, із словників Routledge і Crystal.

Література:

1. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. Київ : Академія, 2009. 334 с.
2. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. Київ : Академія, 2000. 368 с.
3. Кубрякова Е.С. Особенности речевой деятельности и проблемы внутреннего лексикона. *Человеческий фактор в языке. Язык и картина мира*. Москва : Наука, 1991. С. 141–172.
4. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира Рос. Академия наук. Ин-т языкознания. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
5. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. Москва : АСТ: Восток-Запад, 2007. 314 с.
6. Теркулов В.И. Части речи и тождество номинатемы. *Человек. Язык. Культура: сборник научных статей, посвященных 60-летнему юбилею проф. В.И.Карасика: в 2-х частях*. Изд-е 2-е испр. Часть 1. Киев : Издат. дом Д. Бураго, 2013. С. 25–31.
7. Швачко С.А. Диахроническая память слов. *Человек. Язык. Культура: сборник научных статей, посвященных 60-летнему юбилею проф. В.И. Карасика: в 2-х частях*. Изд-е 2-е испр. Часть 1. Киев : Издат. дом Д. Бураго, 2013. С. 166–173.
8. Biber D. et al. Longman Grammar of Spoken and Written English Forword by K. Quirk. Lnd. : Pearson Education Ltd, 1999. 1204 p.
9. Chafe W. Discourse, Consciousness, and Time. Chicago, Lnd : University of Chicago Press, 1994. 327 p.
10. Langacker R.W. Concept, image and symbol: The cognitive basis of grammar. Berlin. 1991. 300 p.

Матеріал дослідження:

11. Online Cambridge dictionary. URL: http://dictionary.cambridge.org/dictionary/.
12. Online Webster dictionary. URL: https://www.merriam-webster.com/
13. Online Macmillan dictionary. URL: http://www.macmillandictionary.com/.
14. Online Oxford dictionary. URL: https://en.oxforddictionaries.com/.
15. The American Heritage Dictionary of the English Language, Fifth Edition copyright 2017 by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. URL: https://ahdictionary.com/word/search.html.

Smaglii V. The historical search of the close peripheral zone of the WORD cocept

Summary. The article analyzes the implementation of the WORD nuclear concept, which is the part of the integrated concept of WORD / LANGUAGE / SPEECH, and compares its differences with the naive world picture. The component analysis of the noun word distinguishes a certain bundle of semes explaining its definitive features. The nuclear area of the field consists of interpretative word articles formed from materials analyzed in a sample of lexicographic sources. Relevant articles receive nuclear status. Defining the scientific term word, vocabularies distinguish certain components of the meaning of its terminological designation (we refer to them as seme nominative units of word). Analizing these seme explicable attributes – words and phrases makes up the nominative word unit. The differences between the scientific and naive English-speaking picture of the world are striking. The core of the verbal field of the WORD concept, which in naive perception is a collection of more than ten different, though interconnected, semantic clots, in scientific perception is "deaf" to the vast majority of these semantic clots, leaving them beyond reflection as phenomena, linguistic concept of word. The reaserched vocabularies and encyclopedias studied in the sample, on the basis of which we construct the nominative field of the WORD concept, show that the peripheral layer of the nominative field of the concept varies from dictionary to dictionary. The peripheral zone of the nominal field of the concept is divided into the near and far periphery. The near periphery includes nominative units referenced in all nuclear articles. These are so-called shared links. The distant periphery is formed by so-called individual links. These are nominative units (in font as a reference) that are also fixed in the word nuclear articles but do not match the various reference sources. The user of professional scientific directories and dictionaries must possess some (and not small) knowledge in the field of linguistics, so as not to get lost in the variety of positions and interpretations of this or that lingual phenomenon offered to him and to choose a certain line of his own understanding of terms fixed in special sources.

Key words: seme, lexeme, morpheme, nominative concept, peripheral zone.

УДК 811.111'42
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.29

Тищенко О. О.,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри англійської філології та міжкультурної комунікації
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

РОЛЬ ЗАГОЛОВКА У ВИРАЖЕННІ ОЦІНКИ В ТУРИСТИЧНОМУ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ВІДГУКІВ ТУРИСТІВ)

Анотація. У статті розглянуто відгук туриста як порівняно новий жанр туристичного інтернет-дискурсу, здійснено огляд наявних досліджень за цією тематикою, на основі чого названо його основні характеристики: багатофункціональність, оцінність, аргументованість, емоційність, поліадресатність, індивідуальність, гібридність тощо, а також його належність до різних типів дискурсу (туристичного, оцінного та віртуального). Встановлено, що основною метою відгуку туриста є надання оцінки описуваному об'єкту через власний досвід. За класифікацією відгуків туристів увагу зосереджено на одному з їх видів, а саме відгуку про умови проживання. Дослідження проведено на основі відгуків туристів популярного вебсайту www.booking.com. Загалом відгук про умови проживання містить заголовок, загальний коментар стосовно певного готелю, а також окремі рубрики: переваги та недоліки. На основі дослідження можна стверджувати, що не лише текст відгуку, а й сам заголовок містить оцінку об'єкта, що описується. Ця оцінка може бути позитивною, нейтральною або негативною. Поширеними є стислі заголовки, що складаються з оцінних прикметників та прислівників. Також вони можуть містити повні або неповні речення, що конкретизують інформацію стосовно умов проживання. Переглянувши лише заголовки відгуків про умови проживання, майбутні туристи можуть отримати загальне враження про них, а саме: є їхня оцінка позитивною чи негативною. Відгук загалом є необхідним для того, щоб читач міг зрозуміти, які саме позитивні та негативні характеристики, згадувані у відгуку, є суттєвими для нього. Проте варто зазначити, що нерідко самі відгуки, заголовки яких надають цілком позитивну оцінку, можуть містити яскраво виражену негативну оцінку завдяки інформації, що міститься в недоліках.

Ключові слова: туристичний інтернет-дискурс, відгук туриста, оцінка.

Постановка проблеми. Уже певний час туристичний дискурс стрімко розвивається на теренах глобальної мережі. Безумовно, це знаходить безпосереднє відображення в появі нових жанрів цього типу дискурсу, одним з яких є відгук туриста. Цей жанр уже став об'єктом наукових інтересів дослідників, проте його популярність та своєрідність вимагають його розгляду на основі різних лінгвістичних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відгук туриста як новий мовленнєвий жанр туристичного інтернет-дискурсу розглядає Л.Ю. Говорунова [1; 2], М.А. Єрьоміна [3], М.В. Тєрскіх [4]. Лексико-стилістичні особливості інтернет-відгуку туриста цікавлять К.М. Тулупову, О.В. Головіну [5; 6].

Мета статті полягає в з'ясуванні ролі заголовків у жанрі інтернет-відгуку туриста стосовно вираження позитивної або негативної оцінки.

Виклад основного матеріалу. Жанр інтернет-відгуку туриста з'явився порівняно нещодавно, тому вважаємо за потрібне дати певну його характеристику. Дослідниця Л.Ю. Говорунова стверджує, що з розвитком глобальної мережі і появою інтернет-дискурсу з його специфічними характеристиками стало можливим говорити про утворення такого комплексного явища, як туристичний інтернет-дискурс, який представлений різними мовленнєвими жанрами (сайти готелів і турагентств, туристична інтернет-реклама, розповіді мандрівників у блогах, живих журналах, форуми про подорожі) [1]. Мовознавець говорить про формування нового мовленнєвого жанру – відгук туриста, оскільки за останні кілька років з'явилися сайти, основною функцією яких є надання платформи для обміну відгуками серед туристів [1].

Розглядаючи відгук, варто зазначити його основні властивості як жанру. Так, дослідниця М.А. Єрьоміна називає такі його властивості: поліфункціональність (поєднує функції інформації, впливу, переконання, аналізу); аргументованість (обов'язковими є обґрунтованість, об'єктивність авторської оцінки); емоційність (допускаються суб'єктивність, особисті вподобання автора); поліадресатність (призначений для широкого кола адресатів); індивідуальність (автор відгуку – конкретна людина); стилістична гібридність (поєднує елементи публіцистичного і розмовного стилю) [3].

Л.Ю. Говорунова називає жанр «інтернет-відгук туриста» гібридним, оскільки він належить до дискурсів трьох типів (туристичного, оцінного та віртуального). Особливість жанру «інтернет-відгук туриста» в межах туристичного дискурсу полягає в переважанні спілкування між рівноправними учасниками комунікації «турист – турист» над нерівними за статусом «турист – турагент». За каналом комунікації жанр «інтернет-відгук туриста» належить до віртуального дискурсу. За комунікативною інтенцією жанр «інтернет-відгук туриста» належить до оцінного дискурсу. Оцінка в ньому є основною метою комунікації, визначає процес спілкування і вибір мовних засобів [2]. Мовознавець зараховує відгук туриста до інформативно-оцінних жанрів [1].

М.В. Тєрскіх стверджує, що головним мовленнєвим замислом інтернет-відгуку є бажання поділитися враженням. Мовознавець зазначає, що оцінність відгуку туриста, що бажає поділитися враженнями з іншими, допомогти їм зорієнтуватися, обираючи туристичний об'єкт, змінюється від позитивно

забарвленої (захопленої) до критично негативної. При цьому в значній частині відгуків ми зіштовхуємося з нейтральною оцінкою, в основі якої – бажання адресанта розповісти про свій досвід, застерегти тих, хто буде читати його відгук, від можливих негативних моментів, пов'язаних із відвідуванням туристичного об'єкта, дати пораду тим, хто її потребує, відчувши себе при цьому експертом у цьому питанні [4]. Варто зазначити, що для відгуків туристів характерна саме суб'єктивність викладу інформації, тобто ставлення автора до туристичної послуги, яку він описує, вкрай суб'єктивне і майже завжди емоційне [1].

Розглядаючи оцінку у відгуках туристів, пов'язану з їхніми емоціями, варто визначити їхню роль у відношенні одне до одного. М.З. Конєва стверджує: «<…> емоції та оцінки пов'язані причинно-наслідковими відношеннями <…> Оцінка та емоції взаємодіють таким чином: оцінка – це думка суб'єкта про цінність об'єкта для нього, а емоція – це переживання суб'єктом цієї думки» [7, с. 130].

У нашому дослідженні ми спиратимемося на визначення типів відгуків туристів за їхніми основними темами: відгук про умови проживання туриста, відгуки про турагента, відгук про місце відвідування [1]. У цій статті ми зосередимося детальніше на відгуках про умови проживання туриста. За Л.Ю. Говоруновою, такий тип відгуку містить опис і оцінку не тільки безпосередньо місця проживання, але й усієї його інфраструктури, персоналу, комплексу послуг, що надаються. Дослідниця стверджує, що відгуки про умови проживання вирізняються найбільшою стандартизованістю, оскільки передбачають оцінку місця проживання за певними параметрами, які часто задають їм сайти. Як правило, туристи оцінюють місце проживання з погляду побутового комфорту, зручності розташування, якості послуг, чистоти, ставлення персоналу, співвідношення ціна / якість [1].

Наше дослідження було проведено на основі відгуків про умови проживання, розміщених на сайті www.booking.com [8]. Відгуки туристів можна поділити на позитивні, нейтральні та негативні. Наш дослідницький інтерес було зосереджено на заголовках відгуків про умови проживання. Читаючи відгуки про готелі, маємо заголовок, загальний коментар стосовно конкретного готелю, а також окремі рубрики: переваги та недоліки. Для дослідження було обрано відгуки на 3 лондонські готелі. Розглянемо заголовки відгуків на готель Britannia International Hotel, що має загальний рейтинг 6.8. У наведених прикладах збережено авторську орфографію та пунктуацію. Заголовки ми поділили на ті, що виражають суто позитивну, суто негативну та нейтральну оцінки.

Позитивна оцінка	Нейтральна оцінка	Негативна оцінка
Exceptional	*Acceptable*	*The overall living experience not matched its price*
Very good	*Okay*	
Good	*Just ok*	
Pleasant	*Passable*	
Overall our stay was very pleasant	*Adequate*	
Very friendly and comfortable good value for money		
Good value and great location		
Value for money was excellent		
a quiet night's sleep		
I would come back lovely hotel		
Good location		
Had a wonderful time		
Fabulous weekend stay		
nice hotel which is value for money in London		
The hotel and area were as expected, easy to get around and into Central London		
Good value, good location for my purposes		

Як видно з вищенаведених прикладів, заголовок відгуку про умови проживання може складатися лише з оцінних прикметників та прислівників. Такий стислий заголовок є найпоширенішим. Проте він може бути вираженим повним або неповним реченням, що конкретизує інформацію.

Загалом уже сам заголовок відгуку містить оцінку описуваного об'єкта. Ознайомившись лише із заголовками, читач може зрозуміти, яку оцінку матиме описуваний об'єкт – позитивну чи негативну. Проте текст усього відгуку є необхідним не лише для того, щоб читач міг зрозуміти, чи є вказані позитивні та негативні характеристики істотними для нього, чи майбутній турист може змиритися з недоліками, але й тому, що часто, незважаючи на заголовок, що містить цілком позитивну оцінку, серед недоліків може міститися інформація, що дає досить негативну оцінку. Наприклад, у відгуку під заголовком *I would come back lovely hotel* у рубриці Переваги маємо: *Excellent service reception staff very helpful, had staff friendly and restaurant staff. Good service*, що цілком відповідає заголовку відгуку. Проте серед недоліків читаємо: *The room was ridiculously hot and couldn't adjust. Booked twin beds and given a double bed*. Або під заголовком *Pleasant* серед переваг *маємо Location is central.* Проте серед недоліків знаходимо значно більше інформації, яка надає негативну оцінку описуваному готелю: *Rude inattentive staff. "Italian Restaurant" food was awful. Furniture is dated and damaged. Rooms are very dated. Public toilet off the lobby was disgusting. No water provided in the rooms. No face cloths provided*. Загалом, як бачимо з наведених прикладів, висловлення негативної оцінки безпосередньо пов'язане зі вживанням оцінних прикметників і прислівників. Очевидним є те, що заголовок цього відгуку може бути оманливим для читача. І, не прочитавши текст відгуку, майбутній турист може зіткнутися з неприємностями, про які повідомлено в тексті відгуку.

Цікавими є також заголовки, які містять протиставлення: *Good location but you need to pay for the internet, Mediocre but cheap for location, ok .... but too far out, Dated but inexpensive and hence worth it.* Таким чином, заголовок несе одразу як позитивну, так і негативну оцінки.

Наступними ми розглянули заголовки відгуків на готель із високим рейтингом 9.0 Motel One London – Tower Hill. Тут маємо заголовки, які надають лише позитивну оцінку: *Great stay at an excellent location, great location, excellent value, can't fault it, Exceptional, Very clean and modern hotel with helpful staff, Very good, Fabulous, Brilliant!, Clean, comfortable room with friendly staff, Amazing hotel, GOOD VALUE, GREAT LOCATION AND VERY COMFORTABLE.*

Також ми розглянули заголовки відгуків на готель із досить низьким рейтингом 4.9 Corbigoe Hotel, London:

Як бачимо, висловлення негативної оцінки є емоційним

Позитивна оцінка	Нейтральна оцінка	Негативна оцінка
Best accommodation during my holiday in England	*Passable*	*Disappointing*
Pleasant		*Would probably go elsewhere next time*
		Poor
		Very disappointing
		Rubbish
		Worst hotel I've been to
		Would not stay again
		Have stayed in much better places for less money
		Awful, I'm glad it's over

завдяки вживанню оцінних прикметників, а також прикметників у найвищому ступені порівняння тощо.

Висновки. Отже, інтернет-відгук туриста становить окремий жанр туристичного інтернет-дискурсу. Основною інтенцією автора відгуку є надати оцінку описуваному об'єкту. Розповідаючи про власний досвід, автор відгуку водночас надає описуваному об'єкту власну суб'єктивну оцінку, аргументуючи її певними фактами/прикладами. Сам заголовок інтернет-відгуку туриста вже містить оцінку описуваного об'єкта, що може бути позитивною, нейтральною або негативною. Такі заголовки зазвичай є стислими, містять оцінні прикметники або прислівники. Також вони можуть містити повні або неповні речення, що деталізують інформацію. Проте нерідко прочитання одного заголовка відгуку не є достатнім, оскільки він може давати досить позитивну оцінку, тоді як у самому відгуку буде значна кількість недоліків із вираженою негативною оцінкою. Загалом дослідження жанру інтернет-відгуку туриста з'явилися протягом останніх років, а тому детальний всебічний розгляд цього явища становить інтерес подальших досліджень.

Література:

1. Говорунова Л.Ю. Отзыв туриста как новый речевой жанр туристического интернет-дискурса. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2013. №1 (292), Вып. 73. С. 198–203.
2. Говорунова Л.Ю. Речевой жанр «интернет-отзыв туриста» в разных типах дискурса. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. 2014. С. 43–47.
3. Еремина М.А. Речевой жанр отзыва в коммуникативном пространстве Интернета. *Научный диалог.* 2016. № 5 (53). С. 34–35.
4. Терских М.В. Жанр интернет-отзыва в туристическом дискурсе (маркетинговый потенциал). *Политическая лингвистика*. 2014. № 4 (50). С. 274–283.
5. Тулупова Е.Н. , Головина Е.В. Лексико-стилистические особенности интернет-отзыва туриста. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2019. Том 12. Вып. 5. С. 257–261.
6. Головина Е.В. Лексико-стилистические характеристики англоязычного интернет-отзыва туриста. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2019. Том 12. Вып. 9. С. 302–306.
7. Конєва М.З. Оцінка у фокусі функціонально-комунікативної парадигми. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. 2014. № 78 (1124). С. 126–131.
8. Booking.com. URL: http://www.booking.com

Tyschenko O. The role of the heading in the expression of evaluation in tourist internet discourse (based on tourist feedbacks)

Summary. The article deals with tourist feedback as a relatively new genre of tourist Internet discourse, the available research on this topic is reviewed, on the basis of which its main characteristics, such as: multifunctionality, evaluation, reasoning, emotionality, individuality, hybridity are named as well as its belonging to different types of discourse, namely: tourist, evaluative and virtual. It has been established that the main purpose of the tourist feedback is to give evaluation of the described object through their own experience. According to the existing classification of tourist feedbacks, the focus is on one of their types, namely the living conditions. The study was based on the feedback of tourists from the popular website www.booking.com. In general, a tourist feedback of living conditions contains a heading, a general comment on a particular hotel, as well as individual sections: advantages and disadvantages. Based on the research, it can be argued that not only the text of the feedback but also the heading itself contains an evaluation of the object being described. This evaluation can be positive, neutral or negative. Usually the headings are short, consisting of evaluative adjectives and adverbs. They may also contain complete or incomplete sentences specifying information about living conditions. By viewing only the headlines of the feedbacks about living conditions, future tourists can get an overall impression of it, whether its evaluation is positive or negative. The text of the whole feedback is necessary to enable the reader to understand what positive and negative characteristics are mentioned in the feedback, that are important to him/her. However, it is important to note that quite often, the feedbacks the headings of which give completely positive evaluation can contain negative evaluation, due to the information contained in the shortcomings.

Key words: tourist internet discourse, tourist feedback, evaluation.

УДК 8111.133.1'42:070.1
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.30

Хабарова Н. А.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романської філології
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

СПЕЦИФІЧНІ РИСИ РЕКЛАМНИХ АНОТАЦІЙ ТА РЕЦЕНЗІЙ ЯК РІЗНОВИДІВ ТЕКСТІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Анотація. Мета статті полягає в аналізі анотації та рецензії як оцінно-рекламних текстів та як різновидів рекламно-інформаційного жанру. Тексти, належні до цього жанру, визначаються лінгвістами як типи текстів, які використовуються для інформування адресатів про інновації в різних сферах діяльності людини з метою реклами цих інновацій. Поставлені задачі мають на меті виявлення характеристик текстів масової інформації, а саме інтелектуального рекламного тексту анотації порівняно з рецензією та дослідження його базових компонентів. Анотація, на відміну від рецензії, має на меті спонукати до дії та рекламувати. Рецензія належить до критично-оцінного типу текстів та лише інформує, оцінює, рекламує. У нашій статті ми визначаємо жанрову структуру співвіднесеністю з інформаційним та рекламним стилями. Інформаційному стилю відповідають інформаційні жанри: хронікальний допис, інформаційний допис, кореспонденція, репортаж, інтерв'ю. До рекламного стилю зараховують об'яву, прес-реліз, рекламу, політичну рекламу, рекламний допис, рекламне інтерв'ю, рекламну кореспонденцію, рекламний нарис, рекламну анотацію. Це все різновиди текстів масової інформації. Головна функція рекламного тексту – здійснити вплив на потенційного покупця з метою спонукати його до придбання запропонованого товару або послуги шляхом поступового утворення сприятливого образу за допомогою визначених засобів. Текст реклами, також як і анотації, подає інформацію вибірково. Тому задача адресантів рекламно-інформаційних текстів – знайти максимум засобів впливу при мінімальних витратах лексичних засобів. Ця ознака є, на наш погляд, однією з основних для рекламних текстів анотацій у структурі текстів масової інформації. Одним із важливих компонентів рекламного тексту є відбиток адресату. Він слугує базою для віртуалізації творчого рішення реклами. Таким чином, дослідження текстів рекламно-інформаційного жанру дозволяє брати до уваги прагматику, яка базується на відношеннях між адресатом та адресантом, а також зумовлює вибір засобів вираження та впливає на семантику залежно від інтенції автора.

Ключові слова: анотація, рецензія, реклама, інтелектуальний рекламний текст, адресат, адресант.

Постановка проблеми. Як відомо, сугестивність, навіюваність через слово – глибока властивість психіки, яка виникла раніше, ніж здатність до аналітичного мислення. Засоби впливу та маніпулювання входять у число основних для текстів рекламно-інформаційного жанру. Одиниці тексту кожного рівня мають власний потенціал впливу на адресата. Рекламні засоби впливу та маніпулювання були описані та систематизовані раніше багатьма вченими [2; 3; 5] на прикладі різних дискурсів, текстів, комунікативних ситуацій. Рекламно-інформаційний жанр представлений низкою сучасних текстів інформаційного характеру (рекламні об'яви, модулі, бейксиси, рецензії, рекламні анотації). Анотації та рецензії були досліджені в науковій парадигмі. Ми аналізуємо та виділяємо особливості зазначених типів тексту в ракурсі текстів масової інформації.

Масштабна поява книжкової продукції в сучасному світі потребує систематизації та поширення серед відповідної категорії читачів. Тому вивчення особливостей ***інтелектуальних текстів анотацій*** порівняно з рецензіями до художніх творів видається актуальним.

Метою статті є виявлення специфічних особливостей анотацій та рецензій як оцінних текстів у рамках рекламно-інформаційного жанру.

Виклад основного матеріалу. Під анотацією до художніх творів ми розуміємо: аналітико-синтетичне перероблення першоджерела; коротку, але точну характеристику твору, яка містить повідомлення щодо сюжету, головних героїв, найбільш ефектні, інтригуючі сцени, які вимагають від адресата розгадати загадку, розкрити представлену тайну; інформацію про автора та його творчість взагалі, про переваги цієї роботи з елементами оцінки, рекламування, впливу та маніпулювання. Відрізняється від наукових анотацій яскравістю та доступністю рекламного образу, різноманіттям та скерованістю рекламованого образу асоціативних зв'язків, кваліфікується не вишуканою, а максимально співвіднесеною з комунікацією композицією та лексикою.

Тексти рекламно-інформаційного жанру визначаються лінгвістами (В. Зірка (2010), Л.І. Рюмшина (2004), J.-M. Adam (2015), F. Thyrion, L. Rosier, M. Denyer (2003), Suzanne-G. Chartran (2015)) як типи текстів, які використовуються для інформування адресата з метою реклами цих інновацій.

Розвиток науки, техніки та торгово-економічних відносин в останні роки знаходить свій відбиток у мові шляхом появи нових типів текстів. У сферах інформаційних технологій з'явились тексти, які містять ознаки науково-технічного та інформаційного типів текстів та прагматично спрямовані на рекламу нових досліджень. У цій роботі жанрова структура визначається співвіднесеністю з інформаційним та рекламним стилем.

Рекламно-інформаційний жанр – вид комерційного тексту, який використовується в текстах. Він займає гібридне положення між текстами реклами та інформаційними текстами, маючи при цьому комерційну мету [6].

З лінгвістичної точки зори рекламний текст являє собою словесний твір, який використовується в практичній діяльності. Дослідники реклами виділяють її суспільний характер, оскільки вона функціонує у сфері соціально орієнтованого

спілкування. Як самостійний текст, реклама характеризується визначеними ознаками змісту та зовнішнього оформлення. Відповідно до визначення Л.І. Рюмшиної, реклама становить собою «інформаційне повідомлення, скероване на масову аудиторію з метою забезпечення продажу комерційної продукції або послуги» [9, с. 143]. Лінгвісти виділяють як головні функції реклами інформування та вплив [3; 9]. До них треба ще додати функцію оцінювання, яка є однією з основних компонентів реклами як різновиду інформаційного дискурсу.

Досліджуваний нами тип тексту анотація є інтелектуальним рекламним текстом, бо поєднує в собі характеристики інформаційного тексту з елементами впливу та оцінювання. Поняття «інтелектуальна реклама» виділяється на основі класифікації рекламних повідомлень на такі види: комерційні, соціальні, інтелектуальні. Об'єктом інтелектуальної реклами є товари, які належать до видавницької справи та поліграфії, сфери національної економіки та потребують визначного промоушена.

У тлумачному словнику французької мови «Larousse» зустрічається таке визначення: 1) «який належить до розуму, до розумової діяльності; 2) людина, професія якої включає розумову діяльність; 3) людина, яка має стійкі здібності до розумової діяльності» [15].

У мережі Інтернет зустрічаємо поняття «інтелектуальний текст», під яким розуміються яскраві, привабливі, ефективні тексти, виконані на замовлення клієнтів, які містять інформацію для сайтів, рекламу, статті на задану тематику відповідно до вимог замовника. Зазвичай творці подібних текстів (копірайтери) вкладають енергію творчої думки, раціональну креативність, яка містить гармонію творчості та рекламну ефективність.

Написання інтелектуального рекламного тексту – це багатоступенева робота висококваліфікованих авторів, які мають додаткову освіту в різних сферах. Найголовніше мистецтво для будь-якого копірайтера у процесі створення рекламного тексту – це правильний добір слів, вживання яких має бути обґрунтоване:

Guy de Maupassant. Le misanthrope.

«On ne badine pas avec l'amour. Un homme essaie d'obtenir un rendez-vous en tête à tête avec la femme qu'il aime – et n'y parvient pas. Cet homme excessif, Alceste, défend la sincérité absolue. Mais la jeune femme, Célimène, qui reçoit bien des hommes dans son salon, aime plaire… Qui a tort et qui a raison, des inadaptés sincères ou des hypocrites trop bien adaptés?

Au sortir de brillantes études, le jeune et fringant Perdican rentre chez son père, se heurte à la froideur de Camille, sa cousine, à qui il était destiné, courtise une jeune paysanne, ce qui précipite la catastrophe. La leçon est cruelle mais sans appel: si la jeunesse ne croit pas à l'amour, elle n'a plus rien à espérer» (прикнижкова анотація).

Необхідно добирати лише дійсно придатні, енергійні, місткі слова, які зваблюють споживача та сприяють утворенню їм ефективного рішення, тобто дії. Велику роль у читабельності тексту відіграє використання абстрактних та конкретних слів, а також частота їх використання:

Mort à Florence de Marco Vichi. «C'est ce qu'on appelle une âme en peine. En cet automne 1966, l'humeur du commissaire Bordelli est aussi sombre que les flots boueux de l'Arno qui se déversent dans les rues de Florence: il n'arrive pas à retrouver les violeurs et et assassins du jeune Giacomo, 13 ans, disparu à la sortie du collège…» (прикнижкова анотація).

Вербальна рекламна анотація містить аргументацію, яка апелює до цінностей адресата, особистого змісту, соціальної бажаності, тобто торкається широкого спектра мотивів, наявних у свідомості читача:

Livre premier, plaisir du geste.

«Le livre pour enfants est le livre premier, non seulement au sens chronologique, biographique du terme, mais aussi parce qu'il engage la vérité profonde, sensuelle, du livre: la lecture comme toucher, la lettre comme volupté. Dans les livres pour les tout-petits, ce corps-à-corps est parfois si intense qu'il exhibe le désir du livre en tant que tel, alors que le texte n'y représente pas encore l'essentiel: la page prolonge le corps et l'enthousiasme de l'enfant, voire du bébé, certifie que l'auteur est fidèle à une certaine éthique de la fête. Voici deux exemples particulièrement réjouissants» (прикнижкова анотація).

Таким чином, головна мета реклами проявляється у слові. Короткість рекламної анотації порівняно з рекламною рецензією дає змогу в обмеженому просторі демонструвати велику кількість завершених повідомлень та охопити максимально широкий спектр використаних художніх та інших засобів організації комунікативного повідомлення, таких як новизна та вмотивованість: «*Premier roman de la longue série des Rougon-Macquart, La Fortune des Rougon que Zola fait paraître en 1871 est bien le roman des origines. C'est ici que commence la patiente conquête du pouvoir et de l'argent, une lente ascension familiale qui doit faire oublier les commencements sordides, dans la misère et dans le crime»* (прикнижкова анотація).

Одним із головних компонентів рекламної анотації є оцінність: загальна позитивна оцінка автора твору, приватні позитивні оцінки (а саме кількісна характеристика видавництва, мова стиль твору*): «Ce roman, le premier de Guy de Maupassant, est une peinture remarquable des moeurs provinciales de la Normandie du XIXe siècle: hobereaux, domestiques, paysans y sont décrits avec beaucoup de réalisme»* (прикнижкова анотація).

REINALDO ARENAS. EN TOUTES LETTRES.

«Personnage littéraire en soi, écrivain hors normes, capable de l'humour le plus noir et le plus désolé, de la satire la plus féroce comme du lyrisme le plus déchirant, talent polymorphe, auteur pour qui l'écriture est un sacerdoce et une malédiction, Arenas est tout cela et plus encore. Les contributions réunies dans cet ouvrage étudient quelques aspects essentiels de l'oeuvre de l'écrivain maudit cubain» (прикнижкова анотація).

Деякі лінгвісти вважають, що рекламний текст виконує апелятивну функцію, яка виражає одночасно комбінацію спонукання/закликання та естетичного елементу. Це твердження належить також до рекламних анотацій. Апелятивний компонент анотації проявляється в привертанні уваги адресата, зверненні до його емоцій та почуттів, інформуванні споживача про ту або іншу друковану продукцію з метою переконання його як товару та спонукання до дії – придбати або прочитати: *Nathalie Sarraute. Portrait d'un inconnu.*

«Sous l'apparence conventionnelle de deux personnages – un vieil «avare» et sa fille – sous leurs attitudes, leurs paroles, leurs pensées, celui qui raconte cette histoire découvre un monde invisible. C'est comme une vision au microscope. Mais ce qui se révèle ainsi et tellement complexe, rapide, insaisissable qu'il finit par être contraint d'abandonner et de revenir à l'apparence, aux conventions. Une passionnante exploration que ne permettent pas les formes du roman traditionnel» (прикнижкова анотація*)*.

Друга частина апелятивної функції – хвальна – є однією з головних цілей рекламної анотації, яка хвалить товар прямо або опосередковано та викликає таким чином позитивне ставлення до адресата. Це може досягатися в тексті як мовними засобами (наприклад, риторичні питання, імперативи), так й немовними (наприклад, зображення, колір, шрифтове виділення):

«*LE DERNIER MATCH. JOHN GRISHAM. «Et la question soudain surgit: faut-il aimer ou haïr Eddie Rake? Lui doivent-ils le meilleur ou le pire de leur existence? Neely a cru qu'il deviendrait un grand joueur professionnel; mais une blessure au genou en première année de fac l'a renvoyéà l'obscurité dont il était sorti trop jeune. De retour à Messina pour la première fois depuis l'accident, il se demande s'il doit pardonner à Eddie Rake d'avoir instrumentalisé sa jeunesse…»* (прикнижкова анотація).

Виділимо також вплив як обов'язковий компонент рекламної анотації. Він використовується для того, щоб активувати адресата, тобто звернути його увагу на рекламу. Інформування та вплив представляють таким чином дихотомію, завдяки якій реклама може функціонувати.

Як комунікативна одиниця рекламний текст відбиває задум (тобто інтенцію адресанта). Адресант намагається передати відповідну інформацію в максимально доступній формі, враховуючи фонові знання адресата. Переданий зміст анотації композиційно упорядковується, що находить свій відбиток у загальній структурі тексту. Рекламна анотація умовно поділяється на два типи залежно від об'єму та композиційної моделі: розгорнутий рекламний текст та стислий (слоган). Стисла реклама складається з короткої конструкції, що сприяє максимальному стисканню та концентрації рекламної інформації. Анотація зазвичай має розгорнутий характер, але не такий поширений, на відміну від рецензії:

Une vie. Guy de MAUPASSANT.

«Jeanne, fille unique très choyée du baron et de la baronne Le Perthuis des Vauds, avait tout pour être heureuse. Son mariage avec Julien de Lamare, rustre et avare, se révélera une catastrophe. Sa vie sera une suite d'épreuves et de désillusions…» (прикнижкова анотація).

Прозорість змістових зав'язків у викладенні матеріалу, логічна чіткість і ясність суджень та висновків у розгорнутих рекламних текстах, які належать до текстів масової комунікації, пояснюється бажанням авторів найбільш повно та адекватно передати інформацію. Розгорнутий рекламний текст анотації апелює до раціонального початку, звертається до емоційно-чуттєвого сприйняття, використання виключно вигідних умов продажу, а також прямого переконання в необхідності придбання.

Таким чином, від звичайного інформаційного тексту повідомлення рекламна анотація відрізняється зацікавленістю в кінцевому результаті. Анотація не просто інформує адресата, вона, передусім, має спонукати до дії, в цьому її головне призначення, її головна функція. Однак для виконання цієї задачі конкретним рекламним матеріалом необхідна низка умов: присутність у рекламній аудиторії відповідних рекламодавцям систем цінностей: світоглядних, соціальних, етичних, культурних та побутових. У зв'язку з цим твердженням спостерігається прояв взаємного впливу реклами на життєдіяльність людини взагалі, та, навпаки, реклама не може не відбивати риси рекламного менталітету. Дослідниками реклами доведено, що, виконуючи роль переконання та виступаючи ефективним носієм інформації, вона впливає на ментальність людини та суспільства загалом [7; 8]. Мовне уявлення реклами виражається в друкованих текстах, які відбивають мовну ментальність. Мовна ментальність у розумінні лінгвістів-рекламістів – це «історично складений у повсякденній свідомості даного мовного колективу та відбиток у мові сукупності уявлень про світ» [12, с. 179]. Інструментом маніпулювання в друкованих рекламних анотаціях є мова, оформлена структурно та семантично за законами жанру. Адресат сприймає рекламований об'єкт як результат власного бачення, а не як щось нав'язане ззовні.

Оцінний елемент впливу та маніпулювання, характерний для рекламних анотацій, проявляється в такому різновиді текстів масової інформації, як рецензія.

Анотація та рецензія належать до «периферійних» текстів вторинної літератури та мають спільні й відмінні ознаки. У сучасній лінгвістиці тип тексту «рецензія», як і анотація, вивчається в основному в парадигмі наукового стилю з позиції лексичного наповнення та граматичних конструкцій. Під рецензією розуміється «вид наукової літератури, художньої критики, літературно-критична стаття, яка надає аналіз, оцінку науковому або художньому твору – книзі, картині, спектаклю» та ін. [10]. Цей тип тексту належить до оцінно-критичного типу тексту, але з невеликим зауваженням. Оцінювання, вираження авторського «я» в рецензії проявляється з метою не спонукати до дії, а оцінити, виразити свою позицію стосовно предмета і, відповідно, привернути увагу адресата.

Рецензія належить до таких типів текстів, в яких чітко визначена оцінка рецензованого об'єкта (наприклад, художнього твору). Дійсні класифікації рецензій базуються на приналежності тексту до різних функціональних стилів. Відповідно до стилів художньої літератури та поезії, наукової літератури та політичної, рецензія ділиться на літературознавчу, наукову та політичну. Вчені розглядають різновиди рецензій із позиції теорії комунікації та співвідносять їх із різними сферами комунікації, такими як література, наука, політика, мистецтво.

Тип тексту «рецензія» розглядається з точки зору мовленнєвих актів як «інформування» та «оцінка», які між собою тісно переплітаються [1], а також із позиції аналітичних характеристик цього типу тексту [4]. Тобто рецензія належить одночасно до інформативних та «евалюативних» (оцінних) текстів, так само як анотація.

Рецензія – це письмовий розбір, який передбачає коментування головних положень (тлумачення авторської думки, вираження свого ставлення до поставленої мети), узагальнену аргументативну оцінку, висновки щодо значущості роботи. Це один із різновидів літературної критики: невеликий літературно-критичний текст, який коротко оцінює художній твір. Текст рецензії досліджується лінгвістами порівняно з відгуками. Під відгуком розуміється загальна характеристика роботи без детального аналізу, яка містить практичні рекомендації: проаналізований текст може бути прийнятий до роботи та ін. У перекладі з латини «recensio» – огляд, дослідження; один із найскладніших жанрів літератури.

Як відомо, адресант рецензії переслідує дві мети: проінформувати адресата щодо змісту твору та оцінити якість. Цей момент важливий у нашому дослідженні, бо анотація, як ми вже зазначали, розглядається нами з позиції інформування, оцінювання, рекламування та маніпулювання. На наш погляд, мета

тексту рецензії характеризується також обґрунтуванням оцінок, висловлених у рецензії щодо твору загалом та за аспектами, ілюстраціями цих оцінок та доказом їх правомірності, здійсненням впливу на читача. Але цей вплив відрізняється від впливу в анотації, він спрямований на утворення думки та формування інформації щодо твору. Такі головні цільові установки характеризують тип тексту рецензія загалом, однак у конкретних текстах вони реалізуються не повністю та неоднаково можуть виступати в різних функціональних сферах. Наприклад, наукові рецензії мають стандартну (інваріантну) композицію. У них послідовно здійснюється, з одного боку, викладення змісту рецензованого твору: від аналітичного розгляду його головного змісту до більш конкретного розкриття його змісту, з іншого боку – оцінка якості запропонованої роботи начебто накладається на викладення змісту. Цільова установка адресанта передбачає композицію рецензії. Переконання або оцінка будуються в рецензіях залежно від понять, цінностей, прийнятих у суспільстві або соціальній групі, що також є імпліцитною характеристикою рекламних анотацій. Автори рецензій – як правило, спеціалісти в цій галузі, та їх точка зору заслуговує на повагу.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях виділяють такі складники композиційно-змістовного плану тексту рецензії:

1) загальна оцінка твору;
2) фокус позитивної або негативної оцінки (початок рецензії / закінчення рецензії / назва рецензії);
3) загальна оцінка критики твору;
4) оцінка рецензентом інших творів, оцінка читачів;
5) дескриптивна інформація (опис змісту твору);
6) порівняння персонажів з іншими персонажами твору;
7) порівняння персонажів із персонажами інших авторів;
8) біографічні відомості про автора твору, інших авторів та критиків;
9) приватні оцінки (порівняння автора з іншими авторами, критика об'єму твору);
10) тип рецензії (подвійна рецензія, тобто рецензія на критику, рецензія-лист, історична рецензія);
11) інтертекстуальні зв'язки в рецензії (зв'язок з іншими авторами творів, критики та ін.)
12) реклама твору [11].

Прикладом наведених характеристик, але не всіх, може слугувати рецензія*: L'accusé. John Grisham, Patrick BERTHON*

«Par passion de la vérité, un des romanciers les plus célèbres de la planète s'engage dans la lutte contre la peine de mort et prend la plume du journaliste d'investigation pour rechercher comment un scandaleux déni de justice a pu être commis à Ada, petite ville d'Oklahoma… Le 7 décembre 1982, une jeune femme de vingt et un ans, Debbie Carter, est sauvagement violée et assassinée. L'enquête piétine malgré des indices qui conduisent à un ancien ami de lycée avec qui elle a été vue le soir du crime. Cinq ans plus tard, c'est un ancien joueur de base-ball devenu alcoolique, Williamson, qui est arrêté par les policiers chargés de l'enquête; il est condamné à mort au terme d'une mascarade de procès…» (критична рецензія)

Висновки. Таким чином, рецензія належить до оцінно-критичного типу текстів масової інформації, головна особливість якого полягає в тому, що оцінка є в них домінуючою комунікативною установкою з метою привертання уваги адресата, зацікавлення рецензованим об'єктом. У цьому аспекті спостерігається прояв спільних характеристик типу тексту «рецензія» та типу тексту «анотація».

Сучасні прикнижкові, видавничі анотації, розміщені в глянцевих журналах, представляють собою особливий вид вторинної літератури, своєрідні «інфо-тексти» різних видів творів, які за допомогою лексики впливають на адресата, випереджають зміст первинного твору з метою рекламування та просування на ринку цього виду інтелектуальної продукції. Рекламні анотації характеризуються особливими функціями, вивчення яких становить інтерес для нашого подальшого дослідження.

Література:

1. Бельчиков Н.Ф. Рецензия как жанр. *Факт и художественный образ* : межвуз. сборник науч. трудов. Иваново : Ивановский государственный университет, 1989. С. 142–150.
2. Дымшиц М. Манипулирование покупателем. Москва : Омега, 2004. 256 с.
3. Зирка В.В. Манипулятивные игры в рекламе: лингвистический аспект. Москва : Книжный дом ЛИБРОКОМ, 2010. 256 с.
4. Королькова Е.В., Юрова Г.И. К вопросу об особенностях жанрообразования в современных СМИ. Язык, коммуникация и социальная среда. Воронеж : ВГТУ, 2002. Вып. 2. С. 132–136.
5. Копнина Г.А. Речевое манипулирование. Москва : Флинта, 2008. 176 с.
6. Лившиц Т.Н. Реклама в прагмалингвистическом аспекте. Таганрог : Таганрог. пед. ин-т, 1999. 211 с.
7. Медведева Е.В. Основы рекламоведения. Москва : РИП-холдинг, 2003. 262 с.
8. Почепцов Г.Г. Информационные войны. Москва : Рефл. Бук, 2000. 576 с.
9. Рюмшина Л.И. Манипулятивные приемы в рекламе. Ростов-на-Дону : Март, 2004. 235 с.
10. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
11. Шиманов А.Е. Аннотирование и реферирование в издательском деле. Москва : МГУП, 2004. 131 с. URL: http://ed-education1.narod.ru/business2c.html
12. Феофанов О.А. Реклама. Новые технологии в рекламе. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 179 с.
13. Adam, J.-M. Les textes types et prototypes. 296 p. URL: https://betmireasahard.firebaseapp.com/2091907561.pdf]
14. Chartrand, S-G., Émery-Bruneau, J. et Kathleen Sénéchal. Caractéristiques de 50 genres pour développer les compétences langagières en français. 2015. URL: https://www.enseignementdufrancais.fse.ulaval.ca/]
15. Larousse Dictionnaire Français / [dir. editoriale Michel Legrand]. Paris : Larousse, 1998. 1012 p.
16. Thyrion, F., Rosier, L., Denyer, M. (coord.) Langue Référentiel. Collection Parcours et références, Bruxelles, De Boeck & Larcier, 2003.

Khabarova N. Specific characteristics advertisement annotation and book review as a variety mass information texts

Summary. The article seeks to analyze annotation and book review as a advertising estimating type of texts and as a public relations genre. Texts belonging to this genre are defined by the linguists as texts used to inform the addressees about innovations in various fields of human activity in order to advertise these innovations. The objective of the article is to determine the features of texts belonging to public relations genre, particularly, of intellectual advertising text in comparison with book review, and to explore its basic components. Annotation in contrast to book review has to prompt to the action and to advertise. The book review belongs to the estimating and critical type of texts and only informs,

advertises and estimates. In this article, we identify the genre structure through a correlation with informative and advertising writing. Informative writing is reflected in informative genres, such as documentary post, informative post, correspondence, report, interview. Advertising writing is implemented in announcement, press release, advertisement, political advertising, advertising post, advertising interv iew, advertising correspondence, advertising essay, advertisement annotation. There are all variety of texts mass information. The main goal of advertising text is to exert influence on potential customer and to encourage them to buy advertised goods or services *via* gradual creation of a favorable image in the aforementioned ways. Advertising text, just like the annotation, presents information selectively. That's why, advertising texts addressers are supposed to find maximum impact techniques with a minimum use of vocabulary. In our opinion, this is one of the key features of advertising text annotation as part of the mass information texts. Another important component of advertising text is an image of the addressee, which is the basis for virtualizing a creative approach to advertising. There is a number of ways to reflect the addressee in the text. Thus, the research of texts belonging to the public relations genre implies taking into account pragmatics, which is based on addresser-addressee relationships, as well as determines the choice of expressive means and affects semantics depending on the author's intention.

Key words: annotation, review, advertisement, intellectual advertising text, addressee, addresser.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 82.0'42
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.31

Горболіс Л. М.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

«ІЗ СЕКРЕТІВ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ» І. ФРАНКА ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ІНТЕРМЕДІАЛЬНИХ СТУДІЙ

Анотація. У статті акцентовано увагу на актуальності філософського трактату «Із секретів поетичної творчості» І. Франка для сучасного українського теоретико-літературознавчого дискурсу. Наголошено на давності зв'язків літератури й музики, ролі несвідомого, уяви, фантазії у творенні образів, асоціацій. Апелюючи до ключових тез праці, наголошено на їх продуктивності у процесі аналізу багатогранних зв'язків літературних текстів із музикою на ритмічно-інтонаційному, образному, тематичному та інших рівнях. Зауважено, що одна з ключових тез І. Франка про спільні витоки поезії й музики – це ключ до розуміння широкого арсеналу залучених авторами художніх засобів, а також осягнення мелодійності, музичності поетичних і прозових творів українських письменників – Олександра Олеся, П. Тичини, Марка Черемшини, М. Яцківа, О. Кобилянської. Художньо відтворений сучасним українським прозаїком М. Дочинцем ритм природи суголосний із ритмом твору та ритмом персонажа, що увиразнює національну самобутність героя та твору загалом. На прикладі новели М. Коцюбинського "Intermezzo", кіноповісті «Земля» О. Довженка проілюстровано слушність Франкової тези про переваги літературного твору над музичним у зображенні складного світу переживань, драми душі героя, про смислотворчу функцію тиші, мовчання. Маркування тиші здійснюється за допомогою музики «в обмеженій мірі в формі пауз», література може відтворювати тишу «в довільній довготі і силі». Спроєктовані на тексти українських письменників головні положення статті «Із секретів поетичної творчості» І. Франка засвідчують потребу залучення до їх аналізу інтермедіального підходу, герменевтичного методу, психоаналізу, рецептивної естетики та поетики, що сприятиме глибинному прочитанню української літератури.

Ключові слова: література, музика, інтермедіальність, психологія творчості, звук, тиша.

Постановка проблеми. Сьогодні в українському літературознавстві актуалізуються інтермедіальні студії, що висвітлюють різноаспектні зв'язки літератури з хореографією, музикою, живописом, кіно, театром, скульптурою. Праці Л. Генералюк, С. Маценки, Н. Мочернюк, В. Просалової, О. Рисака та інші підкреслюють перспективність таких досліджень, засвідчують необхідність ретельного перепрочитання й транслювання на українську літературу праць Г.-Е. Лессінга, Дж. Брауна, Н. Буало та інших, що на ділянці міжмистецьких студій стали класикою. У шерензі поважних імен почесне місце посідає І. Франко з філософським трактатом «Із секретів поетичної творчості». Праця потребує активного перепрочитання з проектуванням на студії з вивчення міжмистецьких зв'язків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед наукового доробку про різногранну творчість українського літературознавця, теоретика літератури, фольклориста, етнографа, філософа І. Франка окремий сегмент складають дослідження його теоретико-літературозначих праць, зокрема трактату «Із секретів поетичної творчості». В українському літературознавстві маємо студії, в яких на основі порушених у трактаті ідей досліджено концептуально важливі теоретико-літературознавчі та методологічні проблеми: психології творчості, суголосність ідей І. Франка й З. Фройда (Є. Адельгейм, М. Гнатюк, Н. Зборовська, І. Михайлин), рецептивної естетики і поетики (В. Боднар, Р. Гром'як), порівняльного літературознавства (Г. Вервес).

Мета статті – обґрунтувати перспективність застосування трактату «Із секретів поетичної творчості» І. Франка для потлумачення різноаспектних зв'язків літературних текстів українських письменників і музики.

Виклад основного матеріалу. Від часу написання праці І. Франка (1898) й подосі її роль і значення не нівелюються – вона формує теоретико-методологічну базу сучасних літературознавчих досліджень, допомагає заглибитися в таємниці поетики літературних творів, проаналізувати українське письменство в зв'язках із іншими видами мистецтва. Автор статті порушує ключові для теоретико-літературознавчої думки питання про методологію, психологію творчості, естетичні засади мистецтва, особливості розвитку літератури. Він переконливо зауважує про різновекторність праці історика літератури, який «має дану вже самою суттю речі перспективу, користується багатим матеріалом, зложеним в творах даного автора, у відзивах про нього сучасних, в тім числі і критиків, в мемуарах, листах і інших чисто історичних документах…» [1, с. 50]. Дослідник означує напрями роботи з текстом, що суголосні з засадничими ідеями культурно-історичної школи, літературної герменевтики, біографічного, еволюційного та інших методів.

Ключові позиції в естетичному трактаті І. Франка відведено ідеям про психологію творчості, роль переживань, підсвідомості, уяви, фантазії у процесі роботи над образом, про творчість як «боже вітхнення». У художній практиці митця, підкреслює дослідник, «несвідомий елемент може грати важну чи, навіть, головну роль» [1, с. 59].

Для осмислення глибинних зв'язків літератури й музики засадничо важливими є думки І. Франка, висловлені в розділі «Поезія й музика»: «Коли музика апелює до нашого слухе, то поезія властивими їй способами торкає всі наші змисли. Коли музика б'є переважно на наш настрій, може викликати веселість, бадьорість, сум, тугу, пригноблення, отже, пере-

важно грає, так сказати б, на нижчих регістрах нашого душевного інструмента, там, де свідоме граничить з несвідомим, то поезія порушується переважно на горішніх регістрах, де чуття межує з рефлексією, з думкою і абстракцією і не раз замітно переходить в домену чисто інтелектуальної праці» [1, с. 86]. Дослідник заглиблюється у витоки мистецтва: «…поезія загалом первісно…була співом, рецитацією, оповіданням, грою… З того самого джерела випливала і на тій самій основі розвивалася…музика» [1, с. 85], тобто «початок обох був спільний», – висновує І. Франко. Автор трактату зауважує про давність ритміки поезії і музики: «У давніх людей поезія і музика довго йшли рука об руку, поезія була піснею, переходила з уст до уст не тільки в певній ритмічності, але також в певній, невідлучній від ритму *музикальній* (письмівка наша. – *Л. Г.*) формі» [1, с. 86]. Згодом поезія віддалилася від музики у зв'язку з продукуванням музичними інструментами тонів і мелодій. Ці тези є ключем до розуміння, наприклад, музичних підоснов поезії Олександра Олеся, П. Тичини, ритмічності прози Марка Черемшини, про що вже мали нагоду говорити [див.: 2]. У текстах покутського прозаїка маємо справу з музикалізацією твору (В. Вольф), коли «зв'язок» означає, що «музика як медіум матеріально не представлена, натомість спостерігається посилання на неї в межах літературного медіуму» [3, с. 60]. І. Франко зауважує про «…слова яко сигнали, що викликають у нашій душі враження в обсягу всіх змислів» [1, с. 96], зауважуючи про «язикову мелодію». Адже «поезія від давніх-давен уміла використовувати ті музикальні ефекти, які дає сама мова» [1, с. 96]. Заявлена в новелах Марка Черемшини «язикова мелодія» употужнена найперше українським фольклором, скоординована ментальними «показниками» автора та специфікою модерністського письма (ліризм як прикмета літератури початку ХХ ст.). Тези І. Франка про «музикальні ефекти самої мови» є однією з основоположних для дослідження звукосимволізму в актуальних на сьогодні інтермедіальних студіях.

Від початку ХХ ст. й до сьогодні (коли в українському письменстві презентовано героя зі складним психосвітом, оновлюється арсенал художніх засобів та прийомів, художньо освоюються ідеї провідних учених – психологів, філософів, соціологів, культурологів та ін.) активізується залучення музики в літературний твір на проблемно-тематичному, образотворчому, сюжетотворчому, жанровому та інших рівнях («Valse mélancolique» О. Кобилянської, «Діточа грудь у скрипці» М. Яцківа, «Над морем» Лесі Українки, «Клоун» В. Корнійчука, «Акордеон» М. Жулинського тощо. «Із секретів поетичної творчості» І. Франка посутньо увиразнює можливості інтерпретації складних літературних текстів на всіх рівнях (зовнішньому, підтекстовому, внутрішньотекстовому). Музикалізація в новелі "Intermezzo" М. Коцюбинського, романах «Криничар», «Вічник», Горянин» М. Дочинця, прозі П. Сороки та інших розгортає й урізноманітнює концепцію героя, скеровує її потрактування у відповідне русло: ритм природи – ритм твору – ритм персонажа, художня парадигма самотності, самодостатність протагоніста. «Вітер набиває мені вуха шматками згуків, покошланим шумом. Такий він гарячий, такий нетерплячий, що аж киплять від нього срібноволосі вівса…Просто під ноги лягла співуча арфа й гуде на всі струни. Стою і слухаю. Повні вуха маю того дивного гомону поля, того шелесту шовку, того безупинного, як текуча вода, пересипання зерна…» [4, с. 302], – так реагує на музику довкілля протагоніст із "Intermezzo" М. Коцюбинського. Як бачимо, письменник музикалізує фрагменти новели, протиставляючи місто природі, підсилюючи терапевтичну функцію природи за допомогою гармонії звуків, підкреслюючи вразливість душі героя, який уміє чути поле, вітер, колоски.

Підкреслюючи перевагу поезії над музикою, І. Франко констатує: «Деякі слухові явища з натури своєї недоступні для музикального представлення, наприклад, враження тиші; музика може користуватися ним тільки в дуже обмеженій мірі в формі пауз, тобто моментальних контрастів; поезія має змогу репродукувати в нашій душі і се враження в довільній довготі і силі» [1, с. 86]. Тривалість тиші та її значеннєвість для відновлення емоційного стану заявлена в епізоді приїзду головного героя "Intermezzo" з міста додому: «Я зачиняю двері… От я і сам. Навкруги ні душі. Тихо й безлюдно <…> Ти хотів тиші й безлюддя – і тепер маєш» [4, с. 299]. Це можливість заглибитися героєві в себе, спробувати осягнути глибинні психічні процеси.

І. Франко конкретизує переваги літератури над музикою в зображенні тиші, наголошуючи: "Pianissimo, котрим музика звичайно маркує тишу, має те до себе, що рівночасно малює лагідні чуття, неясні мрії і ніяк не може малювати таких внутрішніх драм тиші, які часто малює поезія. От тим-то музика, що має претензію малювати людські думки, внутрішню боротьбу різних сил нашої душі, навіть різних пристрастей, тобто музика, що силкується вдертися в властиву домену поезії, наперед засуджена на невдачу» [1, с. 95]. Проілюструємо думку дослідника промовистим фрагментом кіноповісті О. Довженка «Земля», де спричинене смертю сина Василя глибоке мовчання його батька Опанаса передається такими рядками: «Довго сидів Опанас біля труни забитого сина, нікого не помічаючи, не бачачи сліз, не чуючи жалібного плачу. Увесь його нескладний світ потьмарився й потонув у скорботі. Спинилося все на світі, навіть час» [5, с. 64]. Ця тривала й глибока мовчанка в кінострічці майстерно реалізована оператором Д. Демуцьким і потужно увиразнена за допомогою супроводу сучасного етнохаос гурту «ДахаБраха» – тиша понад хвилину, доволі інформативна, декодує стан, настрій героя, трагізм ситуації та ступінь травмованості батька, який утратив сина. Ця мовчанка й умотивовує подальші дії Опанаса, пояснює його лінію поведінки та обґрунтовує рішучість героя. Отже, слушно говорити про смислотворчу роль тиші в кіноповісті.

Висновки. Естетичний трактат І. Франка «Із секретів поетичної творчості» – актуальна в сучасному теоретико-літературознавчому дискурсі студія, посутній складник методологічної бази в дослідженнях інтермедіального спрямування. Тези українського вченого про психологію творчості, давні зв'язки літератури й музики – основа для глибинного потлумачення літературних текстів на образотворчому, підтекстовому, внутрішньотекстовому, інтонаційно-настроєвому рівнях.

Література:

1. Франко І. Я. Твори: у 50 т. Київ : Наукова думка, 1981. 595 с.
2. Горболіс Л. Партитура ритму у прозі Марка Черемшини. *Слово і Час.* 2015. № 8. С. 70–79.
3. Маценка С. Метамистецтво: словник досвіду термінотворення на межі літератури й музики. Львів : Апріорі, 2017. 120 с.
4. Коцюбинський М. Твори: у 7 т. Київ : Наукова думка, 1974. 383 с.
5. Довженко О. Твори: у 5 т. Київ : Дніпро, 1964. 410 с.

Horbolis L. "On the Secrets of Poetic Creativity" by I. Franko as theoretical and methodological foundations of intermedial studios

Summary. The article focuses on the relevance of the philosophical treatise "On the Secrets of Poetic Creativity" by I. Franko for contemporary Ukrainian theoretical and literary discourse. It is noted the long-term relations of literature and music, the role of the unconscious, imagination and fantasy in creating images and associations. Appealing to the key points of the work, their effectiveness is noted in the process of analysing the multifaceted connections of literary texts with music at the rhythmic and intonational, figurative, thematic and other levels. It is noted that one of I. Franko's main thesis of the common sources of poetry and music is the key to understanding the wide arsenal of artistic means attracted by the authors, as well as achieving melodicity, musicality of poetic and prose works of Ukrainian writers, such as Oleksandr Oles, P. Tychyna, Marko Cheremshyna, M. Yatskiv, and O. Kobylianska. The rhythm of nature, artistically reproduced by modern Ukrainian prose writer M. Dochynets, is in tune with the rhythm of the work and the rhythm of the character, emphasizes the national identity of the hero and the whole work. Using the example of the short story "Intermezzo" by M. Kotsiubynskyi, the cinema novel "Earth" by O. Dovzhenko it was illustrated the correctness of I. Franko's thesis about the advantages of a literary work over a musical one in depicting the complex world of emotions, the drama of the hero's soul, the hypocrisy function of silence, hush. Silence is marked with the help of music "in a limited extent, in the form of pauses" literature can reproduce silence "in arbitrary longitude and strength". The main provisions of the article "On the Secrets of Poetic Creativity" by I. Franko, which were designed into the texts of Ukrainian writers, indicate the need to involve an intermedia approach, hermeneutic method, psychoanalysis, receptive aesthetics and poetics in their analysis, which will contribute to an in-depth reading of Ukrainian literature.

Key words: literature, music, intermediality, psychology of creativity, sound, silence.

УДК 82.091+821.521
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.32

Дудар Я. О.,
аспірантка кафедри порівняльної філології східних та англомовних країн
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

КОНЦЕПЦІЯ ПІЗНЬОГО СТИЛЮ МИТЦЯ ЯК ДУХОВНИЙ ФЕНОМЕН У РОБОТАХ ТЕОДОРА В. АДОРНО ТА ЕДВАРДА В. САЇДА

Анотація. Статтю присвячено виявленню стилістичних та семантичних рис концепції пізнього стилю, що була представлена німецьким філософом Теодором В. Адорно та продовжена палестинським культурологом Едвардом В. Саїдом, і котра вплинула на останні роботи японського письменника Ое Кендзабуро.

Метою статті було окреслення як спільних, так і протилежних поглядів, що вибудовують загальні теоретичні засади концепції; виділення основних засобів, котрі можна застосовувати в рамках аналізу письменників епохи постмодернізму.

Адорно вбачав пізній стиль не як частину мистецького росту, а як фінальний етап творчості з відмовою від відпрацьованого роками стилю, проте котрий являє собою продукт всіх мистецьких пошуків. Переосмислюючи існуюче відношення до останніх творів як до шедевру чи навпаки – як до естетичної катастрофи, він дає абсолютно несподівану відповідь. Для Адорно пізні роботи – це технічно точні та свідомі творіння, котрі замикають художнє коло початку та кінця шляху, як уроборос. Нові конструкції, забуті прийоми, несподівані жанрові поєднання та складне інтертекстуальне кодування – є основними характеристиками пізніх творів. Звісно, не кожен митець приходить до такого нового етапу, але той, що досягає, кидає виклик собі, суспільству та мистецтву, ніби приймає на себе ризик. Унікальне поєднання автобіографічності та експресивних мотивів, котрі глибоко проникають в художнє полотно, перехід до вищого розуміння смерті як алегорії, містичності та саморефлексії духовного внутрішнього світу – все це становить кістяк художньої композиції.

В дещо іншому напряму спрямував концепцію Едвард В. Саїд, побачивши в пізньому стилі важливий культурологічний пласт, який акомпанує ідеям орієнталістики, постколоніалізму, імперіалізму та Палестинському питанню. Пізній стиль в уявленні Саїда не поєднується з образом тільки старіючого митця – це може бути і молода людина, котра стоїть на порозі кінця свого життя. Смерть в таких творах бачиться культурологом як присутність в художньому просторі, реальність, котра знаходиться зовсім близько. Автобіографічність, інтимна експресивність та самовідчуження – головні критерії розгляду твору як пізнього в рамках дослідження Саїда. В центрі завжди постає головний герой, котрий, як і сам автор, є жертвою приватних, історичних та суспільно-політичних криз одночасно.

Ое Кендзабуро, котрий був вражений не тільки як близький друг Саїда, але як письменник та теоретик літератури, дослідив концепцію пізнього стилю з самого початку. Майже десятиліття після публікації свого першого роману «Підміна» («取り替え子», 2000), він визнав, що це був початок його пізнього стилю – спонтанний та неминучий. Персонаж Korito, який став ланкою між всіма його пізніми роботами, репрезентує сильний автобіографічний мотив. Зрештою, останній роман Ое під назвою «В пізньому стилі» («晩年様式集», 2013) був побудований як справжня відповідь та остаточне оформлення концепції пізнього стилю Адорно та Саїда.

Ключові слова: пізній стиль, концепція, ідіостиль, стиль, автобіографізм, вигнання, Теодор Адорно, Едвард Саїд, Ое Кендзабуро.

Постановка проблеми. Дослідження творчості письменників за етапами їх життя залишається найпоширенішою практикою в науці сьогодення. Разом з цим є теорія характерних проблемних та стильових ознак, притаманних кожному етапу творчості: ранньому, як пошуку власного стилю; зрілому, як становленню та удосконаленю; пізньому, як переживанню кризи та переосмисленню творчого пошуку.

Питання, що давно хвилює дослідників великих митців: пізній стиль – новий етап художнього шляху чи доказ творчого занепаду? І якщо це етап, то чи існує взагалі такий феномен, як «пізній стиль», які його особливості та підходи до вивчення.

Наразі пріорітетним є підхід, котрий не прирівнює фізичне старіння митця до пізнього стилю. Біолого-біографічний підхід є вже неактуальним в рамках літературної критики. Опублікування збірки есеїв Едварда В. Саїда під назвою «Про пізній стиль: музика та література проти течії» (“On Late Style: Music and Literature Against the Grain”, 2006) спонукало наукове товариство до перегляду такої концепції, чому, зокрема, була присвячена конференція «Переосмислення пізнього стилю: мистецтво, література, музика, кінематограф» (“Rethinking Late Style: Art, Literature, Music, Film”; Лондон, 2007).

Теорія пізнього стилю митця продовжує розроблятися в дослідах творчості відомих письменників (В. Шекспіра, Дж. Джойса, Г. Джеймса, Дж. Хеллера), художників (с. Ботічеллі, С. Далі, П. Пікассо), режисерів (Л. Вісконті, П. Альмодовара, М. Скорсезе), музикантів (Л. Бетховена, А. Шенберга, Й. Штрауса), котрі вибудували окремі напрями в рамках цієї загальної проблеми.

Т. Адорно був одним із перших, хто звернув увагу на цей важливий аспект дослідження етапів розвитку духовної культури, присвятивши їй окрему статтю «Пізній стиль у Бетховена» (“Gesammelte Schriften” № 1, 1937) [2]. Пізніше, в ґрунтовному аналізі творчості А. Шенберга «Філософія Нової музики» (“Philosophie der neuen Musik”, GS № 12, 1949) [3], та двух монографіях (“Eingriffe. Neun kritische Modelle”, GS № 10.2, 1963 р; “Stichworte. Kritische Modelle 2”, GS № 10.2, 1969), що при останньому перекладі були об’єднані в одну – «Критичні моделі: втручання та лозунги (Европейські перспек-

тиви: есеї про соціальну перспективу та культурний критицизм)» (“Critical Models: Interventions and Catchwords (European Perspectives: A Series in Social Thought and Cultural Criticism”, 2005) [1] він увесь час розглядає пізній стиль як окрему категорію в рамках дослідження.

Пізніше ця проблема буде розглянута в окремій статті «Думки про пізній стиль» (“Thoughts on Late Style”, 2004) та в збірці есеїв Е. Саїда «Про пізній стиль: музика та література проти течії» (“On Late Style: Music and Literature Against the Grain”, 2006), що була вже посмертно надрукована.

На останню роботу Саїда відгукнулися не тільки відомі вчені (Л. Хатчен, Г. МакМален, А. Коен-Шалев, Б. Джонс, Д. Бьорд), але й близький друг – японський письменник та теоретик літератури, лауреат Нобелівської премії – Ое Кендзабуро. Саме з Ое протягом багатьох років Саїд мав дружні та наукові стосунки, котрі в результаті вплинули на його творчість. Сам письменник в ряді своїх есеїв [11] зазначає, що його пізній стиль розпочався з написання роману «Підміна» («取り替え子», 2000) і продовжився в «Дитині з тривожним обличчям» («憂い顔の童子», 2002), «Прощавай, моя книго!» («さようなら、私の本よ！», 2005); «Смерті від води» («水死», 2009) та фінальної роботи – «В пізньому стилі» («晩年様式集», 2013), котра є квінтесенцією реалізації теорії пізнього стилю Т. Адорно та Е. Саїда, вивченню котрої, в зв’язку з цією теоретичною та глибоко приватною для японського письменника проблемою, буде присвячена наступна стаття.

Саїд побудував свою теорію на основі музичних досліджень Т. Адорно творів Й. Бетховена, А. Шенберга та музичного процесу першої половини XIX століття.

Дослідження створеної Адорно та Саїдом концепції «пізнього стилю» та її подальшого теоретичного розширення є новою сходинкою в сучасній літературній теорії. Вона дозволить не лише поглибити аналіз творчості конкретного митця, але й привернути увагу до залишених без уваги творів. Навіть більше – побудова загальної теорії пізнього стилю відкриває безмежний потенціал наративних досліджень з різних етапів розвитку літературного процесу.

У статті узагальнені основні риси та відмінності між теоріями Т. Адорно та Е. Саїда, визначені перспективи подальшого розвитку концепції пізнього стилю.

Мета статті – дослідити роботи Теодора В. Адорно та Едварда В. Саїда, які присвячені концепції пізнього стилю; виявити відмінності та точки перетину; запропонувати можливі напрями подальшого розширення цієї концепції, залучаючи до аналізу творчий доробок Ое Кендзабуро.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Впливовий теоретик постмодернізму Лінда Хатчен опонує до одного з тезисів Саїда та наголошує, що не треба ігнорувати біографічний вік митців, в якому вони створюють свої останні роботи. В її розумінні «пізній» є синонімом «старий» (“old-age style”) [5, с. 1]. Авторка вказує на подекуди повну неможливість узагальнення тем та технік пізнього стилю. Як приклад вона наводить Штрауса, що помер у 85 років, та Моцарта, який пішов з життя в 35 років. Головним аргументом є те, що через колосальну різницю в тривалості творчого періоду вони наприкінці досягають різних мистецьких етапів, які не можна вважати тотожними. Л. Хатчен скептично ставиться до «пізнього стилю», називає його «ретроспективний критичний конструкт» [5, с. 3] та сприймає як необ’єктивне уявлення.

Л. Хатчен закінчує статтю висновком, що немає єдиного пізнього стилю, а є стільки його видів, скільки існує митців. І в рамках своєї концепції вона виділяє 3 пари характерних ознак, особливих стилістичних та семантичних рис, які, на її думку, можуть описати роботу в пізньому стилі: «композиційна вільність форми проти підвищеної щільності; чіткість проти неясності; пролептичність проти архаїзації» (Compositional looseness versus enhanced integration; Clarity versus obscurity; Proleptic versus archaizing) [5, с. 9]. Вона також підкреслює важливість вивчення феномену пізнього стилю, адже «іноді, не зважаючи на це, парадокс індивідуального пізнього стилю криється в тому, що він одночасно може бути «як логічним продовженням та розвитком кар’єри, так і додатковою ланкою переходу в новий стиль» [5, с. 5].

Інша, полемічна точка зору, висловлена дослідником В. Шекспіра, професором Г. МакМаленом, котрий вважає, що «дискурс пізньості» вибудовується на основі читання та захоплення певними текстами [7, с. 6]. В своїй ґрунтовній монографії [7], звертаючись до обох дослідників пізнього стилю, Т. Адорно та Е. Саїда, наголошує, що це є новий підхід до вивчення таких творів. Дослідник підкреслює, що доволі часто митці в останні роки потребують допомоги третьої сторони у зв’язку з погіршенням здоров’я чи за інших обставин. Третьою стороною можуть виступати учні чи помічники. Як приклади він наводить Майкла Вуда, який став упорядником видання роботи Саїда “On Late Style”; Патріка Гемінґвея, який займався редакцією неопублікованого роману “True At First Light” (1999) свого батька Ернеста Ґемінґвея; Теодора Босанкет, котра друкувала під диктовку твори Г. Джеймса. Для МакМалена важливою є ідея, що «пізній стиль» є нічим іншим, як співпрацею, колаборацією, і потребує якісно нового підходу, адже не являє собою на сто відсотків повністю незалежний та оригінальний матеріал.

Професор сучасної німецької літератури С. Табернер поділяє погляди Т. Адорно та Е. Саїда загалом, аналізуючи Ґюнтера Ґраса, Рут Клюґер, Крісту Вольф та Мартіна Вальзера [10], проте не погоджується з головною позицією Адорно. В його розумінні пізній стиль є не стільки індивідуально мотивованим, скільки об’єктивно закономірним, і тому повинен вивчатися як окрема теоретична категорія творчості.

Наслідуючи в більшості теорію Т. Адорно, Б. Джонс, дослідник пізньої творчості англійського модерніста Д.Г. Лоуренса, вбачає надзвичайну цінність саме в останніх, незавершених роботах. Саме такі твори, в його уявленні, є «останнім заповітом», котрий залишається по смерті митця і «остання, незакінчена книга може сприйматися як пізня в її прерванній креативності» [6, с. 15].

На відміну від Саїда, котрого цікавили саме «непримиренність, складність та невирішені протиріччя» (“intransigence, difficulty and unresolved contradiction”) [8, с. 8], Джонс визначив пізній стиль письменника як «повернення» до витоків, початку творчості з його темами та мотивами.

Теорія Саїда, як висловилася професорка Деліс Бьорд, допомогла повернути увагу до «знехтуваних» літературознавцями останніх чотирьох романів [4] Елізабет Джоллі. Як відомо, австралійська письменниця вперше почала друкуватися лише в 50 років, і визначити хронологію творів та поділити на етапи стає фактично неможливим, оскільки час написання невідомий. Дослідниця зауважує, що загалом положення,

котрі Саїд розробляв, неможливо використати під час аналізу Джоллі, проте саме ідея відокремленості та складності стала поштовхом перегляду романів. Головна причина того, що ці твори стали аутсайдерами, – це їх відмінність від «пікових» (“the Vera trilogy”), котрі сприймаються аудиторією як вершина її творчості [4, с. 6]. Головною спільною точкою є саме ідея невиправдання очікувань публіки, про яку писав Адорно, зміна естетики матеріалу, що і є проявом справжньої «пізньості».

Виклад основного матеріалу. Відомо, що Теодор В. Адорно не лише знавець музики, якій присвячені його дослідження, але й блискучий знавець філософії, її впливу на мистецтво, соціум, економіку та інші глобальні процеси. Його роботи є не лише блискучими прикладами теоретичного та практичного аналізу, але й відображають уявлення історично-критичного та компаративного векторів, сягаючи витоків того чи іншого жанру або прийому. Одним з головних його досягнень є не просто погляд у рамках Нової Критики на сучасне мистецтво, а перегляд вже канонізованих творів та їх творців. Передусім це пошук спільних точок не для доведення власних теорій, а пролиття світла на внутрішньо мистецькі тенденції, які дуже довго залишались поза дослідницькими інтересами.

Концепція «Пізній стиль» є однією з теорій Адорно, котрій присвячена стаття «Пізній стиль у Бетховена» (“Gesammelte Schriften” № 1, 1937) [2]. Вона починається з супротиву популярній точці зору: очікування від пізніх творів довершеності, піку, можливо, найгеніальнішого шедевру, що втілює квінтесенцію генія свого творця. Друга впливова точка зору, яку не поділяє Адорно, – це визначення «суб’єктивного сприйняття» автора та його власної «експресії».

Він підкреслює важливість урахування вибірковості у застосуванні теорії «пізнього стилю»: саме еволюція мистецького стилю є головним принципом дослідження. В його розумінні пізня творчість – це насамперед результат авторського росту. З позицій Нової критики Адорно закликає не плутати це з «нестримною суб’єктивністю» або «особистістю» автора [2, с. 564], який відходить від вже впізнавальної всіма форми твору – руйнує, змінює її, задля самовираження, що може сприйматися як «документальність» та «автобіографізм» [2, с. 564]. Його головна мета – це спростувати тезис, що «в історії мистецтва пізні роботи – катастрофи» [2, с. 567].

Численні дослідники творчості Ое Кендзаубро до сих пір тримаються думки, що всі його останні роботи, як і попередні, написані в традиційному японському жанрі «私小説» («Я-роман»), себто абсолютно автобіографічному жанрі. Він неодноразово заявляв в інтерв’ю та своїх есе, що не дивлячись на те, що в кожному романі можна побачити його «Я», це лише основа та вкраплення до художнього простору і не відповідає канонам жанру [11, с. 258]. Таким чином, питання жанру та ролі автобіографізму залишається відкритим в цьому контексті.

Адорно окреслює тонку межу, яка пролягає між реальністю та мистецтвом і яку не потрібно перетинати задля об’єктивного сприйняття твору. «Якщо нехтувати цією межею, тоді кожний щоденник (Бетховена) буде більш цінним для мистецтва, аніж будь-які його музичні твори» – підсумовує Адорно [2, с. 565]. Це означає передусім відмову від сприйняття біографічних, психологічних мотивів митця як головних та необхідність концентрації на творі.

Жанрова варіативність музичних творів Бетховена дає Адорно підґрунтя стверджувати, що в рамках його пізнього стилю формується абсолютно нова жанрова система. В композиції “Appassionata” Адорно бачить ряд ознак, що відрізняє її від інших творів не тільки пізнього періоду. Тоді виникає питання: чи є це спотворенням, порушенням форми та канону чи появою якісно нового жанру? – Те, що дослідники різних сфер мистецтва вважали спотворенням могло бути проявом новизни.

Поява містичної інтонації у пізніх творах митця також була помічена Адорно. У філософському вимірі – це боротьба зі смертю, саморефлексія та самовивільнення через мистецтво. Разом з цим можуть зустрічатися сатиричні чи іронічні мотиви та змалювання «спустошеного» героя [2, с. 565]. Таке потужну тему не треба плутати з автобіографічним мотивом.

Головною рисою пізнього стилю є сміливе використання саме невидозмінених художніх прийомів у їх канонічній формі – прості, майже примітивні, які Адорно називає «найстриманішим проявом ліричної самотності» [2, с. 565]. І саме поєднання авторських та усталених прийомів і будує надзвичайну поліфонічність твору.

У розумінні Адорно поєднання усталених прийомів та суб’єктивності формує «загальне правило» [2, с. 566]. Це правило є нічим іншим, як роздумами про смерть. Але Адорно зазначає, що це лише алегорія – протистояння безсильного «Я» та «Буття» [2, с. 566]. Філософ стверджує, що відбувається побудова певного коду, який можна прочитати лише з поєднання митцем різних фрагментів форми у цілісний твір пізнього стилю.

У першому пізньому творі «Підміна» («取り替え子», 2000) [12] Ое Кендзабуро сприймає смерть Ґоро, друга головного героя Коґіто, як певний перехід між світами, що неможливо повністю осягнути в рамках нашої дійсності та свідомості. Головний герой його роману поринає у метафізичні розмірковування, поєднання античних мотивів «Божественної Комедії» Данте Аліг’єрі, синтоїстських вірувань рідного селища острова Кюсю та прозаїчного втручання технологічної сучасності, котра через касетний програвач ретранслює повідомлення з «іншої сторони».

Пізній стиль у його уявленні, це не створення нових чи звільнення від старих канонів, як на попередніх етапах творчості, не конструювання абсолютно нової художньої «мови», а використання вже наявних прийомів з метою надання їм непередбачуваного, нового звучання. Зокрема, нехарактерні стилістичні поєднання, фрагменти – можуть розглядатися як цілком незалежні художні одиниці.

Він підкреслює, що робота в пізньому стилі – це вже не розвиток, не авторський пошук, а намір схопити поміж крайнощами «вогонь» [2, с. 566]. Це перехід від художньої монофонічності до поліфонічності в рамках одного твору. В розумінні Адорно об’єктивність – це фрагментарна форма твору, а суб’єктивність – це той вогонь, котрий заповнює його.

Абсолютно різними за стилістичними рисами є частини роману Ое, в котрому вступна частина про «田亀» «таґаме» наповнена величезною кількістю інтекртекстуального, автобіографічного, неоміфологічного матеріалу. Такий складний код різко переходить в основну частину роману, яка має більше рис зрілого стилю письменника: пропорційність зовнішньої дії в романі з внутрішніми рефлексивними зануреннями героя; поступове розгортання сюжету з чіткою хронологією подій; сильний акцент на жіночі образи – вже не відразливих та гнітючих.

Роздуми та спостереження Адорно над феноменом музичної культури втілені у монографії «Філософія Нової музики» ("Philosophie der neuen Musik", GS № 12, 1949), в якій центральною постаттю дослідження є А. Шенберг та композиторська група «Нова Віденська Школа».

Повертаючись до дискурсу про суб'єктивність та експресію, Адорно цитує слова Гегеля про те, що його сучасникам не вистачало глибини думки та почуттів: «нещасна свідомість – (художник) дає волю змісту (художнього твору), спустошуючи себе» [3, с. 19]. Як протиставлення цій позиції він далі наводить точку зору Шенберга про те, що протягом усієї історії існування музики кожний елемент експресії був трансформований так чи інакше в художній зміст, і з часом ця техніка лише ускладнювалася, що ставить питання про можливість експресії для нового покоління композиторів під сумнів [3, с. 20]. Експресія є основою художнього творення, і розроблені, усталені прийоми є його частиною. Вона завжди буде присутня в художньому творі, адже створена людиною, присутність та участь котрої неможливо анігілювати, як це намагався довести Ролан Барт.

Адорно звертається до творчості Р. Вагнера, Й. Брамса, В. Бетховена, І. Стравінського, А. Берга, порівнює їх за запропонованими критеріями, проводить паралелі та пояснює взаємозв'язок з творчістю Шенберга. В цій роботі пізній стиль не розглядається як окрема категорія, проте є важливим складним аналізом. Попри це, розкривається зміст згаданих філософсько-теоретичних концепцій, зокрема І. Канта, Ф. Ніцше та Г. Гегеля, які були використані ним для обґрунтування теорії пізнього стилю та дослідження мистецького стилю композиторів в цілому.

Пізні роботи Шенберга описані як повна концентрація на художньому матеріалі твору. Він порівнює це з прийомом «наведення лінзи об'єктива високої різкості прямо на об'єкт, не створюючи композицію, а ловлячи момент» [3, с. 75]. На думку Адорно, композитор намагається взяти під контроль мінливість композиції. Це також виключає створення «вільної» форми, інакше руйнується вже побудована конструкція твору.

Композитор намагався зруйнувати слід, що залишає по собі той чи інший твір в культурному та соціальному просторі світу, вихоплюючи застарілі та забуті прийоми, змінюючи свої твори та цей матеріал до невпізнанності. Цей прийом пов'язаний з теорією про «забування». Лідія Ґоер, пишучи про Адорно, зазначає, що його надзвичайно цікавило, як надбання минулого проявляється в теперішньому [1, с. 15]. Це також пов'язано з історичним минулим Німеччини часів Другої Світової війни та відношенням митців до нього. «Забування» є парадоксальним механізмом для Адорно і має подвійне значення – культурне, власне, з яким неможливе ні примирення, ні правосуддя, та загальнокультурне – у випадку з музичними техніками та прийомами [1, с. 16].

Шенберг є фігурою поміж інших композиторів, що виділилася вмінням відкидати та відмовлятися від колись введених ним власних прийомів та технік. Адорно називає це глибинним експресіонізмом – повстання проти свого досвіду як одержимості [3, с. 95].

Історично склалося, що ця теорія не отримала відповідної уваги серед сучасників. Проте більше ніж через півстоліття, Едвард В. Саїд, творець теорії орієнталізму та постколоніалізму, перейшовши у пізній етап свого життя та дослідницького шляху, дав новий поштовх ідеям Адорно. На жаль, всі роботи Саїда, присвячені пізньому стилю, були опубліковані посмертно.

У статті «Думки про пізній стиль» ("Thoughts on Late Style", 2004) [9], що передувала його головній роботі, він звертається до останніх творів В. Шекспіра – "The Tempest", "The Winter's Tale" та "When We Dead Awaken" Г. Ібсена. Саїд захоплюється та водночас майже критикує митців, кажучи, що «таке переосмислення кар'єрного шляху та наново відкриті питання, <…> залишають аудиторію більш приголомшеною та заплутаною, ніж раніше» [9, с. 3]. Саме такі суперечливі роботи він називає «непродуктивною продуктивністю, шляхом всупереч» [9, с. 3] та наголошує, що саме має стати сферою дослідницького інтересу.

Саїд вперше використовує поняття «вигнання» (exile) [9, с. 4], та пояснює, що саме вигнання та обособлення як настрій роману та вражаюча спрямованість на читача сприймається ним як ознака пізнього стилю.

Ое привносить до «вигнання» новий відтінок – "quarantine" (карантин) [12, с. 43], котрий він вбачає як єдиний шлях, щоб дистанціюватися від внутрішніх страждань та реальності.

Стаття складається з аналізу ідей Адорно, роману Джузеппе Томазі ді Лампедуза «Леопард» ("Il Gattopardo", 1958), поезій Константіноса Кавафіса ("Poiēmata", 1935), роману Жана Жене «В'язень кохання» ("Un Captif Amoureux", 1986). Загалом весь текст є скороченим варіантом окремих есе, котрі пізніше ввійшли до виданої посмертно монографії «Про пізній стиль» ("On The Late Style", 2006) [8] за упорядкуванням Майкла Вуда. В ній повною мірою розкривається зміст досліджень про творчість всесвітньо відомих митців з різних сфер мистецтва (Т. Адорно, Й. Штраус, Р. Вагнер, І. Стравінський, Г. Ґолд, Б. Бріттен, В. Моцарт, Л. Вісконті), яких об'єднує одна спільна риса – всі вони є об'єктами для вивчення концепції «пізнього стилю».

Робота починається з ретроспективних занурень та роздумів стосовно власного мистецького шляху. Саїд згадує про публікацію своєї першої книги під назвою «Початки: намір та метод» («Beginnings: Intention and Method» 1975), яка уособлює для нього початок творчого шляху. Він підводить до того, що історія також має початок, який ми можемо віднайти, тобто початок є пошук відповідей. Зокрема, як приклад він наводить виникнення жанру роману в кінці XVII століття та появу героїв – Робінзона Крузо, Тома Джонса, Трістрама Шенді [8, с. 16].

Надзвичайно важливим є зауваження Саїда, що «пізній» або «останній» період життя необов'язково тотожний кінцю життя та хронологічно може наступити і в молодому віці. Введення поняття «пізній стиль» (late style) у його уявленні концентрується на «визначних митцях», і «наприкінці життя робота та ідеї яких набули нового вираження, яке я буду називати пізнім стилем» [8, с. 17].

Саїд виділяє два типи пізнього стилю. До першого він відносить піднесення завдяки мудрості прожитого життя, особливу довершеність, безтурботність, про яку Адорно зневажливо писав у рамках класичної мистецької естетики. Саїд наводить останні твори Шекспіра "The Tempest" та "The Winter's Tale", Софокла "Oedipus at Colonus", як приклад. На його думку, герої таких творів досягають в кінці життя просвітлення, певного освячення та розуміння завершеності. Такі твори звучать як мистецька кульмінація, найвища точка спіритичного звільнення.

Свою роботу він зосереджує, зокрема, на другому типі пізнього стилю, який цікавив і Адорно. Для обох дослідників пізність передусім є протиріччям – дисгармонійністю, непримиренністю, складністю. Як приклад такого типу він згадує роботу Г. Ібсена "When We Dead Awaken". У цьому творі відомий драматург звертається до теми майстра та його роботи – що є успіх, сенс та мистецький розвиток.

Коментуючи деякі моменти з робіт Адорно, він вбачає необхідним визначити поняття «пізності». Наголошуючи, що для німецького науковця це є неподоланний етап, в який можна лише заглибитися і аж ніяк не подолати. Іншими словами, це є нічим іншим, як кінцем життя та творчості.

Проаналізувавши Адорно, Саїд доходить висновку, що пізність є видом самовідсторонення від загальноприйнятих речей, та, врешті решть, подоланням цього стану. Тобто пізньому стилю властиве напруження, що збільшує відчуття відсторонення та анахронізму. Навіть більше, пізній стиль неможливо відтворити за бажанням. Тут криється головна риса пізнього стилю як концепції: неповторна, унікальна, автентично побудована робота, що написана в кінці мистецького шляху та може вплинути на подальший мистецький процес.

Саїд називає Адорно також «пізньою фігурою» (late fugure) [8, с. 30], постаттю, рівноцінною Бетховену, адже своїми поглядами та роботами виступав проти багатьох суспільно-політичних та мистецьких позицій своїх сучасників. Протиставлення себе та оточення є найбільш точним описом його життєвої та наукової позиції. Його роботи є прикладом подекуди нищівної критики всіх попередніх здобутків та висновків, як наприклад, стосовно творів Бетховена, Баха, Вагнера та авангардистів: Шенберга, Берга та інших. Саїд зазначає, що для Адорно пізність є переглядом всього, починаючи з «тепер» до точки відліку до «того, що було до», тобто регресивне занурення, аналіз не того, що відомо науці зараз, а повторний аналіз творів з початку.

Е. Саїд вбачав своє покликання в пролитті світла та зміні відношення до критичних та суперечливих питань в очах громадськості, уряду, світової спільноти. Всі його ґрунтовні дослідження є багатовимірними, наднаціональними, загальноісторичними та взаємопов'язаними. Робота «Про пізній стиль» не є винятком, адже автори, котрих Саїд обрав для ілюстрації своєї теорії, разом уособлюють різноманіття його наукових та приватних поглядів: «Орієнталізм» ("Orientalism", 1978), «Репрезентуючи іслам» ("Covering Islam", 1981), «Культура та імперіалізм» ("Culture and Imperialism", 1993).

Перша постать у літературних дослідженнях – це грецький поет Константінос Кавафіс (1863–1933). Його 154 вірші (видана збірка "Poiemata" або "Poems", 1935) [8, 5] являють собою неоміфологічний простір Елліністичної доби, минулого та сучасного міста Олександрії, поєднаною напрочуд відвертою інтимною лірикою. Оскільки поезії були написані впродовж всього життя поета, а отже, не всі є прикладами пізнього стилю. Проте Саїд одночасно називає поезію «Місто» (The City), котру можна віднести як до ранньої творчості, так і до більш пізньої, разом з «Сатрапія» ("the Satrapy"). В цьому моменті він виступає проти поглядів Адорно: сприймає посмертно видану збірку віршів як приклад пізньої творчості саме через її маркування смерті автора, навіть ігноруючи факт того, що багато творів неможливо розділити за часом написання, а отже, виділити «пізній стиль» як такий.

Повертаючись до соціально-політичних конфліктів, всередині котрих Саїд бачить себе та знаходить інших митців, Кавафіс, на його думку, не репрезентує себе як частину плину арабського світу XIX–XX століть. Люди, персонажі, його поезії – є вихопленими з їх життя в різних ситуаціях та реальності – щастя, насолодження, страждання чи пошуку.

Саїд характеризує його поезію як «частково побудовану та частково реальну» [8, с. 6]. Імплементація минулого в теперішнє, як в поезії «Ітака» про шлях Одіссея, що ставить його в один ряд з прийомами Джеймса Джойса в «Уліссі», компонуючи інтертекстуальне полотно, використовуючи Плутарха, Шекспіра, Юліана II Відступника [8, с. 6]. «Екзистенціальне вигнання» [8, с. 6] з сучасної Александрії, вже не елліністичної, втрата свого місця в модерновості – є пізнім стилем Кавафіса.

Наступним митцем, котрого призентує Саїд є Джузеппе Томазі ді Лампедуза (1896–1957) та його роман «Леопард» ("Il Gattopardo", 1958) [8; 5]. Лише в останнє десятиліття свого життя Лампедуза почав писати, і його творчий доробок нараховує один роман, збірки новел, листів та есеїв про французьку літературу XVI століття. Саїд цитує Д. Ґілмора (біографа), котрий «вважає, що Лампедуза був натхненний власним відчуттям себе як «останнього нащадка давнього шляхетного роду, чиє економічне та фізичне виродження завершилося на ньому» [8, с. 92]. Таким чином, однією з причин є певне відчуття відповідальності залишити по собі історичний спадок у вигляді спогадів власної родини та унікальної культури Східної Італії, Сицилії.

Саїд дуже багато уваги приділяє саме соціальному питанню в романі – як саме Танкреді (небіж головного героя дона Фабріціо) поєднує в собі нову сторінку історії та шарм минулої аристократії. Він вбачає пізність Лампедузи саме в цій «трансформації від персонального до колективного» в межах одного твору [8, с. 108]. «Сильний автобіографічний імпульс» [8, с. 103], – описання світу, якого не повернути, частково вигаданий та частково історичний [8, с. 108], в центрі котрого фігура Дона Фабріціо, котрий уособлює «вразливу зрілість / пізність» [8, с. 109] та смертність, що не заперечується в творі, а трансформується в тему смерті [8, с. 109].

Саїд порушує питання жанру твору, проте не дає на нього відповіді. Порівнюючи його з Адорно та Бетховеном, він зауважує, що твір є «загальноприйнятим» (conventional), що робить його надзвичайно легким для розуміння читача і що своєю чергою співвідноситься з використанням загальноприйнятих художніх прийомів, про які писав Адорно.

Останньою постаттю є Жан Жене (1910–1986) та його роман «В'язень кохання» ("Un Captif Amoureux", 1986) [8; 9]. Чітко простежується тенденція Саїда щодо вибору митців, котрі зазнали вплив французьких новелістів-філософів та, зокрема, течій натуралізму та екзистенціалізму. Напрочуд чітко соціально-політичні кризи та «вигнання» можна розглядати в такому дослідницькому контексті, як рефлексивний конструкт «рубіжної ситуації» Карла Ясперса (limit situation).

Говорячи про пізній стиль Жене, Саїд акцентує увагу на характері побудови твору – відсутність зображення емоцій, думок чи слів персонажів, зміст чи значення яких неважливо, а саме – поведінка персонажів та ситуації, в яких вони опиняються. Інтимність та відвертість – інший важливий складник пізнього роману, як і у випадку Кавафіса. Важливою відмінністю є бачення Саїда: «Знизити мову до рівня пустого позування, а всю дію – до театральності» [8, с. 79].

Палестинське питання, власна доля та інтерес Жене до арабського світу, можливо, стали однією з головних причин вибору його творчості. Саїд говорить про нього та свою теорію Орієнталізму, що він не вбачає об'єктивації чи наявності конструювання східного, арабського характеру з будь-яким наміром, окрім як незміненого та неполітизованого. Сам Жене, за словами Саїда, «не намагався видати себе за того, ким він не був» [8, с. 79].

Розуміння великого впливу американської культури (як «вищої» та «імперіалістичної») на японську пронизує роман Ое «Підміна», в якому є різкі протиставлення «нашого» та «іншого», заглиблення в процес «японізації» багатьох культурних явищ. Подекуди нерозуміння такого «гібриду» формує сильну співголосну тему ідеям Саїда, особливо в творі «Культури та Імперії» ("Culture and Imperialism", 1993) японський письменник неодноразово наголошував, що він поділяє культурологічні погляди філософа, відчуває їх абсолютну універсальність [13, с. 212] та необхідність розуміння кожним наступним поколінням.

Висновки. Концепція, основу якої започаткував Т. Адорно, не знайшла миттєвого відгуку в наукових колах початку XX століття. Можливо через те, що між публікаціями теоретичної статті про Бетховена та роботою з ґрунтовного дослідження Шенберга різниця більш ніж в 10 років. Також існує велика вірогідність, що необхідність перегляду усталених наукових поглядів, зокрема на жанрову визначеність останніх творів Бетховена, викликала обурення та несхвалення.

Тяжіння до крайнощів, чітко вирахувана побудова твору, містичні інтонації та протиставлення себе очікуванням аудиторії – риси, котрі заволоділи увагою Е. Саїда. Хто, як не він, міг зацікавитися теорію, що йшла проти загальноприйнятих поглядів та ставила не завжди приємні питання. Розуміння конфлікту, а не його ігнорування, – ось що є важливим в концепції пізнього стилю для Т. Адорно та його наступника Е. Саїда.

Теоретичний фундамент концепції далекий від завершення – йому потрібне широке узагальнення та побудова єдиного методологічного апарату з залученням аналізу історико-літературного матеріалу. Після багатьох років роботи над орієнталістичними та постколоніальними студіями Саїд окреслив головні моменти, що мають багато спільного з його іншими концепціями:

– усвідомлення автором глибокого соціального конфлікту, в котрому він знаходиться;

– написання останнього твору, котрий має потужний автобіографічний складник;

– боротьба проти відчуття «відчуження» та добровільне «самовигнання» / «самоусунення», розрив зі своїм корінням;

– протистояння прийнятним для аудиторії художнім темам та технікам;

– руйнування попередньо створеного власного художнього образу та очікувань від твору;

– смерть як глибинна алегорія;

– автор та його творчий шлях: саморефлексія;

– відступ від сталого індивідуального стилю та повернення до «початків»;

– останній твір – останнє слово наступним поколінням.

Саїд, використовуючи концепцію Адорно, прагнув показати, що останні твори несуть в собі питання, на які часто нелегко дати відповіді самому автору. В його роботах ми не бачимо прикладу докладного компаративного аналізу всього творчого доробку майстрів, як це робив Адорно. Він брав останні твори та аналізував теми, котрі займають автора зараз, в контексті історичного та біографічного контекстів та процесів.

Подальший розвиток цієї проблеми має бути зосереджений на аналізі саме пізніх творів, як вбачав Адорно, в нашому випадку – пізньої творчості Ое Кендзабуро, який у своїх останніх романах, починаючи з «Підміни» («取り替え子», 2000), відкриває в собі новий етап творчого шляху. Спочатку це несвідомий перехід до «пізнього стилю», але з виходом романів «Смерть від води» («水死», 2009) та останнього «В пізньому стилі» («晩年様式集», 2013) творча робота перетворюється на теоретико-художню відповідь ідеям Адорно та Саїда. Неповторне поєднання західної та східної традицій, погляд самого Ое Кендзабуро як теоретика літератури проаналізовано в наступній роботі.

Необхідно зазначити, що ідея про вплив резонансних текстів на пізню творчість майстрів відкриває широкий шлях для досліджень літератури модернізму та постмодернізму. Саме це спостереження важливо для досліджень пізнього стилю письменників доби постмодернізму. Тоді доречним буде питання, чи можна знайти спільні риси в роботах письменників різних країн за умови впливу однакових філософських та наукових теорій? Якщо так, то які якості буде мати така «відповідь»? Ці питання будуть актуальними для літератури кожної країни загалом.

Література:

1. Adorno T. Critical Models: Interventions and Catchwords (European Perspectives: A Series in Social Thought and Cultural Criticism) / edited by H. Pickford, L. Goehr. New York : Columbia University Press. 2005. 448 p.
2. Adorno T., Leppert R. Essays on Music. Berkeley and Los Angeles : University of California Press. 2002. 752 p.
3. Adorno T. Philosophy of New Music / edited by R. Hullot-Kentor. Minneapolis : University of Minnesota Press. 2006. 208 p.
4. Bird D. Elizabeth Jolley's Late Work. *Australian Literary Studies*, 1, 2009. № 1.
5. Hutcheon L., Hutcheon M. Late Style(s): The Ageism of the Singular. Occasion : Interdisciplinary Studies in the Humanities. 2012. 1–11 p.
6. Jones B. The Last Poems of D.H. Lawrence: Shaping a Late Style. Farnham : Ashgate Publishing. 2010. 233 p.
7. McMullan G. Shakespeare and the Idea of Late Writing: Authorship in the Proximity of Death. Cambridge : Cambridge University Press. 2007. 402 p.
8. Said E. On Late Style: Music and Literature Against the Grain / edited by M. Wood. London : Bloomsbury Publishing Plc. 2006. 208 p.
9. Said E. Thoughts on Late Style. London Review of Books, 26, 2004. P. 3–7.
10. Taberner S. Aging and Old-Age Style in Günter Grass, Ruth Klüger, Christa Wolf, and Martin Walser: The Mannerism of a Late Period. Woodbridge : Boydell & Brewer. 2013. 258 p.
11. 大江健三郎. 作家自身を語る. 新潮社. 2007. 422ページ.
12. 大江健三郎. 取り替え子. 講談社. 2000. 392ページ.
13. 大江健三郎. 読む人間. 集英社. 2007. 272ページ.

Dudar Y. The concept of artist's late style as spiritual phenomenon in works of Theodor W. Adorno and Edward W. Said

Summary. This article is devoted to defining stylistic and semantic features of the late style concept created by Theodor W. Adorno and continued by Edward W. Said, along with the observation of practical implementation aspects of this concept into last novels by Oe Kenzaburo.

The main purpose of this article was finding common and opposite points of the concept; assigning main features which can be used in the research of the postmodernist writers.

Adorno stated that the late style is not a part of the artist's growth but the final step in the career. It has such specific characteristics as rejecting one's own well-known to the audience (mature) style, which took years of enhancement and elaboration. The last style absorbs all peculiarities of creative searches from the very beginning of the artistic career. Adorno reconsiders the existing point of view in the art aesthetics about late works, which perceived rather masterpieces or catastrophes. He describes late works as very technical, mastered, which connecting the end of the artist's career with its beginning. New construction, forgotten conventions and unexpected genre combinations with intricate intertextual code – all these are the late work characteristics.

Assuredly, only a few can reach such a high level, and those who accomplished – sets the defiance to oneself, society and art. In the first place, it is a risk that should be accepted by an artist. The composition comprises the unique complexion of autobiographic and expression style marks, that pierced into the work material, accompanied by deep death insight as an allegory with mystical motives, and self-reflection of the human spiritual beliefs.

E. Said choose different prospects in his late style exploring that based mainly on cultural studies. Saying, he found a connection between lateness and depicture of orientalistic, postcolonial, imperialistic and Palestinian question ideas.

He emphasized that only by approaching a death artist can become a late figure – his age cannot be a defining factor. Every work that was picked as late for his research, portrays death as impending fate or as a constant existing part of an act and character's reality that chasing him. Autobiographic features, explicit and intimate expression, exile are the main features of the late work in Said's theory. There is always a character, which represents the author itself – trapped and perished inside of a private, historical or political crisis.

Oe Kenzaburo, being inspired not only as a close friend of Said but also as a novelist and literary theorist, investigated the late style concept by himself. Almost a decade after, he admitted that novel "Changeling" («取り替え子», 2000) was the beginning of his late style – spontaneous and inevitable. Character Kogito became a conjuring feature of all his late works and created a strong autobiographical motive. Eventually, his last novel "In Late Style" («晩年様式集», 2013) was constructed as a proper response and consummation of Adorno and Said's late style concept.

Key words: late style, style, idiostyle, exile, concept, autobiography, Theodor Adorno, Edward Said, Oe Kenzaburo.

УДК 81'37
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.33

Киор В. И.,
старший преподаватель кафедрыукраинского языка и славянской филологии
ГВУЗ «Приазовский государственный технический университет»

«ПОЭТИКА» АРИСТОТЕЛЯ И КОНЦЕПЦИЯ ПАМЯТИ: ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АНАЛИЗА

Анотація. У статті досліджуються загальнолюдські моменти та погляди на основні положення естетики Аристотеля. Разом із геніальними поемами Гомера, трагедіями Есхіла, комедіями Аристофана зберігся твір, що допомагає нам краще зрозуміти й оцінити ту поетичну спадщину, яка залишена нам класичною Елладою. Цей твір Аристотеля «Про мистецтво поезії», або, як його називають, зберігаючи грецький термін, «Поетика». Автор пропонує подвійне судження про «Поетику»:

а) апеляція до категорії пам'яті дозволила філософові дійти своєї основної тези – поезія говорить більше про загальне, історія – про одиничне;

б) сама поетика стає ніби компонентою ширшого універсального поняття – загальнолюдської пам'яті.

І насправді, перед нами живе, те, що зберегло крізь час безпосередність і свіжість сприйняття, твір, який і в наш час може служити вступом до теорії поетичного мистецтва. Вимоги, що пред'являються Аристотелем до художників слова, допомагають досліджувати закони, що керують художньою творчістю. А сфера дії їх зовсім не обмежується стародавнім світом, суть їх залишається непорушною, при усьому різноманітті світової літератури, тому що Аристотель вважає істинним сенсом мистецтва людське життя, живу дійсність, яка є матеріалом і зразком для художника. Саме такий за своєю суттю правильний загальний погляд Аристотеля на мистецтво, на особливості поезії та різних жанрів поетичної творчості й представляє для нас найбільшу цінність. Отже, «Поетика»Аристотеля залишається для нас єдиноюпам'яткою класичної епохи Греції, присвяченою систематичному викладу питань словесної художньої творчості, або теорії поезії. Основу поетичності Аристотель бачить не в зовнішніх формальних ознаках(віршована мова тощо), а в особливій, творчій організації життєвого матеріалу за вимогами вірогідності й необхідності.

У статті подається диференційований підхід до пам'яті індивідуальної людини і загальнолюдської пам'яті. Перше – це динамічне поняття, друге, – статичне, але таке, що розвивається разом із історією. Поетика стала наріжним каменем усієї європейської естетичної думки. Без неї не може обійтися кожен, хто хоче зрозуміти природу мистецтва.

Ключові слова: категорія пам'яті, загальнолюдська пам'ять, гармонія світу, космос, ціле, можливе, загальне, мистецтво.

Постановка проблемы. Поэт – как видно из всего учения Аристотеля об искусстве поэзии, а не из отдельных только фраз и слов – должен не документально воспроизводить действительность, а путем анализ отельных явлений, обобщать их и раскрывать их сущность.

Наряду с основными толкованиями «трагического очищения» существует множество отдельных попыток объяснения слова «катарсис» и решения связанной с ним проблемы «Поэтики» Аристотеля. Как сказал Гете :«Под катарсисом он разумеет именно эту умиротворяющую завершенность, которая требуется от любого вида драматического искусства, да и от всех, в сущности, поэтических произведений» [1, с. 686].

Анализ последних исследований и публикаций. «Первым знакомством с «Поэтикой» Аристотеля русские читатели обязаны В.К. Тредиаковскому, который использовал её в своем «Мнении о начале поэзии и стихов вообще». Систематическое изучение поэтики было начато профессором С.П. Шевелевым в его докторской диссертации «Теория поэзии в историческом развитии древних и новых народов», а в 1854 г. вышел первый перевод «Поэтики» на русский язык, сделанный прекрасным знатоком греческого языка Б.И. Ордынским», – считает Ф.А. Петровский [2, с. 160].

Из современных исследователей следует остановиться на авторитетной статье В.П. Шестакова: «На развитие эстетических воззрений ренессанса огромное влияние оказало открытие «Поэтики» Аристотеля. Благодаря этому событию в Италии, а в последующем и в других странах появилось огромное число сочинений, посвященных теории драмы и поэзии» [3]. Следует сказать о статье В.Ф. Асмуса «Реализм в эстетике Аристотеля», напечатанную в журнале «Театр» в 1939 г.

Цель статьи. На основе литературоведческого анализа «Поэтики» Аристотеля и определяющего значения категории памяти на основные эстетические умозаключения прийти к выводу, что общечеловеческая память в ее категориальном проявлении является предметом рассмотрения не только философии, но и литературоведения.

Изложение основного материала. Общепринятым считается мнение, что первым категорию памяти стал разрабатывать Аристотель. Действительно, в «Метафизике» он сказал: «Появляется опыт у людей благодаря памяти: ряд воспоминаний об одном и том же предмете имеет в итоге значение одного опыта... Появляется же искусство тогда, когда в ряде усмотрений опыта установится один общий взгляд относительно сходных предметов» [4, с. 223].

Если внимательно присмотреться к структурно – содержательной целостности его «Поэтики», то становится вполне очевиден этот «ряд воспоминаний об одном и том же предмете», причем для каждого раздела. Точнее – понятие, о котором ведет речь философ, в том или ином разделе является не просто априори сказанным, но имеет в основе своей анализ того или иного «ряда воспоминаний».

С этой точки зрения нам представляется возможным двоякое суждение о «Поэтике»:

а) апелляция к категории памяти позволила философу прийти к своему основному тезису: «поэзия говорит более об общем, история –о единичном»;

б) сама «Поэтика» как бы становится компонентной более широкого универсального понятия – памяти общечеловеческой.

Аристотель не просто открыл подражательную природу искусства, – он точно указал на предмет подражания в истинно художественном произведении – не человек, но действие. Попутно отметим, не отступление ли от этого принципа увело нашу современную литературу на задворки истинной художественности?

И здесь мысль философа апеллирует к категории памяти. Уже стало хрестоматийным: «Задача поэта говорить не о действительно случившемся, но о том, что могло бы случиться, следовательно, о возможном по вероятности или по необходимости». Даже беглый лингвистический анализ фразы показывает, что Аристотель не считал синонимами понятия «возможность» и «вероятность», более того, он усматривает семантическую зависимость второго понятия от первого,- поэтому он как бы «оттеняет»«вероятность»«необходимостью».

«В трагедии же – утверждал философ, – придерживаются имен, взятых из прошлого: причина этого та, что вероятно (только) возможное». И здесь же: «А возможность того, что не случилось, мы еще не верим, но что случилось, то, очевидно, возможно, так как оно не случилось бы, если бы, если бы было невозможным» [5, с. 68].

Говоря об определяющем значении категории памяти на основные эстетические умозаключения «Поэтики» Аристотеля, следует коснуться и, так сказать, скрытой части айсберга. Ну вот казалось бы, как можно соотносить с памятью такое утверждение»... Целое есть то, что имеет начало, середину и конец» [5, с. 62]. Иными словами, он утверждает, что трагедия подражает действию «целому и законченному». А уже в 23 главе дает поразительное уточнение (мы уже отмечали, что предмет подражания – по Аристотелю – действие, не человек), – здесь же: действие – а не время, Поэзия «не должна походить на обыкновенные повествования, в которых неизбежно является не одно действие, а одно время – все, что случилось в это время с одними или многими и что имеет между собою только случайные отношения». Иными словами, не только память (а здесь время синоним памяти), а память, осмысленная художником, осмысленно отбирается им.

Общеизвестно, что в своей ожесточенной полемике против теории «идей» Платона Аристотель в основном выдвинул четыре возражения. Третье возражение Аристотеля, по словам В. Асмуса, «основывается на рассмотрении платоновского учения о логических отношениях «идей». Это, во-первых, логические отношения между самими «идеями» и, во-вторых, отношения между идеями и чувственными вещами». Согласно Платону есть чувственный человек и есть «идея» человека, или так называемый «второй человек». Из этого следует, что существует мир отдельных чувственных конкретных вещей и мир второй, мир «идей», вполне самобытный, точнее –самобытующий.

Однако Платон необходимо допускал и существование еще одной синтезирующей «идеи» человека, стоящей над этими двумя и базирующейся на общем между первой «идеей» и чувственным человеком. Впоследствии это было названо «третьим человеком».

Если предположить, что категория общего, отличенная нами, является в нынешнем понимании творческим абстрагированием от конкретного, то получается, что «третий человек» есть не что иное, как воссозданный образ человека. И на наш взгляд, Аристотель в «Риторике» и «Поэтике» /поэтическая философия/ ведет речь именно о таком человеке, воссозданном чувственным сознанием человека-творца.

Ведь в художественной аналитике человек предстает как бы в 3-х ипостасях: человек изображающий /чувственный человек/, человек изображаемый / самобытующий мир «идей»/ и человек изображенный /»третий человек» суть образ/. Нам видится, что Платон в своей теории «идей» все-таки усматривал в этом если не триединство, иначе Аристотель бы понял это, то во всяком случае /за счет общего/ – некоторые элементы общности или единения»... Эти философы полагают, – пишет Аристотель в «Метафизике», – что из одной материи происходит многое, а Эйдос рождает нечто только один раз, между тем совершенно очевидно, что из одной метрии получается один стол, а тот, кто привносит Эйдос, будучи один, производит много /столов/» [4, с. 223]. Однако здесь мы не видим как раз «третьего» стола, точнее образа этого стола.

Как изменился человек со времен эпохи эллинизма и до наших дней в своем отношении к миру и Вселенной – это вопрос отдельного рассмотрения. Человек стал более мыслить социальными категориями. Однако/ мыслить можно даже экономическими и прочими категориями, но чувствовать – только человеческими, в идеале, точнее в вершинном варианте – общечеловеческими. Разумеется, за столько лет разум человека расширил и углубил, так сказать, сферу своего приложения, но с другой стороны, – там, где есть безобразное, всегда блистает красота, а покуда в мире есть зло, с ним всегда будет сражаться добро. Иными словами, гармония мира нам видится не состоянием этого мира, а непрерывным процессом его обновления, в основе которого лежит постоянное взаимодействие четких этико-эстетических полюсов: красивого – безобразного, добра и зла, правды и фальши, истины и лжи.

Общечеловеческое нами понимается не только как «нечто», свойственное и понятное всем людям, а намного шире: мы соотносим это «нечто», во-первых, со всеобщей гармонией мира (гармоническая взаимосвязь «человек – природа», «природа – человек»), во-вторых, мы соотносим весь всемирно исторический опыт человечества с гармонией Космоса, – ведь индивид общечеловеческой доминанты задолго до освоения космоса бессознательно, но показывал, понимал и мыслил себя как его неотъемлемую частичку, например, в мирфологии это Орфей, Пигмалион, Икар, Кентавр; в истории – Гераклит, Джордано Бруно, Галилей, Аввакум; в теологии – Соломон, Ной, Заратустра; в литературе – Хайям, Шекспир, Сервантес; в живописи – Леонардо да Винчи, Рафаэль и др. Что касается искусства, то здесь творцы соотносятся с общечеловеческим зарядом их творений: Пигмалион – Галатея, Шекспир – Гамлет, Сервантес – Дон Кихот. Отметим, что все приведенные нами ряды номинаций открыты, т.е. перечень не исчерпан.

Память как свойство индивида образно воссоздавать прошлый опыт есть работа нервно-психологического аппарата этого же индивида, здесь налицо явная процессуальнось, и как-то исподволь стало общепринятым считать память категорией, более относящейся к психологии, нежели к философии. Общечеловеческая память в ее категориальном проявлении, на наш взгляд, должна быть предметом рассмотрения не только философии, но и литературоведения.

Адресуясь к вечным общечеловеческим категориям (Красота, Любовь, Жизнь, Добро, Гармония), память каждого индивида осмысливает их по- своему, соотнося их с множеством конкретных лиц, с одной стороны, с их полярными общечеловеческими эквивалентами, с другой (безобразное, ненависть, смерть, зло). Именно поэтому нельзя трактовать общечеловечскую память как некую коллективную память, но и не следует отождествлять ее со всемирным опытом человечества.

Мы склонны дифференцировать память человека и общечеловеческую память прежде всего по их процессуальности. Первое – явление явно процессуальное (запоминание-хранение-воспроизведение), второе – более статичное, – это как бы всеобщая кладовая человечества, из которой ничего не пропадает, а, напротив, она разрастается вместе с историей. От этой истории общечеловеческая память отличается еще и тем, что она исключает из себя возможность своей пространственно-временной трактовки, ибо где начинается такое толкование, – это уже сама история, а она никогда не была общечеловечески объективной, т.к. всегда помножалась на политику.

Обратимся к примеру к роману Ф.М. Достоевского «Братья Карамазовы». Трудно отыскать героя, которого можно было бы однозначно истолковать. Не составляют, на наш взгляд, исключения даже такие взаимоисключающие образы, как Смердяков и Алеша. Здесь нам представляется возможной такая схема анализа: «тезис – антитезис». В качестве отправного постулата к анализу образов Дмитрия и Алеши нам видится мефистофелевское «хочет зла, а делает лишь добро». Смердяков - Иван Карамазов: «для бога не существует закона» (для черта – тоже). Что же касается женских образов и самого Федора Павловича, то здесь нам видится уместной та же схема, суть которой уходит в века, а в романе ее сформулировал Митя: «Я тебя ненавидя любил, а ты меня – нет!» [6, с. 377].

Выводы. Иными словами, под общечеловеческой памятью мы понимаем наличие конкретных исторических или вымышленных лиц и их действий в зафиксированных человеком источниках, ценность которых определяется не временем, а человеком во времени, исходя из возможности или невозможности их однозначной оценки.

Посему мыслится правильным, что применительно к литературе и литературоведению возможны изображение и анализ лишь отдельных компонентов этой памяти.

Литература:

1. Гете И.-В. Собрание сочинений : в 13 т. Т. 10. Москва, 1937. С. 686.
2. Петровский Ф.А. Комментарий к «Поэтике». Москва, 1957. С. 157–160.
3. Шестаков В.П. «Поэтика» Аристотеля и теория поэзии : вебсайт. URL: http://svr-lit.ru/svr-lit/articles/shestakov-poetika-aristotelya.htm.
4. Аристотель Метафизика. Кн. 13. Гл. 3. Москва, 1934. С. 223.
5. Аристотель. Поэтика. Об искусстве поэзии. Москва, 1957. 157 с.
6. Достоевский Ф. Братья Карамазовы. Харьков, 2012. 474 с.

Kior V. Aristotle's "Poetics" and the concept of memory: literary aspect of analysis

Summary. The article represents an investigation of a series of general human moments and views regarding the main aspects Aristotle's aesthetics. Beside Homer's poems, the works of genius, Eshkol's tragedies and Aristophanes' comedies there remained anartwork that can help us understand and evaluate better the poetic legacy, which was left to us by the classical Hellas. This is Aristotle's work:" On the art of poetry", or "Poetics", to preserve the Greek term. The author suggests a dubious assertion regarding "The poetics":

a) an appeal to the category of memory allowed the author to reach its principal thesis – poetry speaks of the general, history – of the singular;

b) the poetic itself becomes a kind of a much wider universal notion of the memory of the mankind.

And in fact we are facing the living work, that has preserved in time its freshness and directness. Nowadays it can serve as an introduction into the theory of poetic art. The requirements that Aristotle set before the literary masters help to investigate the laws that govern the art. Their domain is not limited by the ancient world, their essence remains unchanged, despite the multitude of the world literature, because Aristotle considers the human living to be the actual content of art, i.e. the living reality which is a material and a sample for an artist. Such Aristotle's general concept of art and especially of poetry and various genres of poetic creativity, true in its essence, seems to be of great value for us. Thus, Aristotle's "Poetics" remains the one and only monument of the epoch of classical Greece, devoted to systematic representation of the issues of verbal artistry or the theory of poetry. Aristotle sees the foundation of poetry in a special creative organization of living material, according to requirements of probability and necessity, rather than in formal, outward signs (poetic speech et al.).

The article represents a differentiated approach to memory of an individual and memory of the entire mankind. The first is a dynamic notion; the second is but a static one, developing with history. Poetics has become a cornerstone of the entire European aesthetic thought. Anyone, who is eager to understand the nature of art, cannot do without it.

Key words: category of memory, memory of mankind, world harmony, outer space, the whole, possible, general, art.

УДК 82.091
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.2.34

Трохимчук О. В.,
аспірантка кафедри германської філології та зарубіжної літератури
Житомирського державного університету імені Івана Франка

СОФОКЛ ТА ЙОГО ТРАГЕДІЯ КОНТРАСТУ «ЦАР ЕДІП»: ВЕКТОРИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Анотація. У статті здійснено аналіз особливостей інтерпретації З. Фройдом образу головного героя трагедії Софокла «Цар Едіп». Звернено увагу на те, як саме Софокл репрезентує образ ідеальної людини, що відповідає ідеалу афінської демократії, як за допомогою контрасту художньо вирішує актуальні й для сучасної людини проблеми: можливість адекватної оцінки себе, інших людей та світу; справжність та оманливість знання; мінливість та швидкоплинність щастя тощо. Оцінки та судження критиків, збіги і розбіжності в наявних інтерпретаціях збільшують цінність трагедії Софокла. Досліджено, якими механізмами автор намагався наблизити реципієнтів до своєї трагедії та художніх ідей, які він прагнув реалізувати. Розглядається шекспірівська трагедія в розрізі таких понять, як час, воля богів, доля людини, її приреченість або, навпаки, рішучість. Ця стаття спирається на текст античної трагедії та має на меті з точки зору реальності проаналізувати фройдівське вчення про «едіпів» комплекс, несвідоме. Особливо гостро сприймається читачами ставлення героїв трагедії до волі богів, їхня переконаність у тому, що непокора волі богів обов'язково призведе до страждань та мук. Причому вони трактують волю богів самостійно та розуміють її суб'єктивно. Історія життя головного героя – це спроба протидіяти волі богів, спроба їх перехитрити, яка веде до провалу. Автор показує, що чекає сміливців, які намагаються обійти долю: вони приречені на постійні помилки та вважаються «сліпцями» у власному житті. Проаналізовано фройдівську інтерпретацію «едіпового» комплексу, представлено її зверненість до минулого. Фройд, який виходить поза межі наявних взірців та уявлень, наголошує на негативізації людських цінностей. З'ясовано, як саме трагедія розкриває глибину людської душі. Едіп, для якого благополуччя свого народу стоїть вище за власне, докладає усіх зусиль, щоб змінити ситуацію, що склалася. Досліджено художнє опрацювання античним трагіком мотивів швидкоплинності та безповоротності людського життя, марності зусиль людини бути гідною себе, своєї держави, співвіднесення мотивів провини, пристрасті, засліплення, пророцтва, долі.

Ключові слова: «едіпів» комплекс, катарсис, контраст, ідеальний герой, архаїзація суб'єкта.

Постановка проблеми. Проблематика інтерпретації софоклівської трагедії має досить обширний характер. Бажаючих трактувати теми, які порушував Софокл, на всезагальний розсуд було більш ніж достатньо. Особливо гострою була проблема протистояння долі та волі людини, яка, попри безсилля перед волею богів, продовжує боротися та рухатися далі. Софокл говорить про можливість усвідомлення власної провини, сміливість людини достойно прийняти покарання за скоєне, не виправдовувати власні негаразди фатумом, що можливе завдяки адекватній оцінці себе, інших та світу загалом. У статті зображується доля Едіпа, чиє життя є поєднанням несвідомого вчинення злочину та свідомого прийняття провини. Фройд, який вважав цю трагедію однією з небагатьох, які варті уваги людства, дав власну оцінку міфу про Едіпа як психоаналітичної концепції особистості, також взяв за основу ім'я фіванського царя для терміна «едіпів» комплекс, який широко використовується психоаналітиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що нині є чимало праць науковців, літературознавців та критиків, які присвятили свої дослідження питанню інтерпретації трагедії Софокла «Цар Едіп». Чимала кількість цих досліджень вказує на цінність цієї трагедії та наштовхує інших науковців на нові смислові інтерпретації. З. Фройд був яскравою фігурою, який цікавився трагедією Софокла та дав початок власній психоаналітичній інтерпретації. Такі його праці, як «Тлумачення сновидінь» (1899), «Про особливий тип вибору об'єкта у чоловіків», шокують читачів своїм революційним баченням та прочитанням трагедії, що, безумовно, викликало низку суперечок та зацікавлень. Фройд своїм підходом та психологічними методами вивчення літератури намагається глибше пізнати особливості людської свідомості, звернутися до архаїчного. Серед літературознавців, які досліджували це питання, були С. Аверинцев, К. Леві-Стросс, В. Ярхо, Е. Фромм та інші. С. Аверинцев присвятив власну роботу «До трактування символіки міфу про Едіпа» дослідженню символіки твору. До інтерпретацій інших науковців звернемося більш детально в тексті нашої статті.

Мета статті – шляхом зіставлення та оцінки інтерпретаційних стратегій зарубіжних та вітчизняних науковців вибудувати власну інтерпретаційну оцінку фройдівського прочитання трагедії Софокла.

Виклад основного матеріалу. Коли чуєш ім'я Едіп, думки розходяться в двох різних напрямах: з одного боку, до трагедії Софокла «Едіп цар», з іншого – до поняття з психології «едіпів комплекс», яке вперше використав австрійський психіатр кінця XIX – поч. XX ст. З. Фройд. Варто спробувати розібрати, що саме настільки вразило Фройда в міфі про царя Едіпа, що ім'я головного героя лягло в основу психоаналітичного поняття. Спробуємо звернутися до трагедії Софокла, визначити ключові елементи твору, аби зрозуміти, чи те саме мав на увазі Фройд, говорячи про «едіпів комплекс», чим відрізняється його інтерпретація образу Едіпа від авторської.

Софокл розгортає у своїй трагедії людську трагедію, в якій переплітаються суто людські та суспільні конфлікти. Він, будучи патріотом та активним учасником становлення нової культури, не міг не зображувати у власних творах зміни та конфлікти, що виникали в суспільстві в ті часи. Як чесний

громадянин, він шанує та звеличує порядок та справедливість, які є для нього визначальними. Тому недивно, що фінал трагедії саме такий. Залишити такі злочини, як батьковбивство чи інцест, непокараними означало б порушити світову гармонію, і не важливо, з яких причин вони сталися, бо вічні норми моралі байдужі до суб'єктивних причин скоєного.

Софокл прагнув створити образ ідеальної людини за своїми мірками, наділити її найкращими рисами, які відповідали б ідеалам афінської демократії [3; 9]. При цьому Софокл підкреслює, що божі закони нездоланні, волю богів неможливо обійти, а людей, які частіше за все не розуміють та не приймають цього, очікують страждання та біди. Яскравим прикладом став Едіп, який через силу духу та власного характеру був приречений на страждання. З одного боку, він яскравий приклад чесного та справедливого царя, захисника міста та свого народу, який готовий виконати будь-яку вимогу богів, лише б вивести городян зі страшного мору. Власні амбіції відходять на задній план, добробут свого народу він ставить вище за власний. Але Софокл вдається до прийому контрасту, щоб ширше розкрити характер свого героя, і вже ближче до фіналу, коли стає відоме ім'я вбивці Лая, читач відкриває для себе Едіпа з протилежного боку. Едіпа, який на початку трагедії був рятівником Фів, захисником свого народу, в фіналі трагедії нема – гордість змінюється на сором, ганьбу. Тепер перед нами постать, яка єдиний вірний шлях спокутування провини бачить у власних тяжких стражданнях, прирікає себе на вигнання.

Незважаючи на розв'язку трагедії, варто ще кілька слів сказати про позитивні риси характеру Едіпа. Він є людиною честі, мужності, не боїться кари богів, є втіленням ідеалу афінської демократії. Софокл зобразив його сильною особистістю, яка не відступає від своїх намірів, не забирає свої слова назад, розуміє весь жах наслідків та готова з гідністю понести покарання. Усвідомивши весь масштаб скоєного, цар Фів поринає у страшні муки сумління [2, с. 36]. Вбивство Лая потягнуло за собою низку інших злодіянь, зокрема одруження з Іокастою (як пізніше виявилося, з власною матір'ю). Діти, народжені Едіпом та Іокастою в гріховному шлюбі, також стають жертвами минулого злочину. Кількість невинних, які відчули на собі наслідки скоєного Едіпом, збільшувалася, неначе лавина: спочатку Іокаста, потім їхні діти, а потім і весь народ Фів, на який звалилася кара богів.

Едіп усвідомлює, що завинив, перш за все, перед іншими – перед батьками, перед власними дітьми, народженими в гріху, перед своїм народом. Він не чекає, що боги помилують його, наприклад, за незліченну кількість корисних та благородних справ, які він зробив для свого народу. Едіп відповідає софоклівському уявленню про ідеального героя, адже готовий поплатитися власною свободою, зректися влади заради справедливості [8]. Він не боїться кари, навпаки, самостійно вершить свою долю. Цим вчинком він ніби залишає останнє слово за собою, його воля тріумфує над його фізичним каліцтвом. Він постає в розрізі минулого, теперішнього та майбутнього. Його злочин – минуле, усвідомлення провини – теперішнє, каяття – майбутнє.

Активність та висока самосвідомість – це ті риси, які Софокл перейняв від афінських громадян та якими наділив ними своїх героїв. Він наблизив їх до глядачів, «осучаснив» їх. Сучасній людині скоріше за все важко сповна зрозуміти, чому Едіп самостійно осліплює себе, не намагається уникнути кари, а навпаки, залишається безкомпромісним в оцінці своїх дій. Афіняни ж, навпаки, вбачали в цьому глибокий патріотизм, громадський обов'язок, самосвідомість, необхідність моральної відповідальності за свої вчинки. Те, що він бере на себе всю відповідальність за об'єктивний стан речей, що сталися, характеризує людину з високими цінностями, «таку, якою вона має бути».

Софокл грає на контрасті, коли зображує закони божі та закони людські. Людина не може існувати окремо від богів, автор зображує вертикальні зв'язки, тобто відносини по лінії людина – Бог.

Людські долі, відповідно до міфологічних уявлень давніх греків, визначені богами наперед. Воля героя зображена як свобода, і саме сила характеру, прагнення управляти самостійно своїм життям, керуватися власними бажаннями, неможливість ухилитися від волі вищих сил – ось що стало причиною «загибелі» Едіпа [5, с. 86]. На думку Софокла, саме боги відіграють визначальну роль у людській долі, проте у вчинки їхні не втручаються. Людське життя не може бути стійким чи спокійним, воно сповнене різноманітних подій, людина не може здогадуватися, що чекає на неї а майбутньому. Софокл вважав людський розум особливо цінним, при цьому наголошував на його обмеженості, недалекоглядності. Без богів з їхнім всеохоплюючим знанням, які у творах Софокла займають не останнє місце, не могла існувати афінська держава. Обставини розгортання дії наводять на думку щодо цінності та важливості знання: Сфінкс зі своєю загадкою, яку під силу розгадати лише Едіпу; Едіп, який не може «побачити» власну вину, який постає «сліпим», «незнаючим». Трагедія показує шлях Едіпа в пошуках винного.

Несвідомо герой трагедії прагне пізнати своє минуле, поступово наближається до усвідомлення жахливої правди. Осягнення таємниць свого минулого не було головною ціллю Едіпа, навпаки, спочатку він вважав себе не причиною бід городян Фів, а спасителем міста. Проте в процесі трагедії Едіп із царя-мудреця стає царем-вбивцею. Едіп став злочинцем несвідомо, через власну «сліпоту» [1] йому не вдалося уникнути злочинів, від яких він все своє життя тікав. Сліпота духовна прирівнюється до незнання. Тому якщо в людини відсутній внутрішній зір, вона не здатна «бачити», розуміти причини того, що відбувається. Лише у фіналі трагедії зовнішнє бачення вичерпало всі свої можливості, єдиним виходом стала необхідність перейти до внутрішнього бачення, тобто, будучи зрячим, Едіп був «сліпцем» і, лише позбувшись зору, «прозрів». Мудрий прирівнюється до зрячого. Він перестає бачити навколишній світ, але починає все розуміти, усвідомлювати. Тільки коли Едіп позбавляє себе фізичної здатності бачити, він духовно прозріває.

З міфологічного сюжету Софокл відкидає момент скоєння вбивства, його увага зосереджена вже на результаті, тобто трагедія говорить не про минуле, а про теперішнє і майбутнє – про те, що зараз звалилося на народ, які наслідки має, про те, що чекає на фіванську громаду в разі невиконання волі богів. Варто зазначити, що Софокл порушує питання сучасності та майбутнього. Те, що було в минулому, зачіпає його, є важливим у плані впливу на подальше розгортання подій.

Людина в Софокла постає в діалектиці щастя-нещастя. Час, якому під силу розставити все на свої місця, дає зрозуміти, що все відносне. Те, що раніше здавалося щастям, сприймається Едіпом зовсім по-іншому, мудрість та знання здаються невіданням. Софокл підкреслює мінливість та швидкоплинність

щастя, його крихкість, наголошує, що щастю не можна вірити. Невідання, в якому перебуває Едіп, не робить його абсолютно щасливим. Лише отримавши відповіді на усі свої запитання, дійшовши до розгадки минулого, він може, озирнувшись назад, тверезо оцінити своє життя, зрозуміти усі допущені помилки. Воля богів, люди і приреченість на нещастя виступають протиріччями у драмі.

Творчість Софокла справила значний вплив не лише на європейську літературу нового часу, а й на інші сфери життя. Фройд, який спеціалізувався на глибинній психології, відкрив для себе трагедію Софокла як матеріал для власного наукового дослідження, що здійснило переворот у свідомості людей наприкінці XIX – на початку XX ст. Якщо Софокл зосереджений на теперішньому і майбутньому, то Фройд звертається до минулого. По-перше, він вертає людину в минуле, вдається до «архаїзації суб'єкта» (поняття П. Рікера), прирівнює людські бажання до тваринних інстинктів. Все те, що Софокл підносив та звеличував, у Фройда має абсолютно протилежний характер. Негативізація людських цінностей здійснюється Фройдом особливо яскраво. Якщо Софокл говорив про любов, то Фройд абсолютизує тваринні інстинкти [4]; якщо для Софокла благо інших було визначальним для розуміння особистості, то у Фройда визначальним є лише задоволення власних потреб.

Проте є дещо схоже в давнього та новітнього авторів: пошук Едіпом істини нагадує роботу психоаналізу, а саме кропіткий та детальний аналіз подій, що відбулися раніше та перебувають поза свідомістю героя. Якщо спочатку він несвідомо вдається до скоєння злочину, то уже пізніше свідомо приймає рішення про власне покарання. Як пацієнт у Фройда, так і Едіп не може дійти до істини самостійно: одному допомагає аналітик, іншому – народ (хор). Чи шляхом діалогу, чи зануренням у спогади минулого людина має дійти до того, щоб віднайти причину певної проблеми.

Можна провести паралель між Софоклом та Фройдом і в питанні катарсису. Софокл, як зазначав вже Аристотель, говорить драматичною дією про необхідність очищення почуттів через співчуття та страждання. Осмислення наслідків, до яких призвів вчинок Едіпа, змушує як героїв, так і читачів, замислитися про смисл життя, закони суспільства та людства, дає змогу пізнати глибини дійсності.

Трагедія Софокла пройшла через віки, переборола власну природу. Софокл використав у своїй драмі міф Фіванського циклу про нещасного царя Едіпа, де поєднувалася проблематика давнини (табу, з яких починалося культурне існування людства) та сучасності. Написана Софоклом трагедія про царя Едіпа має і нині чималий попит серед читачів. Ідея, що кожна людина має брати на себе відповідальність за свої вчинки, актуальна і нині. Своєю рішучістю та силою характеру Едіп демонструє силу духу [7]. До нього приходить розуміння, що лише через усвідомлення можна уникнути нещасть.

У фіналі Едіп вдається до єдиної характеристики власного становища – він вважає себе нещасним. Все життя він був переконаний, що його життя склалося чудовим чином, він покинув батьківський дім, аби уникнути здійснення страшного пророцтва [3], став героєм для городян Фів, врятував їх від Сфінкса, правив містом, турбувався про загальне благо та опікувався добробутом власного народу, мав чудову дружину та дітей. Лише час зміг розставити все на свої місця, те, що раніше здавалося щастям, сприймається зовсім інакше, мудрість та знання здаються невіданням. Питання, що порушує Софокл у трагедії, актуальні і нині – сила відповідальності людини в її розумі. Лише адекватна оцінка людиною самої себе, своїх вчинків, наслідків, до яких вони можуть призвести, може перетворити людину на гідну особистість.

Історія життя Едіпа – це спроба протидіяти волі богів, спроба їх перехитрити, яка все ж закінчується провалом. Герої, які намагаються обійти долю, приречені на постійні помилки та невірні кроки, вони виступають «сліпцями» перед власним життям. Тому у фіналі трагедії Софокл вводить мотив фізичної сліпоти. Едіп уподібнюється іншому герою – пророку Тиресію, який, залишаючись сліпим, був наділений даром знання, бачення невідомого. Адже справжнє, істинне знання не доступне лише зору простого смертного.

Висновки. Протиставлення знання справжнього та оманливого, можливість осягнення істини, проблема сліпоти і бачення, фізичного та духовного зору – ось що Софокл намагається донести до читача. Винагородою за спокутування гріхів стає духовне прозріння Едіпа. Софокл зображає героїчний образ людини, яка не уникає привселюдного викриття себе, яка не боїться вчинити суворий суд над собою [6, с. 120]. Якщо навіть людині не під силу уникнути волі богів, характер, який проявляється в її діях, вказує на силу духу. Все це вкотре говорить про мінливість щастя, обмеженість людського знання та неминучість торжества справедливості.

Література:

1. Мережковский Д.С. Вместо предисловия. К трагедии Софокла «Эдип-Царь». *Вестник иностранной литературы*. 1894. С. 5–9.
2. Змановская Е.В. Современный психоанализ. Теория и практика. 2010. 281 с.
3. Ярхо В.Н. Трагический театр Софокла. *Софокл. Драмы*. Москва : Наука, 1990.
4. Фромм Э. Миф об Эдипе. *Забытый язык. Введение в науку понимания снов, сказок и мифов*. 2009.
5. Аверинцев С.С. К истолкованию символики мифа об Эдипе. *Античность и современность*. 1972. С. 90–102.
6. Фрейд З. Толкование сновидений / Пер. с нем. Минск : ООО «Попурри», 2003. 576 с.
7. Ярхо В.Н. Софокл и его трагедии. *Софокл. Трагедии.* Москва: «Художественная литература», 1988.
8. Чугунов В. Царь Эдип. Прошлое одной иллюзии. 2002. 399 с.

Trokhymchuk O. Sophocles and his tragedy of the contrast "Oedipus King": vectors of interpretation

Summary. The article analyzed the features of Z. Freud's interpretation of the image of the main character of the tragedy of Sophocles "King Oedipus". Attention is drawn to how Sophocles represents the image of the ideal person, that corresponds to the ideal of Athenian democracy, how, by contrast, artistically solves actual and contemporary problems of the contemporary person: the ability to adequately assess himself, others and the world; authenticity and delusion of knowledge; variability and transience of happiness, etc. Critic's views and judgments, coincidences, and differences in existing interpretations add value to Sophocles' tragedy. It is investigated by what mechanisms the author tried to bring the recipients closer to his tragedy and the artistic ideas he wanted to implement. The Shakespearean tragedy is analyzed in terms of such concepts as time, the will of the gods, the fate of man, his doomedness or, conversely, determination. This article is based on the text of the ancient tragedy and is aimed

at analyzing the Freudian doctrine of "oedipus" complex, unconscious from the point of view of reality. Especially acutely perceived by readers is the attitude of the heroes of the tragedy in the will of the gods, their conviction that disobedience to the will of the gods will necessarily lead to suffering and torment. And they interpret the will of the gods independently and understand it subjectively. The story of the main character's life is an attempt to counteract the will of the gods, an attempt to outwit them, which leads to failure. The author shows that he is waiting for the brave men who try to bypass fate: they are doomed to constant mistakes and are considered "blind" in their lives. Freudian interpretation of the "oedipus" complex is analyzed and its tendency to the past is presented. Freud, who goes beyond the existing patterns and perceptions, marks the negativity of human values. We have analyzed how tragedy reveals the depth of the human soul. Oedipus, for whom the well-being of his people stands above his own, makes every effort to change the situation. Explored by the artistic processing of the ancient tragedian's motives of transience and irreversibility of human life, the futility of man's efforts to be worthy of himself, his state, the correlation of the motives of guilt, passion, dazzle, prophecy, destiny.

Key words: Oedipus complex, catharsis, contrast, perfect character, archaicization of the subject.

ЗМІСТ

РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ ТА ІНШІ МОВИ

Ананьян Е. Л., Регунова В. О.
РОЛЬ АВТЕНТИЧНОЇ МЕМУАРНОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНЬОГО ФІЛОЛОГА.....4

Андрійченко Ю. В.
ГЕНДЕРНИЙ СТЕРЕОТИП: ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ.....7

Арнаут Ф. І., Телешун К. О.
СТАН РОЗВИТКУ РІДНОЇ МОВИ ГАГАУЗІВ.....10

Арнаутова А. Р.
ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ ІЗ ПІДРЯДНИМИ ПІДМЕТОВИМИ В СУЧАСНІЙ КРИМСЬКОТАТАРСЬКІЙ МОВІ.....14

Арцишевська О. Р.
СЕМАНТИКО-ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІЄСЛІВ ІСНУВАННЯ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ.....18

Байтеряков Є. О.
СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ СКЛАДНИХ АВТОРСЬКИХ АНТРОПОНІМІВ У ТЕКСТАХ МІЖАВТОРСЬКОГО ЦИКЛУ «МІТИ КТУЛХУ».....21

Балацька О. Л., Саєнко Л. В., Астахова С. А.
ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «НАУКОВА КРИТИКА».....24

Бурбело В. Б.
ПРО ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ЗАСАДИ ПОЕТИЗАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ).....28

Волкова І. В.
СПЕЦИФІКА ПРОСОДИЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ ЗАСОБІВ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИСЛОВЛЕНЬ В АНГЛОМОВНОМУ ВІЙСЬКОВОМУ ДИКУРСІ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ.....32

Головацька Н. Г.
ДЖЕРЕЛА ПОХОДЖЕННЯ СЕНСОРНИХ ДІЄСЛІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВІЗУАЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ.....35

Гольцова М. Г.
ГОЛОФРАЗИС ЯК СПОСІБ ОКАЗІОНАЛЬНОГО СЛОВОТВОРЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....40

Danylchenko I. V., Zotikova Yu. V.
ADVERTISING FUNCTION OF HEADLINES IN ENGLISH INTERNET NEWS: A COGNITIVE LINGUISTIC PERSPECTIVE.....43

Дерев'янко О. А., Жолинська М. М.
РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ "*FAITH*" В ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ Б. ЕЛТОНА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ-АНТИУТОПІЇ "BLIND FAITH").....49

Емірамзаєва А. С.
МОВА ТА ІДІОСТИЛЬ М. КИРИМЛИ У ПОЕМІ «ЮСУФ І ЗУЛЕЙХА».....53

Zhaboruke O. A., Zhaboruke I. A.
PSYCHOGENESIS VERSUS ONTOGENESIS (COMMON AND PARTICULAR).....57

Зейналова С. С.
ТЕКСТ В АСПЕКТЕ КОГНИТИВНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ.....61

Кучера О. Ю., Суродейкіна Т. В.
ВИКОРИСТАННЯ ТАКСОНОМІЇ БЛУМА У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СТАРШІЙ ШКОЛІ.....65

Лисенко Н. Є.
СВІТОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МОВНОЇ ГРИ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІЙ ПРОЗІ МАЛОЇ ФОРМИ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАНЬ БЕРНАРА ВЕРБЕРА).....72

Лівицька І. А.
СУБ'ЄКТНІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ.....76

Mykhaylenko V. V.
GRAMMATICALIZING "*WELL*" IN CONTEXTS.....80

Негляд К. О.
ПРОСОДИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ АФЕКТУ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ КІНОДИСКУРСІ.....83

Панасюк Ю. В.
ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ ТОПОНІМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....88

Рибакова К. А.
ЕМОТИВНО-ЕКСПРЕСИВНА ЛЕКСИКА У СКЛАДІ ОБРАЗУ ВІКТОРІАНСЬКОЇ АНГЛІЇ.....92

Ричка Т. І., Лісовська Р. К.
КІЛЬКІСНИЙ АСПЕКТ ЗАГАЛЬНОНАУКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ МОВНИХ ДЕФІНІЦІЙ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....98

Ріба-Гринишин О. М., Рильчук К. В.
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ У ГАЛУЗІ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ.....102

Семида О. В.
МЕТАФОРИЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *RADIATION* У ТЕКСТАХ НА ЕКОЛОГІЧНУ ТЕМАТИКУ.....105

Сєчка С. В.
ДИСКУРСНИЙ АНАЛІЗ ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ.....109

Смаглій В. М.
ІСТОРИЧНІ ПОШУКИ БЛИЖНЬОЇ ПЕРІФЕРІЇ КОНЦЕПТУ WORD.....112

Тищенко О. О.
РОЛЬ ЗАГОЛОВКА У ВИРАЖЕННІ ОЦІНКИ В ТУРИСТИЧНОМУ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ВІДГУКІВ ТУРИСТІВ).....115

Хабарова Н. А.
СПЕЦИФІЧНІ РИСИ РЕКЛАМНИХ АНОТАЦІЙ ТА РЕЦЕНЗІЙ ЯК РІЗНОВИДІВ ТЕКСТІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....118

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Горболіс Л. М.
«ІЗ СЕКРЕТІВ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ» І. ФРАНКА ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ІНТЕРМЕДІАЛЬНИХ СТУДІЙ.....124

Дудар Я. О.
КОНЦЕПЦІЯ ПІЗНЬОГО СТИЛЮ МИТЦЯ ЯК ДУХОВНИЙ ФЕНОМЕН У РОБОТАХ ТЕОДОРА В. АДОРНО ТА ЕДВАРДА В. САЇДА.....127

Киор В. И.
«ПОЭТИКА» АРИСТОТЕЛЯ И КОНЦЕПЦИЯ ПАМЯТИ: ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АНАЛИЗА.....134

Трохимчук О. В.
СОФОКЛ ТА ЙОГО ТРАГЕДІЯ КОНТРАСТУ «ЦАР ЕДІП»: ВЕКТОРИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ.....137

CONTENTS

ROMANCE, GERMANIC AND OTHER LANGUAGES

Ananyan E., Regunova V.
ROLE OF AUTHENTIC MEMOIR IN THE PROCESS OF FUTURE PHILOLOGISTS' PROFESSIONAL COMPETENCIES FORMING.....4

Andriichenko Y.
GENDER STEREOTYPE: FEATURES OF RESEARCH AT THE PRESENT STAGE OF DEVELOPMENT OF THE SPANISH LANGUAGE.....7

Arnaut F., Teleshun K.
SITUATION OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIVE LANGUAGE OF GAGAUZ PEOPLE.....10

Arnautova A.
FEATURES OF THE COMPLEX SENTENCES WITH A DEPENDENT NOUN CLAUSE IN THE MODERN CRIMEAN-TATAR LANGUAGE.....14

Artsyshewska O.
SEMANTIC AND COMPARATIVE CHARACTERISTIC OF FUNCTIONING OF THE VERBS OF BEING IN SPANISH LANGUAGE.....18

Baiteriakov Ye.
STYLISTIC FUNCTIONS OF THE COMPLEX AUTHOR ANTHROPONYMS IN TEXTS OF THE MULTIPLE-AUTHOR SERIES "THE CTHULHU MYTHOS".....21

Balatska O., Saienko L., Astakhova S.
ON THE PROBLEM OF DEFINITION OF THE CONCEPT "SCIENTIFIC CRITICISM".....24

Burbelo V.
ABOUT THE EXISTENTIAL FUNDAMENTALS OF POETIZATION (ON THE MATERIALS OF FRENCH LITERARY PROSE).....28

Volkova I.
FEATURES OF PROSODIC ORGANIZATION OF INTENSIFICATION MEANS IN ENGLISH MILITARY DISCOURSE IN TERMS OF GENDER.....32

Holovatska N.
SOURCES OF ORIGIN OF VERBS DENOTING VISUAL PERCEPTION.....35

Goltsova M.
HOLOPHRASIS AS A MEANS OF OCCASIONAL WORD FORMATION IN THE ENGLISH LANGUAGE.....40

Danylchenko I. V., Zotikova Yu. V.
ADVERTISING FUNCTION OF HEADLINES IN ENGLISH INTERNET NEWS: A COGNITIVE LINGUISTIC PERSPECTIVE.....43

Derevianko O., Zholynska M.
REALIZATION OF THE CONCEPT FAITH IN B. ELTON'S INDIVIDUAL WORLD VIEW (ON THE BASIS OF A DYSTOPIAN NOVEL "BLIND FAITH").....49

Emiramzaieva A. M.
KYRIMLI'S LANGUAGE AND IDIOSTYLE IN THE POEM "YOUSUF AND ZULEIKHA".....53

Zhaboruke O. A., Zhaboruke I. A.
PSYCHOGENESIS VERSUS ONTOGENESIS (COMMON AND PARTICULAR).....57

Zeynalova S.
COGNITIVE RESEARCH OF TEXT.....61

Kuchera O., Surodeykina T.
THE USAGE OF BLOOM'S TAXONOMY IN THE PROCESS OF CRITICAL THINKING DEVELOPMENT AT ENGLISH LESSONS IN HIGH SCHOOL.....65

Lysenko N.
WORLD CREATION POTENTIAL OF LANGUAGE GAME IN CONTEMPORARY FRENCH POSTMODERN SCIENCEFICTION SHORT-FORM PROSE (BASED ON THE STORIES BY BERNARD WERBER).....72

Livytska I.
SUBJECTIVITY AS OBJECT OF LINGUISTIC ANALYSIS.....76

Mykhaylenko V. V.
GRAMMATICALIZING "*WELL*" IN CONTEXTS.....80

Neglyad K.
PROSODIC MEANS OF EXPRESSING AFFECT IN ENGLISH FICTIONAL DISCOURSE.....83

Panasiuk Y.
PECULIARITIES OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH TOPONYMS IN THE ENGLISH LANGUAGE.....88

Rybakova K.
THE EMOTIVE AND EXPRESSIVE LEXIS AS THE VERBAL COMPONENT OF THE VICTORIAN ENGLAND IMAGE.....92

Rychka T., Lisovska R.
QUANTITATIVE ASPECT OF GENERAL SCIENTIFIC EDUCATIONAL LANGUAGE DEFINITIONS IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING.....98

Riba-Hrynyshyn O., Rylchuk K.
STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF THE ENGLISH ENERGY-CONSERVATIONS TERMS.....102

Semyda O.
METAPHORISATION OF THE CONCEPT *RADIATION* IN ECOLOGICAL TEXTS.....105

Sechka S.
DISCOURSE ANALYSIS AS AN INTEGRAL PART OF COGNITIVE LINGUISTICS.....109

Smaglii V.
THE HISTORICAL SEARCH OF THE CLOSE PERIPHERAL ZONE OF THE WORD COCEPT.....112

Tyschenko O.
THE ROLE OF THE HEADING IN THE EXPRESSION OF EVALUATION IN TOURIST INTERNET DISCOURSE (BASED ON TOURIST FEEDBACKS).....115

Khabarova N.
SPECIFIC CHARACTERISTICS ADVERTISEMENT ANNOTATION AND BOOK REVIEW AS A VARIETY MASS INFORMATION TEXTS.....118

LITERARY THEORY

Horbolis L.
"ON THE SECRETS OF POETIC CREATIVITY" BY I. FRANKO AS THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF INTERMEDIAL STUDIOS.....124

Dudar Y.
THE CONCEPT OF ARTIST'S LATE STYLE AS SPIRITUAL PHENOMENON IN WORKS OF THEODOR W. ADORNO AND EDWARD W. SAID.....127

Kior V.
ARISTOTLE'S "POETICS" AND THE CONCEPT OF MEMORY: LITERARY ASPECT OF ANALYSIS.....134

Trokhymchuk O.
SOPHOCLES AND HIS TRAGEDY OF THE CONTRAST "OEDIPUS KING": VECTORS OF INTERPRETATION.....137

НОТАТКИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 42 том 2, 2019

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.
Комп'ютерна верстка – Семенченко Ю.С.

Підписано до друку 24.12.2019 р. Формат 60х84/8. Обл.-вид. арк. 20,33, ум.-друк. арк. 16,97.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0220/46.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6424 від 04.10.2018 р.)
Україна, м. Херсон, 73034, вул. Паровозна, 46-а
Тел. (0552) 39 95 80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua